

XX
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

XX
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2019

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

CONSELLERIA
DE PRESIDÈNCIA
I CULTURA I
B. IGUALTAT

**institut d'estudis
baleàrics**

Centre
de Professorat
Inca

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica

Santiago Cortès Forteza

Joan Estrany Bertos

Maria Magdalena Payeras Capellà

Gabriel Pieras Salom

Miquel Pieras Villalonga

Sandra A. Rebassa Gelabert

Guillem A. Reus Planells

Magdalena Sastre Morro

Edició: **Ajuntament d'Inca**

Assessorament lingüístic: **Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca**

Disseny, maquetació i impressió: **Stay Creative**

Dipòsit Legal: **PM 149 - 2020**

Fotografia de portada: *Cases Barato* Inca. **Joan Amer Coll**

Logotip de la Comissió Científica creat el 2019 per Joana M. Beltran Cortès, Universitat Abat Oliva, amb motiu dels 25 anys de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca.

L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als respectius autors i autores.

XX
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2019

Índex

Ponència inaugural

- Modernitat i conflictivitat social: empoderament de les classes populars a Inca la primavera de 1919** 7
Pere Fullana Puigserver.

Comunicacions

- 1. Cens de nius de *Delichon urbicum* a la ciutat d'Inca a l'any 2019** 23
Llorenç Payeras Capellà i M. Magdalena Payeras Capellà.
- 2. L'habitatge obrer a Inca. Estudi historicoarquitectònic de les "Cases Barato"** 37
Catalina Ginard Esteva i Sandra A. Rebassa Gelabert.
- 3. Construint nous públics: patrimoni, memòria, educació i entreteniment al Museu del Calçat i de la Indústria** 65
Aina Ferrero Horrach i Biel Company Rubio.
- 4. "Històries del calçat": un projecte de memòria i vida**..... 81
Biel Company Rubio i Aina Ferrero Horrach.
- 5. Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)** 103
Miquel Pieras Villalonga.
- 6. Instruments de corda polsada que es venien a Casa Banqué de Josep Balaguer**..... 121
Antoni Mir i Marquès.
- 7. Una imatge d'Inca a través del cinema. El cas d'*Un trono para Cristy***..... 135
Maria Victòria Cubillas Cañellas i Bernat J. Mateu-Morro.
- 8. El retaule de Santa Maria la Major, anàlisi històrica i artística** 143
Bernat J. Mateu-Morro.
- 9. Els llibres sacramentals d'Inca conservats a l'Arxiu Diocesà de Mallorca**..... 153
Santiago Cortès i Forteza.
- 10. L'organització de la vila d'Inca en el segle XVII. Les actes del Consell 1645-1653** 165
Àngela Beltran Cortès.
- 11. El pontificat mallorquí del bisbe Gabriel Llompart i Jaume (1925-1928)** 179
Pere Fiol i Tornila.
- 12. Notícies relacionades amb Inca a la revista *El Magisterio Balear* (1873-1900)** 205
Antoni Aulí Ginard, Jaume Llull Sarralde i Joan Pons Julià.
- 13. L'Ajuntament d'Inca durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Política i administració** 225
Cristóbal Mateu Sastre.
- 14. La "democràcia orgànica" a Inca: el cas de les eleccions municipals de 1948** 253
Martín Rotger Lebrón.
- 15. Las bonificaciones potestativas de los impuestos locales de Inca como instrumento de política local** 281
Jorge Luis Latorre Silvestre.

Modernitat i conflictivitat social: empoderament de les classes populars a Inca la primavera de 1919

Pere Fullana Puigserver

Universitat de les Illes Balears

doi: 10.3306/JELINCA.20.7

Paraules clau: Inca, moviment obrer, avalots populars, crisi de subsistències, història social, caciquisme.

Resum. *Durant els mesos de febrer i març de 1919 la ciutat d'Inca esdevingué un dels epicentres del moviment vaguístic a Mallorca i de les mobilitzacions socials derivades de la crisi de subsistències. La Gran Guerra havia generat inflació econòmica, puja dels preus dels queviures bàsics i desequilibris en els mercats europeus. En els nuclis industrials, les classes populars plantaren cara al caciquisme polític i social, activaren l'anticlericalisme i es radicalitzaren sindicalment. Inca havia consolidat una xarxa industrial, el mercat del dijous a Inca tenia una projecció comarcal i l'estació del ferrocarril era un dels nusos estratègics per les mercaderies insulars. En aquest article contextualitzam les causes generals i particulars del conflicte, descrivim alguns dels fets més rellevants succeïts a Inca i plantejam les conseqüències més destacades dels avalats populars del 13 de març de 1919 a Inca.*

Keywords: Inca, labor movement, popular rioter, crisis of subsistence, social history, caciquism.

Abstract. *During the months of February and March 1919, Inca became one of the strike and social movement epicentres in Mallorca due to subsistence's crisis. The Great War had generated economic inflation, rising basic foodstuffs prices and causing imbalances in the European markets. Working class people stood up against political and social despotism in the industrial centres, activating antic-clericalism and radicalizing themselves in the trade unions. Inca had consolidated an industrial network, Thursday's market had a comarcal scope and the railway station was an strategic node for the island's merchandise. In this article we contextualise the general and particular conflict's causes, we describe some of the relevant facts related in*

Inca and set out the most important popular protests consequences of 13th March 1919 in this city.

1. INTRODUCCIÓ

Fa més de vint anys, en el marc de les II Jornades d'Estudis Locals d'Inca, ja plantejarem aquesta mateixa temàtica, amb el títol "Crisi de subsistències i conflictivitat social a Inca durant el Trienni Bolxevic (1917-1919)".¹ Un enunciat potser una mica atrevit, segurament un reflex del que érem llavors, sobretot perquè érem joves i teníem més llicència per equivocar-nos... i per plantejar reptes en forma de recerca que pensàvem que un dia o un altre hi aprofundiríem i acabarien donant resultats. Lamentablement l'interès per la història social després s'ha encaminat més en la direcció de l'educació social i hem descurat els moviments socials que llavors ens entusiasaven. Els especialistes saben que tanmateix la nostra línia de recerca s'hauria centrat en el cristianisme social, i en el marc general d'aquest moviment preferíem aquells que havien cercat conjugar la religió i la modernitat. Mai no ens han interessat els fanatismes ni els dogmatismes, ni socials, ni polítics ni religiosos.

Ara, ja amb una certa perspectiva, podem dir així mateix que els grans temes de fons mai no s'acaben d'estudiar del tot, ni ningú no pot pretendre explicar-ho tot d'una forma definitiva. Aquesta mateixa problemàtica es tractà en el marc de les II Jornades sobre Moviment Obrer, de les quals tot just fa unes setmanes s'han publicat les actes.² Per sort, alguns autors han recuperat aquell treball nostre, lamentablement sense esmentar-lo clarament, però sortosament han fet servir les fonts i han reproduït el mateix relat. No és el moment, tanmateix, de fer retrets, sinó d'entrar en matèria.

La present intervenció té sentit aquest 2019 perquè enguany es compleixen cent anys d'aquells avalots que tant qüestionaren la societat insular, en particular perquè allò que succeí a Inca el dies 6 i 13, dijous, del mes de març de 1919, tengué repercussions també fora del territori. L'endemà del segon avalot *El Salmantino* publicava: "En el pueblo de Inca se ha amotinado el vecindario a causa de la carestía de las subsistencias. Los amotinados asaltaron varios vagones cargados de harina, destrozándolos completamente. La guardia civil restableció el orden".³

En aquesta intervenció pretenem contextualitzar aquells fets en el marc de la conflictivitat social i de crisi política que es vivia a Europa, coincidint amb la radicalització del proletariat arran de la Revolució Russa de 1917 i

1 FULLANA PUIGSERVER, Pere. 1996. "Crisi de subsistències i conflictivitat social a Inca durant el Trienni Bolxevic (1917-1919)", a *II Jornades d'Estudis Locals d'Inca, Inca 28 i 29 d'abril de 1995*. Ajuntament d'Inca: Inca, pàg. 239-259.

2 GINARD I FÉRON, David (dir). 2019. *Les revolucions de 1917. Europa, Espanya, Illes Balears*. Leonard Muntaner Editor: Mallorca.

3 *El Salmantino*, 14 març 1919.

com a conseqüència dels desequilibris que havia generat la Primera Guerra Mundial, especialment en tot allò que afectava els mercats de primeres necessitats i la inflació.

Inca era ja una ciutat moderna, amb un procés industrial afermat i amb unes institucions i una societat civil força sòlides. En aquesta intervenció insistirem en el procés de modernització de la ciutat d'Inca. Però, a més, entenem que és bàsic, també, significar que Inca des de l'edat mitjana, com a mínim perquè està documentat, ha jugat un paper de primer ordre com a centre de distribució, com a mercat comarcal. Una característica, aquesta, que encara s'havia reforçat més amb la consolidació de la línia de tren que la unia amb Palma i Manacor. L'estació del tren d'Inca i la plaça del mercat al començament del nou-cents esdevingueren l'epicentre del transport de mercaderies, i la caserna General Luque simbolitzava el reforç en defensa de l'ordre establert.

2. PUNT DE PARTIDA

Dèiem en la nostra intervenció anterior que:

“el 1973, Pere Gabriel publicà la seva monografia sobre el moviment obrer a Mallorca, on reflectia una problemàtica obrera peculiar a Inca. Entre tots els períodes als quals feia referència, destacava els aldarulls que s'havien produït en aquella ciutat els primers mesos de 1919. Diverses obres posteriors del mateix autor, malauradament, no han aportat noves dades ni interpretacions a aquells esdeveniments”.⁴

Pere Gabriel⁵ havia treballat sobretot a *El Obrero Balear*, n'havia fet un buidatge exhaustiu –que havia complementat amb una consulta sistemàtica de *La Almudaina*– i amb aquesta base havia construït un relat que avui, quaranta-sis anys després, encara representa la relació dels fets i la interpretació més plausible del comportament de les classes populars illenques en aquella conjuntura de crisi. Allò que succeí a Inca tenia un caràcter simbòlic, perquè a la ciutat, per la seva ubicació com a cruïlla de comunicació, com a centre industrial i per la dinàmica pel mercat setmanal i la seva projecció comarcal, tot cobrà una dimensió social extraordinària.

No repetirem allò que ja vam escriure el 1996, però recuperarem allò que entenem que continua essent essencial per interpretar aquells fets de 1919, i ho farem incorporant noves fonts documentals, i servint-nos, com no pot ser d'una altra manera, de diferents recerques que diversos historiadors han publicat durant aquest temps. Per això hem consultat i diversificat les fonts d'hemeroteca (*Ca Nostra*, *Correo de Mallorca*, *La Almudaina* i *El Obrero Balear*, sobretot) i hem tengut accés a fonts municipals, com ara les actes de l'Ajuntament de Palma, i esperam algun dia poder consultar també les

⁴ FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c.”, pàg. 249.

⁵ *El moviment obrer a Mallorca*. 1973. Curial: Barcelona, pàg. 111-134.

actes municipals d'Inca. Resta per aprofundir, encara, en l'aparició de noves publicacions com *L'Ignorancia*, editada a Inca per Miquel Duran, en el context dels avalots; i publicacions més incisives com *Foch y Fum*, entre d'altres.

Pel que fa als aldarulls a Inca, el 1919, allò més rellevant és que no foren fets aïllats ni descontextualitzats. La protesta popular, les vagues i els avalots van ser freqüents a l'Espanya de la Restauració borbònica,⁶ i aquesta reivindicació, la de 1919, en el marc de la crisi i la revolució només s'explica correctament des de la perspectiva de l'evolució del moviment obrer europeu a causa de la Gran Guerra i la Revolució Russa.⁷ I, finalment, no es pot perdre de vista el paper del financer mallorquí Joan March Ordinas, que durant la Gran Guerra havia consolidat una xarxa financera i una estructura de poder que jugava un paper essencial en les estratègies dels mercats locals i internacionals.⁸ Un joc de poder que confrontava el vell caciquisme local amb les forces emergents i els sindicats, una realitat enriquida amb el protagonisme que assoliren a partir de 1917 els joves radicals, simpatitzants de l'anarquisme o de la Tercera Internacional.

3. EL MARC HISTÒRIC: LES CONSEQÜÈNCIES SOCIALS I ECONÒMIQUES DE LA GRAN GUERRA

La Gran Guerra (1914-1918) havia repercutit de manera desigual en l'economia i en la societat mallorquines. D'una banda, havia exterioritzat les debilitats i les fortaleses per a l'economia local, de la qual Inca semblava que s'havia beneficiat notablement a primera vista. Tanmateix, el conflicte havia generat un nou ordre que tengué conseqüències polítiques a nivell institucional, amb canvis de perfil en els quadres dels partits hegemònics; i derivacions socials i culturals per la irrupció de la cultura de masses, ben controlada pels nous poders.

D'entrada s'esfumava un món (l'ahir que desapareix: les famílies nobles, els vells cacics del XIX, el maurisme i el liberalisme tradicional)⁹ i emergia la denominada modernitat liberal liderada per Joan March i la seva maquinària. No és necessari insistir que el 1919 el verguisme tenia una presència rellevant a Inca, un pes que no ha estat estudiat a nivell local. Per contrapartida, existeix un relat més o menys consensuat sobre el pes del maurisme i el catolicisme a Inca, conservadorisme i integrisme religiós (Duran Saurina, P. Cerdà, militars, clergat secular, centres educatius).¹⁰ La pluralitat ideològica

6 GIL ANDRÉS, C. 1995. "Protesta popular y movimientos sociales en la Restauración: los frutos de la ruptura", *Historia Social* 23, pàg. 121-135.

7 ANDREASSI, Alejandro (coord.). 2017. *Crisis y revolución. El movimiento obrero europeo durante la guerra y la revolución rusa (1914-1921)*. El Viejo Topo: Barcelona.

8 FERRER GUASP, Pere. 2000. *Joan March: els inicis d'un imperi financer, 1900-1924*. Cort: Palma. CABRERA, Mercedes. 2011. *Joan March (1880-1962)*. Marcial Pons Historia: Madrid, pàg. 77-130.

9 FULLANA PUIGSERVER, Pere. 1998. *Antoni Maura i Montaner i el maurisme a Mallorca (1853-1925)*. Leonard Muntaner Editor: Mallorca.

10 FULLANA PUIGSERVER, Pere. 2011. "Educació i modernitat a Inca: un recorregut per alguns de les principals iniciatives (1800-1936)", *XI Jornades d'Estudis Locals. Inca 26 i 27 novembre de 2010*. Ajuntament d'Inca: Inca, pàg. 11-22.

i política compartia, tanmateix, un idea semblant en relació amb la por a la revolució i una idea sobre el capitalisme i el liberalisme econòmic que s'anava consolidant a Europa.

La Revolució Russa: la radicalització del socialisme, l'obrerisme fa una passa..., aposta per la lluita. El 1919, el socialisme illenc havia quedat fracturat entre els partidaris de la revolució i els socialdemòcrates. Com se suposa els primers entenien que s'havia d'intensificar la lluita social i s'havia d'intervenir d'una forma més directa en les crisis i llagues obertes que estaven patint les classes populars. El diari republicà *El Pueblo de Valencia*, fent referència als avalots d'Inca, del 13 de març de 1919, parlava de comerços i mercats saquejats, i de com "algunos grupos levantaron trozos de vía férrea. Se teme un movimiento revolucionario".¹¹ La burgesia veia en aquells comportaments dinàmiques que anunciaven fets revolucionaris, talment com efectes del triomf que el proletariat havia obtingut a Rússia.

La modernitat i els elements de canvi a la Mallorca del primer terç del segle XX no eren uniformes. Les desigualtats i la inseguretat es visibilitzaven en la vida urbana, i la ciutat participava clarament d'aquestes inquietuds. L'estat d'emergència era tan evident que les classes populars i els sindicats es llançaren a la lluita i a l'acció sense miraments. El professor Sebastià Serra descriu clarament aquesta conjuntura:

"En 1919 i 1923, el cost de la vida es va duplicar respecte a 1913. El moviment obrer va respondre amb un moviment de vagues i amb el creixement del moviment associatiu. Es produïren a Mallorca 93 vagues, durant 1919. Devers 1920, s'aconseguien millores socials importants".¹²

Tot allò que estava cruixint el 1919 era conseqüència de les dinàmiques de canvi en una societat que s'estava obrint a la modernitat: indústria, empoderament de les masses, temps lliure versus temps i espais de reivindicació... L'opinió pública liberal mallorquina no parava de fer-se ressò dels esdeveniments i existia un cert malestar entre els sectors de poder local, per bé que això no els debilità en absolut. Però, el ressò arribava arreu de l'Estat, segurament sorpresos davant el que anomenaven la "grave situación en Mallorca". Les agències de notícies coincidien que hi havia greus disturbis a Inca i vaga general a Palma. La gravetat social a Mallorca tenia dos epicentres (Palma i Inca).¹³ D'aquesta manera ens adonam de la rellevància i el protagonisme que la ciutat d'Inca tenia com un dels centres d'operacions del malestar social, amb repercussions a l'Estat espanyol.

Els desordres socials d'Inca són una conseqüència més del *big-bang* que s'estava produint com a fruit de la inestabilitat provocada per la Gran Guerra

¹¹ *El Pueblo de Valencia*, 15 març de 1919. Aquesta mateixa versió dels fets apareixia també a *Las Provincias*, 15 març de 1919.

¹² SERRA, Sebastià. 2001. *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Edicions Cort: Mallorca, pàg. 251.

¹³ *Diario de Burgos*, 15 març 1919.

i els seus efectes en l'economia europea. A la impremta Duran d'Inca es venien més diaris que mai, la ciutadania estava ansiosa per conèixer allò que passava en el món, i recordem que Miquel dels Sants Oliver llançà *La Vanguardia* amb les cròniques internacionals, amb Gaziel com a corresponsal a París. Europa era un polvorí, un món esquarterat amb trinxeres, mentre l'Estat espanyol experimentava les conseqüències de la Guerra del Marroc, les fluctuacions dels mercats europeus i el protagonisme de les masses obreres i populars, que mantenien un enfrontament amb el poder. Aquells dies que Inca era notícia pels desordres al carrer, protagonitzats pels obrers, es parlava d'estat de guerra a Barcelona, amb la vaga de la Canadenca; a Sevilla hi havia manifestacions contra els acaparadors de subsistències; a Algesires i Ourense motins, i el mateix passava a Tui, Salamanca, València, Almeria, Huelva, Cadis, Cartagena, Bilbao o Sant Sebastià.¹⁴

4. IDEOLOGIES I ENCARIMENT DE LA VIDA

La ideologització i politització de la vida quotidiana s'incrementà de forma notable a partir de la indignació de les classes populars, castigades per una gestió nefasta del poder i a causa de l'encariment sistemàtic de la vida. Per aquesta via s'han d'interpretar les conseqüències polítiques, socials i econòmiques que havia tengut la Gran Guerra a Mallorca, juntament amb la resta de grans conflictes colonials (Guerra del Marroc, etc.), i més concretament perquè el conflicte tengué Inca com un dels seus epicentres per les raons que hem anat avançant, com l'especialització de la classe obrera i una intensa vida social i societària. Com a primera hipòtesi, el 1919 la ciutat ja havia esdevingut un centre industrial potent i havia adquirit aquelles característiques d'un centre de producció modern i dinàmic, amb una presència notable de fàbriques, amb un nombre considerable d'inversions, però sobretot amb un contingent proletari, alguns dels quals afiliats als sindicats i col·lectius més compromesos amb el canvi social.

El moviment obrer inicià durant aquests anys un cicle nou, de major reivindicació i presència, però sobretot de major radicalització, perquè estava a l'ambient: entre l'apatia i l'entrada en una etapa de maduresa del moviment obrer de resistència? Ramon Molina ha insistit en els preus, David Ginard en la radicalització que suposà l'aposta per la Tercera Internacional, el col·lectiu Els Oblidats ha recuperat biografies i pràctiques anarquistes i anarcosindicalistes que tot just emergiren en aquest marc de conflicte social. Evidentment això està relacionat amb els processos de canvi; amb l'encariment de la vida, crisi de subsistències, model econòmic en procés de canvi i la inestabilitat:

“La hipòtesi d'interpretació que establiríem, seria la següent: ens situam davant l'esclat de la classe obrera urbana, amb connotacions tradicionals (conflicte popular) propis de la societat preindustrial; però

¹⁴ *El Debate*, 14 març 1919, 4; *La Correspondencia de España*, 15 març 1919, 7.

a la vegada amb característiques modernes (conflicte de classe) propi de les societats industrials. Aquests motins transcendeixen el referent estrictament social, utilitzen el radicalisme anticlerical i l'anticaciquil per les seves pretensions de caràcter polític. Originen mobilitzacions socials independents i moviments cívics interclassistes per fer front a les possibles conseqüències. La crisi del sistema polític de la Restauració era un dels símptomes més evidents de la descomposició social”¹⁵

Abans d'entrar a analitzar les característiques dels aldarulls d'Inca, produïts durant el mes de març de 1919, val la pena destacar cinc característiques generals que convé tenir ben presents, precisament perquè allò que succeí pels carrers, places i magatzems de l'estació d'Inca no era un fet aïllat: En primer lloc, una lectura atenta de la premsa d'aquell primer trimestre de 1919, el debat sobre la crisi de subsistències és reiteratiu i permanent. Els diaris obren les primeres pàgines amb aquesta problemàtica, fins al punt que es parla d'estat de guerra en algunes ciutats com Madrid, afectades per la carestia del pa (*La Almudaina*, 3 març 1919, 1-2). La manca de queviures es planteja de manera molt diferent als mitjans, perquè no tots aprofundeixen en les causes de la carestia, i no entren a tractar el problema estructural que pateixen moliners, els magatzems de farina o les placeres.¹⁶ No s'explica tot amb la història del moviment obrer organitzat, perquè estam davant una explosió d'emocions i de protestes arrelades i contingudes pels poders.

Aquesta afirmació ens condueix a una segona proposta, com és la gestió del poder, fins llavors certament estable. Els partits, les oligarquies, els militars i l'Església es veuen sotmesos a canviar. El sistema de control que han fet servir, els pactes que han sostingut i les complicitats que han mantingut sembla que ja no són suficients per respondre a una situació socialment molt crítica. En tercer lloc, doncs, la indignació popular es projecta contra els cacics i el clergat, contra els poders tradicionals. En conseqüència les exterioritzacions de les revoltes es caracteritzen per l'anticaciquisme i l'anticlericalisme. Davant aquesta exigència, i entram en una quarta nota, emergeixen noves xarxes de poder, alternatives que es nodreixen del sistema vell. Joan March Ordines representa una certa novetat, i la seva actuació s'associa al protagonisme de republicans, intel·lectuals, socialistes, associacions i entitats burgeses i populars, i professionals liberals que a Inca també tengueren un cert protagonisme.¹⁷

5. NATURALESA DEL CONFLICTE SOCIAL A INCA (1919)

5.1. Modernitat i conflicte social a Inca

Inca liderà la modernitat de la Part Forana de Mallorca durant la primera

¹⁵ FULLANA PUIGSERVER, Pere. "Crisi de subsistències... o. c.", pàg. 252.

¹⁶ *Foch y Fum*, 14 març 1919.

¹⁷ PRESTON, Paul. 2019. *Un pueblo traicionado. España de 1874 a nuestros días. Corrupción, incompetencia política y división social*. Debate: Barcelona.

meitat del segle XX, conjuntament amb Manacor. Tot això sense desmerèixer altres municipis i ciutats com Felanitx, Sóller, Pollença o Lluçmajor, entre alguns altres. Pere Joan Llabrés, el 2000, resumia el protagonisme de la ciutat durant els primers decennis del segle XX amb les característiques següents:¹⁸ 1) lideratge comarcal; 2) expansió demogràfica i urbanística; 3) naixent industrialització, centrada en el calçat, però també de teixits; amb una agricultura que constituïa el motor de l'economia. Miquel Pieras ha estudiat la incidència històrica de la indústria i la repercussió en la sociabilitat; 4) aquest procés de modernització durant el primer terç del segle XX es manifestà també amb la consolidació d'infraestructures i en recursos culturals i cívics (les dotze capçaleres de premsa aparegudes entre 1900 i 1936 ratifiquen aquesta tesi); 5) finalment Llabrés destacava també els conflictes socials moderns que esclataren a la ciutat entre 1914 i 1919, com a conseqüència de l'auge de la indústria, arran de la mecanització i l'electrificació de les fàbriques, un fenomen que generà la diversificació ideològica i les mobilitzacions: "A l'eufòria dels anys de la gran guerra, que suposà enormes guanys per a la indústria sabatera, seguí la difícil conjuntura de 1918-1919. Aquest darrer any hi hagué avalots reprimits per la Guàrdia Civil i pels militars, i la convocatòria d'una vaga general."¹⁹

5.2. Antecedents i primera fase del conflicte social (març de 1918 – març de 1919)

Al començament de 1918, la crisi social i econòmica era evident. En canvi, els cacics contrabandistes mallorquins havien aconseguit beneficis espectaculars durant el període de la Gran Guerra. L'especulació econòmica, l'emmagatzemament i l'exportació fraudulenta foren les causes de l'enriquiment fàcil d'un sector d'especuladors de caràcter local, i una de les causes de la crisi de subsistències que patí l'illa.

Aquesta situació generà els avalots populars a Palma i a Inca, a més d'una situació de tensió social que afavorí les organitzacions obreres. Arran d'aquestes qüestions, el socialisme illenc visqué un moment electoral rellevant, però sobretot suposà l'augment de l'anarcosindicalisme a Mallorca, que arrelà a Inca els anys de 1918 i 1919,²⁰ tal com es posà de manifest en els avalots que es produïren els primers mesos de 1919 i amb el moviment de solidaritat amb la vaga de la Canadenca de Barcelona, tant a Ciutat com a Inca. El 2 de gener de 1919, s'acabava, a Inca, la vaga de sabaters que havia durat tres setmanes, amb l'augment de sou als treballadors, entre el 10 i el 15 % sobre el jornal que guanyaven abans. En canvi, els patrons no havien cedit a la petició de disminuir una hora de jornal.

Aquell mes de gener començaren a Inca els problemes de la manca de subsistències. Per això s'abaixà el preu de la carn, i sembla que fins i tot

18 LLABRÉS MARTORELL, Pere-Joan. 2005. "Inca en les grans transformacions del segle XX", a *V Jornades d'Estudis Locals. Inca 3 i 4 de novembre de 2000*. Ajuntament d'Inca: Inca, pàg. 9-17.

19 LLABRÉS MARTORELL, Pere-Joan. "Inca en les grans transformacions... o. c.", pàg. 12.

20 GABRIEL, Pere. *El moviment...* o. c., pàg. 124.

mancaven les verdures al mercat, i els preus s'havien moderat un poc. *Ca Nostra*, que començava la segona etapa de la seva publicació, mantenia una lectura moderada del que estava succeint. En la crònica local aquesta temàtica hi tenia un cert protagonisme. El problema es debaté en el Ple convocat per l'Ajuntament d'Inca el 20 de febrer de 1919, mentre al carrer es respirava un clima de tensió contra els cacics locals, a qui es culpava de la manca de queviures: "el renou començat a la sala de sessions passa a la plaça Major on se caramulla la gent. Surt el Coronell, amb la poca gent que disposa. Diu a les turbes que es retirin i ho logra fent tancar les cases i establiments del centre de la població".²¹

Aquesta situació provocà la fragilitat i la inestabilitat del poder municipal, cada cop més acorralat. Al començament de 1919, l'Ajuntament d'Inca estava governat per mauristes i independents. El dilluns dia 10 de febrer de 1919, dimití el batle Bartomeu Payeras, liberal, i fou substituït per l'advocat Miquel Amengual, independent. Miquel Duran, un dels integrants d'aquell consistori, justificava *Ca Nostra* de la independència dels mauristes a Inca. Antoni Maura, que compartia lideratge del Partit Conservador, amb Eduardo Dato, es trobava a l'oposició a Madrid. Però el nou batle dimití el 15 de març de 1919 i fou rellevat per Pere Ferrer, liberal, tinent coronel retirat i membre del Foment del Civisme. Es mantingué en el càrrec fins al 31 de gener de 1920. Recordem que els batles eren nomenats des del Govern Civil en funció del color del Govern de Madrid, i des del 5 de desembre de 1918 el Conde de Romanones, líder del Partit Liberal, presidia aquell govern. Si *Ca Nostra* esdevenia portaveu dels poders locals, *Foch y Fum*, amb Llorenç Beltran –*Barbó*– com a cronista oferia una visió crítica i punyent, propera a les classes populars, de tot allò que succeïa a la ciutat d'Inca. No obstant això, Beltran no malparlava de Pere Ferrer, i li desitjà encert en el seu mandat com a batle.²²

A Palma, el 16 de febrer, el Foment del Civisme i la Federació Catòlico-Obrera organitzaren un míting prosubsistències en el Teatre Balear que acabà amb una manifestació davant el Govern Civil. Al dia següent, es produïren els saquejos de mercats i magatzems a Palma. La Joventut Integrista es feia ressò, també, de la greu situació social, culpabilitzant els partits de dreta de ser els causants del desastre social, intercedint a favor d'aplicar la doctrina social de l'Església com a única via per solucionar el problema. Tradicionalistes i integristes maldaven per contrarestar amb més vehemència i duresa els estralls i el descontrol que s'estava generant al carrer.

La tensió social s'escampava a altres indrets, amb un augment vaguístic a l'illa: vaga de picapedrers a Sóller, vaga d'empleats de tallers de la Companyia de Ferrocarrils de Mallorca i vaga de picapedrers a Manacor, entre d'altres. Tot i que des del Govern Civil es transmetia tranquil·litat, el governador afegia que "desde Felanitx se ha pedido alguna fuerza por temor a que se produzca algun altercado en el mercado de mañana".²³

21 *Ca Nostra*, 1919, pàg. 17.

22 *Foch y Fum*, 21 març 1919.

23 *La Última Hora*, 22 febrer 1919.

A Inca les ires de les classes populars anaven adreçades contra els representants dels partits polítics i, se suposa, els principals representants del caciquisme local: el batle Miquel Amengual i el cap liberal de la ciutat Domingo Alcina. Les protestes es focalitzaven contra el poder municipals, regulador de les subsistències i dels preus. Aquesta crítica al poder municipal venia també dels grups que veien en el tornisme polític una de les causes principals de la corrupció. Des de Palma, es transmetia un missatge tranquil·litzador:

“Durante todo el día de hoy han venido circulando insistentes rumores de que el orden público se había alterado en Inca. Noticias de dicha población que alcanzan a las cinco de la tarde dicen que reina allí completa tranquilidad y que el orden no ha sido alterado en lo más mínimo, lo cual demuestra que ha sido una falsa alarma que se ha hecho popular”.²⁴

Totes aquelles manifestacions prosubsistències tenien una dimensió triple. Fomentaven el creixement i l'articulació del moviment obrer de caràcter radical, que es veu en la gran activitat propagandística per part dels dirigents obrers en els mítings celebrats a Inca per Joan Perona, Antoni Sánchez, Antoni Bestard i Joan Marroig, i els socialistes Antoni Negre i Vicenç Torres.²⁵ La lluita social contra el caciquisme provocà una actitud defensiva i de por i de reclusió per part dels dirigents dels vells partits liberals de la Restauració. Els aldarulls es dirigeixen contra el poder municipal. Així el 6 de març: “Per la sessió de l'Ajuntament anit s'han preses precaucions i la guardia civil s'és concentrada a Inca. A la sala d'actes hi ha tanta de gent que no s'hi entenen i el Batle es veu obligat a axecar la sessió poc temps temps després de comensada.”²⁶ Ben aviat les manifestacions prenen connotacions clericals i anticlericals segons els interessos d'uns i d'altres. D'una banda, els sectors dirigents posen de manifest la religiositat del poble, quan en el moment dels aldarulls del 6 de març:

“poc temps després de la sessió, passa el Viàtic per la plaça Major, on hi deu haver 200 homes amb una actitud revolucionària. Tothom se ajonolla i no'n queda un dret. Un senyor que mos ha contat aquest espectacle, que no és cap catòlic ranci, diu que ha plorat d'emoció. Es que malgrat a les doctrines disolvents dels nostres temps encara no és mort el sentiment religiós ni morirà”.²⁷

Aquesta descripció confirmaria que les classes populars no mantenien actituds antireligioses ni de fòbia al fet religiós en termes genèrics, sinó que combatien una idea tradicional de la religió, vinculada al poder, una religió política en definitiva.

²⁴ *La Última Hora*, 21 febrer 1919.

²⁵ GABRIEL, Pere. *El moviment ... o. c.*, pàg. 125.

²⁶ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 17.

²⁷ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 17.

5.3. Els fets de març de 1919: els avalots i algunes conseqüències

El 13 de març es repartiren fulls de propaganda pel mercat d'Inca, mentre la plaça estava buida de queviures. De bon matí començaren els enfrontaments entre obrers i placeres, que acabaren amb el saqueig de la plaça d'abastiment. Els avalots continuaren, de tal manera que, quan sortí la Guàrdia Civil, ja s'havien consumat tres saquejos: verdures, patates i farina. La situació s'agreuà i entrà en una espiral de violència imparabile, tot en un ambient de tensió provocat per les vagues i els problemes obrers a les fabriques de sabates. Dos dies després, el batle Miquel Amengual presentà la dimissió, i fou substituït com hem vist per Pere Ferrer. Al dia següent, en el mercat només es venien cols i patates.

Els avalots del dijous 13 de març de 1919 van significar un punt d'inflexió de la crisi. Era dia de mercat i la ciutat sabia que es repetirien els aldarulls de la setmana anterior. El clima emocional i les tensions laborals havien empitjorat durant la darrera setmana. Els queviures bàsics escassejaven i el nombre de placeres i placers disminuïa, i el malestar augmentava. Els productes bàsics s'havien encarit de manera desorbitada i existia una certa convicció que els comerciants inquers exportaven gra i farina, perquè els preus eren excel·lents en els mercats exteriors. Com a conseqüència d'això els avalots del dijous 13 se centraren a la plaça del mercat, però molt especialment a l'estació del ferrocarril. Les agències de premsa d'àmbit estatal informaven que "los amotinados asaltaron varios vagones cargados de harina, destrozándolos completamente. La Guardia Civil restableció el orden".²⁸ La Guàrdia Civil i l'Exèrcit actuaren interpretant aquell avalot com un aixecament popular, provocat i dirigit per agitadors i sediciosos. La premsa republicana anava fins i tot més enllà i parlava de comerços saquejats i botigues tancades, mentre "algunos grupos levantaron trozos de via ferrea" i insistia que "se teme un movimiento revolucionario".²⁹ Les cròniques de Barbó a la revista *Foch y Fum* aporten alguns dels noms i dels llocs més emblemàtics d'aquelles jornades "revolucionàries", i apunta en direcció als moliners i comerciants de farina. La tensió ambiental havia anat en augment com a conseqüència de la detenció d'Antoni Bestard, Andreu París, Antoni Torrens, Miquel Ferrer i Llorenç Gelabert.

La reacció i la resistència davant els canvis, davant allò que podia semblar un preludi de la "revolució", actuaren ràpidament. El dia 16, a la parròquia se celebrà un acte de desgreuge pel saqueig del dijous i el Cercle d'Obrers Catòlics organitzà una sèrie de conferències (19, 20 i 23 de març de 1919) amb motiu d'aquells esdeveniments. El pare Pere Joan Cerdà impartí algunes conferències sobre la taxa de subsistències i oferí orientació a partir de la doctrina social de l'Església, davant les crítiques circumstàncies. Situacions semblants s'esdevingueren a diversos indrets de l'Estat espanyol, especialment a Barcelona, on els col·lectius més reaccionaris aquella primavera de 1919

²⁸ *El Salmantino*, 14 març 1919.

²⁹ *El Pueblo de Valencia*, 15 març 1919.

crearen els denominats Sindicats Lliures, destinats a contrarestar l'acció dels sindicats anarquistes.

Després de “Renou”, els sectors conservadors i regeneracionistes s'activaren i des de la institució municipal es promogué un protocol de recomposició de l'ordre. Les organitzacions conservadores, patriòtiques, religioses i regeneradores es mancomunaren per plantar cara a l'anarquisme i al socialisme radical. El P. Pere Joan Cerdà, franciscà del tercer orde regular i superior de Sant Francesc, liderava el discurs de caràcter social catòlic; el batle Pere Ferrer encapçalà els protocols d'entesa amb les administracions de la comarca i envià una circular a tots els batles, amb data de 17 de març de 1919. El projecte de millorament social requeria mancomunat i generar consens, començant per la creació d'una Junta de Subsistències amb legitimitat suficient per calmar l'estat d'ànim dels sectors populars més afectats per la situació:

“Cumplint unes ordes gubernatives el Sr. Batle constitueix una junta de subsistències formada dels cinc majors contribuents i de cinc obrers. Aquests obrers són designats de dins el Sindicat ‘La Pau’, perquè la societat obrera ‘La Justícia’ no ha volgut cooperar ni fer costat a l'autoritat amb això dels queviures. En la primera reunió la nova junta fitxa taxa als aliments.”³⁰

Tanmateix el projecte de regeneració adquiria una perspectiva més general, en gran mesura dissenyada des del Foment del Civisme –a través de *La Vanguardia Balear*– i des d'altres plataformes i propostes com ara la que Josep Rosselló Ordinas proposava des de la Lliga pel Millorament Social (1919).³¹ El 2 d'abril de 1919, es constituí a Inca la societat juvenil *La Vanguardia Inquera*, que immediatament es posà a disposició de les autoritats, i que tenia, entre els seus objectius, el de constituir un sometent.³²

El 12 d'abril es reunia a la rectoria una comissió de les forces vives d'Inca per constituir una societat amb capacitat de salvar els interessos morals i materials de la ciutat:

“Feren us de la paraula el Sr. Ecònom, el Sr. Batle, els regidors, senyors Cortès i Gelabert, el diputat provincial Sr. Alzina, D. Josep Siquier, D. Jaume Ensenyat, D. Rogeli Figueiras, D. Jaume Armengol (fill) i alguns altres. Tots manifestaren el desig de deixar la política vella per fer obra patriòtica. Se nomenà una comissió composta per Josep Siquier, Jaume Ensenyat, Jaume Armengol, Pau Corró, per entendre-se amb el P. Cerdà, per sentar els preliminars de l'associació.”³³

³⁰ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 18.

³¹ ROSSELLÓ ORDINAS, J. 1919. *El problema preocupant. Notes sobre el precari estat de nostra moral i cultura públiques i la necessitat d'una intensa actuació social sanejadora i educativa per...* Lliga del Millorament Social: Mallorca.

³² *Ca Nostra*, 1919, pàg. 19.

³³ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 26.

El 14 d'abril de 1919:

“el grup de ‘La Vanguardia Inquera’ es va reunir al Círcol d'Obrers Catòlics, alguns obrers anaren a moure renou davant el círcol, hi va haver insults al batle, corregudes i grepades de tal forma que va haver d'intervenir la Guàrdia Civil. Hi va haver detencions, de tal forma que es va provocar una vague al dia següent a Inca com a señal de protesta. La cosa no va acabar així. Per ordre del batle es varen clausurar les societats obreres ‘La Justicia’ de sabaters, i ‘El Progreso’ de paletes. Als següents diez la vague sols va ser parcial. Dia 19 se posen en llibertat alguns obrers i se'n tanquen altres.”³⁴

En realitat, la vaga general s'havia produït a Inca el 15 d'abril, després de la detenció d'oradors obrers en un míting de solidaritat amb els miners i de la creació el dia 11 del sometent al poble; fins al dia 18 els obrers no tornaren a la feina.³⁵

Com a conseqüència d'això, s'havia intentat organitzar la Lliga de Millorament Social, i el 22 d'abril es reuniren, a la rectoria d'Inca, les forces vives per constituir la societat. El pare Cerdà donà una llarga explicació de la finalitat que havia de tenir la nova societat. Don Josep Siquier quedà encarregat d'allistar els agricultors; Jaume Ensenyat, els industrials; Jaume Armengual, els de carreres; don Pau Corró, els comerciants. Aquests senyors, amb el P. Cerdà, quedaren encarregats de redactar un reglament.³⁶

El mes de maig la situació encara era de tensió, com a conseqüència dels excessos de la repressió per part de la Guàrdia Civil. Onze obrers havien estat processats per la jurisdicció civil i cinc per la militar. Dia 1 de maig el batle denegava permís als obrers per fer una manifestació, perquè els demandants no responien de l'ordre públic. Es féu un míting en el puig Ferrer d'Inca.³⁷ Les conseqüències dels aldarulls o avalots de febrer-març de 1919 van ser desiguals, però res ja no va ser com abans. Les forces de l'ordre es van fer més fortes i els sectors socials vinculats al poder polític i econòmic van justificar la repressió i la potenciació del “Someten”, per garantir l'ordre públic. Els sindicats grocs i els patrons majoritàriament –però no exclusivament– afavoriren tímides mesures que beneficiaven jornals i horaris laborals, i millores en la qualitat de vida de les famílies obreres. Tanmateix, políticament, la crisi deixà una ferida profunda en el maurisme i el conservadorisme tradicional a Inca, i suposà una victòria per als col·lectius més reaccionaris de la societat i un augment de la presència pública del sindicalisme paternalista i confessional (Caixa Rural, Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca, Sindicat Obrer la Pau i la Federació Catòlica Obrera de Mallorca), instrumentat per l'Església i els patrons més afectats emocionalment pels aldarulls.³⁸ Alguns empresaris oferiren millores assistencials, mutuels i incentius sobre la producció.

³⁴ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 26.

³⁵ GABRIEL, Pere. *El moviment*, pàg. 125.

³⁶ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 27.

³⁷ FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c.”, pàg. 258.

³⁸ FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c.”, pàg. 258.

En un sentit contrari es produí una major radicalització dels sindicats anarcosindicalistes i socialistes. La situació vaguística es perllongà fins ben entrat el mes de setembre de 1919. Mentrestant, les organitzacions reberen la promesa de tenir una casa del poble:

“La vaga de sabaters acabaria el 30 de setembre de 1919, quan lentament gairebé tots s’havien anat incorporant a la feina, igual que havia succeït amb els forners. El 5 d’octubre, arribaren a Inca els obrers indultats, amb l’automòbil del cap liberal local, Domingo Alcina. Uns mesos més tard (gener de 1920), Alcina manifestava la seva intenció de regalar una casa de la seva propietat per a construir una Casa del Poble.”³⁹

Una proposta íntimament relacionada amb la que negociava la creació d’una casa del poble a Palma, destinada a les organitzacions obreres de la capital.

6. CONCLUSIONS

Existeix un gran consens historiogràfic sobre la incidència i les repercussions socials i polítiques dels aldarulls del mes de març de 1919, a Inca. Tot i que s’ha insistit en aquesta rellevància, no s’han estudiat en profunditat ni el context ni les singularitats que tengueren aquells succeïts en el conjunt de la història social i econòmica a l’Estat espanyol, atès el ressò la repercussió mediàtica.

Inca era una ciutat moderna i industrial, situada en un indret estratègic com a centre de distribució en el mercat comarcal i local. L’estació del tren i el volum de producció de la ciutat l’havien convertit en un indret neuràlgic. Aquest context és conegut i ha estat estudiat parcialment, en gran part pels historiadors de l’economia i des de la perspectiva de la història social.

Certament caldria aprofundir en els fets, analitzar amb més detall les causes i les conseqüències d’una fita històrica que afectà els partits polítics dinàstics, donà més protagonisme a l’Exèrcit i a la Guàrdia Civil, obrí portes als corrents més patriòtics i regeneracionistes, vigoritzà posicionaments conservadors, però també augmentà la sensibilitat de patrons, intel·lectuals, líders sindicals i dinamitzadors socials. Tot plegat s’ha d’entendre en el marc d’una crisi general, però aquest afer ens permet treballar en l’àmbit local i ens ajuda a reivindicar biografies que tengueren un protagonisme singular en aquella conjuntura.

Marc Álvaro ens acaba de recordar que ara fa cent anys Max Weber escrivia sobre la política i els dimonis i afirmava: “els que utilitzen com a mitjans el poder i la violència, segellen un pacte amb el diable.” El sociòleg, l’historiador, van més enllà i ben aviat descobreixen que res no passa per casualitat ni són fets aïllats o descontextualitzats. Malauradament, individus significatius de la nostra generació segueixen segellant pactes amb el dimoni.

39 FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c. ”, pàg. 259.

Cens de nius de *Delichon urbicum* a la ciutat d'Inca a l'any 2019

Llorenç Payeras Capellà¹ i M. Magdalena Payeras Capellà²

1) GREC Recursos Genètics i Entorn Cultural payerascapella@gmail.com

2) Universitat de les Illes Balears mpayeras@uib.cat

doi: 10.3306/JELINCA.20.23

Paraules clau: *Delichon urbicum*, cabot, niu, cens.

Resum. *El cabot (Delichon urbicum), juntament amb la falcia (Apus apus), són actualment les aus més nombroses de la ciutat d'Inca. La manca de dades sobre el cens d'aus i la facilitat de localització dels nius han decidit una activitat censal sobre el cabot.*

S'han localitzat i quantificat els nius, i se n'ha classificat el seu estat, exposant els resultats estadísticament i gràficament.

S'explica l'estatus legal de protecció de l'espècie i els perills de destrucció de nius que suposen algunes activitats humanes, així com l'efecte de bioindicador de la qualitat ambiental que tenen aquestes espècies insectívores.

Keywords: *Delichon Urbicum*, Nest, Census.

Abstract. *Delichon Urbicum together with Apus apus are currently the birds with largest population in Inca. The lack of data regarding bird census together with the easiness of nests location were the motivation to create a census activity on the Delichon urbicum.*

The nests have been located and quantified, and their status have been classified. The results have been displayed both statistically and graphically.

This work explains the legal protection status of this species and the dangers suffered by the nests related to human activity. The results can be used to analyse the environmental quality, since the presence of these birds represents an indicator of environmental health.

1. INTRODUCCIÓ

La ciutat d'Inca no és un espai atractiu a la fauna. Prova d'això és la minsa quantitat d'espècies que hi habiten i encara manco que hi crien. Si descartam els mamífers (representats per les ratapinyades i els poc desitjats rosegadors)

i els rèptils exòtics escapats dels domicilis on es tenen de mascota, són les aus les que més conviuen amb nosaltres.

Darrerament comprovam com algunes aus s'han instal·lat i habiten la ciutat. Són les anomenades oportunistes, que aprofiten aquest espai sense depredadors, arrecerat, amb presència de restes alimentàries... per viure i fins i tot criar. És el cas de la mèrlera, del tudó, de la gavina...

Però també en conservam de clàssiques, com les falzies i oronelles. Aquestes són aus semblants, insectívores i molt voladores. Es confonen en vol. Però molt diferents, ja sigui taxonòmicament, pertanyen a famílies faunístiques allunyades i tenen un comportament en la cria prou diferent.

La falzia (*Apus apus*) és totalment negra, manco una taqueta blanca a la gorga, gairebé invisible en vol. Cria dins enclotxes d'edificis o davall les teules.

L'altra au, el cabot (*Delichon urbicum*), és un poc més petit, es distingeix per la coa un poc menys forçada i el color blanc pur del carpó. Construeix un niu de fang de forma semiesfèrica davall els alers dels frontis dels edificis de les zones urbanes.

Concretament a aquesta darrera espècie dedicam la present comunicació, i en especial a la realització d'un cens de les colònies de cria i nius que hi ha a la nostra ciutat.

2. EL CABOT (*Delichon urbicum*)

És una espècie politípica distribuïda per gairebé tot el paleàrtic. És colonial i acusadament migratòria. Es troba com a reproductor a les illes majors de les Balears, i manca a Formentera i a l'arxipèlag de Cabrera.

A Mallorca les colònies més nombroses es troben als pobles del Migjorn i del Pla, també es troba al Llevant. A la comarca del Raiguer manca a la majoria de pobles (Inca n'és una excepció).

Espècie típicament urbana, molt lligada a pobles i ciutats, on estableix les seves colònies de cria. Excepcionalment pot criar als penya-segats marins, on pareix que estava el seu hàbitat original.

L'alimentació es basa en la captura de petits insectes i altres invertebrats voladors, que aconsegueix sobrevolant cultius, aigües interiors embassades, zones urbanes...

Per a l'elaboració del niu utilitza el fang, i els instal·la a baix de voladissos d'edificis d'altura mitjana. El niu consisteix en una copa quasi semiesfèrica, totalment tancada, deixant una petita obertura a la part lateral superior. Les primeres postes tenen lloc a mitjan maig.

Les primeres observacions de l'arribada dels cabots provinents de les seves estacions d'hivernada a l'Àfrica oriental i austral tenen lloc a la tercera setmana de febrer, i les concentracions premigratòries es fan la segona quinzena d'agost.

3. CENS DE NIUS

El cens de nius s'ha realitzat fent un recorregut pels carrers d'Inca i anotant la ubicació dels nius. A partir d'aquí s'ha elaborat un llistat que conté el recompte d'aquests. A continuació s'han ubicat les localitzacions en el plànol de la ciutat per tal de identificar les diferents colònies. Aquest plànol s'utilitzarà tot seguit per realitzar l'anàlisi del cens. La secció es completa amb un recull d'imatges de diferents ubicacions de nius i un petit estudi estadístic.

3.1. Llistat

El llistat de les ubicacions dels nius conté informació referent a la ubicació del niu, consistent en el nom del carrer i el número de l'immoble on el niu està ubicat. Junt amb la ubicació es recull el resultat del recompte dels nius, fent una distinció entre nius ocupats i nius que es troben buits, en construcció o parcialment destruïts.

Col.	Carrer	Nre.	Nius ocupats	Nius buits, en construcció o destruïts
1	Antoni M. Alcover	169	1	0
2	General Weyler	175	3	0
3	Francesc de Borja Moll	104	5	3
4	Binissalem	126	1	0
5	Binissalem	116	1	0
6	Binissalem	107	3	0
7	Binissalem	127	1	0
8	Carrer Major	52-54	8	1
9	Plaça de Sta. Maria la Major	10	31	3
10	En Corró	S/N	4	3
11	Jaume Armengol	31	10	0
12	Bernat Salas	14	2	0
13	Sant Domingo	10	0	5

Col.	Carrer	Nre.	Nius ocupats	Nius buits, en construcció o destruïts
14	Avinguda de les Germanies	26	21	1
15	Miquel dels Sants Oliver	4	0	3
16	La Justícia	115	2	0
17	La Justícia	105	2	1
18	La Justícia	103	1	0
19	Antoni Fluxà	105	3	0
20	Pare Cerdà	84	82	2
	TOTAL		171	22

Taula 1. Llistat de la ubicació dels nius

Figura 1. Ubicació dels nius

3.2. Plànol

Les ubicacions que apareixen a la taula 1 s'han indicat en el plànol de la figura 1. Una vegada que s'han ubicat les localitzacions dels nius, s'observa com aquests s'agrupen en diferents colònies.

Una primera colònia s'emplaça al centre de la ciutat, una segona s'ubica a la zona de Crist Rei Nou. Una tercera colònia està formada pels nius situats en un únic edifici. Aquest és l'edifici que alberga més nius de la ciutat i es troba a la barriada de Sant Francesc, com es pot veure a la figura 2.

Figura 2. Determinació de les colònies

3.3. Imatges

La visita a les colònies és un procediment senzill si es disposa de la taula 1. La majoria dels nius són visibles a simple vista des del carrer. A continuació s'inclouen una sèrie de fotografies il·lustradores dels edificis llistats.

Figura 3. Nius al carrer de Jaume Armengol

Figura 4. Nius a la plaça de Santa Maria la Major

Figura 5. Nius a l'avinguda de les Germanies

Figura 6. Nius al carrer de Binissalem

Figura 7. Nius al carrer del Pare Cerdà

3.4. Dades estadístiques

Una vegada realitzat el cens s'ha procedit a efectuar un petit estudi estadístic. En primer lloc, s'ha avaluat el percentatge de nius que han estat hàbils per a la nidificació en el període estudiat. Així, del total de nius censats el 2019, el 88,4 % s'han classificat com a nius ocupats, mentre que la resta, un 11,4 %, corresponen a nius buits, en construcció o malmesos (vegeu figura 8).

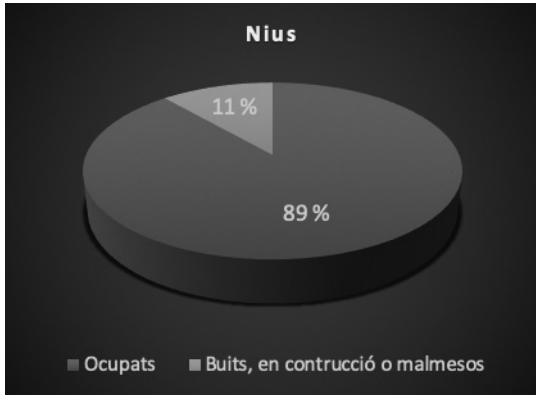

Figura 8. Percentatges d'ocupació

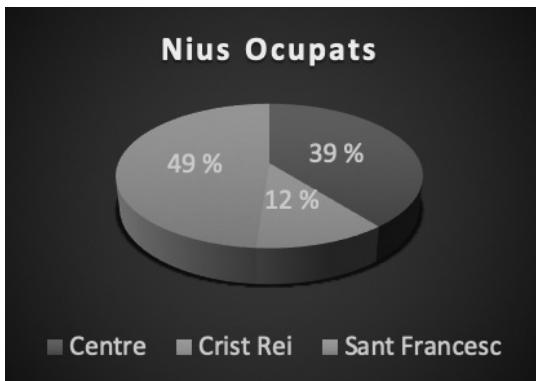

Figura 9. Distribució en colònies dels nius ocupats

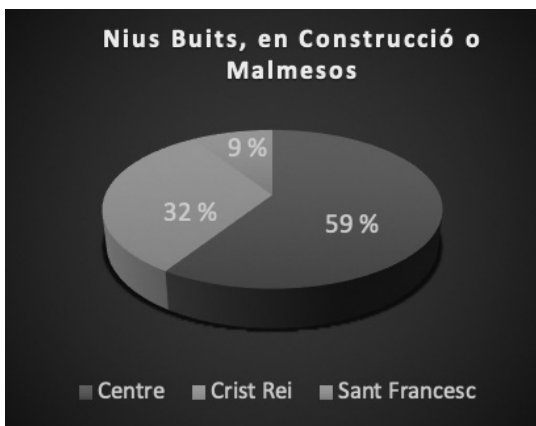

Figura 10. Distribució en colònies dels nius buits, en construcció o malmesos

A continuació s'ha procedit a classificar les ubicacions en tres colònies, corresponents a la zona centre, a la zona de Crist Rei i a la zona de Sant Francesc, com s'observa a la figura 2. Així, respecte als nius ocupats, la zona centre alberga el 39 % dels nius ocupats; la zona de Crist Rei, el 12 %; i la zona de Sant Francesc, el 49 %. Es comprova que les ubicacions de la zona de Crist Rei tendeixen a tenir un nombre més baix de nius per edifici que les altres dues zones (vegeu figura 9).

Finalment s'han calculat els percentatges de nius buits, en construcció o malmesos, i que per tant no han estat objecte de cria en el període estudiat. A la zona centre, li correspon el 59 %, a la zona de Crist Rei; el 32 %; i a la zona de Sant Francesc, el 9 % (vegeu figura 10). Si es realitza un seguiment periòdic d'aquestes dades, es podria determinar si les causes de la presència d'aquests casos es pot justificar pels efectes dels condicionants de la nidificació que es recullen a l'apartat 4.3.

4. ANÀLISI

En aquesta secció s'analitza la legislació relacionada amb els nius, la metodologia per a la seva conservació, els condicionants per a la nidificació a la ciutat d'Inca i la valoració de la presència d'aquestes aus com a bioindicador.

4.1. Legislació relacionada

El Catàleg Balear d'espècies protegides és un llistat d'espècies catalogades a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. Es troben classificades per categories i per grups taxonòmics. Aquest catàleg serveix com a referència per a la gestió de les prioritats de conservació. Saber si una espècie es troba catalogada o no és molt important també a l'hora de tramitar denúncies. No és una informació fixa, ja que les espècies poden recuperar-se o empitjorar el seu estat poblacional, i canvia així el seu nivell d'amenaça. Les categories de protecció són:

- En perill d'extinció.
- Sensibles a l'alteració del seu hàbitat.
- Vulnerables.
- D'interès especial.
- D'especial protecció.

La Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i la biodiversitat estableix la garantia de conservació de les espècies autòctones silvestres. En el seu article 52, indica que les comunitats autònomes han d'adoptar les mesures necessàries per garantir la conservació de la biodiversitat que viu en estat silvestre. A l'article 53, crea la Llista d'espècies silvestres en règim de protecció especial, que inclou espècies, subespècies i poblacions mereixedores d'una atenció i protecció particular, així com aquelles que figuren com a protegides en directives i convenis internacionals ratificats per Espanya.

En el si de la Llista d'espècies silvestres en règim de protecció especial, s'estableix el *Catàleg espanyol d'espècies amenaçades*, que inclourà, quan hi hagi informació tècnica o científica que així ho aconselli, els tàxons o poblacions de la biodiversitat amenaçada. El *Catàleg* integra espècies en les categories:

- En perill d'extinció: tàxons o poblacions en què la supervivència és poc probable si els factors causals de la seva actual situació segueixen actuant.
- Vulnerable: tàxons o poblacions que corren el risc de passar a "en perill d'extinció" en un futur immediat si els factors adversos que actuen sobre ells no són corregits.

El Reial decret 139/2011, de 4 de febrer, desenvolupa la Llista d'espècies silvestres en règim de protecció especial i el *Catàleg espanyol d'espècies amenaçades*,

especificant les espècies, subespècies o poblacions que els integren. Aquests dos registres han estat actualitzats fins al moment per tres ordres ministerials (Ordre AAA/72/2012, de 12 de gener; Ordre AAA/1771/2015, de 31 d'agost; i Ordre AAA/1351/2016, de 29 de juliol). En l'actualitat el Llistat compta amb 941 taxons, dels quals 326 es troben en el *Catàleg*, 134 inclosos en la categoria "vulnerable" i 192 en la categoria "en perill d'extinció".

L'RD 139/2011 inclou el *Delichon urbicum*, que també apareix dins del Llistat d'espècies silvestres en règim de protecció dins de la categoria passeriformes, subgrup *Hirondinidae*.

4.2. Protecció de nius, obres i restauració de frontis

Totes les espècies d'avions, orenetes o falciots estan protegides a nivell nacional i europeu, així com els seus polls, nius i ous, i destruir-los és una infracció "greu" sancionable amb multes de 5.001 a 200.000 euros.

La Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i la biodiversitat especifica que queda prohibit retirar els nius d'aus protegides, excepte amb permís especial i mai en època de cria. Apareix en el títol III de la Llei, "Conservació de la biodiversitat", capítol I, "Conservació in situ de la biodiversitat autòctona silvestre"; article 54, "Garantia de conservació d'espècies autòctones silvestres":

"Queda prohibit matar, danyar, molestar o inquietar intencionadament els animals silvestres, sigui quin sigui el mètode emprat o la fase del seu cicle biològic. Aquesta prohibició inclou la seva retenció i captura en viu, la destrucció, mal, recollecció i retenció dels seus nius, de les seves cries o dels seus ous, aquests últims fins i tot estant buits, així com la possessió, transport, tràfic i comerç d'exemplars vius o morts o de les seves restes, incloent el comerç exterior."

Ningú pot retirar els nius una vegada que estan instal·lats, llevat que se sol·liciti una autorització excepcional de l'organisme autonòmic competent en medi ambient. I, en aquest cas, només podria fer-se sota uns supòsits molt concrets, sempre quan no té lloc l'època de cria i si no hi ha una solució satisfactòria a la retirada del niu.

Aquesta normativa s'ha de tenir molt en compte a l'hora de donar permisos d'obra i de restauració de frontis.

4.3. Condicionants de la nidificació

Existeixen certs condicionants que poden desafavorir la nidificació dels *Delichon urbicum*. Entre ells es troben els següents:

- Ús de pesticides i la destrucció de l'hàbitat, cosa que ha reduït en bona mesura la seva font d'alimentació. Les poblacions de falcies, cabots i oronelles s'han vist molt afectades per l'ús de pesticides i la destrucció de l'hàbitat, la qual cosa ha reduït en bona mesura la seva font d'alimentació: els insectes-presa.
- El disseny dels edificis moderns, que no tenen llocs adequats per nidificar. Aquest fet ha repercutit de manera molt negativa en les seves poblacions, que han baixat notablement. A més, els edificis antics i les construccions rurals cauen derruïts o estan sent substituïts per altres de nous, que rarament ofereixen llocs aptes per a la nidificació d'aquestes aus.
- Les rehabilitacions dels edificis històrics o monuments moltes vegades no tenen compte criteris adequats perquè aquestes aus trobin llocs de nidificació idonis, o es destrueixen les colònies amb total impunitat.
- Molèsties a les colònies, espolis i mortalitat per enderroc de nius. S'han detectat casos de molèsties a les colònies, espolis i mortalitat per enderroc de nius. No obstant això, cal recordar que es tracta d'espècies protegides per la llei, igual que els seus nius, polls o ous.
- Escassetat de material per a la construcció dels nius. Un altre problema associat, en el cas de cabots i oronelles, és l'escassetat de material per a la construcció dels seus nius en zones eminentment urbanes. L'escassa disponibilitat de fangars específics per obtenir fang per a la construcció del niu pot portar a una disminució de les poblacions urbanes d'aquestes espècies. En el cas d'Inca aquest condicionant podria ser una de les causes del desplaçament de les colònies des del centre cap a la perifèria.

4.4. Indicador mediambiental

El cabot s'alimenta d'insectes voladors que, mentre crieu, capturen molt a prop del niu (a uns 200 o 300 m de mitjana). Per tant, són animals molt beneficiosos que s'alimenten d'una gran quantitat de mosques i mosquits durant el període primaveral i estival. Com a exemple, a la dieta insectívora de l'oronella, que pot variar entre llocs i èpoques, les preses més consumides són mosques i mosquits, encara que també caça formigues voladores, vespes, xinxes i petits escarabats. Sol menjar uns 60 insectes a l'hora, uns 850 insectes diaris, és a dir uns 150 grams d'insectes al dia per cada oronella. Això equival a uns 55 quilos d'insectes consumits per cada oroneta a l'any, o el que és el mateix, 310.250 mosques-mosquits a l'any.

Així doncs, l'espècie depèn molt de la qualitat del medi on cria, en aquest cas el medi natural urbà, i específicament de la qualitat de l'aire en aquestes zones, que delimita la disponibilitat d'aliment. De fet, es coneixen casos concrets dels efectes adversos de la contaminació de l'aire en la seva ecologia reproductiva i dinàmica poblacional.

A l'antiga Txecoslovàquia, per exemple, es va constatar que les emissions de

diòxid de sofre poden fer disminuir marcadament les seves colònies de cria. D'altra banda, a ciutats com Manchester o Londres, s'ha observat un augment de la població nidificant d'aquest espècie en paral·lel al control i la reducció de les emissions contaminants.

De fet, els efectes adversos de la pol·lució de l'aire sobre la natura són ben coneguts. S'ha determinat recentment que la pol·lució de l'aire afecta com a mínim unes 1.300 espècies de fauna i flora, i com és ben sabut, també les persones. En el cas dels ocells, els efectes es deriven de la inhalació, l'absorció o la ingestió (sovint a través de la dieta) dels contaminants. Moltes vegades, els contaminants, però, no causen la mort o lesió directa dels ocells, sinó que els debiliten o els fan augmentar els nivells d'estrès, de tal manera que els fan més proclius a patir malalties o a morir per causes naturals. D'altra banda, els contaminants acumulats per les femelles poden afectar la formació dels ous i, per tant, també el seu èxit reproductor.

Les fonts clàssiques d'emissions contaminants a Inca es redueixen pràcticament als efectes del trànsit. Per això la tendència suposada en l'evolució de la població de la nostra ciutat és a establir-se en els barris de l'extraradi.

Així mateix, els darrers estius s'ha constatat un augment de caigudes dels nius d'exemplars juvenils de falcies sobretot, però també de cabots. Aquest fet s'ha relacionat amb el canvi climàtic, i l'any 2019 s'ha batut el rècord de recuperació d'aquestes aus al Consorci per a la Recuperació de Fauna de les Illes Balears (COFIB), amb més d'un milenar.

5. CONCLUSIONS

Aquest treball pretén tenir continuïtat de manera que es pugui establir una evolució històrica objectiva de la població, ja que fins ara sols la memòria d'alguns ciutadans permet conèixer la desaparició d'algunes colònies de cria existents fa quaranta o cinquanta anys i que actualment no hi són (Bar Londres al carrer de Lluc, carrer de Can Valella...). Es proposa realitzar una actualització periòdica del cens. Aquestes actualitzacions serviran per avaluar la tendència poblacional amb el pas del temps.

El cens pot ser útil per evitar la destrucció deliberada de nius de les colònies, especialment en plena època de cria. En aquest sentit el coneixement de la ubicació i nombre de nius als edificis és una informació important a tenir en compte per a l'àrea pertinent de l'Ajuntament d'Inca, quan s'han d'atorgar llicències d'obra per a la rehabilitació de façanes. És durant aquest tràmit quan s'han d'establir les condicions necessàries per evitar, sempre que sigui possible, la destrucció de nius.

La quantificació periòdica del nius i el seu seguiment permetran conèixer si es produeix la destrucció de nius en alguns edificis i les causes o motivacions.

El fet que l'evolució i el comportament d'una població d'aus insectívores d'un

determinat indret ens pugui servir com a bioindicador de la qualitat ambiental d'aquest lloc es pot aprofitar a Inca. El seguiment de la població d'aus sensibles a la qualitat del aire pot donar les primeres i més sensibles indicacions de la tendència en les condicions ambientals a nivell general.

Aquest treball inèdit a la ciutat d'Inca també té la finalitat de motivar els ciutadans en general i els estudiants en particular a seguir-lo. La seva poca complexitat i la gran informació que pot donar fan que sigui ideal com a treball escolar.

Finalment provocar una motivació per respectar i afavorir l'escassa fauna que habita a la ciutat d'Inca.

6. REFERÈNCIES

[1] C. Artigues, 2010. "Cabot". *Atles dels aucells nidificants de Mallorca i Cabrera. 2003-2007*. Grup Balear d'Ornitologia i defensa de la naturalesa, pp. 190-191.

[2] J. Mayol Serra, 1978. *Els aucells de les Balears*. Editorial Moll: Palma.

[3] A. Muñoz, 1992. "Recompte de parelles nidificants de Cabot (*Delichon urbica*) a la localitat d'Artà." *Anuari Ornitològic de les Balears*, 92, pp. 58-60.

[4] <https://www.seo.org/2015/06/01/seobirdlife-recuerda-que-es-ilegal-destruir-nidos-de-golondrinas-aviones-o-vencejos/>

L'habitatge obrer a Inca. Estudi historicoarquitectònic de les "Cases Barato"

Sandra Adriana Rebassa Gelabert¹ i Catalina Ginard Esteva²

1) Historiadora de l'art, gestora de patrimoni cultural i museòloga. sandra.rebassa@gmail.com

2) Historiadora de l'art, gestora de patrimoni cultural i educadora de museu.
catiginard@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.37

Paraules clau: Mallorca, arquitectura, urbanisme, habitatge obrer, Antoni Roca Cabanellas, cases barates.

Resum. *A finals del segle XIX i principis del segle XX, l'ordenació del territori experimentà grans canvis a causa, entre d'altres motius, de la proliferació de centres industrials i de l'habitatge obrer que amb aquests es vincula. Inca, exemple de ciutat industrial a la Part Forana, no pot dissociar-se dels preceptes arquitectònics i normatius establerts al voltant de la problemàtica de l'habitatge, i compta amb alguns exemples d'edificis que en el seu origen foren destinats a suplir la manca d'edificis per a obrers. L'article analitza el fenomen de l'habitatge obrer a Mallorca a partir de l'estudi històric arquitectònic de la barriada de cases popularment conegudes com les "Cases Barato", oficialment anomenades Viviendas Protegidas para obreros de la CNS, obra de l'arquitecte Antoni Roca Cabanellas.*

Keywords: Mallorca, architecture, urban planning, workers housing, social housing, Antoni Roca Cabanellas.

Abstract. *At the end of the 19th and beginning of the 20th century, land planning underwent major changes due to the proliferation of industrial centres and the working class houses, among other reasons. Inca, an example of an industrial city in Mallorca, can not be dissociated from the architectural and regulatory precepts established around the problem of housing and it has some examples that were originally intended to make up for the lack of workers' housing. This paper focuses on the urban area of Inca, Mallorca, by analyzing the phenomenon of workers' housing based on the historical architectural study of the neighbourhood popularly known as 'Cases Barato' (Cheap Housing), officially called 'Viviendas Protegidas para obreros de la C.N.S.', designed by the architect Antoni Roca Cabanellas.*

1. INTRODUCCIÓ

Inca, exemple de ciutat industrial a la Part Forana durant el segle XX, no pot dissociar-se del creixement urbanístic vinculat a la seva economia. Les fàbriques i els tallers existents a la ciutat, entesos com a espais industrials productors, anaven lligats a l'habitatge dels obrers que hi treballaven. En aquest sentit, fou en el darrer terç del segle XIX i durant la primera meitat del segle XX quan s'experimentaren canvis importants en l'ordenació del territori, degut als avenços científics, tècnics, econòmics i socials que causaren l'aparició de nous models arquitectònics, com són els espais industrials i/o l'habitatge obrer.

Per entendre el fenomen de la construcció de cases per a obrers i obreres cal fer incís en diverses qüestions com la contribució dels ideals del socialisme utòpic; la incidència de les teories higienistes que encetaren el debat al voltant de la necessitat d'edificacions dignes per a la classe treballadora; així com el moviment obrer (a partir de la Revolució del 1868 tengué un pes important a l'illa), que recull la ideologia higienista i la inclou entre les seves reivindicacions. Va ser a partir d'aquest moment, i enmig d'un debat socioeconòmic i arquitectònic intens, quan aparegueren les primeres pràctiques legislatives que pretenien regular aquest nou model edificatori. Una legislació que es va anar formant i desenvolupant en consonància amb la situació geogràfica i el context històric concret, en tant que pràctica legislativa i política socioeconòmica s'estableixen com els dos pilars sobre els quals gira la solució arquitectònica adoptada.

Els models legislatius que intentaven donar una solució al problema de l'habitatge obrer són variats i nombrosos, considerant que el debat afectava a molts països europeus. En el cas d'Espanya cal tenir en compte la importància de la primera pràctica legislativa, la *Ley de casas baratas de 12 de junio de 1911*, que suposà el punt de partida sobre el qual se sosté la política d'habitatge social actual. Tot i marcar un punt clau en matèria normativa, val a dir que amb anterioritat a la Llei del 1911 (des del darrer terç del segle XIX) una amalgama de teories arquitectòniques i projectes de llei permeteren també una pràctica arquitectònica destacable. Sí, però, que la incidència d'aquesta llei sobre la construcció d'edificis destinats a obrers fou decisiva i vinculant durant la primera meitat del segle XX. Més tardanament sorgiren altres lleis que igualment condicionaren la construcció de cases barates o econòmiques, i que marquen l'evolució historicosocial de la tipologia.

S'han documentat a Inca alguns exemples d'habitatge obrer de diferents èpoques, d'entre els quals destacam el conjunt popularment conegut com les "Cases Barato", oficialment anomenades *Viviendas Protegidas para obreros* de la CNS, obra de l'arquitecte Antoni Roca Cabanellas.

Així, l'article que ens correspon pretén conèixer l'origen i l'evolució d'aquesta tipologia d'habitatges a través de les diferents teories socioarquitectòniques

i les legislacions; entendre la casuística mallorquina, així com analitzar el cas concret d'Inca.

2. ANTECEDENTS: LITERATURA, TEORIES I MODELS ARREU D'EUROPA

En parlar d'habitatge obrer ens referim a promocions d'habitatges de baix cost destinats a la classe treballadora o obrera. Aquest tipus d'habitatges comencen a fer-se necessaris durant la segona meitat del segle XIX a les grans urbs europees, per acollir a tota la massa treballadora que escapa de les zones rurals amb la intenció d'abraçar la vida urbana, no sempre amb la millor fortuna.

La manca d'habitatge a les ciutats, la deficiència –o més aviat inexistència– d'infraestructures, edificis vells, salaris baixos, crea una realitat poc venturosa que obliga les famílies a compartir habitatge en unes condicions d'insalubritat i manca d'higiene que no poques vegades acaben en malalties o epidèmies. La preocupació que aquests temes generen és patent en la celebració de nombroses conferències i congressos que es desenvolupen al llarg del segle XIX i principis del XX, com les Conferències Sanitàries Internacionals i els Congressos d'Higiene i Demografia, entre d'altres.

Entre el 1851 i el 1938 es realitzen catorze conferències Sanitàries Internacionals, deu a la segona meitat del segle XIX i quatre durant el primer terç del segle XX, en què participen sanitaris, higienistes i ambaixadors de diferents països per posar en comú les seves problemàtiques i avenços en relació amb les malalties i les causes de la seva propagació. D'aquestes conferències destaquem la diferència entre els punts de vista dels estudiosos de la zona del Mediterrani –els quals creien en la quarantena de persones i mercaderies com a remei per evitar el contagi de les malalties– o la visió dels experts de Gran Bretanya i el nord d'Europa que creien que la solució era la neteja en general per evitar el desenvolupament i la difusió de les epidèmies (Mateos, 2005).

Al Congrès Internacional d'Higiene i Demografia celebrat a Innsbruck, els metges i naturalistes alemanys proposen una sèrie de tesis d'entre les quals destaquen les següents: la importància i necessitat d'impedir el desenvolupament de les malalties més que de curar-les i com, en aquest context, la higiene pública i privada adquireix una rellevància important per la causa; la creació per part de cada país d'una secció de Sanitat formada per un equip multidisciplinari de metges, arquitectes, químics i enginyers; a més de promoure l'ensenyament de la higiene a les escoles (Vilanova, 1889). Totes aquestes qüestions generarien una sèrie de pràctiques urbanístiques per tal de resoldre el problema de la salubritat en l'habitatge per a la classe treballadora. Farem esment, grosso modo, dels dos grans corrents que van polaritzar el debat a Europa al segle XIX i dels quals deriven totes les pràctiques dutes a terme arreu del continent: els models utòpics socialistes

que posen les bases de l'habitatge col·lectiu i els models de baixa densitat que proposen un retorn a la ruralitat.

En primer lloc, durant el segle XIX aparegueren una sèrie de plantejaments aïllats, realitzats per empresaris i arquitectes amb vocació social preocupats per garantir un habitatge digne i higiènic, a més d'un salari just i mesures socials i educatives per als seus treballadors: els socialistes utòpics. I Fourier¹ en va ser una de les figures destacades. Filòsof i economista francès, va idear el Falansteri, una ciutat-edifici habitada per una comunitat agrícola autònoma formada per unes 1.600 persones aproximadament (Cervio, 2017). El Falansteri era l'opció que permetria desenvolupar el model de vida proposat per Fourier –crític amb les conseqüències socials de la revolució industrial–, creia que la realització personal a través de les passions era l'únic camí per arribar a la felicitat col·lectiva. Així, el seu model es basa en l'associació a partir de l'atracció passional i del treball atractiu. El que resultava contradictori de la seva proposta era la crítica al sistema capitalista i a la revolució industrial, mentre que a la vegada pretenia obtenir diners d'aquest capital per crear les seves comunitats. Fourier va morir sense veure cap Falansteri construït.

Seguidor dels ideals utòpics de Fourier, l'empresari Jean-Baptiste André Godin va utilitzar capital propi per a la construcció del Familisteri de Guise, destinat a acollir 1.500 persones, els treballadors de la fàbrica i les seves famílies. Igual que el Falansteri de Fourier, el Familisteri o Palau Social és una construcció que pretenia reunir una comunitat en un sol edifici. En aquest cas el projecte del Familisteri de Guise comprèn tres grans unitats d'habitació organitzades entorn d'un gran pati central cobert. El 1861 el Familisteri comptava amb 350 residents voluntaris, que el 1870 van augmentar fins a 900.

A finals del segle XIX, al Regne Unit es va proposar un retorn a la ruralitat, projectant models de baixa densitat d'influència utòpica-socialista i abraçats pel moviment Arts And Crafts, que culminarien en el model de la ciutat jardí proposat per Ebenezer Howard. El fet de pensar a proveir d'habitatges els treballadors en barriades exteriors i/o en un entorn parcial o totalment rural es pot dir que fou el punt de partida per al moviment arquitectònic de la ciutat jardí (Bayley, 1982).

Un altre exemple interessant i que es troba a camí entre les dues propostes és el barri obrer de Mulhouse, a França. Mulhouse va viure un fort desenvolupament de la indústria tèxtil, química i mecànica que va provocar un espectacular creixement de la població, que entre els anys 1800 i 1850 passà a ser de 3.000 a 30.000 habitants. L'any 1853 es va crear la Société mulhousienne des cités ouvrières, una societat civil en què el capital era aportat per un grup d'industrials d'entre els quals el principal accionista i promotor era l'empresari tèxtil Jean Dollfuss. L'objectiu de la societat era millorar les

1 No fou l'únic, se'n comentaran altres exemples. Val a dir que, per limitació d'extensió i amb la intenció d'ajustar-nos al tema en qüestió, no es comentaran tots els projectes i les pràctiques dutes a terme de l'utopisme del segle XIX.

Figura 1. Boerkevitz , 2004. Familistère de Guise. Recuperada a: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Palais_social_du_Familistère

condicions de vida de la comunitat obrera amb la creació d'habitatges socials assequibles i en línia amb els estàndards d'higiene de l'època. Una de les mesures per les quals s'inclinà la societat a l'hora de projectar i construir habitatges obrers fou la idea que els obrers es convertien finalment en propietaris dels habitatges, gràcies a un sistema que els permetia abonar el cost de l'habitatge en mensualitats durant un període de quinze anys. Així, es proposà un programa de construcció d'habitatges unifamiliars de dues plantes, agrupades de quatre en quatre o en filera, envoltades d'un espai lliure enjardinat (Sobrón, 2017). Des del naixement del projecte fins al 1895, la Societat construí 1.240 habitatges per a 10.000 habitants.

A la barriada de Mulhouse podem trobar aspectes que ens recorden els projectes utòpics, però el plantejament urbà ens pot fer pensar en la ciutat jardí. Que té en comú amb els uns i els altres? El projecte de Mulhouse es basa en el plantejament de Frédéric Le Play,² enginyer, sociòleg i economista francès promotor de l'economia social. Tots tres projectes estan pensats per allotjar una comunitat de treballadors encara que les formes difereixen. El projecte de Fourier i el de Godin allotgen la comunitat en un sol edifici, a Mulhouse tenim habitatges unifamiliars dins una parcel·la enjardinada. El Familisteri i el Falansteri són centres productors, és a dir, es tracta de comunitats autogestionades i sostenibles per elles mateixes que generen els recursos que necessiten per viure. A Mulhouse la comunitat té a la seva disposició tota una sèrie de serveis (restaurants, tenda de queviures...) a preus econòmics. Fourier no va veure el seu projecte construït; Godin només va

² Les seves teories socials es van publicar el 1864 amb el títol *La Réforme Sociale*.

construir el Palau Social, un dels tres edificis que conformen la seva proposta; la societat que es va crear per construir Mulhouse continua encara activa a dia d'avui i gestiona uns 6.000 habitatges socials a l'Alsàcia.

No obstant això, val a dir que es tractaven d'unes pràctiques que només beneficiaven els treballadors de la fàbrica a un petit percentatge de la població.

Els segle XX ens ofereix un nou paradigma pel que fa la construcció d'habitatges. Acabada la Primera Guerra Mundial bona part dels països europeus començaren una tasca de reconstrucció arquitectònica que donà peu a l'experimentació en matèria d'habitatge, adoptant les novetats que s'havien posat en pràctica al segle XIX: tipificació, nous materials i habitatges col·lectius per arribar a una fórmula que garantís l'habitatge digne als sectors més afectats i desfavorits. Aquesta nova fórmula beu d'una de les escoles d'arquitectura més avantguardistes del moment, la Bauhaus, i els arquitectes del moviment modern signaran els projectes més destacats del moment i posaran les bases de l'arquitectura i la planificació urbana del futur.

A Alemanya a partir del 1920 es van plantejar noves fórmules legislatives, financeres i tècniques en matèria d'habitatge social que marcarien l'esdevenir de les futures pràctiques globals. Fou durant la República de Weimar quan sorgí el model d'habitatge social conegut com Siedlung o colònies d'habitatges, a la ciutat de Berlín. Per fomentar la construcció d'aquests nou tipus d'habitatges s'adoptaren una sèrie de mesures: des del punt de vista legislatiu es va crear un nou Reglament de l'habitatge en què es posaven les bases per permetre la construcció de noves tipologies i procediments; un nou model financer plantejava un impost sobre els lloguers que s'invertia en el finançament d'iniciatives de construcció públiques, creant empreses públiques promotores i constructores; i s'acceptà una renovació de les tècniques constructives amb la industrialització dels processos de construcció i una racionalització tipològica.

Un exemple destacat de Siedlung berlinès és la Siemenstadt, declarada Patrimoni Mundial de la Unesco el 2008, es va construir entre el 1929 i el 1934 prop de la fàbrica Siemens i d'una línia ferroviària. En la seva construcció, hi van participar els arquitectes del grup d'avantguarda Der Ring, entre els quals es trobava Walter Gropius, qui seria director de l'escola Bauhaus. Sobre un plantejament urbà ortogonal en què s'alternaven franges enjardinades amb blocs d'habitatges, cada un dels arquitectes de Der Ring deixà la seva empremta als diferents blocs de la Siedlung, convertint l'assentament en un catàleg de les tendències arquitectòniques del moment. El client del projecte amb 1.268 pisos era la Gemeinnützige Baugesellschaft Berlin-Heersstraße mbH (societat de construcció de responsabilitat limitada sense ànim de lucre Berlin-Heersstraße) propietat de la ciutat.

Aquest nou període ens porta a l'aparició de nous barris pròpiament

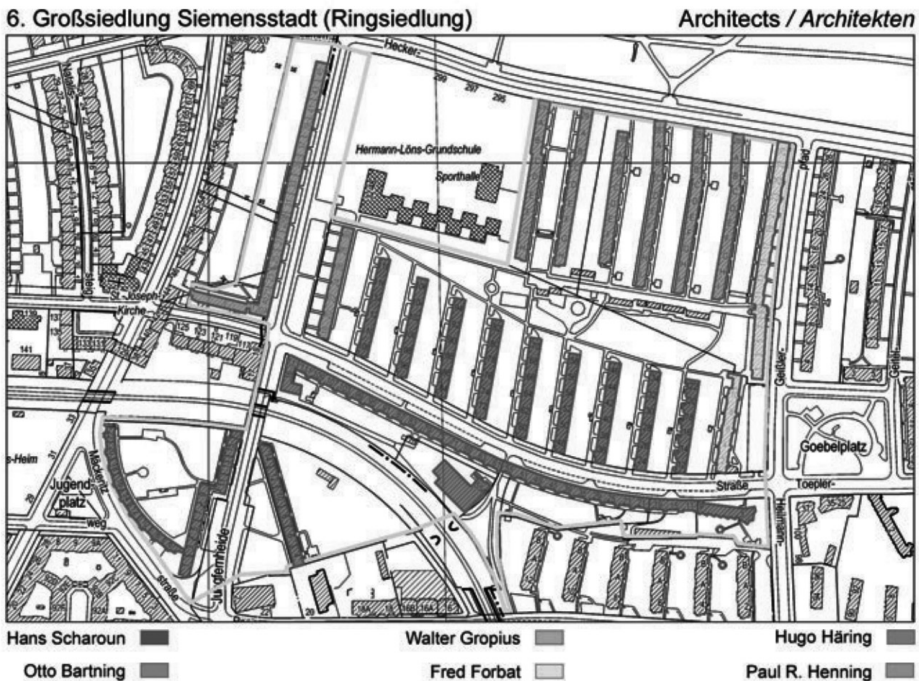

Figura 2. Mapa de la pàgina de patrimoni mundial de la UNESCO "Großsiedlung Siemensstadt". Recuperat de: <https://whc.unesco.org/uploads/nominations/1239.pdf>

obrers als extraradics de les ciutats. Amb el desenvolupament del sistema ferroviari les fàbriques es traslladaren als exteriors de les ciutats i amb elles es traslladaren els treballadors. Aquest fet comportà una nova realitat socioeconòmica, ja que es crearen noves barriades habitades per a famílies de classe treballadora que crearen forts vincles amb la comunitat pel fet de superposar-se les esferes laborals, familiars, d'oci i de consum en un espai limitat. Aquesta homogeneïtat provocà el sorgiment d'un fort sentit de pertinença a la comunitat amb l'aparició de l'estil de vida proletari i la mobilització social i política.

Com a darrer exemple paradigmàtic al qual farem referència parlarem a continuació de la ciutat vertical dissenyada per Le Corbusier a França: la Unité d'habitation de Marsella. Aquesta ciutat vertical s'engloba dins el context de reconstrucció que va patir Europa després de la Segona Guerra Mundial. Es tracta d'un edifici de gran altura concebut a partir de les idees de l'habitatge mínim associat a la vida comunitària. L'edifici, projectat el 1945, consta de 165 metres de façana, 24 de profunditat i 56 d'altura; format per 337 apartaments i serveis agroalimentaris i d'oci. Tot pensat per cobrir les necessitats de la comunitat que l'habitava utilitzant el mínim espai possible.

2.1. El cas de Mallorca

Les teories i reflexions que marcaven la tendència arquitectònica i urbanística

a Europa en relació amb la millora de les condicions de l'habitatge en general (i de l'obrer en particular), tengueren un reflex clar entre diverses personalitats de Mallorca. Per això cal fer incís en la importància dels plantejaments teòrics desenvolupats el darrer terç del segle XIX per diferents estudiosos, com és el cas de l'arquitecte i mestre d'obres Bartomeu Ferrà, el polifacètic Pere d'Alcàntara Penya i l'enginyer de camins Eusebi Estada.

Les aportacions de Pere d'Alcàntara Penya són reduïdes i certament més epidèmiques (abordades des d'un punt de vista més conservador), sobretot pel que fa a qüestions tècniques relatives a l'arquitectura i l'urbanisme. Fou l'encarregat de redactar la memòria de la *Comisión para el estudio de las cuestiones que interesan a la mejora o bienestar de las clases Obreras de la provincia de Las Baleares*, la qual realitzava una anàlisi de la situació de la classe obrera de les Balears a partir de diferents aproximacions com les condicions de treball, l'associacionisme, la condició moral o les condicions econòmiques, entre d'altres. Criden l'atenció algunes de les afirmacions poc compromeses de l'autor en les quals defensa que les condicions econòmiques de les classes obreres són *buenas, medianas o malas, según la categoría e instrucción de sus individuos* o que la manca de desenvolupament econòmic i industrial dels obrers i obreres recau sobre la seva responsabilitat, entre d'altres (Peña Nicolau, 1887). Tot i això, s'aventura a fer algunes declaracions relatives a la qüestió de l'habitatge, molt en la línia de l'higienisme i reclamant la necessitat de construcció de cases per a obrers que permetessin la seva compra final a partir d'un pagament reduït mensual (seguint el model plantejat a Mulhouse). És interessant la distinció que realitza entre les condicions dels obrers agrícoles i dels obrers industrials, així com la breu explicació de les condicions dels habitatges intramurs i extramurs, fet que permet conèixer les característiques de les llars habitades per la classe obrera el darrer terç del segle XIX.

Por lo que toca á la habitacion del obrero no es lo que ser debiera en la mayoría de casos. Los agrícolas suelen tener casita propia, generalmente hablando, de regulares condiciones; mas el obrero de la capital tiene que vivir en casa alquilada de pésimas circunstancias ... Las casas de reducidos alquileres [...] adolecen de poca cabida, poca altura, poca ventilación y mucha humedad por ser cuartos bajos en parte subterráneos.

Modernamente han ido construyéndose arrabales y caseríos á unos dos kilómetros ó más de distancia de los muros de Palma, y allí han ido á establecerse muchos obreros para poder tener con poco alquiler una reducida casita de mejores condiciones hijiénicas que las del interior de la Capital. En ellas tiene al ménos aire puro, luz solar y un pequeño corral y los cuartos dormitorios precisos para su familia.

Bartomeu Ferrà i Eusebi Estada, amb uns plantejaments més tècnics, mostraren la seva preocupació per les condicions en què vivia la classe obrera

mitjançant conferències, publicacions i/o projectes; aclamant els canvis des d'una perspectiva higienista –concretament Eusebi Estada– i vinculats al socialisme utòpic i religiós –sobretot Bartomeu Ferrà (Cantarellas, 1981)–, regionalista i conservador (Fullana i Marimon, 1995). En aquest sentit, cal destacar les aportacions de l'enginyer de camins Eusebi Estada els anys 80 i 90 del segle XIX, en què critica fermament que la insalubritat de la ciutat de Palma és deguda, principalment, a la manca de canalitzacions d'aigua i a l'existència de les murades, les quals provoquen el tancament de la ciutat amb molts de problemes col·laterals. La sòlida crítica realitzada a l'administració i la perspectiva analítica es plasma en els seus discursos i publicacions (Estada, 1885 i 1890), així com la voluntat planificadora del canvi.

Necesito yo decirlos, en este instante, si es ó no Palma una población sana? -Una ciudad que vive aherrojada dentro de un recinto fortificado [...], una población [...] que se ve obligada á crecer verticalmente acumulando pisos sobre pisos, [...] que consume una agua tan mala como escasa, que almacena las materias fecales sólidas y las guarda con esmero debajo de las viviendas, [...] que dispone los recipientes de modo que las líquidas y las aguas sucias de todo linage vayan á infestar el subsuelo por centenares de miles de metros cúbicos, para reaparecer después en forma de humedad nociva y perniciosa, absorbida por los muros de nuestras casas [...]; una ciudad que cuenta con tantas casas privadas de aire, luz y ventilación, donde los gases mefíticos que se escapan de las letrinas revierten al interior de las habitaciones [...].

D'entre tots tres, però, interessa particularment Bartomeu Ferrà, el més prolífic en la matèria, ja que des del 1870 –segons indicacions del propi autor (Ferrà, 1892)– presentà diferents publicacions, conferències i/o projectes arquitectònics que volgueren donar solució a la qüestió de l'habitatge obrer. Cal destacar la data primerenca de les seves primeres aportacions, si aquesta es compara amb les contribucions analitzades i amb el marc teòric i legislatiu estatal i europeu. Ferrà realitza una anàlisi epidèrmica de la situació higiènica de les cases de Ciutat, apuntant referències bibliogràfiques i anàlisis prèvies; i per defecte de professió detalla solucions concretes i s'avança en la creació d'un model "tipus" de cases barates per a obrers, adaptades a la societat mallorquina i amb la finalitat que aquestes es poguessin adquirir o llogar de forma més o menys econòmica. De fet, el propi autor comenta que el model que ell planteja va destinat a *jornaleros activos é inteligentes que puedan disponer de alguna cantidad á la cual vayan sumando sus ahorros* (Ferrà, 1892, p.202). Queden a la vista les apreciacions relatives a una moral catòlica, regionalista i conservadora, tot obviant així part de la classe obrera i altres tipus de construccions que considera de menor importància i menor cost.

El projecte o autodefinit com *ante-proyecto* presenta agrupacions de quatre cases, ocupant una parcel·la rectangular dividida en quatre habitatges de 64 metres quadrats (pati i/o jardí a part). Es tracta d'edificis de dues altures, a cavall entre un model de casa-jardí modest i amb traces de l'arquitectura popular

mallorquina, desproveïda de qualsevol tipus d'ornamentació i realitzada amb materials locals com el marès, material protagonista d'aquestes; o la utilització de guix, canyís i posidònia, aquesta darrera utilitzada com a aïllant tèrmic en els sostres i enteixinats de les cases mallorquines des de l'època medieval. En el projecte de Ferrà es remarca la importància de dos punts crítics per donar solució a les condicions d'habitabilitat i que demostren el seguiment dels preceptes higienistes del moment i que el seu company Eusebi Estada defensava: canalitzar correctament l'aigua i evitar les humitats i filtracions. Aquests punts són remarcats mitjançant una correcta divisió entre les canalitzacions de les aigües pluvials recollides i les aigües brutes, la ubicació llunyana dels lavabos respecte a les altres estances i la importància de la ventilació d'aquest espai, així com la disposició de morter hidràulic a l'exterior dels paraments tot protegint les filtracions d'humitats. A la planta baixa, les cases comptaven amb el que ell anomena sala-ingrés, o *botiga*, que podia servir no només com a entrada, sinó també com a taller o petit obrador (A); una cuina-menjador amb fogonets econòmics i llar de foc (B) amb llum directa exterior de carrer i corral, respectivament. Una habitació dormitori per als homes (C), rebost-magatzem (D), bugaderia (F) i lavabo (R). El pis superior compta amb dues cambres, una de matrimoni (A1) i una altra per si fos de necessitat (C1). El pati-corral es troba dividit per envans de marès pensats com a divisió entre horts i destinats a un petit autoconsum.

La tipologia d'habitatges que Ferrà presenta responen, d'una banda, a una

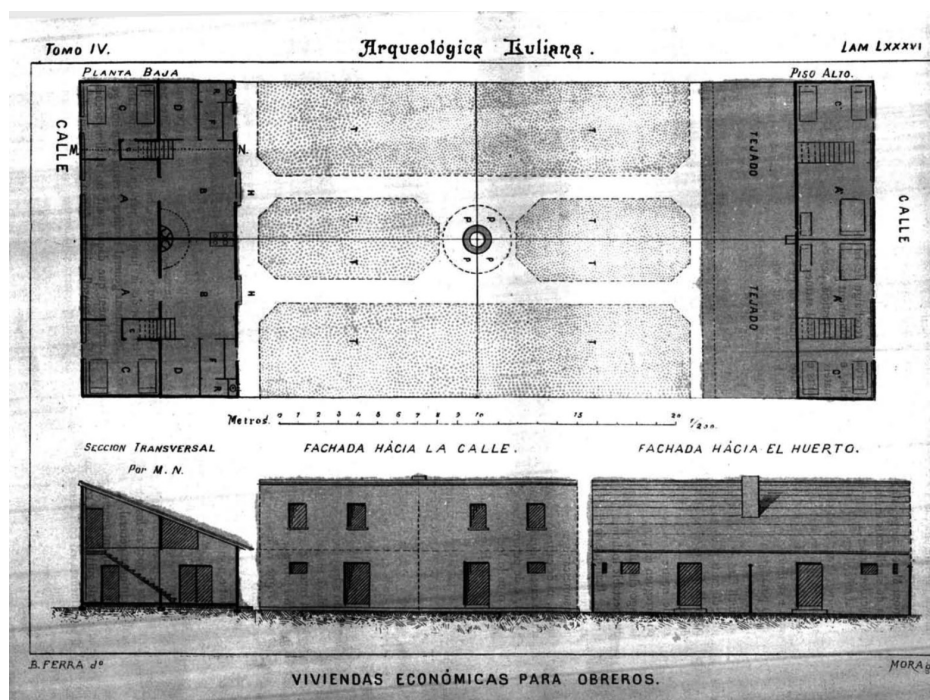

Figura 3. BSAL – Model de cases barates per a obrers realitzat per Bartomeu Ferrà, 1892

necessitat social i arquitectònica fomentada durant la segona meitat del segle XIX; i de l'altra, a un model arquitectònic proper a l'estament burgès com són les ciutats-jardí. Un model híbrid que pot comparar-se en alguns punts al model arquitectònic i financer establert per la Société mulhousienne des cités ouvrières de Mulhouse, França, de la mateixa manera que, en les apreciacions finals, manifesta clarament el seu socialisme utòpic a través de la voluntat de convivència social entre classes i la negació de la necessitat de crear barriades obreres. En definitiva, Bartomeu Ferrà aglutina les idees i teories que es desenvolupen en els debats sobre l'habitatge obrer a nivell estatal i europeu, durant la segona meitat del segle XIX.

3. DE LA TEORIA A LA PRÀCTICA. LA LEGISLACIÓ ESPANYOLA EN MATÈRIA D'HABITATGE SOCIAL

Eusebi Estada, en el seu remarcable discurs realitzat a l'Ateneo Balear el 1889, argumentava que el deure d'encapçalar la tasca de millora de les condicions higièniques de les ciutats, mitjançant les eines legals pertinents, era totalment de l'administració pública. Una pràctica legal que segons ell, havia de venir condicionada per les teories i reflexions científiques realitzades amb anterioritat i també per la pressió social de la població; una pressió social que en el cas d'Espanya i, concretament, Mallorca no es veia manifestada degut a *nuestro carácter sosegado y tranquilo* (comparat amb altres societats europees, com són l'anglesa i la francesa, les quals reclamaven aquestes necessitats durant la primera meitat del segle XIX).

[...] si las ideas sanitarias no están tan atendidas como fuera de desear, si no han llegado á un periodo de madurez para imponerse á la Administración pública, resulta oportuniísima la discusión que vamos á emprender y ella habrá de resultar provechosa para todos si llegamos á formular conclusiones prácticas y concretas, que si no pueden ser llevadas desde luego al terreno de los hechos, contribuirán, al menos, á formar la opinión pública. [...] por más que en España la opinión pública tarda en manifestarse y la iniciativa reformista ha de partir no pocas veces de la Administración, resultando por lo mismo que carece del auxilio y del calor de dicha opinión, raquítica y endeble y de resultados lentos y tardíos [...] Si en España, con escepción de muy contadas poblaciones como Barcelona y Bilbao, hubiese que adoptar este temperamento, si la Administración tuviese que esperar los impulsos de la opinión, no se llevaría á cabo reforma alguna [...]

3.1. Les influències legislatives anteriors a la Ley de casas baratas de 12 de junio de 1911

A la segona dècada del segle XX s'aprovà finalment, la primera *Ley de casas baratas de 12 de junio de 1911 a Espanya* –anteriorment s'edità un estudi preliminar el 1907: *Preparación de las bases para un proyecto de ley de casa*

para obreros – Casas Baratas (Castrillo, 2003)–, la qual beu molt directament de les influències de lleis anteriors publicades arreu d'Europa, però sobretot de l'exemple del país veí, la *Loi du 30 de novembre de 1894 relative aux Habitations à Bon Marché*, coneguda com *Loi Sigfried*. D'entre les moltes semblances entre la *Loi Sigfried* i la *Llei de 1911*, en destaca l'organització en comitès i juntes, que les fa semblants i diferents alhora, ja que la *Loi Sigfried* destaca que la funció estatal és la d'estimular la iniciativa privada sense intervenir, mentre que les juntes tenien la capacitat de supervisar i aprovar els projectes de construcció de cases barates en totes les seves fases de producció. La *Llei de 1911* és intervencionista, en canvi la llei francesa considera que la intervenció estatal és mortal per a la iniciativa privada i corromp el treballador. Altres aspectes compartits en ambdues lleis fan referència a les condicions que s'imposen als immobles que es poden beneficiar de la llei: els edificis, ja siguin habitatges unifamiliars o comunitaris, s'han de construir amb la intenció expressa de ser venuts o llogats als obrers –els edificis comunitaris només es poden destinar a lloguer. A França s'especifica que el treballador o obrer no pot ser propietari d'un altre immoble. Ambdues legislacions contempen l'exempció de pagament de taxes i impostos varis a les societats implicades en la construcció, arrendament, venda o lloguer de cases barates, així com l'exempció dels immobles en el pagament de la contribució. Pel que fa a les diferències, cal destacar que la *Loy Sigfreid* es refereix preferentment a habitatges de nova construcció, mentre que la *Llei espanyola* contempla el sanejament de barris i habitatges insalubres. L'Estat pot expropiar grups d'habitatges considerats insalubres en nom de la utilitat pública. En aquest aspecte la *Llei espanyola de 1911* beu de les legislacions anglesa, americana i alemanya.³

3.2. Normativa espanyola en matèria d'habitatge obrer

La política legislativa espanyola en matèria d'habitatge social i/o obrer és molt variada si es tenen en compte les diferents lleis i reglaments aprovats a partir del 1911.⁴ De forma general en diferenciam dos períodes: abans i després de la Guerra Civil. Aquest fet recau en les diferències i conseqüències que tengué cada una de les lleis i, sobretot, en la diversificació cronològica i política que cada un d'aquests períodes suposa.

Són rellevants els dos primers corpus normatius, previs a la Guerra Civil: la *Ley de casas baratas de 12 de junio de 1911* i la *Ley de casas baratas de 11 de diciembre de 1921* – ambdues amb els seus corresponents reglaments aprovats un any més tard. La publicació d'aquestes normatives en escassos deu anys

3 Resulta d'especial interès, per aprofundir en les influències a la *Llei de 1911*, la lectura de l'article publicat per la doctora arquitecta Maria A. Castrillo (2003).

4 L'objectiu d'aquest apartat no és fer una anàlisi profunda i minuciosa de cada una de les lleis aprovades, ja que aquest fet requereix ser tractat de forma individual i en un estudi profund, sinó destacar-ne alguns aspectes cabdals que ens serveixin per entendre el desenvolupament i canvis de l'habitatge obrer. El mateix succeeix amb la normativa prèvia a 1911; com s'ha esmentat anteriorment, existeix, tot i que escassa i sempre entesa com els precedents que consolidaren les bases per a la publicació de la *Llei de 1911*.

suposà un cert desordre i confusió, fruit de la seva poca practicitat. De la Llei de 1911 cal destacar-ne determinats punts respecte a la pràctica constructiva que originaven, com bé explica Luis Arias González (2011), algunes comentades anteriorment: la promulgació d'exempcions fiscals per als constructors i propietaris o inquilins de dites cases, la dispensa de pagament de la contribució, el dret a la transmissió dels béns sense cost, la no-expropiació dels terrenys per part de l'Estat, etc.; la gestió i la promoció requeia sobre les Juntas de Fomento y Mejora de las Habitaciones Baratas, formades per cinc membres escollits pel governador, dos dels majors contribuents de la localitat i dos representants dels obrers; o que les Cajas de Ahorro y Montes de Piedad poguessin actuar com a constructors i promotors atorgant crèdits (qüestió certament polèmica). A més a més, es regulaven algunes qüestions tan rellevants com els ingressos màxims que havien de tenir els beneficiaris dels habitatges, les diferents fórmules de propietat o les mesures tècniques que recollien l'herència dels preceptes del moviment higienista i d'estudis arquitectònics previs com la fixació de la qualitat dels materials, altures permeses, presència de patis o jardins, entre d'altres. No obstant això, les mesures establertes a la Llei, redactada inicialment amb un bon pronòstic, no arribaren finalment als resultats esperats, degut a diversos condicionants com per exemple la quantitat de traves burocràtiques a les quals s'havien d'afrontar, la situació econòmica de les corporacions municipals o la crisi de la construcció a finals de la I Guerra Mundial, entre d'altres. La manca d'efectivitat projectà la redacció d'una nova llei, la de 1921, que tractava de ser molt més ambiciosa i precisa (Arias González, 2011, p. 48): a nivell general, augmentaren les exempcions fiscals, es modificaren les composicions de les juntes de Foment, s'obrí la possibilitat a l'expropiació forçosa, augmentaren la quantitat d'ingressos màxims dels beneficiaris donant pas a persones amb major poder adquisitiu, etc.

La dictadura de Primo de Rivera donà pas a la redacció i aprovació d'una altra llei, *el Real decreto-ley relativo a Casas Baratas* del 10 de octubre de 1924,⁵ redactada amb posterioritat a la Conferencia Nacional de Edificación de 1923, on es tractà de reflexionar i donar solucions a la manca de construcció d'aquesta tipologia d'habitatges. De forma molt epidèrmica, val a dir que la nova llei contemplava un major intervencionisme de l'Estat a través de diferents ajudes, sobretot les destinades a funcionaris o treballadors de l'Estat (en molts casos, militars); s'utilitzà per primer cop la terminologia de *Casas Protegidas* (reutilitzada, amb posterioritat, durant la Dictadura del General Francisco Franco), entre d'altres. Fou un període d'una construcció important de cases barates.

Durant la Segona República, tot i que es crearen i modificaren alguns òrgans gestors de la política d'habitatge econòmic i/o obrer, les accions dutes a terme no foren excessivament rellevants. Cal destacar la redacció i l'aprovació del que es coneix com *Ley Salmón (Ley de previsión contra el Paro de 26*

5 No fou l'única normativa relativa a "Cases Barato" redactada durant la Dictadura, però sí la més destacable.

de junio de 1935), que, tot i que no fou una llei estrictament vinculada a la promoció i construcció de cases barates (i sobretot d'habitatge obrer), sí que preveia mesures relatives al camp de la construcció d'habitatges certament econòmics destinats a la classe mitjana com a acció per minvar la crisi de l'atur. Finalment, durant la Guerra Civil, s'anaren publicant algunes mesures per via d'urgència.

La dictadura franquista establí una segona etapa de reactivació econòmica, en la qual l'Estat fou el principal promotor d'habitatges per a obrers. El règim s'afanyà a aprovar una primera Llei reguladora d'habitatges econòmics, la *Ley de 19 de abril de 1939 de Viviendas Protegidas*, amb la voluntat de reactivar les polítiques socials –aturades durant la Guerra per manca de recursos–, amb l'objectiu de construir un nou estat que garantís la unitat nacional i d'assolir la dignitat entre la massa popular. Les polítiques socials i la protecció dels treballadors eren utilitzades com a eina de propaganda més que no pas com una qüestió activa en la pràctica constructiva.

3.3. Conseqüències de l'acció legislativa: la promoció d'habitatge obrer a la ciutat d'Inca abans de la Guerra Civil

A Inca, trobam alguns exemples de promocions privades de cases econòmiques, com a conseqüència d'aquesta nova política legislativa. Cal tenir en compte que fou la Llei del 1921 (ja que encara no s'havia aprovat

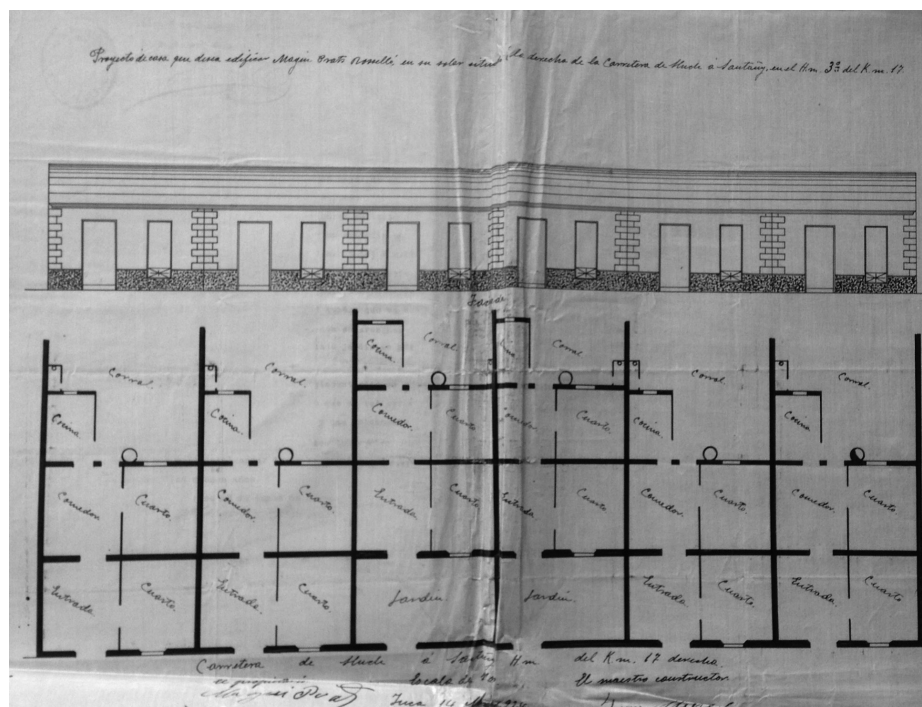

Figura 4. AHMI – Projecte de cases econòmiques presentat pel senyor Magü Prats Rosselló, Inca, 1924

la nova llei de Primo de Rivera) la que intentà millorar-ne les condicions, permetre la cessió de terrenys per part de l'Estat i els organismes locals, premiar la construcció amb exempcions fiscals, la creació de cooperatives i empreses per a la construcció, entre d'altres. És en aquest context que s'han d'ubicar els projectes de cases econòmiques localitzats a Inca.

Destacam dos casos a Inca. Ambdós són fruit de la iniciativa privada, en qüestió de titularitat i promoció, i també compartien característiques de localització. Els dos promotors foren Magí Prats Rosselló i Tomàs Vaquer Nadal, els quals gaudien de propietats als afores de la ciutat, on sol·licitaren la construcció d'habitatges econòmics, amb dos dies de diferència, els dies 14 i 16 de maig de 1924. Les construccions eren tipològicament semblants, mantenien una major sobrietat en façana les relatives a Tomàs Vaquer, seguint les pautes constructives generals que dictava l'Estat, com per exemple que les cases unifamiliars tenguessin un màxim dues altures, evitar construir sobre soterranis, elevar la casa un mínim de mig metre sobre la cimentació, construir les voreres (que s'havien de fer de pedra calcària i picades perquè la gent no relliscàs), i preferiblement havien de comptar amb jardí, corral o un espai a l'aire lliure, entre d'altres.

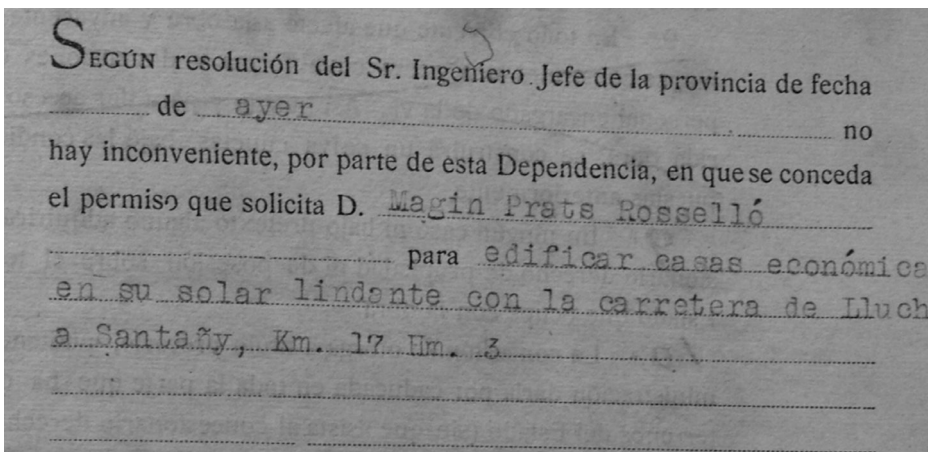

Figura 5. AHMI – Permis d'obra de les cases econòmiques del senyor Magí Prats Rosselló, Inca, 1924

Del projecte de Magí Prats destacam la diferència entre la construcció dels dos habitatges centrals, amb més metres quadrats construïts, amb un jardí a la part davantera; la disposició dels elements arquitectònics de la façana, amb sòcol a la tirolesa, característic de l'arquitectura de la primera meitat del segle XX (molt popular durant els anys 20 i 30 del segle XX) i amb els carreus (o revestit imitant carreus) a les cantoneres. Malgrat la sobrietat característica d'aquest tipus de construccions, es denota una mínima voluntat artística en la disposició dels revestiments de la façana; que remetent molt lleugerament a l'arquitectura regionalista i tradicional de Mallorca.

4. LES "CASES BARATO" D'INCA O VIVIENDAS PROTEGIDAS JOSÉ ANTONIO, OBRA D'ANTONI ROCA CABANELLAS

Inca conserva alguns exemples d'edificis destinats a la classe treballadora i construïts durant la dictadura franquista, sota la promoció de l'OSH (Obra Sindical del Hogar) i l'INV (Instituto Nacional de la Vivienda), que actuaven amb l'objectiu de donar solució al problema de l'habitatge, mitjançant la construcció i administració d'edificis de titularitat pública realitzats i comercialitzats a baix cost. El cas més paradigmàtic de la ciutat d'Inca són les popularment conegudes com "Cases Barato", oficialment anomenades *Viviendas Protegidas José Antonio* i inicialment projectades com *Viviendas Protegidas para obreros de la CNS*, ubicades al costat de les vies del tren, entre els actuals carrers de Mandrava i Llorenç Maria Duran. La promoció vengué a càrrec de l'OSH l'any 1940, amb l'autoria conseqüent de qui era el seu arquitecte, Antoni Roca Cabanellas, fill del conegut arquitecte Francesc Roca Simó. Com molt bé descriu Miquel Seguí Aznar (1990, p. 299), Antoni cursà els seus estudis d'arquitectura a l'Escola Superior d'Arquitectura de Madrid, els quals finalitzà el 1935. A Madrid, hi va restar fins que la Guerra Civil s'acabà, ja que fou nomenat cap de la Brigada de Socorro de Bombardeo del Distrito Centro. Un cop finalitzada, fou traslladat a Palma en el moment del seu nomenament com a delegat provincial de l'INV, i posteriorment desenvolupà altres càrrecs com a arquitecte de l'OSH o el d'arquitecte director de Construccions Escolars. Roca Cabanellas, com a arquitecte de l'OSH, fou el principal artífex de projectes arquitectònics d'habitatges protegits i/o barriades obreres durant la dictadura franquista arreu del territori espanyol. El mateix succeí amb les construccions d'escoles en el moment de trobar-se al front de Construcciones Escolares.

En el cas del grup d'habitatges coneguts com "Cases Barato" i més tardanament com "Cases Blanques", val a dir que es tracta d'un conjunt d'habitatges protegits construïts entre els anys 1943 i 1947, moment en què foren inaugurats. Fins al moment no s'ha localitzat la memòria del projecte, però sí uns plànols que daten del 1940 signats per Antoni Roca en què s'identifica el projecte com Proyecto de Viviendas protegidas para obreros de la CNS⁶ en Inca⁷ (Mallorca). Es tracten dels plànols del primer (i creim que definitiu) projecte de les "Cases Barato" d'Inca. En aquesta documentació apareixen els detalls de planta i diferents alçats dels tres tipus de cases que es projectaren, així com un plànol urbanístic de la seva localització. Aquest fet ha servit per comparar i demostrar la concordança entre el projecte i la construcció existent (tot i que aquesta hagi estat modificada al llarg dels darrers 70 anys).

El projecte per les Viviendas protegidas para obreros de la CNS en Inca, d'ara endavant "Cases Barato", contemplà la construcció de 35 habitatges en tres illes

6 CNS (Central Nacional Sindical).

7 Conegudes també com Grupo de Viviendas "José Antonio" (Seguí Aznar, 1990).

en uns terrenys irregulars situats entre l'actual avinguda del Raiguer, carrer del Canonge Sebastià Garcias Palou, carrer de Llorenç Maria Duran i carrer de Mandrava. La construcció dels habitatges presenta les característiques típiques dels habitatges protegits, segons marca el *Reglamento de Viviendas Protegidas del Instituto Nacional de la Vivienda*. Presenten una planta senzilla i regular, en aquest cas d'una planta baixa, per tal de permetre una fàcil repetició dels elements en el major nombre de situacions possible. Així i tot es diferencien tres models que s'identifiquen sobre el plànol com a A, B i C. Cada un d'aquests models presenta lleugeres modificacions i diferències entre si, fet que causà, a la vegada, la diferenciació entre propietaris;⁸ eren de menors dimensions, menor confort i major senzillesa els habitatges de tipus A, i augmentaven el nivell i les dimensions fins arribar al tipus C.

Les cases foren venudes a obrers afiliats al sindicat, i es tenia en compte la situació familiar i econòmica de cada un. Cada família propietària dipositava

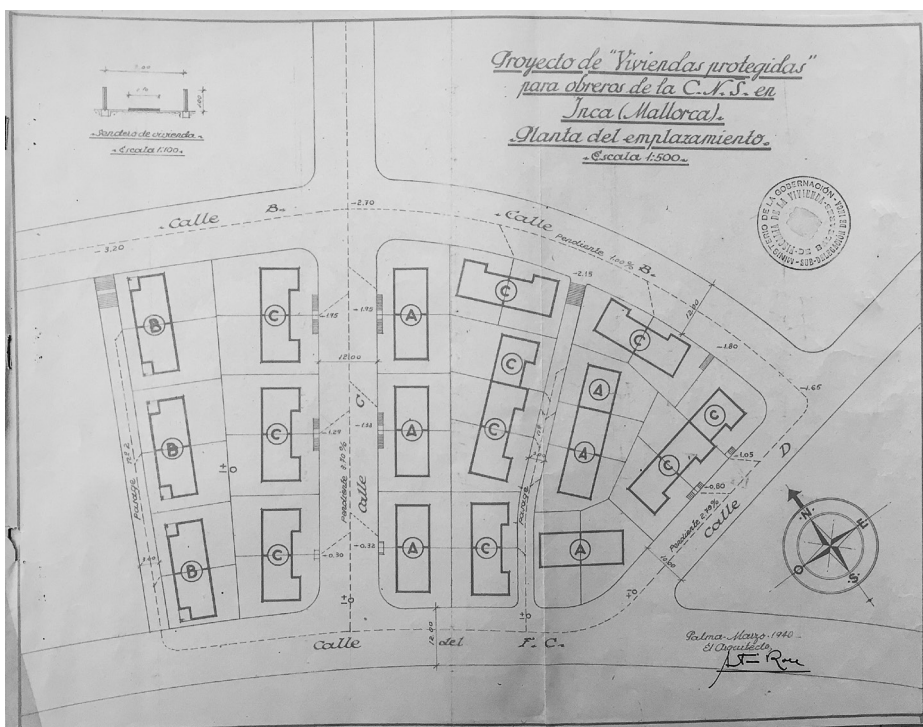

Figura 6. AHMI – Projecte urbanístic de les Viviendas protegidas para obreros de la CNS en Inca (Mallorca), 1940

una fiança per tal de formalitzar la compra de la casa, i la resta era abonada mitjançant quotes mensuals durant quaranta anys. Una de les cases tipus B⁹ fou venuda per una quantitat total de 27.696 pessetes, que s'abonaven en

8 Les Viviendas Protegidas para obreros de la CNS, tal com indica el seu nom en el projecte, anaven destinades a obrers afiliats al sindicat vertical.

9 Es vol agrair molt intensament l'aportació del testimoni oral de Magdalena Ferrer Martí, així

mensualitats de 130,70 pessetes els primers deu anys i 106 durant els següents deu anys, i 100,20 pessetes durant els darrers vint anys.

4.1. Tipologies d'habitatges

La distribució de cases fou la següent, de nord-oest a sud-est (o d'esquerra a dreta): la primera illa està formada per dotze parcel·les amb sis habitatges adossats de tipus B i sis de tipus C; la segona illa, que queda al centre, està formada per tretze parcel·les amb sis habitatges de tipus A i set de tipus C, totes adossades formant parelles menys una que forma un conjunt de tres habitatges de tipus C; i l'última illa, dividida en deu parcel·les de cinc habitatges de tipus A i cinc de tipus C, en aquesta illa trobam dos grups formats per tres habitatges. Aquest fet demostra la quantitat total d'habitatges per tipologia construïts, sent la tipologia C la més nombrosa i la tipologia B la més reduïda.

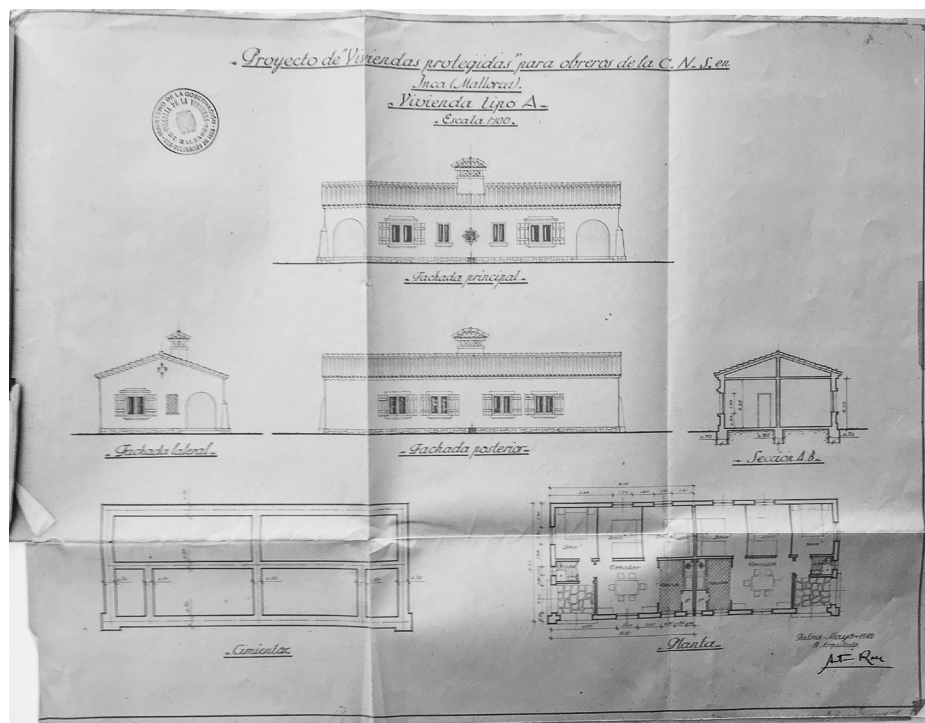

Figura 7. AHMI – Projecte de Viviendas protegidas para obreros de la CNS, Inca (Mallorca), 1940. Model d'habitatge tipus A

Els habitatges de tipus A són aquells més senzills i de menors dimensions. Presenten una planta rectangular interiorment dividida, formant dos habitatges adossats que es desenvolupen en una sola altura amb coberta a dues aigües. La façana principal, amb una marcada simetria, presenta (dels

com la consulta de documentació relativa a la compravenda de l'habitatge per part de la seva mare, Magdalena Martí Bestard,.

extrems cap a l'interior): un arc de mig punt que dona accés a un petit porxo i marca l'accés als habitatges, una finestra amb motlures i persianes i una altra finestra més senzilla. Pel que fa a la façana posterior, també simètrica, tenim quatre obertures, dues a cada habitatge, amb motlures i persianes. Sobre la coberta i a la part central s'aprecien els fumerals.

Pel que fa a la configuració de cada un dels habitatges, els de tipus A estan formats per tres habitacions dobles, una cuina-menjador i un petit lavabo. La façana anterior i posterior de cada un dels habitatges fa 9,10 metres i la façana lateral, 7,30 metres.

El model B presenta una planta igualment de forma rectangular, interiorment dividida en dos habitatges. Les diferències respecte al model d'habitatges tipus A són un petit augment de les dimensions dels habitatges (10,30 metres lineals de façana frontal i 7,20 metres lineals de façana lateral) i els detalls formals en la distribució dels elements arquitectònics exteriors (la distribució de les obertures i la volumetria diferenciada del cos d'entrada amb una altura lleugerament inferior respecte del cos central i lleugerament endarrerida respecte de la façana principal, deixant espai per introduir una columna d'obra que suporta un embigat a mode d'emparrat i un portal allindanat que ens indica l'accés a l'habitatge). La diferència de dimensions entre l'habitatge tipus A i tipus B no afecta, pràcticament, la distribució interior, excepte en la inclusió d'un petit distribuïdor o rebedor.

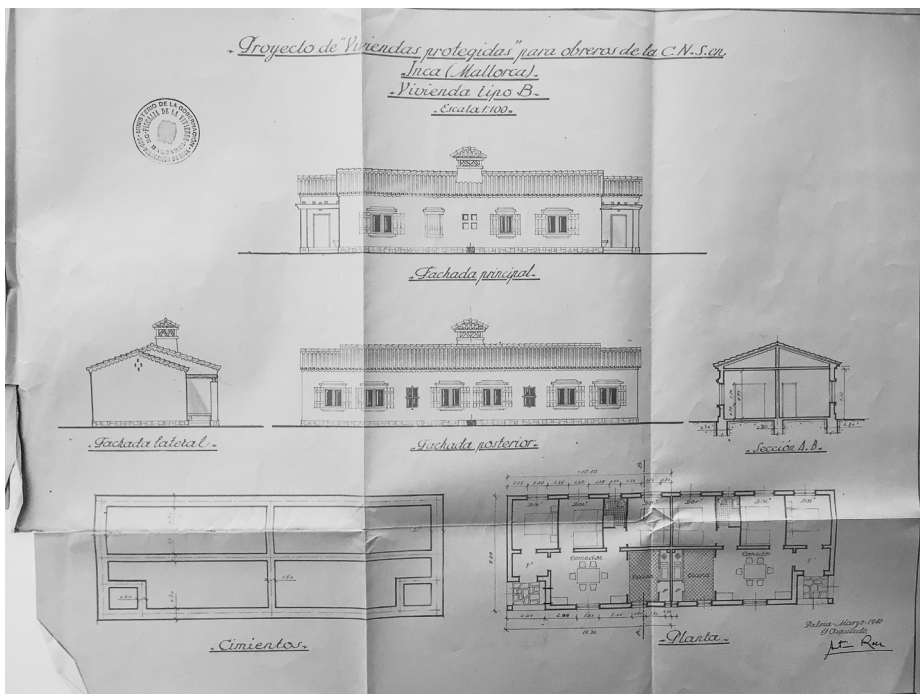

Figura 8. AHMI – Projecte de Viviendas protegidas para obreros de la CNS, Inca (Mallorca), 1940. Model d'habitatge tipus B

Figura 9. Vista de les "Cases Barato" d'habitatges tipus B, actual c/ de Mandrava. Fotografia: Família Rovira Ramis

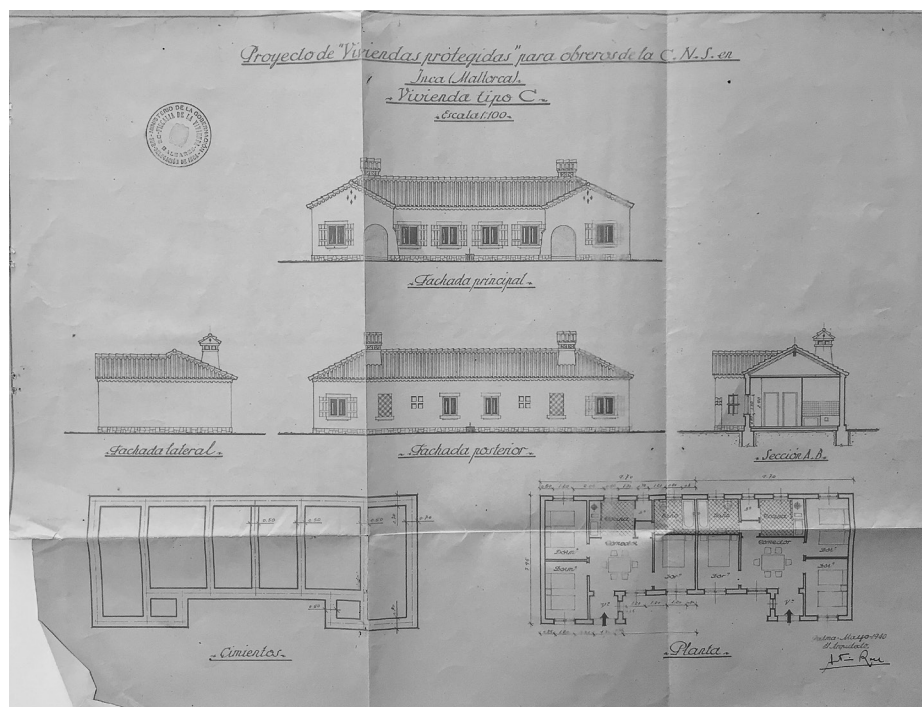

Figura 10. AHMI – Projecte de Viviendas protegidas para obreros de la CNS, Inca (Mallorca), 1940. Model d'habitatge tipus C

Els habitatges tipus C són els que més es diferencien dels dos anteriors. Hi ha un canvi en la projecció de la planta, ja que aquesta passa a ser en forma d'U o en forma de L poc desenvolupada, si parlem individualment de cada habitatge. Són les cases de majors dimensions (9,70 metres x 7,95 metres) i presenten més diferències en la distribució interior dels espais, no només per la seva ubicació, sinó per gaudir d'un major nivell de confort. Eren les úniques cases que comptaven amb un bany complet i una bugaderia, i segons indicacions d'un testimoni oral, era l'únic model que disposava d'aigua calenta.

4.2. Estat actual del conjunt

El conjunt urbanístic de les "Cases Barato" es conserva en la seva totalitat, malgrat els canvis soferts a nivell individual. El fet de no comptar amb un Pla Especial que regulàs la tipologia ha provocat modificacions estructurals i decoratives, cosa que ha suposat una pèrdua d'unitat i unicitat de tot el conjunt. En aquest sentit, tant les pèrdues d'elements (sobretot les baranes exteriors, porxos d'entrada o patis posteriors) com les modificacions (canvis en els referits i enlluïts, fusteries metàl·liques, canvis en les obertures, nous paviments i materials constructius) i afegit d'altres (construcció d'altres

Figura 11. Vista exterior de dos habitatges tipus A. Fotografia pròpia, 2018

porxades de majors dimensions, edificació de cotxeries) han provocat que part de les característiques inicials que definien el conjunt s'hagin vist anul·lades. Malgrat els canvis individuals en els habitatges, val a dir que hi ha alguns exemples que es mantenen (o que s'han renovat seguint els cànons inicials) i que el conjunt urbanístic manté encara l'entramat inicial, així com una visió general de cert conjunt.

Figura 12. Vista exterior de dos habitatges tipus C. Fotografia pròpia, 2018

Figura 13. Vista general del c/ de Felip II. Tipologia d'habitatges tipus A. Fotografia pròpia, 2018

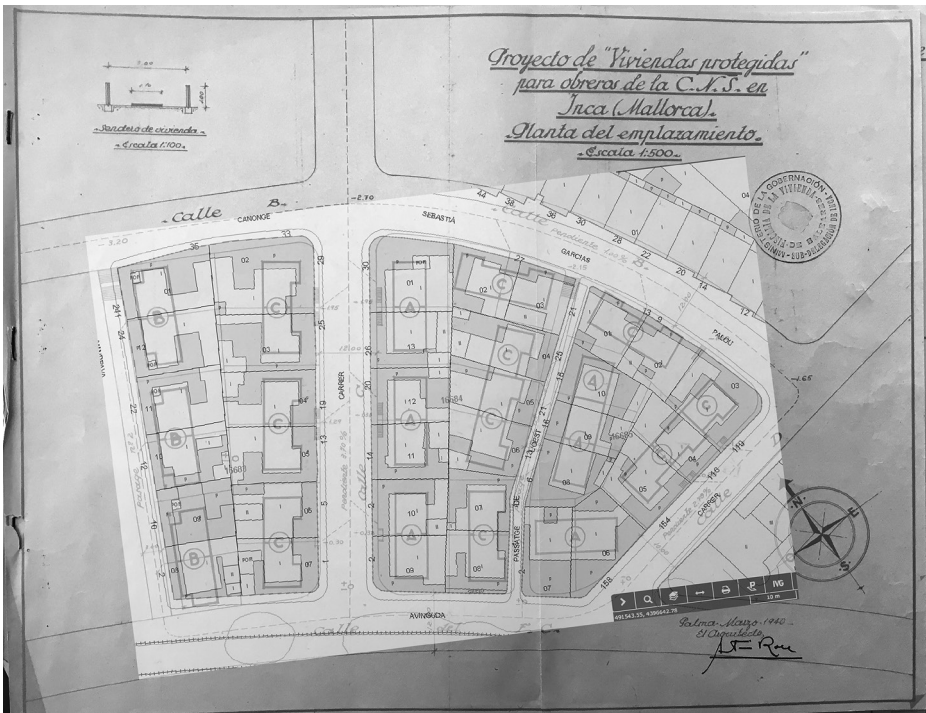

Figura 14. Juxtaposició del plànol urbanístic inicial i del plànol del Cadastre, 2018. Elaboració pròpia

5. CONCLUSIONS

La construcció d'habitatge obrer fou quelcom amb una rellevància no només a nivell arquitectònic, sinó també urbanístic, social i econòmic. La necessitat d'higienització i sanejament a les ciutats de finals del segle XIX era quelcom que es reclamava no només des d'un debat teòric i científic, sinó també social (en algun països més que a altres). Fou aquesta mateixa necessitat la que englobà els discursos per a la dignificació de l'habitatge obrer, nascuts des de diferents perspectives socialistes i utòpiques. En aquest sentit, doncs, en un plantejament urbanístic i arquitectònic general s'inclouïen diferents actuacions pensades per a les classes més humils i desfavorides. La pràctica arquitectònica duita a terme a partir de l'aprovació de pràctiques legislatives no arribà a ser tan concloent com s'esperava en matèria d'habitatge digne, ja que sempre es van mostrar com a solucions parcials i no com a planejaments urbans amb voluntat global, i com a tals afavorien un petit percentatge de la població (treballadors de fàbriques, afiliats sindicals, etc.). El cas de les "Cases Barato" d'Inca que s'ha estudiat en aquest article no és diferent. És cert que els 32 habitatges construïts a Inca foren ben rebuts, però les necessitats d'habitatge per a la població obrera de la ciutat d'Inca eren molt majors.

De la mateixa manera, la pràctica legislativa espanyola no obtingué els resultats desitjats en matèria constructiva d'habitatge obrer, no només per la seva manca d'efectivitat o la imposició de traves burocràtiques, sinó per la fallida en el seu rerefons. Al cap i a la fi, les lleis beneficiaren la classe burgesa (propietària dels terrenys) més que millorar les condicions de vida i habitatge de la classe obrera. Així i tot, sí que és destacable la iniciativa constructiva i els models finalment realitzats.

En el cas d'Inca i pel que fa pròpiament a les "Cases Barato", cal destacar que es tracta d'un model únic de barriada obrera a la ciutat d'Inca i que és un testimoni viu del seu passat industrial. Així mateix, constitueix un exemple representatiu de les reflexions i models que es van dur a terme a tot Europa en matèria d'habitatge i reflectint algunes de les preocupacions defensades: l'habitatge digne en relació amb les condicions de neteja física i moral de l'època, la tipificació arquitectònica, el desenvolupament d'una barriada obrera als afores de la ciutat pròxima a les fàbriques i al ferrocarril, i com a conseqüència un sentit de pertinença a una comunitat per part de les persones que hi habiten.

Els habitatges que conformen el conjunt de les "Cases Barato" han sofert canvis a nivell individual que han provocat una pèrdua d'unitat i unitat d'aquest. Així doncs, algunes de les característiques arquitectòniques definitòries han estat transformades i/o han desaparegut. De tota manera, el conjunt es conserva, en línies generals, com un exemple de la realitat social, econòmica i arquitectònica d'un moment històric determinat. En aquest sentit es tracta d'un exemple únic a la ciutat d'Inca que es basa no només les reflexions inicials de Bartomeu Ferrà, sinó que marca les tendències

arquitectòniques i urbanístiques típiques del model de les cases barates iniciat a principis del segle XX. Perquè la memòria d'una societat no es troba només en les grans gestes, sinó també en fets tan quotidians com les formes de treball i condicions d'habitatge dels seus ciutadans.

6. REFERÈNCIES

Cantarellas, C. 1981. *La arquitectura mallorquina desde la ilustración a la Restauración*. Institut d'Estudis Baleàrics: Palma.

Estada, E. 1885. *La Ciudad de Palma. Su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche*. Tip. Vda. e Hijos de Pedro J. Gelabert: Palma.

Estada, E. 1890. *Discurso leído por el Presidente de dicha sección D. E. Estada en la noche del 17 de diciembre de 1889 al inaugurar la discusión del tema, propuesto por el mismo, sobre la reforma urbana y sanitaria de la ciudad de Palma*. Impr. de Amengual y Muntaner: Palma.

Ferrà, B. 1890. "Malas condiciones higiénicas que reúnen las casas habitadas por familias pobres en Palma". *Revista Balear de ciencias médicas*, 15, 259-264.

Ferrà, B. 1892. "Viviendas económicas para obreros". *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom IV: 199-204.

Fullana, P. i Marimon, A. 1995. "El segle XIX a Mallorca: cultura i compromís polític (1800-1900)." A: Serra Busquets, S. (Ed.). *Cultura i Compromís polític a la Mallorca Contemporània*. Fundació Emili Darder: Palma; 47-47.

Peña, P. D. A. 1887. *Comisión para el estudio de las cuestiones que interesan a la mejora o bienestar de las clases obreras de la provincia de las Baleares: memoria redactada por el socio de la misma Don Pedro de Alcántara Peña y Nicolau: aprobada en la junta general celebrada el 28 de noviembre de 1886 bajo la presidencia del señor Gobernador Civil, y copia del acta de esta junta*. Escuela Tipográfica Provincial: Palma.

Seguí, M. 1990. *Arquitectura contemporánea en Mallorca: 1900-1947*. Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears, Universitat de les Illes Balears: Palma.

Bayley, S. 1982. *La ciudad jardín*. Adir: Madrid.

Arias, L. 2011. "Las casas baratas en España: Luces y sombras de un proyecto", a: Arias Luis. 2011. *Casas Baratas, 1911. Centenario de la primera ley: [del 15 de septiembre al 13 de noviembre, Sala José Luis Sert, Arquería, Nuevos Ministerios]*. Ministerio de Fomento: Madrid.

6.1. Legislació

"Ley de casas baratas". *Gaceta de Madrid* núm. 164. Madrid, Espanya, 12 de juny de 1911.

"Ley de casas baratas". *Gaceta de Madrid* núm. 209. Madrid, Espanya, 11 de desembre de 1921.

"Real decreto-ley relativo a Casas Baratas". *Gaceta de Madrid* núm. 289. Madrid, Espanya, 10 d'octubre de 1924.

"Ley de Régimen de protección a la vivienda de renta reducida y creando un Instituto Nacional de la Vivienda". *Boletín Oficial del Estado* núm. 110. Madrid, Espanya, de 19 d'abril de 1939.

6.2. Articles de publicacions seriades en línia (revistes)

Cervio, Ana: "Cuerpos extraños - Cuerpos apasionados. Una aproximación a la configuración socio-espacial en el contexto de la Venecia Shakesperiana y del Falansterio de Charles Fourier". *Revista Austral de Ciencias Sociales* [en línia], número 18 (13 December 2017) [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: <http://revistas.uach.cl/index.php/racs/article/view/986>

Juan B Mateos Jiménez: "Actas de las conferencias sanitarias internacionales (1851-1938)". A: *Revista española de salud pública* [en línia]. Madrid, 2005, Vol. 79, núm. 3 [consulta: 11 novembre 2019]. ISSN 2173-911. Disponible a web: <http://scielo.isciii.es/pdf/resp/v79n3/colaboracion2.pdf>

Maria A. Castrillo: "Influencias europeas sobre la "ley de casas baratas" de 1911: el referente de la "loi des habitations à bon marché", de 1894". A: *Cuadernos de investigación urbanística*. [en línia]. Madrid: 2003, núm. 36 [consulta: 19 octubre 2019]. ISSN: 2174-5099. Disponible a web: <http://polired.upm.es/index.php/ciur/article/view/250>

Sambricio, C. 1982. "La política urbana de Primo de Rivera: del plan regional a la política de casas baratas". A: *Ciudad y territorio* [en línia] núm. 54, 33-54 [consulta: 22 de novembre 2019]. Disponible a web: http://oa.upm.es/1552/1/SAMBRICIO_ART_1982_01.pdf

Tatjer, M. 2005. "La vivienda obrera en España de los siglos XIX y XX: de la promoción privada a la promoción pública (1853-1975)". A: *Scripta Nova*. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales [en línia] núm. 9. Disponible a web: <http://revistes.ub.edu/index.php/ScriptaNova/article/view/940>

6.3. Webgrafia

Housing states in the Berlin Modern Style nomination for inscription on the Unesco World Heritage List [en línia] [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: <https://whc.unesco.org/uploads/nominations/1239.pdf>

Las siedlungen berlinesas y la vivienda social en la Alemania de entreguerras. Urban Network [en línia] [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: <http://urban-networks.blogspot.com/2016/09/las-siedlungen-berlinesas-y-la-vivienda.html>

Le Familistère de Guise. Monsieur Godin, fodateur du Familistère. ©2020 [en línia] [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: <https://www.familistere.com/fr>

Musée virtuel du logement social. La cité ouvrière de Mulhouse – 1853 [en línia] [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: <https://musee-hlm.fr>

Sobrón Martínez, Luis de: "La forma urbana de la ciudad obrera en el anteproyecto del Ensanche de Madrid". A: *I Congreso ISUF-H: Forma urbana. Pasado, presente y perspectivas* [en línia], 15 y 16 de septiembre de 2016, Toledo. 2017. pp. 508-518. [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: http://oa.upm.es/53238/1/FORMA_URBANA_508-518.pdf

SOMCO Société Mulhousienne des Cités Ouvrières [en línia] [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: <http://www.esh-somco.fr>

Unité d'habitation, Marseille, France, 1945 [en línia] [consulta: 16 novembre 2019]. Disponible a web: <http://www.fondationlecorbusier.fr>

Vilanova Piera, Juan: *Congreso Internacional de Higiene y Demografía, celebrado en Viena en 1887* [en línia] [consulta: 11 novembre 2019]. Disponible a web: <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000239715&page=1>

Construint nous públics: patrimoni, memòria, educació i entreteniment al Museu del Calçat i de la Indústria

Aina Ferrero Horrach¹ i Biel Company Rubio²

1) Universitat de les Illes Balears. Directora del Museu del Calçat i de la Indústria
ana.fhorrach@gmail.com

2) Universitat de les Illes Balears. Tècnic del Museu del Calçat i de la Indústria
bielcompanyr@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.65

Paraules clau: DEAC, estudis de públic, mediació cultural, didàctica, accessibilitat, museus.

Resum. *La creació de nous públics i la fidelització dels existents és un dels principals reptes als quals s'enfronten les institucions museístiques actuals, que han de compaginar les seves funcions d'adquisició, conservació, investigació i exposició amb les de comunicació i esbarjo. El Museu del Calçat i de la Indústria s'enfronta a aquest repte des del treball en estreta col·laboració amb la comunitat i, durant el 2019, amb la creació de recursos adaptats, atractius i accessibles per als visitants més joves. Com a conseqüència, s'ha aconseguit, sense cercar-ho, un espectacular augment de les visites al Museu tant del públic local com forà.*

Keywords: EAC, audience research, cultural mediation, education, accessibility, museums.

Abstract. *The emergence of new audiences and the creation of loyalty among existing ones are some of the most important challenges that museum institutions have to deal with in modern times. They have no choice but to combine their acquisition, preservation, research and exhibition responsibilities with communication and leisure. The Museum of Footwear and Industry is facing these challenges in close collaboration with society, not to mention that in 2019 we developed appropriate, appealing and accessible resources for our youngest visitors. As a result, we have seen a spectacular increase in the number of visits to our Museum (both local and outsiders).*

1. INTRODUCCIÓ

La creació de nous públics i la fidelització dels existents és un dels principals reptes als quals s'enfronten les institucions museístiques actuals, que han de compaginar les seves funcions d'adquisició, conservació, investigació i exposició amb les de comunicació i esbarjo. Aquest fet ha provocat en determinades ocasions una certa banalització dels continguts i una programació excessivament orientada al turisme cultural.

És aquest el motiu pel qual l'ICOM s'ha vist en la necessitat de redefinir el museu recordant la importància que aquesta institució sigui un lloc participatiu i transparent, en col·laboració activa amb i per a diverses comunitats. És precisament aquesta idea de museu, en la línia dels ecomuseus, la que s'ha seguit a l'hora de realitzar la conceptualització del nou Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca.

Després d'un 2018 en el qual es va reinaugurar el Museu a partir de les conclusions extretes d'un exhaustiu estudi de públic, el 2019 ha significat la prioritització del públic infantil i juvenil. S'han adaptat els seus continguts amb la creació d'un espai didàctic amb jocs, tallers, experiments i una biblioteca; s'han duit a terme panells més accessibles adaptats a les capacitats del públic més jove; i s'ha convocat un concurs escolar per donar vida a la mascota del Museu i així implicar la comunitat educativa.

Durant el 2019, a més, s'ha continuat amb la investigació del patrimoni immaterial relacionat amb la col·lecció del Museu i s'ha documentat la memòria viva dels treballadors de la comarca. En definitiva, s'han seguit els treballs per fer créixer el Museu des de i per a la comunitat, amb una programació i línies de treball orientades en primer terme a implicar el públic local més enllà de l'economia del turisme i les indústries creatives, que ha tengut com a conseqüència un espectacular augment de les visites al Museu tant del públic local com forà.

2. ELS REPTES DELS MUSEUS EN L'ACTUALITAT

El Museu és una institució viva, canviant, en constant procés de redefinició. Les funcions bàsiques que se li atribueixen estan permanentment en una mena de fràgil equilibri que cerca poder donar resposta a les necessitats d'investigació, documentació, custòdia i exposició al mateix temps que desitja poder mostrar-se com una institució oberta, interessant, acollidora, accessible per a tothom i, sobretot, amable i propera.

Com succeeix a moltes altres institucions, els museus, tant públics com privats, també han de viure pendants de xifres i estadístiques, ja sigui tant amb referència als ingressos obtinguts (en especial en aquells centres privats) com al nombre de visitants rebuts (en els públics). De fet, un dels principals

reptes als quals s'enfronten els museus actuals és el d'aconseguir arribar a un major i divers rang de públic.

La tasca no és senzilla; segons el Laboratorio Permanente de Público de Museos a partir de l'enquesta d'hàbits i pràctiques culturals del Ministeri de Cultura elaborada el 2011, el 70 % de la població espanyola no freqüenta museus (Laboratorio Permanente de Público de Museos, 2012: 6). Com a conseqüència d'aquests preocupants resultats, el mateix Laboratorio Permanente de Público de Museos va plantejar la necessitat de formular una nova investigació, centrada en els "no-públics", per esbrinar les causes que provoquen que un alt percentatge de la població no assisteixi als museus, quines són les seves expectatives i quina és la percepció que tenen d'ells.

D'aquest estudi es va concloure que entre els "no-públics" existeixen una sèrie de barreres psicològiques associades a l'imaginari popular dels museus, que fan que aquests siguin percebuts com a indrets avorrits, cansats, densos, d'ambient tancat on es produeixen aglomeracions i on hi ha molts de turistes (Laboratorio Permanente de Público de Museos, 2012: 39).

Però aquest problema no és nou. Ja des dels anys 70, amb la intenció d'allunyar el museu de la seva imatge decimonònica estereotipada associada a un cementeri de patrimoni –prenent l'emblemàtic lament del ministre de Cultura francès, André Malraux, a mitjan segle XX– es van començar a dur a terme exposicions *blockbuster* (trencataquilles) en l'àmbit anglosaxó. En aquests països, on els museus depenen en gran mesura del finançament privat, es va fer necessari pensar estratègies per apropar els museus al gran públic per augmentar els visitants i, d'aquesta manera, augmentar també els beneficis. Una de les primeres exposicions considerades *blockbuster* va ser "Els tresors de Tutankamon", al Museu Britànic, l'any 1972. Aquesta exposició s'ha considerat històricament com el primer èxit de taquilla mundial, essent la més visitada fins a la data. Després de la seva exposició a Londres, va realitzar una gira per diferents ciutats dels Estats Units, recorrent a una publicitat molt incisiva per tal d'atraure el major nombre possible de visitants.¹ La dita exposició va marcar una pauta de format expositiu seguit per moltes altres, que va comportar, en alguns casos, una certa banalització dels continguts i fins i tot la realització de mostres pròximes a la recreació d'un espai lúdic sense la reflexió i la investigació profunda requerida en una institució museística.

D'altra banda, tot i que afortunadament cada vegada es té més consciència del paper dels museus com a agents de desenvolupament econòmic i s'ha entès la seva importància a l'hora de potenciar el turisme cultural, aquest fet ha provocat, en molts casos, una perversió de les intencions que ha comportat programacions orientades essencialment a atraure visitants estrangers sense atendre el públic local.

1 *Breve historia de las exposiciones Blockbuster* [en línia] <https://evemuseografia.com/2016/10/31/breve-historia-de-las-exposiciones-blockbusters/> [Consulta: 13 novembre 2019].

És tal el problema detectat entre els professionals dels museus que, per tal de recordar el vertader sentit i l'enfocament desitjable d'aquestes institucions, l'ICOM s'ha vist en la necessitat de proposar una nova definició de museu en la qual es destaca la importància que aquest sigui un lloc participatiu i transparent, en col·laboració activa amb i per a diverses comunitats:

Els museus són espais democratitzadors, inclusivament i polifònics per al diàleg crític sobre els passats i els futurs. Reconeixent i abordant els conflictes i desafiaments de present, custodien artefactes i espècimens per a la societat, salvaguarden memòries diverses per a les generacions futures, i garanteixen la igualtat de drets i la igualtat d'accés al patrimoni per a tots els pobles.

Els museus no tenen ànim de lucre. Són participatius i transparents, i treballen en col·laboració activa amb i per a diverses comunitats a fi de col·leccionar, preservar, investigar, interpretar, exposar, i ampliar les comprensions del món, amb el propòsit de contribuir a la dignitat humana i a la justícia social, a la igualtat mundial i a el benestar planetari.

Aquesta definició alternativa havia de substituir la definició que havia estat aprovada l'any 2007 segons els Estatuts de l'ICOM, de la 22ª Assemblea General en Viena (Àustria) el 24 d'agost:

Un museu és una institució sense ànim de lucre, permanent, al servei de la societat i del seu desenvolupament, oberta a el públic, que adquireix, conserva, investiga, comunica i exposa el patrimoni material i immaterial de la humanitat i el seu entorn amb fins d'educació, estudi i esbarjo.

Malauradament, l'assemblea general extraordinària (AGE) de l'ICOM celebrada el 7 de setembre de 2019 al Centre Internacional de Conferències de Kyoto (ICC Kyoto) a Kyoto, Japó, no va aconseguir arribar a un acord quant als continguts expressats a la nova proposta de definició de *museu*, acordada mesos abans durant la junta directiva de l'ICOM, durant la seva 139ª sessió celebrada els dies 21 i 22 de juliol de 2019 a París, motiu pel qual es va decidir ajornar l'elecció d'una nova definició de *museu*.²

Tot i la fallida elecció, el simple fet de plantejar la necessitat d'una nova definició de *museu* que recordàs el compromís que aquest ha de tenir amb la comunitat que l'alberga i l'envolta és simptomàtic d'un canvi de sensibilitat i reorientació del rumb a seguir en aquesta institució.

3. EDUCACIÓ VS. ENTRETENIMENT?

Aquesta tendència a la programació d'exposicions espectaculars en les quals

² *Definición de Museo*, ICOM [en línia] <https://icom.museum/es/actividades/normas-y-directrices/definicion-del-museo/> [Consulta: 5 novembre 2019].

és fàcil caure en una banalització o excessiva simplificació dels continguts respon en gran mesura a alguns canvis a escala social i cultural ocorreguts en les darreres dècades: l'oci i l'entreteniment s'han convertit en pilars fonamentals de les societats del present i en el món actual els museus habiten i competeixen dins un mercat "cultural" denominat "l'economia de l'experiència" (Pine i Gilmore, 1999), on moltes de les altres fórmules (televisió, cinema, espectacles, etc.) s'orienten clarament cap a l'entreteniment i l'espectacle. Aquesta transició tan ràpida entre la idea clàssica dels museus i les idees més modernes lligades a l'entreteniment i l'oci cultural han propiciat un canvi de paradigma precipitat sense la necessària reflexió exigida en una institució cultural. Precisament per aquest motiu, un cert sector del camp museístic ha mostrat el seu rebuig i s'han alçat veus contràries a la idea de museus com a espais d'entreteniment, ja que han entès aquest concepte com a quelcom oposat a allò educatiu o rigorós.

És per això que és urgent un replantejament profund: realment són oposats els termes *educació* i *entreteniment*? És necessari haver d'elegir entre l'un i l'altre? És possible concebre els museus com a espais on s'educa al mateix temps que s'entretén? Els termes *educació* i *entreteniment* són massa potents, complexos i feixucs com per abordar-los de manera absoluta i tancada: és evident que es pot aprendre jugant. De fet, les noves teories de l'aprenentatge lliguen aquest directament a les emocions: quan alguna cosa ens emociona és més habitual que l'aprenentatge associat a aquesta emoció sigui més profund i perduri més en el temps (Mora 2017).

Tanmateix, cal tenir clar també que l'entreteniment o la diversió no són les finalitats primeres dels museus. Com ja s'ha esmentat, la seva principal missió és, juntament amb la conservació, la investigació i la divulgació, l'educació. De fet, segons alguns estudis, la majoria dels visitants visiten els museus per aprendre (Combs, 1999 o Falk, 1999). És per això, tal com duu plantejant durant les darreres dècades la nova museologia, que és necessari que els museus siguin institucions vives que generin aprenentatge a partir dels seus continguts, tot exigint la participació activa per part dels seus visitants (Matey, 2011).

Massa habitualment, però, les activitats i els tallers educatius als museus només s'enfoquen al públic infantil i juvenil (en etapa escolar), en lloc d'ampliar-les a les persones adultes. És cert que els museus s'han convertit en les darreres dècades en un dels espais més visitats en les sortides dels centres educatius. Aquest és un fet positiu, ja que contribueix a crear hàbits de consum cultural entre els escolars, però cal seguir repensant aquestes i lligar-les a les idees de la nova pedagogia, que les planteja com a "sortides didàctiques" i no com a "excursions", un terme massa associat purament a l'oci i l'entreteniment, i malauradament deslligat de l'educació. De fet, els museus són espais i recursos perfectament complementaris a l'educació clàssica i poden esdevenir fàcilment vinculables als currículums acadèmics com una experiència pràctica a la qual desenvolupar competències i continguts

educatius esmentats en aquests. Però, paral·lelament, és clau també que els programes i les activitats educatives continuïn i s'enfoquin a les persones adultes que no es troben en la seva etapa escolar, ja que els museus són una de les majors fonts de “formació informal” que existeixen (Falk et Dierking, 2013). De fet, els programes educatius, moltes vegades encara mal anomenats “oferta educativa” (concepte massa associat al consumisme), no haurien d'incloure activitats exclusivament per a infants o joves, sinó obertes i orientades a totes les edats (i fins i tot activitats intergeneracionals). Tal com s'està debatent dins el món de museologia, en cercles i jornades com les XX DEAC Es Baluard 2019, caldria que aquests fossin elaborats entre investigadors, pedagogs i les pròpies comunitats de forma conjunta, així com implicar en les activitats o visites els investigadors i no cedir aquestes només als pedagogs o educadors. És necessari també que es plantegin les visites i activitats participatives i inclusives, i que aquestes esdevinguin experiències significatives, ja que es converteixin en eines per construir identitats i valorar el patrimoni material i immaterial de la comunitat a la qual pertanyen.

Així doncs, la comunitat museística es troba encara a la recerca de l'equilibri entre aquests dos termes (*educació i entreteniment*), tot i que per a una gran part dels professionals ja és evident la seva compatibilitat i la possibilitat que es donin de manera conjunta dins els museus. Cal prendre consciència d'aquestes circumstàncies i no defugir un debat que pot comportar contradiccions implícites en algunes situacions. També esdevé clau avaluar de forma conjunta aquests processos entre el públic i la comunitat, per tal de poder seguir construint museus participatius, educatius i on les persones també es puguin entretenir i gaudir d'una experiència vital enriquidora.

4. EL CAS DEL MUSEU DEL CALÇAT I DE LA INDÚSTRIA

Tal com s'ha vist, l'actualitat dels professionals dels museus ve marcada per la necessitat de reorientar aquests cap a un treball en estreta col·laboració amb la comunitat dins la qual estan inserits. És precisament aquesta línia, en sintonia amb els postulats dels ecomuseus, la que segueix el Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca des del 2016, en el qual es va iniciar una important tasca per apropar el Museu a la comunitat mitjançant reunions-taller mensuals que prengueren el nom de “Dones sabateres”, on es recollien els testimonis i la història viva de les dones que treballen o havien treballat a la indústria del calçat.

Seguint aquesta línia i amb l'objectiu de fer més proper i accessible el Museu donant-li una nova orientació a partir dels interessos i desitjos de la pròpia comunitat que l'alberga, el Museu va escometre una profunda renovació expositiva l'any 2018. Aquest nou projecte es va concebre tenint en compte les necessitats detectades a un exhaustiu estudi de públic que va incloure un sondeig telefònic per detectar públic i no-públic, grups de discussió i enquestes a visitants reals. Les conclusions extretes d'aquest estudi van ser

tengudes en compte per a la realització de l'exposició permanent, inaugurada el 30 de novembre de 2018.

La idea de donar un nou enfocament i millorar el Museu va resultar molt engrescadora i il·lusionants per a la comunitat, de manera que va esdevenir un projecte col·laboratiu de més envergadura que la ideada inicialment. A mesura que el projecte va anar prenent forma, s'hi van adherir noves col·laboracions com les de l'escola de fusteria del programa de formació de l'Ajuntament d'Inca, que va realitzar part del mobiliari expositiu; diverses empreses de la zona, que van fer importantíssimes aportacions econòmiques o en espècie (AFACA, Camper, Caixa Colonya, Viva Hotels, Ingrama); i la inestimable ajuda dels assessors en matèria de calçat, antics treballadors d'aquesta indústria, i que han estat sempre molt presents en la vida del Museu (Pau Rotger, Pep Rotger o Jordi Guirado). Tot plegat va culminar en l'esmentada reinauguració del Museu i el consegüent canvi de nom, passant de "Museu del Calçat i de la Pell d'Inca" a "Museu del Calçat i de la Indústria de Mallorca", de major abast conceptual i geogràfic.

Assentades les bases per redefinir el nou Museu del Calçat des d'una perspectiva de l'eco-museografia, el 2019 es plantejava com una continuació de la feina amb la comunitat iniciada els anys anteriors (amb el projecte "Històries de calçat" i la iniciativa "La peça del mes"), però fonamentalment es prenia com a objectiu prioritari el començament d'un projecte d'accessibilitat al Museu a partir de la creació de diversos itineraris adaptats a diferents perfils de públic.

Si l'any anterior s'havia aconseguit reestructurar l'exposició permanent a partir de les normes de qualitat exigibles a una institució museística d'aquest tipus amb una mena de recursos de mediació pensats per a un visitant "estàndard", l'objectiu bàsic del 2019 consistia a adaptar el recorregut expositiu al públic més jove, considerat un perfil de públic prioritari per la seva evident projecció social. L'elecció d'aquest estrat de visitants responia a una necessitat detectada en els estudis de públic elaborats des del propi Museu (2017-2018), en els quals s'evidenciava, en el perfil sociodemogràfic dels seus visitants, un envellit rang d'edats.

Per tant, per tal de fomentar les visites del públic infantil i juvenil, es va decidir treballar a partir de dues línies d'actuació: ampliant el programa educatiu amb activitats interactives, participatives i en què el component lúdic agafava un protagonisme evident (gimcanes, *quiz* amb aplicació mòbil, etc.); i dotant el recorregut de l'exposició permanent de recursos d'interpretació adaptats a les necessitats i els interessos del públic infantil i juvenil per tal que aquest pogués visitar el Museu de manera autònoma sense haver de dependre d'una visita guiada, no sempre disponible per oferir als visitants, per motius evidents.

Dins aquesta segona línia de treball, es va proposar no sols crear un espai

didàctic al final del recorregut expositiu ("La Sabateca") on els visitants més joves poguessin aprofundir d'una manera lúdica en els continguts vistos al llarg de l'exposició, amb biblioteca, *photocall*, espai de jocs educatius, espai creatiu i *quiz* de "control de coneixements", sinó que també es proposà fer una adaptació in situ dels panells de l'exposició permanent. La primera passa en aquest sentit va ser la creació d'una "mascota" del Museu, que, entesa com un referent visual fàcilment identificable pels visitants més joves al llarg de l'exposició, hauria de ser l'encarregada d'explicar-los, de manera clara i entenedora, els continguts proposats a cada un dels àmbits expositius. La mascota, realitzada per la il·lustradora Helena Bosco, és una versió humanitzada d'una màquina de passar ferros, i va ser presentada a l'octubre de 2019.

Figura 1. Sabateca: espai didàctic

Figura 2. La mascota del Museu recreant les explicacions dels panells

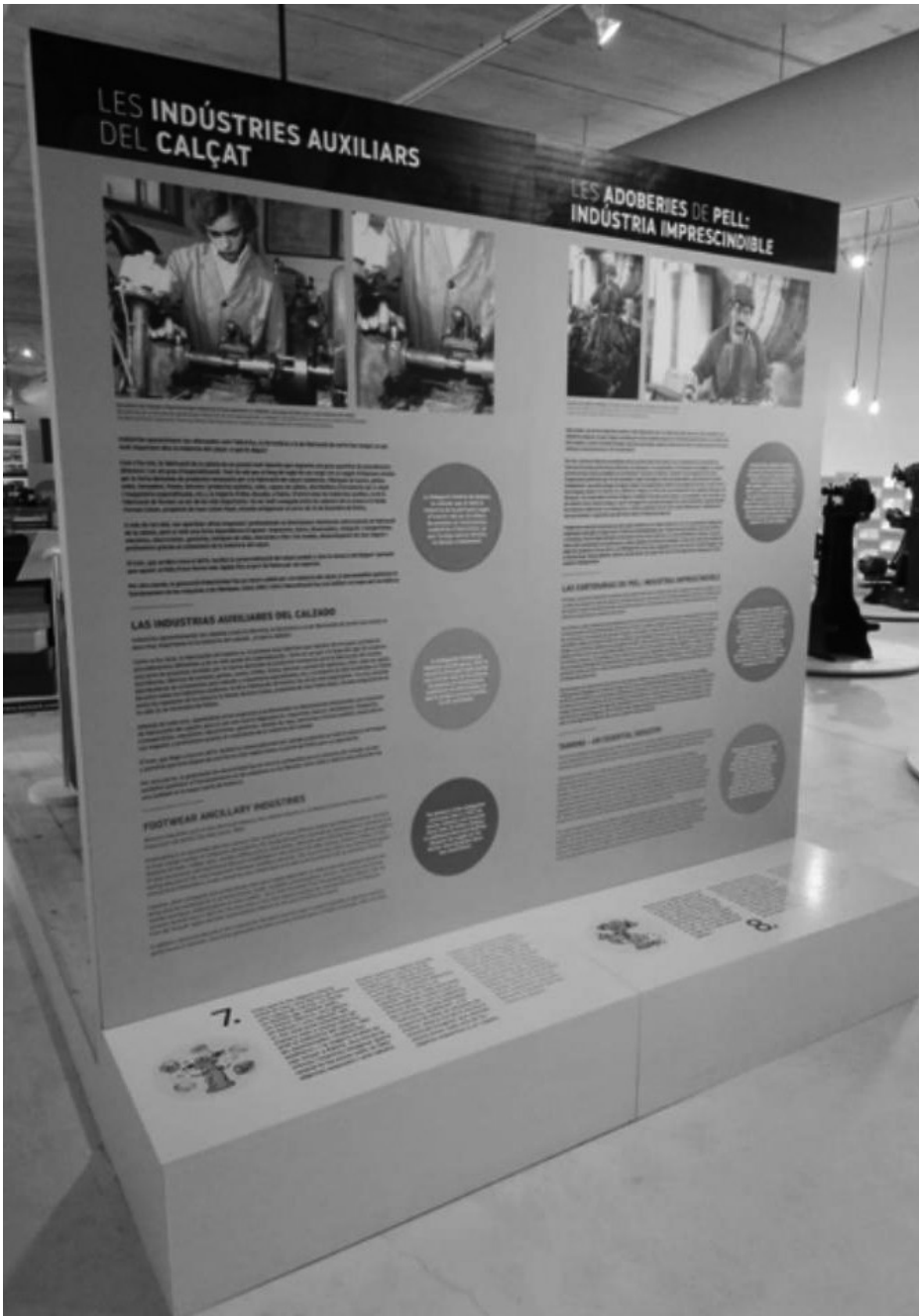

Figura 3. Adequació dels panells amb un vocabulari adaptat als més joves

Seguidament es convocà un concurs escolar de relats breus per donar vida a la mascota, consistent a crear un petit text que pogués explicar la possible vida de la màquina i atorgar-li un nom adient. Una vegada més, des del Museu es pogué comprovar la bona acollida d'aquesta iniciativa, ja que nombroses

empreses o institucions s'oferiren per patrocinar els regals dels futurs guanyadors (AFACA, Camper, Caixa Colonya, El Corte Inglés, EuroCarnavales, Quely i diferents comerços de l'Associació de Comerciants d'Inca). L'objectiu d'aquest concurs, més enllà del de donar un nom a la mascota, era involucrar la comunitat educativa en aquest procés continu de construcció del Museu, així com presentar els nous recursos didàctics incorporats al Museu a alumnes, pares i professors.

Després d'algunes setmanes de convocatòria, es reberen 117 propostes de centres escolars fonamentalment d'Inca. Els relats rebuts deixaven constància de la consciència dels més petits del seu passat sabater, de l'orgull per aquest passat, dels canvis produïts a la indústria del calçat, de les transformacions ocorregudes a Inca en el transcurs dels anys, de les tradicions pròpies, de les festes, dels costums, del propi Museu, etc. Quant als noms, arribaren propostes que feien referència a la utilitat de la màquina amb esments al ferro o als fils, d'altres que s'inspiraven en la seva forma alienígena o d'escacs, o d'altres que proposaven noms composts d'elements significatius com Inca, indústria, màquina, sabata, etc.

Figura 4. Semifinalistes del concurs "Dona vida a la nostra mascota" durant l'entrega de premis

Finalment, el dia 13 de desembre de 2019, es donà a conèixer el nom i relat guanyador, en una gala d'entrega de premis celebrada al Museu del Calçat i de la Indústria, amb la presència de 27 nins i nines finalistes.

Núria Lara Ramírez, alumna de 5è de primària del Col·legi Beata Francinaina Cirer d'Inca, va ser l'autora del treball guanyador proposant el nom de Crispina (en honor al patró dels sabaters) per batejar la mascota, elegida per un jurat format per Miquel Pieras (historiador), Caterina Valriu (escriptora), Antònia M. Sabater (regidora del Museu) i Aina Ferrero (directora del Museu).

Na "Crispi" va néixer dins una família de màquines sabateres; els seus pares, la Màquina de Cosir Soles i la Polidora, volgueren que ella també fes feina a la fàbrica. La seva vida transcorria entre patrons, tacons i pells. Li agradava el món dels humans, de com la gent es movia al ritme de la sirena d'aquella fàbrica, el renou dels carrers plens de persones, que amb una senalla plena de galletes d'oli o una panada anaven a fer feina. Escoltava amb atenció les converses entre en Tomeu, el patronista, i en Toni, el tallador, però eren les aventures de na Rosa, na Catalina i na Magdalena, les repuntadores, que juntament amb en Tòfol, l'encarregat de fer el "reparto", les que més li agradava escoltar... els dissabtes de ball al Mercantil, les reunions a l'Espanyol o els diumenges de Fires. Però en un tancar i obrir d'ulls el món es capgirà, unes noves màquines anomenades Ordinadors reemplaçaren a totes aquelles màquines velles i rovellades. Na Crispineta, talment una gran superheroïna, les va poder rescatar, i avui llueixen com mai al Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, on ella mateixa és l'encarregada d'explicar-nos a tots nosaltres la vida d'un temps esvaït (Núria Lara Ramírez, desembre de 2019).

Figura 5. Guanyadora del concurs

5. RESULTATS I CONCLUSIÓ

Tot treball realitzat necessita d'un període d'avaluació per tal de poder mesurar la seva efectivitat i així detectar possibles millores a implementar en el futur. És per aquest motiu que des del Museu del Calçat i de la Indústria es realitzen enquestes de públic una vegada finalitzada la visita. Després d'alguns anys d'un treball encaminat a construir un museu des de i per a

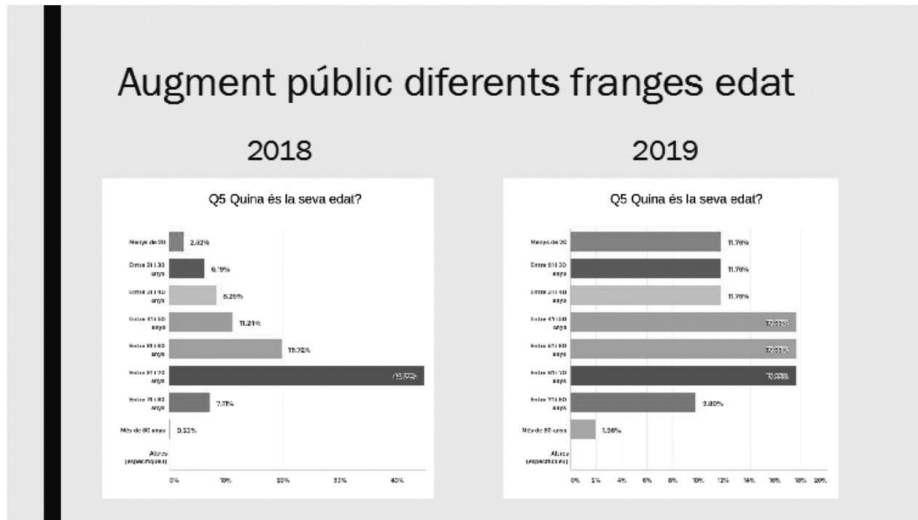

Figura 6. Edat dels visitants del Museu

la comunitat, les enquestes realitzades durant tot el 2019 mostren una sèrie de canvis en el perfil sociocultural del públic, així com diferències en el seu comportament i experiència durant la visita.

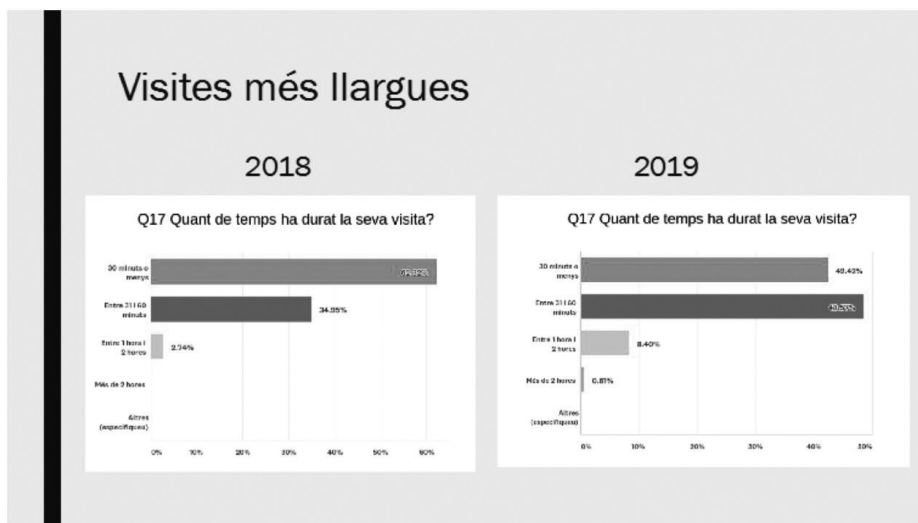

Figura 7. Durada de les visites al Museu

Figura 8. Valoració del Museu per part dels visitants

Un dels primers canvis significatius és l'augment dels visitants de franges d'edat més joves respecte als anteriors anys. Així, si es comparen les dades de visitants del 2018 amb les del 2019, s'aprecia com en el segon any hi ha un major equilibri entre els visitants de diferent rang d'edats, amb un especial augment del públic menor de 20 anys (figura 6).

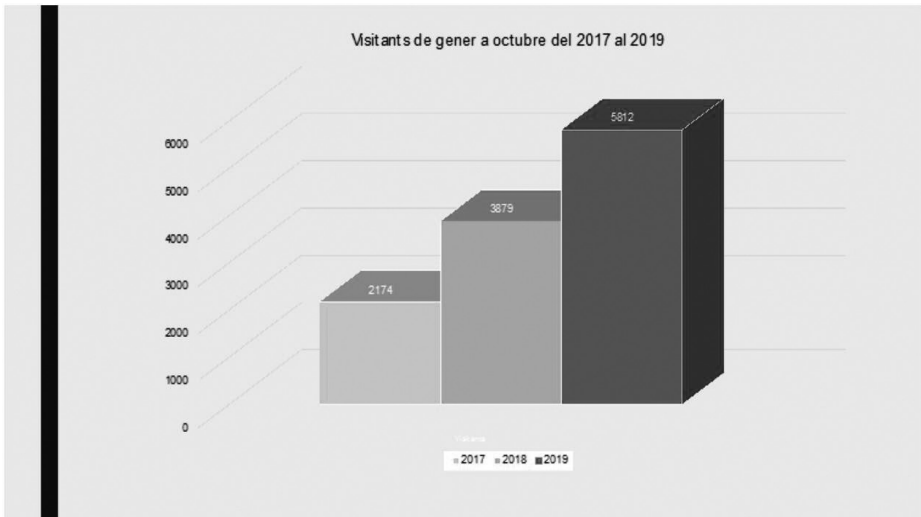

Figura 9. Nombre de visitants del Museu

D'altra banda, les millores introduïdes en l'exposició permanent han significat un canvi en el comportament del públic durant la seva visita. No sols es produeixen visites més llargues (passant del 68 % dels visitants que en el 2018 estava menys de mitja hora al Museu a una majoria que hi roman més

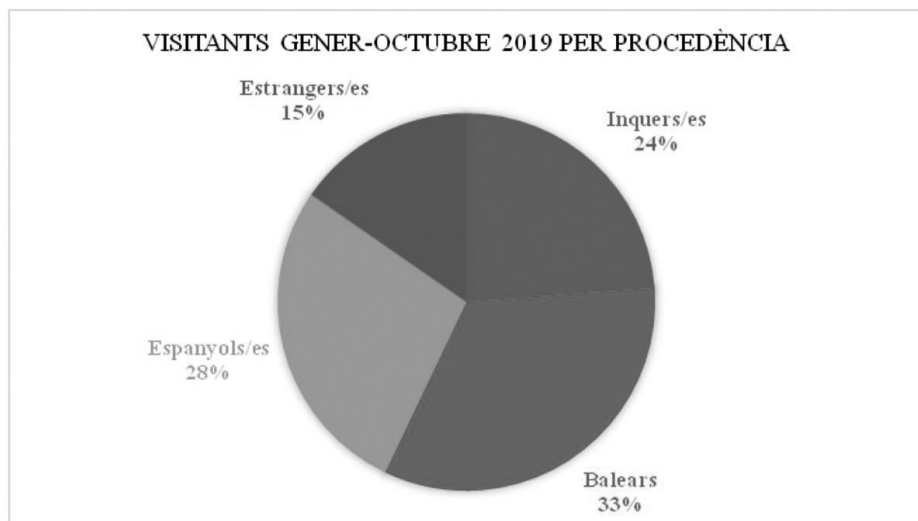

Figura 10. Procedència dels visitants del Museu

d'una hora en el 2019; figura 7), sinó que, a més, la valoració que els visitants fan del Museu millora significativament l'any 2019 respecte al 2018 (figura 8).

Finalment, s'ha pogut comprovar un espectacular increment del nombre de públic registrat de gener a octubre els anys 2017, 2018 i 2019, i s'han arribat a triplicar les visites al Museu el darrer any (figura 9), de les quals la majoria (el 57 %) es corresponen a visitants de Balears (d'entre els quals el 24 % són inquers; figura 10), per la qual cosa es pot concloure que es tracta d'un Museu amb un públic eminentment local.

Com a conclusió, es pot asseverar que la redefinició del Museu del Calçat i de la Indústria duita a terme en estreta relació amb la comunitat, prioritzant el públic local (i durant el 2019 especialment el públic infantil i juvenil), fent possible la convivència de recursos lúdics i educatius, ha comportat una evident millora en la percepció del Museu per part del públic que s'ha traduït, sense que aquest hagi estat l'objectiu perseguit, en un gran augment de les visites, ja no sols del públic local, sinó també del forà.

6. BIBLIOGRAFIA

Combs, A. 1999. "Why Do They Come? Listening to Visitors at a Decorative Arts Museum". *Curator* 42-3: 186-197.

Espacio Visual Europa. 2016. *Breve historia de las exposiciones Blockbuster*. Eve Museos y Innovación [en línia]: <<https://evemuseografia.com/2016/10/31/BREVE-HISTORIA-DE-LAS-EXPOSICIONES-BLOCKBUSTERS/>> [Consulta: 13 novembre 2019].

Falk, J. 1999. *Museums as institutions for personal learning*. *Daedalus* 128(3): 259–275.

Falk, J. et Dierking, L. 2013. *The museum experience revisited*. Walnut Creek: Left Coast Press: 416 pp.

Matey, M. 2011. *Historia y desarrollo de la Museística*. Auñamendi Eusko Entziklopedia-Fondo Bernardo Estornés Lasa [en línia]: <www.euskomedia.org/aunamendi/153961> [Consulta: 18 de novembre de 2019].

Mora, F. 2017. *Neuroeducación: solo se puede aprender aquello que se ama*. Alianza Editorial: Madrid; 241 pp.

Laboratorio Permanente de Público de Museos. 2012. *Conociendo a todos los públicos: ¿Qué imágenes se asocian a los museos?* Secretaría General Técnica-Subdirección General de Documentación y Publicaciones: Madrid. 94 pp.

Pine, B. et Gilmore, J. 1999. *The experience Economy*. Harvard Business Press: Boston; 254 pp.

"Històries del calçat": un projecte de memòria i vida

Biel Company Rubio¹ i Aina Ferrero Horrach²

1) Tècnic del Museu del Calçat i de la Indústria bielcompanyr@gmail.com

2) Directora del Museu del Calçat i de la Indústria. Universitat de les Illes Balears
ana.fhorrach@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.81

Paraules clau: patrimoni immaterial, memòria oral, indústria del calçat, documentació.

Resum. *Innumerables persones d'Inca varen convertir aquesta ciutat en una de les principals productores de calçat de tot l'Estat: les seves històries són essencials per conèixer, des de la perspectiva humana, les tècniques de producció, els materials, l'economia submergida o les activitats més comunes en el temps lliure. Conservar aquest patrimoni immaterial és l'objectiu principal del projecte anomenat "Històries del calçat", desenvolupat al Museu del Calçat i de la Indústria entre finals de 2018 i 2019. Mitjançant la metodologia de l'entrevista personal, s'ha aconseguit documentar la memòria oral dels protagonistes d'una de les indústries que més ha marcat la història de la comarca.*

Keywords: intangible heritage, verbal memory, shoe industry, documentation.

Abstract. *Countless residents of Inca helped turn this town into one of the leading shoe production hubs in the country: Their stories are essential to understand and learn more about the production techniques, the materials, the underground economy or even the most popular leisure activities of that time. Preserving this intangible heritage was the top priority of the project "Stories of shoes", developed between 2018 and 2019 by the Museum of Footwear and Industry. Based on a personal interview approach, the Museum managed to document the verbal memory of individuals who worked in one of the sectors with the greatest impact on the history of this region.*

El pasado no fue ni tan bueno ni tan malo como imaginamos: sólo fue diferente. Si nos contamos historias nostálgicas, nunca abordaremos los problemas que afrontamos en el presente, y lo mismo es cierto si preferimos creer que nuestro mundo es mejor en todos los sentidos. Es cierto que el pasado es otro país: no podemos volver a él. Sin embargo, hay algo peor que idealizar el pasado –o presentárnoslo a nosotros mismos y a nuestros hijos como una cámara de los horrores–: olvidarlo.

Tony Judt

1. INTRODUCCIÓ

Tota història pot ser llegida des de diferents caires o perspectives. Una de les més interessants, per la dimensió humana que necessàriament conté, és la lectura feta a partir dels diferents relats personals de molts dels seus protagonistes.

Innumerables persones d'Inca varen convertir aquesta ciutat en una de les principals productores de calçat de tot l'Estat: les seves històries són essencials per conèixer, des de la perspectiva humana, les tècniques de producció, els materials, l'economia submergida o les activitats més comunes en el temps lliure. Conservar aquest patrimoni immaterial és l'objectiu principal del projecte anomenat "Històries del calçat", desenvolupat al Museu del Calçat i de la Indústria des de principis de 2019 dins del context de "La peça del mes", consistent a destacar una peça de la col·lecció del Museu (relacionada amb els processos de fabricació o la indústria del calçat) i explicar-la partir del relat experimentat d'algun membre de la comunitat. La metodologia d'aquest projecte ha consistit en la realització d'una feina prèvia abans de la presentació de la peça del mes en la qual, mitjançant l'entrevista personal, s'ha aconseguit documentar la memòria oral dels protagonistes d'una de les indústries que més ha marcat la història de la comarca.

Però "Històries del calçat" no és un projecte innovador. Afortunadament es té cada vegada més consciència de la importància de documentar la memòria oral vinculada al patrimoni, tant material com immaterial: són considerables els museus que com a centres d'investigació i difusors de coneixement prenen un rol protagonista a l'hora de promoure projectes i experiències en aquest sentit.

De fet, "Històries del calçat" continua una línia iniciada a la pròpia institució anys abans amb iniciatives com els tallers les "Dones sabateres", la catalogació de les màquines de la nova exposició permanent, el llibret divulgatiu *La fabricació manual i industrial del calçat: un patrimoni immaterial del Raiguer* (2018) i l'enregistrament dels documentals *Els sons de la memòria* (2015), *Les dones de la indústria* (2017) i *La màgia de les màquines* (2018).

2. HISTÒRIA, MEMÒRIA I VIDA

Com afirmava Elisabeth Jelin (2011: 10), vivim en una era de col·leccionistes on ho registram i guardam tot, tant en l'àmbit privat/personal com en el públic/oficial. El passat "està de moda", i així ho manifesten les sèries televisives, els videojocs, les novel·les històriques o les commemoracions, plaques i monuments situades a l'espai públic. A Inca trobam exemples d'això, com les conferències-passejades "Descobreix Inca", les plaques i monuments que hi trobam al seu carrer, dedicades a persones destacades (com Antoni Fluxà Figuerola el 1952 o Antoni Mateu Ferrer el 2018) o a elements de la seva cultura

(el monuments del sabater i la sabatera el 2003), o la mateixa construcció del Museu del Calçat i de la Pell (actual Museu del Calçat i de la Indústria) el juny del 2010.

Però el nostre objectiu, com a historiadores i investigadores, va més enllà de la simple patrimonialització o commemoració d'aquest passat; la nostra feina passa també per la preservació de la vida i la memòria d'aquestes persones marcades pel món del calçat i de les seves indústries auxiliars. Aquestes memòries individuals formen part del que Maurice Halbwachs (1950), el primer investigador modern sobre la memòria, entenia com la memòria col·lectiva: una funció col·lectiva que conserva, ordena i modula els records d'un determinat grup o comunitat. Per a ell, tota la memòria és col·lectiva, ja que les nostres memòries formen part i es construeixen partint d'aquesta.

La investigació històrica es diferencia de la memòria, segons el mateix autor, que la primera pretén captar, analitzar i estructurar la memòria artificialment i, per tant, de forma fragmentària. Tanmateix, la història resulta bàsica per conèixer i preservar la segona, ja que la durabilitat de la memòria d'un determinat grup o comunitat està lligada a la vida dels seus integrants. Així doncs, només mitjançant la preservació de la memòria es pot arribar a accedir, tot i que de forma no completa, al passat d'una comunitat en concret. Aquesta pràctica té les seves arrels en projectes nascuts sota el concepte d'història oral en la segona meitat del segle XX i que han demostrat, després d'una llarga pràctica, que són una eina fonamental per conèixer el passat, ja que ens permet arribar a llocs on amb la resta de fonts (escrites, visuals, auditives, etc.) no podem accedir.

Aquesta presència del passat i l'oblit són dos elements que tanmateix conviuen i xoquen constantment en el present, com afirma la mateixa Jelin (2011: 11). Això succeeix per la convivència i interacció de diverses generacions, i per les disputes entre els diversos grups per propagar el seu discurs, de forma més o menys conscient. Però allò que és inexorable és que cada vegada queden menys persones que hagin viscut de manera conscient les dècades centrals del segle XX; uns anys en els quals la indústria del calçat florí a Mallorca, es passà dels sistemes tradicionals als sistemes mecanitzats, d'allò local a allò global o de les formes de vida tradicionals a les modernes. Per això és de fonamental importància la necessitat de preservar aquestes vides i memòries; per això també l'imperatiu, històric i moral, d'entrevistar persones de diferents grups (o classes socials) i generacions que configuren la història viva d'un passat del qual tots som hereus.

Tanmateix, tot i ser historiadores, també defensam la idea de fer més atractiva i propera la investigació històrica. És per això que practiquem i conceptualitzacions com la de Mireia Sallarès (2018), de preservar i registrar totes les històries de les persones que viuen en aquest planeta, resulten interessants. Ella posa la vida al centre de tots els seus projectes i defensa la importància de registrar la "vida viscuda" (entesa com "allò que cadascú

fa amb el que la vida li ha donat i li ha tret”) de totes les persones com un element útil i consultable per a totes les persones. De fet, Sallarès va més enllà i llança la proposta utòpica que la UNESCO declari la “vida viscuda” Patrimoni de la Humanitat i la garanteixi com a dret universal.

3. LES PRIMERES VUIT HISTÒRIES I LA METODOLOGIA UTILITZADA

Aquestes primeres vuit entrevistes només són l'inici d'un projecte que pretén deixar testimoni de totes aquelles persones a les quals les indústries del calçat varen marcar tant professionalment com personalment. Així doncs, la metodologia que hem utilitzat ha estat l'entrevista personal a aquestes persones, realitzada en una o diverses sessions d'entre una i dues hores, habitualment dins el mateix Museu.

La primera passa sempre ha estat establir un primer contacte amb la persona i conèixer breument la seva història, per després preparar l'entrevista. Posteriorment hem realitzat i enregistrat aquestes, adaptades a cada persona (segons el seu context, la seva professió, etc.), incloent preguntes genèriques (com “quines penses que són les causes de la crisi del calçat?”, “com ha canviat Inca i la comarca del Raiguer en les darreres dècades?” o “què penses sobre l'existència d'un museu dedicat al calçat i les seves indústries auxiliars?”) que ens donen diferents punts de vista sobre un mateix fet. Hem intentat també que les preguntes fossin com més obertes millor intentant no condicionar les respostes, per evitar al màxim les preguntes que es poguessin respondre amb una afirmació o una negació. Finalment hem transcrit les entrevistes i les hem editades de la forma més fidel en parlar de cada persona. Degut a la impossibilitat, per qüestions d'espai, d'incloure aquí les entrevistes íntegres, hem realitzat una feina d'anàlisi i síntesi mitjançant la qual hem pogut establir diverses connexions entre els testimonis realitzats, detectant algunes temàtiques que es repeteixen en cada un d'ells. En els següents punts n'exposarem alguns dels fragments més significatius.

Les primeres vuit entrevistes han estat realitzades a persones properes i col·laboradores habitualment del Museu, gairebé sempre lligades a la presentació de “La peça del mes” (activitat mensual celebrada al Museu en la qual es pretén donar visibilitat a una peça de la col·lecció del Museu que no es troba exposada normalment, presentada a partir de les explicacions d'un antic treballador o treballadora de la indústria). La idea ha estat donar veu a diferents perfils professionals de la indústria del calçat, ja fos per la seva professió (repuntadora, trepadora, sabater, former, representant, patronista, etc.), la seva posició (treballadors/ores, encarregats/ades, empresaris/àries, etc.), la seva procedència (les Balears i la Península, de moment) o la seva generació. Aquestes vuit primeres persones han estat l'encunyador Antoni Ramis Dolç (Sencelles, 1953), el representant Antoni Vidal Amengual (es Mercadal, 1937), l'empresari Bartomeu Tortella Seguí (Inca, 1942), la repuntadora Carmen Ramírez Ramos (Almodóvar del Río, 1951), la patronista

Figura 1. Entrevista a Bartomeu Tortella Seguí al Museu

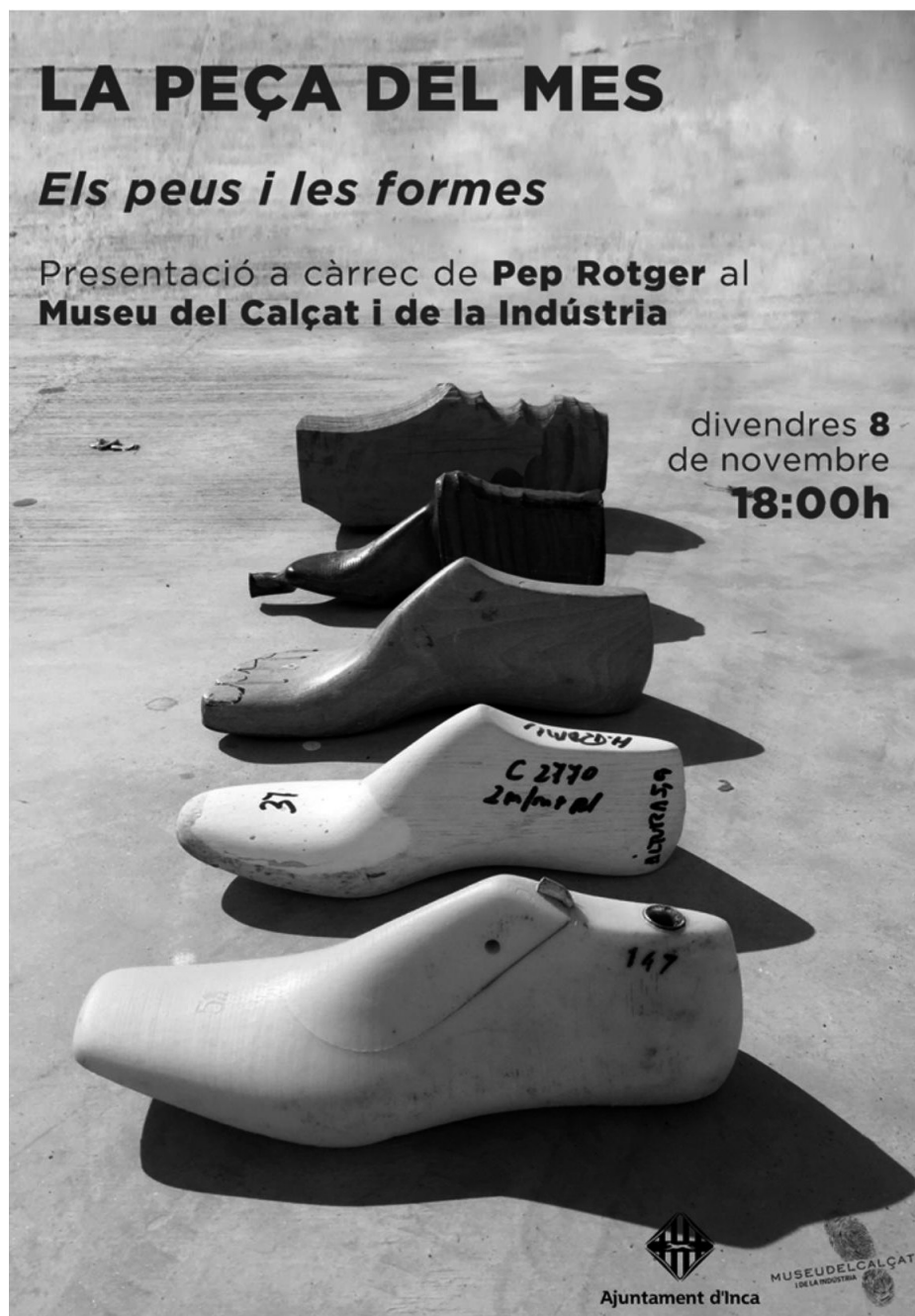

Figura 2. Entrevista a Pau Rotger Seguí al Museu

Chon Montfort Arrom (Palma, 1975), la trepadora Paquita González Valle (Palma, 1961), el sabater Pau Rotger Reus (Selva, 1932) i el former Pep Rotger Seguí (Selva, 1960).

4. DE QUÈ ENS PARLEN AQUESTES VUIT HISTÒRIES?

Les entrevistes duites a terme durant el 2019 en el Museu del Calçat i de la Indústria constitueixen una petita mostra dels nombrosos testimonis

LA PEÇA DEL MES

Els peus i les formes

Presentació a càrrec de **Pep Rotger** al
Museu del Calçat i de la Indústria

divendres **8**
de novembre
18:00h

Ajuntament d'Inca

MUSEU DEL CALÇAT
I DE LA INDÚSTRIA

Figura 3. Cartell de la peça del mes de novembre "Els peus i les formes"

orals que documenten una part fonamental de la història del Raiguer. La importància d'aquestes entrevistes rau en el fet que a partir d'elles es dona veu a testimonis particulars que dibuixen una història general – alternativa i complementària dels relats oficials i de les fonts escrites existents– del que va

Figura 4. Chon Montfort Arrom durant la presentació de la peça del mes "Els patrons i els seus secrets"

Figura 5. Pau Rotger Seguí durant la presentació de la peça del mes "Els famosos mocassins Kiowa"

ser la indústria del calçat a la comarca. En elles ens parlen de qüestions tan interessants com l'evolució del sector durant el segle XX i XXI, i una diagnosi del seu futur, l'organització del treball, les condicions de feina, la influència d'aquesta indústria en la societat i en les relacions personals, i la manera com els antics treballadors entenen avui el calçat com a element patrimonial.

4.1. De la indústria del calçat a la comarca del Raiguer (i de la seva evolució)

Les entrevistes realitzades en el projecte “Històries del calçat” realitzat al Museu del Calçat i de la Indústria recullen diversos testimonis que documenten el moment de naixement, esplendor i crisi de la indústria del calçat a partir de les visions singulars dels seus protagonistes des del seu rol professional particular: empresaris, representants, aparadores, formers, etc.

Un dels testimonis més significatius per il·lustrar el floriment del sector del calçat és aquell dels emprenedors i membres de nissagues familiars que han tengut la determinació per iniciar les aventures empresarials, que amb el temps han esdevingut conegudes empreses de la comarca.

Així, Pau Rotger explica els inicis d'una de les empreses més emblemàtiques d'Inca que, paradoxalment, anà acompanyat del final d'una altra:

Com que en Pep [José Albadalejo] no tenia doblers per muntar la seva pròpia firma, hagué de recórrer als propietaris de Bonafé i Guasp, que l'ajudaren a muntar la firma Yanko, amb un 49 % de les accions. Fitxàrem dues repuntadores de Can Seguí, en Martí Moll de tallador, en Pedro Seguí de comptable i en Guillem Coll (exjugador del Betis) de representant. A poc a poc, Yanko anà creixent i guanyant espai dins la nau en detriment de Bonafé i Guasp. Si als inicis nosaltres estàvem al pis de dalt i baixàvem a cercar materials a baix, al final acabaren sent nostres totes les naus. Evidentment, això generà moltes enveges i gelosies, perquè en Joan i en Miquel veien que la seva marca baixava i que Yanko pujava. Després en Pep es va desfer d'ells i aquests es retiraren.

En aquests testimonis s'aprecia el canvi generacional i l'influx d'una nova i ambiciosa generació amb ganes d'introduir millores al sistema productiu vigent:

Jo els intentava convèncer que havíem de vendre a les grans fàbriques per créixer com a empresa. De fet, vàrem haver de fer un edifici nou a la Gran Via per instal·lar la fàbrica d'encunyar i el magatzem de pell (Bartomeu Tortella).

Aquesta nova manera d'entendre la indústria propicià un desenvolupament del sector amb el creixement de moltes fàbriques que arribaren a comptar amb centenars d'empleats que provenien d'indrets fora d'Inca. D'aquest fet, en dona testimoni Antoni Ramis sobre la fàbrica Alsa de complements de sabates: [A la fàbrica hi havia] *unes 400 persones. Donava feina a gent de Pina, Lloret, Sineu, Maria de la Salut, Costitx, Sencelles, Biniali, Santa Eugènia, Consell i fins i tot del Pont d'Inca;* o Pep Rotger, qui explica que en el moment de màxima esplendor, Yanko, entre la seu principal i les diferents fàbriques satèl·lits, va arribar a comptar amb 1.000 treballadors.

No és d'estranyar que aquest gran creixement de la indústria fes necessària

l'arribada de nova mà d'obra, ja no sols de fora d'Inca, sinó de fora de Mallorca: [A Yanko] *es va anar incorporant molta gent arribada d'arreu d'Espanya. Era gent que ho tenia clar: venia a treballar, i per això eren molt bons treballadors, a més de molt bones persones* (Pep Rotger).

Carmen Ramírez i el seu marit són un exemple de la gran quantitat de persones que van venir a Mallorca des de la Península, concretament des d'Andalusia, atrets per la demanda de treballadors en el sector del calçat i per l'escassetat de feina a la seva zona d'origen:

En Andalucía no había casi trabajo y mi padre tenía que ir a Francia a la temporada de vendimia. Pero cuando fuimos mayores y decidieron emigrar, la opción de ir a Francia no le gustaba a mi padre, porque allí tenían una mentalidad demasiado abierta y moderna y no le parecía adecuada para sus tres hijas. Además, la novia de mi hermano vino primero hacia Mallorca y acabó arrastrando a mi hermano, y mi hermano a toda la familia.

Però en aquesta història del calçat una part malauradament essencial és aquella que parla de la crisi del sector. El canvi en els costums socials i la manera d'entendre la moda (modes molt canviants que exigeixen tenir moltes sabates en poc temps), el canvi en els models de producció, l'empitjorament dels materials, la insularitat, la competència asiàtica o la mala gestió en el creixement de les empreses són algunes de les causes que coincideixen a assenyalar els diferents testimonis recollits en aquestes entrevistes. Pep Rotger assenyala també la crisi del petroli (1973), la crisi del tèxtil (1981), la guerra de preus i la pressió dels sindicats com a altres causes de la crisi del calçat a Inca.

Aquesta crisi va tenir com a conseqüència l'empitjorament de les condicions laborals, l'aparició d'expedients de regulació, l'esdeveniment de la primera gran vaga a Mallorca, i finalment el tancament de moltes fàbriques.

Els darrers nous mesos vàrem estar sense cobrar o cobrant a terminis. Vàrem fer una vaga, la primera gran vaga de Mallorca, perquè era la primera fàbrica que es tancava (Antoni Vidal sobre el tancament d'Alsa).

Estuvimos seis meses yendo a la fábrica sin cobrar con el expediente de regulación de empleo sobre la mesa. Cada día fichábamos, pero no trabajábamos. En esos momentos se pasó mal, porque como no había trabajo, corrían muchos rumores, y eso creaba conflictos (Carmen Ramírez sobre el tancament de Yanko).

Yanko va arribar a tenir molt d'èxit i prestigi a escala nacional i internacional, però no es va saber gestionar de forma correcta. En Pep, quan fundàrem Yanko, em digué que els problemes vendrien quan la pica seria plena, perquè començaria a vessar, i així va ser. Quan l'empresa anà

creixent es començaren a contractar persones en càrrecs importants que miraren més pels seus interessos personals i/o econòmics que no per l'empresa. Fins i tot, crec que alguns s'endugueren doblers de Yanko d'amagat (Pau Rotger).

En aquesta dramàtica situació, molts dels entrevistats coincideixen a assenyalar la infructuosa contribució dels sindicats en la gestió de la crisi del sector:

A Yanko hi havia els tres sindicats principals: CCOO, UGT i USO. Ells només cercaven moure "trull", no miraven pels treballadors, sinó per cobrar la quota que aquests pagaven (Pau Rotger).

Un guàrdia civil retirat ens va assessorar durant tot el procés, ja que el sindicat ens va deixar tots sols (Antoni Vidal).

Pens que els sindicats tenen una part de culpa, ja que els empresaris demanaven que hi hagués treballadors fixos-discontinus, com al sector turístic (ja que les sabates tenien dues temporades –estiu i hivern–), i s'hi varen oposar frontalment (Bartomeu Tortella).

Els sindicats feien poca cosa, només miraven per ells. Els representants sindicals se n'anaven a passejar (Chon Montfort).

Un dels tancaments més dramàtics viscuts a Inca va ser el de Yanko, i del qual Pep Rotger, Pau Rotger, Paquita González i Carmen Ramírez donen constància als seus testimonis:

És molt trist veure com ha acabat. Em sap molt de greu! M'he deixat la vida per Yanko i veure que ha tornat no-res... I pel poble també fou un desastre, perquè va donar molta feina a la gent d'Inca i de la comarca del Raiguer, tant directament o indirectament. A més, també es veieren afectades les altres fàbriques auxiliars, de les quals ja no en queda cap (Pau Rotger).

Com a conseqüència d'aquest i molts altres tancaments, una gran part dels treballadors de la indústria del calçat passaren al sector terciari, i va ser molt comú que aquests començassin a fer feina a hotels, restaurants o a la construcció.

La gent se'n va anar als hotels perquè moltes fàbriques varen tancar. Les repuntadores varen passar a ser cambreses o netejadores als hotels (Pau Rotger).

Molta gent que tenia tendes de sabates després es varen posar a vendre bosses o souvenirs (Antoni Vidal).

Mucha gente se fue a los hoteles cuando empezaron a cerrar las fábricas y la mayoría no volvió (Carmen Ramírez).

Quant a les perspectives de futur, els nostres protagonistes coincideixen a assenyalar que la viabilitat de la indústria a Inca passa per un model de producció que aposti per la qualitat del calçat com a tret distintiu:

De les fàbriques que hi havia, només han pogut sobreviure aquelles amb pocs treballadors i que fan sabates d'alta gamma, com Carmina, ja que arriben a un públic molt específic. Tanmateix, l'avenir és dolent, ja que s'ha perdut teixit industrial de Mallorca (Antoni Vidal).

A més, donen constància d'un canvi de mentalitat en les generacions més joves, que no s'impliquen de la mateixa manera com els de generacions passades en el treball a les fàbriques:

Alguns [joves] s'hi apunten per guanyar un sou i d'altres perquè realment els agrada. Tots ells tenen opcions de quedar a les fàbriques si fan les coses bé. El problema és que el curs està mal plantejat, perquè està enfocat a aprendre arreglar sabates, no a fer-ne. Per aquest motiu, els dos docents, en Pep i jo, els donam informació i coneixements extres (Chon Montfort sobre els cursos de formació en calçat que imparteix el Centre de Formació d'Inca).

Els joves d'ara es queixen per haver de quedar cinc minuts més a la feina; els d'abans quedaven fins que s'acabàs la tasca que estaven fent o fins que l'encarregat els digués que podien partir. La sabata té feines que es fan en equip i d'altres individuals. Les segones, com la meva, exigien una gran responsabilitat. Avui en dia és més difícil arribar enfora a la feina que abans, perquè als joves d'abans se'ls deixava més sols, i d'aquesta manera agafaves responsabilitats (Pep Rotger).

4.2. Del calçat com a artesanía i com a indústria

Com s'ha vist, malauradament queden pocs testimonis vius d'aquell món en què la fabricació del calçat era una tasca gairebé completament artesanal i en què encara tenia especial rellevància la figura dels mestres. Un dels pocs testimonis que encara conservam és el de Pau Rotger, que ens explica el perquè encara es dirigeixen a ell com a mestre: *en un temps ençà hi havia el respecte cap al mestre, al qui també deien l'amo. A tots els sabaters manuals se'ls tractava de mestres o amos.*

El pas d'un sistema de producció i organització a l'altre no va ser de cop, i el procés de mecanització a la comarca del Raiguer mai arribà a assolir nivells d'altres països. Pau visqué la transició entre aquell món artesanal de les cases i els petits taller, i el hòlding en què es convertí Yanko. Com ens explica, *el meu padrí era sabater manual i treballava des de casa seva per a algunes*

fàbriques de la comarca, a les quals els entregava les sabates assentades. A les fàbriques les acabaven de polir i els hi muntaven els tacons.

Si durant la seva joventut els sabaters manuals podien fabricar un parell o dos de sabates diàries, durant els anys previs a retirar-se podien arribar a produir 1.100 parells [...], cosa que demostra una gran eficàcia en la producció, com ens explica el seu fill Pep. Això s'explica per la mecanització, però també per la subdivisió del treball: si antigament les sabates passaven per una o dues mans (les del sabater i la repuntadora), en el món de les fàbriques podien passar per més de cinquanta. Amb el temps i l'evolució de la indústria tot es va començar a estudiar per tal d'augmentar la producció: *a finals dels anys setanta varen venir dos enginyers [...] a cronometrar la producció per prendre mesures per optimitzar-la. Després començà a treballar Julio Jonsola, qui també optimitzà la producció, a més del seu cost.*

El treball i les condicions laborals també canviaren com a conseqüència d'aquest procés d'industrialització. El ritme de les fàbriques establí uns horaris més clars (treball de dematins i horabaixes de dilluns a divendres normalment) que en el món de la pagesia o dels tallers artesanals o cases gairebé no existia, com ens explica en Pau: *Els vespres aprofitava per fer sabates pel meu compte.* La majoria dels treballadors i treballadores entrevistades reneguen sobretot de les condicions laborals en les èpoques de crisi, com Chon Montfort: *El món del calçat està mal pagat i el conveni és molt dolent.* Tanmateix, sobretot les persones de generacions anteriors afirmen que *es tractava d'un ofici segur i gairebé no hi havia accidents* (Pau Rotger).

Antigament la introducció al món laboral es feia a unes edats molt més primerenques: *Tothom als 13 o 14 anys començàvem a fer feina* (Antoni Ramis), i s'entenia com un fet absolutament normal degut que les circumstàncies econòmiques en molts de casos no permetien continuar estudiant. Si bé en la majoria de casos les primeres feines els duraren molt menys temps, una vegada consolidats/ades la feina podia ser per a tota la vida, com en el cas de Pau, Bartomeu o Paquita González, que reconeix: *Estar treinta y ocho años trabajando en el mismo sitio es algo casi impensable actualmente.* Com diria Zygmunt Bauman (2010), no eren temps tan "líquids" com els actuals, en què, per exemple, Pep Rotger o Chon Montfort han passat per més de quatre o cinc empreses durant la seva adultesa. La majoria de persones entrevistades recalquen que els agradava molt el seu treball, probablement perquè foren l'únic que conegueren i això els impedia semblar dubtes al seu voltant.

Un dels aspectes que durant molts d'anys han quedat invisibilitzats en els estudis "clàssics" o basats en les "fonts tradicionals" sobre el món del calçat, i que gràcies a investigadores com Sandra Rebassa, Esperança Rosselló i Catalina Ginard han agafat importància en l'àmbit mallorquí en els darrers anys, són les qüestions de gènere. Les tasques dins la fàbrica estaven clarament dividides, com ens explica Paquita González: *Las mujeres*

trabajaban en el aparado y en el envasado y los hombres en el montado, el corte de piel y las oficinas.

Moltes dones, a més, hagueren de treballar des de casa, obligades per les lleis franquistes, per la situació econòmica o pel simple fet de

cuando tuve mi primera hija, en 1978, me tuve que ir a trabajar a casa para poder cuidarla. Seguía trabajando para Can Seguí, pero desde casa y sin asegurar, cobrando por pares. También me tuve que comprar una máquina de coser para realizar el trabajo (Carmen Ramírez).

A més, el salari dels homes era més alt, fins i tot en les darreres dècades:

Los hombres siempre cobraban más que las mujeres, como mínimo 200 euros más al mes que nosotras. Y me parece muy injusto, porque el trabajo de las mujeres era igual o más difícil que el de los hombres (Paquita González).

Figura 6. Treballadores al costat del tren automàtic de la fàbrica de Yanko a la carretera de Binissalem

Això no era sols una qüestió d'una tasca específica dins el procés de producció o que es limitàs a èpoques passades; aquesta pràctica discriminatòria ha continuat, i tenim el testimoni de la patronista Chon Montfort: *[a Barrats] jo cobrava menys que la resta de patronistes homes.*

4.3. De la societat

La memòria oral està lligada inevitablement de manera molt especial a la història personal de cada un dels seus protagonistes. Per aquest motiu són tan

valuosos els testimonis aquí documentats que il·lustren d'una manera molt vívida i propera quina va ser la història social que va envoltar la indústria del calçat. D'ells es desprenen aspectes com el paper transcendent de la família en la vida de les persones i el canvi del model familiar, la diferent manera de concebre la infància en el passat, com s'entenia el temps de lleure, i com la indústria del calçat va propiciar el naixement de nombroses relacions familiars que en molts de casos acabaren en matrimonis.

Un dels elements amb què més nostàlgia recorden és el de la infància, la majoria amb bons records sobre els jocs, basats sobretot en la imaginació dels nins i nines: *Record la meua infància com un temps diferent de l'actual, sobretot per la manera en què jugàvem. Als anys seixanta no hi havia joguines electròniques; jugàvem a pilota, cocou, "rompes", penyora, encalçar, etc.* (Pep Rotger). Només dues persones tenen mals records de la infància, Antoni i Pau. Ambdós visqueren la Guerra Civil i la postguerra:

Ha estat l'única etapa una mica distorsionada de la meua vida. Vaig néixer a Menorca perquè mon pare estava destinat allà com a capità d'infanteria. Quan la Guerra Civil comença, Menorca restà dins el bàndol republicà, i a mon pare no li va quedar altra opció que seguir amb el bàndol que li havia tocat. Tot i que jo era petit, record el renou de les bombes que tiraven els nacionals sobre Menorca i la gent corrent i cridant. Va ser una experiència traumàtica i que em quedaria per sempre en el record" (Antoni Vidal).

Va ser una infància difícil per diferents motius. En primer lloc, perquè no vaig conèixer mon pare, ja que va morir tretze dies abans que jo nasqués, i la meua mare em deixà amb la meua padrina i la meua padrina jove per anar-se'n a treballar. [...] Record que baixàvem a Palma a veure un altre germà del meu pare que va estar empresonat durant la Guerra i la postguerra a les presons de Can Mir i després a la d'Illetes. Ella em posava maquinetes d'afaitar a les butxaques i així les podíem passar, ja que els guàrdies feien la vista gruixada amb jo (Pau Rotger).

Alguns testimonis, com els de Bartomeu Tortella, ens parlen de l'existència d'aquells models de família tradicional on s'entenia aquesta de forma extensa:

Vaig néixer a una família de "fanquers" o ceramistes molt coneguts a Inca. Ens deien de Can Piritis, i tota la família vivia junta al costat de la fàbrica de ceràmica. Cada dia ens assèiem per dinar i sopar setze persones a la mateixa taula, entre padrins, fills i néts. Quan jo tenia vuit anys el meu padrí va morir i els seus fills se'n anaren cadascú a la seva casa.

La família, de fet, tenia molta importància i la llibertat d'elecció, quant al rumb professional i personal a seguir per un dels seus membres, era menor. Així, veim el cas de Pau Rotger, a qui la seva nombrosa família l'obliga, fins

i tot abans de néixer i com a conseqüència de la mort del seu pare, a fer-se càrrec del deute del difunt. En els casos d'Antoni Vidal, Bartomeu Tortella o Pep Rotger també es veu la importància de la família com a institució legitimada per decidir sobre el futur dels seus integrants:

El meu pare em va agafar un dia i em va dir: "Tu seràs representant de calçat, com jo, però tu seràs un autèntic professional. Duràs la nostra empresa [Aida] i altres marques (Antoni Vidal).

El darrer any d'estudis amb 15 anys, el meu cosí, que era soci i administrador de dues empreses dedicades a fabricar sabates i soles, va emmalaltir i vaig anar a ajudar-lo a gestionar l'empresa. Uns mesos després va morir, i em varen demanar si podia continuar treballant, ja que des de feia mesos m'encarregava de tota l'administració. Així va canviar el meu projecte de futur, lligant-me per sempre al món del calçat i de les indústries auxiliars (Bartomeu Tortella).

Quan vaig tenir deu anys, el 1970, vaig entrar a fer feina a Calzados Ballester (a la carretera de Lluç) gràcies al meu pare, que ho va demanar als propietaris (en Jaume i Miquel Ballester i el seu nebot Esteve Alcina) (Pep Rotger).

Lloci i el lleure també era molt diferent a l'actual, en el cas que en tenguessin: *Yo trabajaba de lunes a lunes, cuando no trabajaba en la fábrica preparaba cortes en casa (Paquita González); quasi mai he tengut dies de festa. Els dissabtes o diumenges que no tenia feina a la fàbrica anava a les finques a "truïar" (Pau Rotger). Els que sí en tenien, sobretot els homes, i els que tenien més doblers anaven a veure o jugar partits de futbol, al cinema o al cafè.*

4.4. Del calçat com a patrimoni (immateral i material) que cal preservar

Inca i la comarca del Raiguer són conegudes mundialment per la fabricació de sabates de qualitat. Després de segles de treball i especialització en aquest camp, la indústria del calçat ha generat tota una sèrie de tècniques i coneixements de gran valor que formen part del patrimoni de la nostra comunitat. Malauradament, aquest "saber fer" s'està perdent a un ritme rapidíssim com a conseqüència del natural envelliment dels protagonistes que custodien tots aquests sabers: sabaters manuals, formers i oficis lligats amb la producció industrial tals com centradors o trepadores, per posar tan sols alguns exemples. Tots aquests coneixements lligats al patrimoni material vinculat a la indústria del calçat constitueixen un bé patrimonial per si mateix, equiparable a les restes físiques (tallers, fàbriques, xemeneies, màquines, eines, sabates, etc.) que encara conservam.

Es tracta de la transmissió de coneixements entre mestres i aprenents de la qual ens parla Pep Rotger (*Joan Colom va ser el meu gran mestre, un autèntic escultor i el millor former que he conegut mai*), Carmen Ramírez (*me fueron*

Figura 7. Antoni Vidal Amengual al seu primer viatge com a representant (Sevilla, 1959)

enseñando a poco a poco las personas mayores como Catalina Morro, ya que al principio no tenía ni idea de cómo se hacía un zapato) o Pau Rotger (el meu primer mestre va ser en Joan Granat, em va ensenyar a fer sabates quan jo era petit. Anava a casa seva, a Selva, i ens assèiem a l'hivern davant el braser i m'ensenyava).

Segons els testimonis dels nostres protagonistes, es tractaria no sols de la pèrdua d'aquelles habilitats tècniques necessàries per la fabricació del calçat, sinó també d'aquelles destreses per comercialitzar-les. Els testimonis d'Antoni Vidal i Bartomeu Tortella són molt rics en aquest sentit:

Al primer viatge em va acompanyar el meu pare, però la resta de viatges ja vaig anar sol. Als inicis no era fàcil, ja que s'havien de fer els clients des de zero i no coneixies ni el lloc ni la gent. Però a poc a poc vaig anar fent una bossa de clients i aprenent l'ofici. Intercanviar impressions amb mon pare també m'ajudava molt. Ell abans del primer viatge em va dir: "Toni, abans de sortir de viatge tens un 50 % guanyat perquè ets honorat i educat. Per tant, l'altre 50 % te l'has de guanyar tu amb el tracte personal. Tractaràs amb gent de tot tipus. Et pot anar bé si ets persistent!" (Antoni Vidal).

Vaig aprendre a l'aventura i aprenent de les errades i de l'experiència. A jo m'agradava el contacte directe amb les persones, per això anava a les fàbriques i a les tendes. [...] M'emportava un parell de soles a les mans i em presentava: "Faig feina a Can Llopart i fabricam aquestes soles." Als viatges feia igual, no tenia por d'entrar pertot a oferir les nostres sabates. A poc a poc ens en varen començar a comprar. Així vaig aprendre, a base de moltes ensopegades també, i en base a experiències que no envejaven res a un curs universitari. [...] El motiu del meu èxit va ser que em movia més que ningú. Com t'he explicat abans, recorria habitualment tota la Península a la recerca de productes per al meu magatzem. També anava a totes les fires, que en aquella època començaven a crear-se. Estava convençut que les fàbriques gastaven o podien gastar més coses de les que els magatzems d'aquella època els venien, i així era (Bartomeu Tortella).

Així doncs, resulta clau conservar tots aquests sabers relacionats amb els processos de fabricació i comercialització del calçat. Aquests entrevistats i entrevistades ens donen informació de les fàbriques i tallers que existien, de quanta gent hi treballava, de les sabates i dels materials, les eines i les màquines amb les quals es fabricaven, on les venien, etc.

Sobre els materials amb els quals es fabricaven les sabates, n'hem recollit alguns de sorprenents: Feien "boquilles" (filtres) amb trossos de vidres per cardar la sabata a manera de paper de vidre. Encara hi ha una paret a Selva plena de trossets de vidres emprats per això, ja que quan feia bon temps moltes vegades els sabaters treballaven a fora de casa (Pau Rotger).

Figura 8. Paquita González Valle amb la màquina de trepar a la fàbrica de Yanko del carrer d'Arles

Sobre el tipus de sabata que es duia a terme, és curiós conèixer que, enfront de la gran varietat de models que es poden trobar avui en dia, Bartomeu Tortella ens explica que *quasi totes les sabates d'Inca eren iguals en aquell temps* (referint-se als anys cinquanta i seixanta).

Sobre els canvis en la ciutat i en la comarca:

Figura 9. Bartomeu Tortella Seguí i amb dos proveïdors a una de les innumerables fires internacionals a les quals acudí

Inca parecía una feria, había gente por todas las calles. Había tantas fábricas... Las sirenas sonaban y los trabajadores y trabajadoras entraban y salían de ellas y las calles se llenaban. Hoy en día, las personas cogen el coche y se van a trabajar a otro sitio (Carmen Ramírez).

Antes los niños jugaban en la calle y la gente iba caminando a las fábricas, oías las sirenas, etc. Había mucha vida en las calles. Ahora hay muchos coches y los niños juegan en sus casas con las consolas (Paquita González).

[Inca i la comarca del Raiguer] ha canviat molt, ja no se sent el renou de les màquines, dels martells o de les sirenes de les fàbriques, ni tampoc es veu la gent asseguda a la voravia fent diferents tasques com la bugada. Inca era un poble on gairebé tothom es coneixia, i ara ja no és així. Record com Inca va créixer gràcies a les indústries i es van començar a construir molts de blocs de pisos i cases. I ara ja quasi no en queden, de fàbriques de calçat. És una llàstima perquè totes elles (Yanko, Lottusse, Barrats, Camper, George's) donaven a conèixer la ciutat d'Inca arreu del país (Pep Rotger).

I també cal tenir en presents molts d'altres aspectes (fàbriques, tallers i sorgiment d'empreses) que ja hem esmentat.

Gràcies a l'oportunitat que ens ha donat el projecte "Històries del calçat" hem pogut comprovar l'elevada consciència patrimonial que tenen els

entrevistats. Molts d'ells han manifestat la seva satisfacció per l'existència d'un Museu que serveixi com a transmissor de la seva memòria i documenti un passat industrial que els uneix.

Ara diré el que diria mon pare: el calçat ha donat tant a Inca gràcies als fabricants i als treballadors, que s'ha de conservar en la memòria dels inquers i dels mallorquins, i que els néts dels sabaters coneguin l'ofici dels seus padrins (Antoni Vidal).

És un orgull que hi hagi aquest Museu preciós. Per això sempre he recolzat en tot el que he pogut amb molt de gust (Pau Rotger).

Tot i que valoren positivament l'existència del Museu destacant l'aspecte emocional i emocionant que aquest produeix en els antics treballadors del calçat, alguns d'ells també es mostren crítics quant a la seva creació i enfocament inicial, i fan propostes de millora de cara al futur com el cobrament d'una entrada que ajudi al seu manteniment, o una major promoció a les escoles:

Quan li varen posar el nom de Museu del Calçat i de la Pell jo ja vaig dir que s'havien d'incloure les indústries auxiliars, ja que sense elles no s'haurien fet sabates. Pens que haurien de constar totes aquestes indústries, encara que fos en un parell de frases: Museu del Calçat, la Confecció, la Marroquineria i la Pell. I això sense comptar la distribució, la representació i la comercialització. De totes formes, que canviàs el nom de 'pell' pel d'"indústria" va ser un gran pas endavant" (Bartomeu Tortella).

Creo que han tardado mucho en hacer el museo, porque ya no puede contribuir a solucionar la crisis del calzado. Cuando oía hablar de construir un museo del calzado decía: "Cuando lo hagan ya no sé si habrá zapatos en Inca ni gente trabajando". Pero siempre quedará para el recuerdo, aunque hayan tardado muchísimo. Ahora hay que intentar promocionarlo a las escuelas y la gente de Mallorca, para que sepan cómo se fabrica un zapato. También creo que se debería comprar una entrada. A los que han trabajado en el calzado les emociona ver la exposición. A mí me gusta mucho la nueva exposición, estuve contenta cuando lo reinaugaron (Carmen Ramírez).

Crec que la publicitat del Museu és escassa. Als canals de comunicació no es difon tant la informació sobre els actes del Museu com altres (Chon Montfort).

El Museu necessitava una renovació perquè havia quedat obsolet. Els darrers mesos s'ha fet molta feina i ha millorat molt, i l'augment de visitants n'és la prova. Però encara necessita seguir millorant. Crec que esdevé clau l'ajuda i el compromís dels fabricants de calçat que encara

queden, perquè el Museu els pot servir d'imatge. Pel Museu d'Elda hi passà molta gent, i el Museu d'Inca hauria d'aconseguir això també. Crec que és clau xerrar amb els guies turístics perquè s'aturin al Museu quan tornen de les excursions per la Serra. A més, es podria regalar o vendre a un preu simbòlic un recordatori del Museu: un clauer, un tros de pell, un llibret, etc. (Pep Rotger).

5. CONCLUSIONS

Aquests testimonis orals són molt valuosos per recrear, a partir d'una font alternativa i complementària a les fonts escrites, una part essencial de la història de la comarca del Raiguer. De fet, de cada relat personal s'han pogut extreure informacions aplicables a uns coneixements generals sobre la indústria del calçat. No hi ha dubtes que la memòria és un patrimoni immaterial de les comunitats que, per la seva essència efímera, cal ser preservat amb urgència. Aquesta ha estat una de les finalitats bàsiques del projecte duit a terme en el Museu del Calçat i de la Indústria, des del qual es pretén seguir treballant en aquest sentit, ampliant els testimonis recollits.

Finalment, volem agrair a totes les persones entrevistades la seva disposició, el seu temps i la seva paciència, per participar d'aquesta iniciativa de la qual són els absoluts protagonistes. I és que no sols ha estat un projecte sobre memòria i història, sinó sobre la projecció d'aquesta memòria oral en el futur perquè continuï tenint vida en les generacions properes.

6. BIBLIOGRAFIA

Bauman, Z. 2010. *Vida líquida*. Austral: Madrid; 208pp.

Halbwachs, M. 1950 [2004]. *La memoria colectiva*. Prensas Universitarias de Zaragoza: Saragossa; 191pp.

Jelin, E. 2011. *Los trabajos de la memoria*. Siglo XXI Editores: Madrid; 156pp.

Sallarés, Mireia. 2018. Vida. A Garcés, M. (ed.). *Humanitats en acció*. Ciclogènesi 15-Raig Verd: Barcelona; 161-170.

Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)

Miquel Pieras Villalonga

Historiador mpierasv@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.103

Paraules clau: indústria del calçat, mecanització, societat, cultura.

Resum. *La mecanització del sector del calçat a Inca va provocar grans canvis econòmics, però també va propiciar la transformació de la societat i la cultura local des d'uns models tradicionals cap a uns de més moderns. Aquesta comunicació fa una síntesi de tot allò publicat fins ara sobre aquests temes a Inca.*

Keywords: footwear industry, mechanization, society, culture.

Abstract. *The mechanization of the footwear sector in Inca generated great economic changes, but also led to the transformation of local society and culture from traditional models to more modern ones. This communication summarizes everything published so far on these issues in Inca.*

1. INTRODUCCIÓ

La qüestió de la mecanització del sector del calçat a l'àmbit estatal, mallorquí i local quant a les seua influència social ha estat tractada en diferents estudis publicats arreu. A partir d'aquests estudis, que s'indiquen a la bibliografia final, s'ha elaborat la present comunicació. Per tant, aquest treball vol ser una síntesi d'altres investigacions ja realitzades amb l'objectiu de contextualitzar-les per al cas d'Inca respecte a la societat i la cultura local. Només per a algunes dades concretes i inèdites s'ha optat per referenciar-les a peu de pàgina, sobretot les extretes de la premsa local.¹ L'objectiu final de la comunicació no és altre que analitzar la societat i la cultura d'Inca durant el segle XX en relació amb l'evolució del sector del calçat i de la pell com a motor de l'economia local.

La mecanització del calçat tant a Europa com a Amèrica va ser tardana

¹ En concret s'ha consultat la publicació local *Ca Nostra*, editada a Inca. Es pot consultar a la Biblioteca Virtual de Premsa Històrica en aquest enllaç: <https://prensahistorica.mcu.es/es/consulta/registro.do?control=BVPH2004001376>

respecte a altres indústries com la tèxtil o la siderúrgica, les quals havien viscut avenços considerables des de finals del segle XVIII. La implantació de sistemes mecànics en la fabricació de calçat començà a partir de mitjan segle XIX als Estats Units. A finals d'aquell segle ja existien al país americà fàbriques de calçat mecanitzades i empreses que es dedicaven a la venda de maquinària especialitzada. Era el cas de la United Shoes of Machinery Company (USMC), que es va expandir no tan sols als EUA, sinó que va llogar maquinària seva arreu del món. La mecanització del calçat a Espanya es va fer a partir de la USMC i va començar per Catalunya a principis del segle XX, tot i que no es va estendre d'una forma intensa fins a la conjuntura de la I Guerra Mundial a la resta de territoris productors de calçat. Els darrers espais on la implantació de la USMC va conèixer nivells significatius van ser a Mallorca, Menorca i el Vinalopó (Alacant). Així doncs, durant la primera meitat del segle XX els percentatges de mecanització de la producció de calçat no foren gaire elevats ni afectaren totes les fases de producció ni tots els tallers mallorquins ni inquers. De fet, després de la Guerra Civil, encara sobrevivien tallers amb molt poca presència de maquinària a Inca.

A partir dels anys 60 del segle XX amb la forta demanda que va suposar el mercat nord-americà i per la necessitat de modernitzar els sistemes productius s'introduïren moltes i modernes màquines a tots els tallers inquers. Al mateix temps a Inca es va crear l'ensenyament reglat d'un mòdul de formació professional relacionat amb la indústria de la pell. Més recentment, a partir de la darrera dècada del segle XX, en els tallers i fàbriques que encara romanien oberts, s'hi introduïren sistemes de disseny amb eines informàtiques, i es considerà que només un component d'alta qualitat en el calçat i/o una forta especialització permetria la supervivència de la indústria local. Llavors, moltes d'aquests fàbriques apostaren per renovar la maquinària, provinent quasi sempre d'Itàlia, o deslocalitzaren la producció a zones amb mà d'obra més barata. Finalment s'ha d'apuntar que la historiografia mallorquina d'aquests darrers anys ha avalat l'argument que explica que durant gran part del segle XX Mallorca i Inca en particular va disposar d'un sector industrial potent que generava una gran part de la riquesa del territori.

2. ELS INICIS DE LA MECANITZACIÓ: 1900-1936

A la darrera dècada del segle XIX, la fabricació de calçat a Inca havia canviat respecte a allò que era habitual fins llavors. Abans, un mestre sabater més alguns oficials i aprenents treballaven a petits tallers. Però des de finals del segle XIX a Inca la tendència va ser organitzar tallers manuals en els quals es congregaven cada vegada més treballadors sota la direcció d'un empresari que es dedicava a comercialitzar la producció. Era el cas del taller d'Antoni Fluxà Figuerola (1853-1918), que, cap a 1890, disposava en el seu taller d'uns 25 treballadors i el 1912 s'acostava als 80.² Aquests tallers encara no mecanitzats, però sí en procés de proletarització, conservaven alguns trets del passat

² *Ca Nostra*, 19 octubre 1912.

gremial. La mecanització dels tallers inquers va coincidir amb l'inici de la I Guerra Mundial i amb la vaga dels sabaters de l'estiu de 1914. Els mateixos empresaris protagonistes de la mecanització dels tallers ja manifestaven que el procés s'havia iniciat, entre d'altre motius, per disciplinar la mà d'obra procliu a exigir augments de sou davant conjuntures favorables com la de la I Guerra Mundial. A més, amb la mecanització, els empresaris pretenien augmentar la capacitat de producció per atendre les comandes provinents de països europeus en conflicte. Així modernitzaven els tallers fent-los més productius. A principis de 1915 sabem que el taller d'Antoni Fluxà inicià el procés de mecanització. La seva filla, Francisca Aina, explicava que, en aquells moments, davant la situació de la guerra europea:

...nos ocurre que los operarios se niegan a trabajar el otro tipo de calzado [calçat fi i de qualitat], sucediéndonos que tenemos en cartera numerosos pedidos de clientes antiguos y casas de sobrada solvencia, (a) los que no podemos servir dadas las exigencias de los obreros, permaneciendo obtusos sin querer comprender que esto de la guerra será pasajero y luego, ¿Cómo quedamos con los clientes? Vamos, estamos atravesando unos tiempos que no hay que decir <<Quien paga manda>> sino <<Quien cobra ordena>> .

En la actualidad dedicamos nuestra fabricación para el ejército francés y de que los operarios no quieren transigir en elaborar el artículo fino. Ello ha inducido a Papá en determinarse con instalar una serie de máquinas <<Goodyear>> con todos los adelantos más modernos. Como comprenderás no deja de ser lo expuesto un cambio radical en nuestra industria. Hemos empezado en hacer construir un local adecuado para el objeto, teniendo ya en almacén casi toda la maquinaria, faltándonos solamente la total colocación de las mismas para poder funcionar el motor. De momento no podemos asegurar como andaré la cosa, aunque los propósitos no son antisatisfactorios.³

Amb els mateixos arguments la premsa d'Inca justificava la implantació de màquines per elaborar calçat als tallers locals. A les planes del setmanari *Ca Nostra*, d'Inca, s'explicava que l'empresari Joan Gelabert cap al 1914 havia entès que era necessària la

implantació de maquinària en la fàbrica de sabatons, per estalviar-se braços i defensar-se dels vaguistes... [L'empresari Joan Gelabert] hagué de lluitar i tudar molt de material en l'aprenentatge dels operaris de les màquines, que molts no eren de l'ofici... Seguint al Sr. Gelabert, se posaren noves maquinàries en les fàbriques del Sr. Fluxà i del Sr. Payeras, que hagueren d'engrandir sos locals i cercar nous operaris d'altres oficis per a la conducció de les màquines.⁴

3 Cartes de Francisca Aina Fluxà a Josep Noguera, Inca, 20 de febrer de 1915 i 7 d'abril de 1915. Correspondència família Noguera-Fluxà publicada a Pieras i Perelló (2002).

4 *Ca Nostra*, 1 setembre 1917 i 20 febrer 1915.

Sovint, es relaciona el sorgiment de moviments obrers com a conseqüència de l'existència de fàbriques i de processos de mecanització. En el cas d'Inca sembla que és a la inversa i que la mecanització de la producció és, en part, una reacció dels empresaris, és a dir, una resposta dels propietaris de negocis del calçat al naixent moviment obrer que des de principis del segle XX havia crescut a Inca. Les associacions que capitalitzaren les reivindicacions socials i obreres de les tres primeres dècades del segle foren, entre d'altres, La Justícia (1901-1936), que va ser la més activa dins el moviment obrer de caire anarquista i la que organitzà les vagues més importants en el sector del calçat (1914, 1919, 1930...); El Desarrollo del Arte, que es fundà el 1900 en defensa dels treballadors de la fusta des de postulats socialistes; el Cercle d'Obrers Catòlics, que fou fundat per Miquel Duran el 1900 amb l'objectiu d'ajudar econòmicament i social els obrers des dels principis de la Rerum Novarum del papa Lleó XIII; i el Sindicat Obrer la Pau, fundat (1913) pel franciscà Pere Joan Cerdà amb l'objectiu de donar una resposta cristiana als problemes de la classe obrera.

A la vegada, els empresaris del calçat i la resta d'empresaris inquers reaccionaren davant el sorgiment de societats obreres de caire socialista i anarquista. Per això, enfront de la conflictivitat laboral crearen una associació empresarial: La Unió Industrial de Inca. La premsa local es referia als motius de la seva creació i apuntava:

tal sociedad es una consecuencia lógica y necesaria de la asociación obrera. Cuando los obreros se asocian para defender sus intereses, los patronos tienen derecho a hacer otro tanto, y lo que es un derecho se convierte en verdadera necesidad desde el momento en que ciertas asociaciones obreras muestran tendencias a abusar de la fuerza que les da su número para imponerse violentamente a los patronos y exigirles lo que no es razonable... La sociedad patronal es una buena garantía para obtener la igualdad de las condiciones de trabajo, en igualdad de circunstancias y para asegurar la formalidad y puntualidad de todos los patronos en el cumplimiento de los pactos que se estipulen.⁵

Aquesta entitat patronal va quedar constituïda el 20 de gener de 1915. Però la mecanització dels tallers no va evitar, evidentment, els conflictes laborals. Després de la vaga de l'estiu de 1914, se'n produí una altra, de vaga, a finals de 1915 a la fàbrica de Joan Gelabert. Aquesta va ser iniciada per un treballador de la fàbrica que animava els seus companys a deixar de treballar. Pocs dies després l'empresari va acomiadar aquest treballador. Però cinc companys seus deixaren d'anar a fer feina en solidaritat amb ell. A partir d'aquí el batle d'Inca, els representats de la Unió Industrial i el propi empresari Gelabert iniciaren unes converses per reconduir la situació. Mentrestant, durant alguns dies la Guàrdia Civil vigilava la fàbrica. Finalment, els treballadors acomiadats no pogueren tornar a la fàbrica de Gelabert, però foren contractats per altres fàbriques.⁶

⁵ *Ca Nostra*, 5 setembre 1914.

⁶ *Ca Nostra*, 11 desembre 1915.

La resposta dels obrers del calçat davant una mecanització que pretenia llevar-los poder dins els tallers fou, per descomptat, organitzar més vagues com les anteriorment descrites i que es produïren, altra vegada, a tots els tallers el mes de desembre de 1918.⁷ Les vagues no es reduïren en els moments inicials del procés de mecanització, sinó que foren constants fins al final de la II República. També alguns obrers intentaren crear tallers col·lectius que escapassin al control dels empresaris,⁸ però a Inca no tengueren continuïtat i tancaren ràpidament.

3. SOCIETAT I CULTURA (1900-1936)

Tots els canvis que generà el creixement del sector del calçat i la mecanització de la seva producció es produïren dins un procés d'àmplia transformació social a Inca. Així doncs, a principis de segle XX, els grups socials dominants d'Inca estaven formats per dos sectors. D'una banda, hi trobam encara les antigues famílies terratinents, propietàries de possessions o dedicades al comerç de productes agraris, que des de feia segles controlaven els ressorts de poder. La seva rellevància i influència dins la ciutat tendia a disminuir. De l'altra, sorgia un grup de nous industrials amb un passat artesà o pagès, que s'havien enriquit amb la nova indústria o el comerç i que s'obrien pas dins els grups de poder local. L'altra cara de la moneda la formaven, per una part, un grup de jornalers i petits propietaris que de cada vegada eren menys ja que abandonaven el camp per treballar a la indústria; i per altra part, un grup de petits artesans independents que rebien la competència dels nous tallers mecanitzats. Finalment, creixia amb força i de forma constant un grup format pels obrers de les fàbriques. Aquesta divisió social es completava amb un grup de professionals liberals i un nombrós destacament militar ubicat en el Quarter General Luque que tendria una gran influència dins la societat inquera.

Dins l'àmbit polític i social, durant el primer terç de segle XX, hi destaquen algunes situacions crítiques. Entre 1918 i 1919 es va produir un important moviment anticaciquista, que s'entremesclava amb les primeres lluites obreres i amb actuacions anticlericals. Les vagues i les manifestacions foren constants durant aquests dos anys. La societat inquera es va polaritzar. D'una banda, hi havia un grup d'obrers reunits entorn de l'associació anarquista La Justícia que demanava millores socials i l'abolició de les pràctiques caciquistes. De l'altra, hi havia els polítics locals que tradicionalment havien ocupat el poder. Finalment, hi havia un grup anticaciquista que dirigia el militar Pere Ferrer que intentava imposar una política d'ordre i pau social. La dictadura de Primo de Rivera va voler apaivagar aquests moviments de protesta. A Inca, durant la dictadura, es va clausurar (1925) l'associació La Justícia i el moviment obrer va quedar paralitzat.

La II República fou rebuda amb molt d'entusiasme. Entre 1931 i 1936 l'Ajuntament va estar en mans dels partits republicans més progressistes i

⁷ *Ca Nostra*, 1 febrer 1919.

⁸ *Ca Nostra*, 1 març 1916.

la vara de batle estigué en mans de polítics d'Esquerra Republicana com Mateu Pujadas o Antoni Mateu. Els governants inquers d'aquest període tenien certes preocupacions regionalistes. Els seus objectius prioritaris es trobaven en la millora de l'educació, la millora de la classe obrera i la introducció dins la societat de valors democràtics i laics. Sovint, el govern municipal va topar amb l'oposició de grups socials conservadors i amb les demandes de canvis més radicals per part del moviment anarquista i socialista.

El món associatiu i cultural durant el primer terç del segle fou d'una riquesa extraordinària. Les associacions inqueres d'aquest període desenvoluparen tres tipus d'activitats: l'oci, els socors mutus o mèdics i les reivindicacions obreres. Entre finals del segle XIX i principis del segle XX, s'havien fundat associacions força importants com La Constància⁹ (1886), Club Velocipedista Inca (1897), La Unión Inquense (1899), El Centro, Auto Club Central, Unió Republicana, Milícia Angélica (1931), Juventud Republicana, Conferenciants de Sant Vicenç de Paül, Filles de Maria, Congregants de Sant Lluís, Terciaris, Sociedad Fomento Inquense, El Progreso, Sociedad Colombófila, L'Art Vell, Ateneo Sol y Libertad (1932), El Círculo de Inca (1901) o L'Harpa d'Inca (1921). L'inici de la Guerra Civil suposà la clausura d'associacions i partits polítics com Esquerra Republicana, Unió Republicana, Sociedad Radical Socialista, Unión de Cortadores, Agrupación Socialista i La Justícia. Les restants quedaren debilitades o iniciaren un llarg declivi que les dugué a la mort durant la dictadura de Franco.

L'inici del procés de mecanització del sector del calçat i de la resta d'indústria local va coincidir amb el sorgiment de noves formes d'oci i temps lliure. Durant el primer terç del segle XX trobam dins el món de l'oci manifestacions pròpies del passat agrícola i artesà que s'entremesclaven amb formes més modernes. D'aquestes destaquen l'inici de la pràctica d'alguns esports com l'excursionisme, el ciclisme, el futbol, l'hípica o la natació. El que tengué més acceptació popular fou el futbol, sobretot amb la fundació del CE Constància l'any 1922 com una secció de la societat de socors mutus del mateix nom. Durant els anys 30 participà en el Campionat de Futbol de Mallorca, i fou el primer equip mallorquí que participà a la Copa d'Espanya. Les primeres pel·lícules de cinema es projectaren a Inca el 1904 a la seu de l'associació El Círculo. El 1907 s'instal·là un cinema a la societat El Centro. A partir de la inauguració del Teatre d'Inca el 1914 es va gaudir d'una oferta més regular i constant de pel·lícules de cinema. El món teatral inquer va disposar a partir de 1914 d'una sala espaiosa i de luxe que va permetre que les millors companyies teatrals que actuaven a Mallorca passassin sempre per Inca. Quant a les formes d'oci més tradicionals, s'ha d'indicar que durant aquest període continuà la celebració de festes com la de Sant Cristòfol del gremi de "Curtidors", la festa de Sant Domingo, la festa de Santa Magdalena en el puig d'Inca, les festes patronals i els carnivals.

⁹ Es dedicava als socors mutus, a oferir assistència mèdica i a organitzar activitats culturals. El 1900 tenia uns 600 associats i el 1929 superava els 1.200.

A l'àmbit musical s'ha d'esmentar la creació per part de Miquel Duran de la coral l'Harpa d'Inca. Va sorgir amb la intenció d'elevat culturalment la classe obrera. El 1931, el govern municipal republicà va decidir crear una banda municipal. Mentrestant les escoles públiques de nins i nines no rebien els suports econòmics adients. Només millorava la situació quan algun professor s'hi entregava de forma voluntària, quan algun regidor de Cultura com Miquel Duran hi proposava algunes millores o quan inspectors educatius com Joan Capó hi treballaven intensament. El 1929 s'aproven els Estatuts de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis. El govern municipal republicà va emprendre importants millores educatives i s'aconseguien més places escolars, millor qualitat a les escoles i un institut d'ensenyament secundari. Diferents ordes religiosos s'establiren a Inca per millorar l'ensenyament.¹⁰

Quant a la influència de la indústria del calçat en el canvis demogràfics, s'ha de dir que aquesta hi va influir considerablement. L'any 1900, quan la producció del calçat era totalment manual, la població d'Inca arribava als 7.579 habitants. Entre aquesta data i fins al final de la dècada de 1930, quan el procés de mecanització de la producció havia iniciat la seva embranzida, els creixements de la població eren força destacables any rere any. Durant la primera dècada del segle XX la població cresqué més d'un 10 %. A la segona dècada l'augment encara fou major, fins a un 13 %. Entre 1920 i 1930, el creixement disminuï, però tornà a rellançar-se durant la dècada dels 30. L'any 1940 se superaren els dotze mil habitants.

Durant gran part del segle XX l'arribada d'emigrants va afavorir el creixement de la població. Els immigrants sovint eren atrets per l'auge de la indústria del calçat i el creixement econòmic que aquesta havia generat en el seu entorn. A principis de segle, entre 1900 i 1920 es produí una gran afluència d'habitants de municipis propers a Inca en forma d'èxode rural. L'any 1930 aquests nous habitants provinents de les zones rurals representaven el 18 % de la població del municipi. Provenien sobretot de Selva, Lloseta, Llubí, Pollença, Mancor de la Vall i Binissalem. Entre 1930 i 1940 s'intensificà l'èxode rural mallorquí, que finalitzà cap a la dècada del 1950.

4. LA INDÚSTRIA (1936-1994)

La Guerra Civil va activar enormement la demanda de calçat inquer que anava destinat a l'exèrcit de Franco. Durant els tres anys del conflicte, excepte els primers mesos, es va produir un creixement considerable de la indústria sabatera. El problema més greu que patí el sector i que es va perllongar els anys de la postguerra fou el proveïment de matèries primeres. Això no va impedir que després de la Guerra Civil el nombre de tallers seguís creixent, sobretot els de més reduïdes dimensions, inferiors a 25 treballadors. Durant la dècada de 1940 i de 1950 la mecanització dels tallers d'Inca es va desenvolupar

¹⁰ El 1907 s'establiren les escoles dels Germans de la Salle, el 1910 els Franciscans i el 1930 les Germanes de la Puresa. Des del segle XIX ja hi tenien escoles les Franciscanes Filles de la Misericòrdia i les Germanes de la Caritat.

encara més. L'any 1941, 17 tallers de calçat dels 46 existents disposaven d'un total de 209 màquines de cosir.

Els anys de llarga postguerra varen esser favorables per al desenvolupament de les indústries de blanquers i assaonadors. L'autarquia imposava el propi abastiment de pells. Per això es va passar de cinc fàbriques el 1934 a 12 el 1941. L'any 1943 aparegué la primera fàbrica d'articles de pell regentada per Antoni Ramis. L'any següent ja eren dues les fàbriques de marroquineria. Vint anys després, el 1965, hi havia 13 fàbriques d'articles de pell. A la dècada del 1940 es va desenvolupar una indústria auxiliar del calçat pròpia. Per exemple, el 1946 es coneix l'existència d'una fàbrica de tacons, una fàbrica de coles i una fàbrica de soles de goma. A més, la mecanització de molts de tallers va afavorir el sorgiment de negocis especialitzats en la venda de maquinària i en la seva reparació.

Si aquest desenvolupament es produïa en plena postguerra i durant l'aïllament que va patir l'economia espanyola, a partir de la dècada de 1960, ja amb una economia més obreta a l'exterior, la indústria local va experimentar creixements força destacables. Alguns dels tallers més grans es varen convertir en societats i deixaren de tenir un caràcter familiar. No obstant això, seguiren dominant el sector del calçat els petits i els mitjans tallers que fabricaven calçat per al mercat nacional o estranger, amb un nivell de mecanització que no era complet en totes les fases de fabricació, que no reinvertien els beneficis en el taller i que eren competitius, sobretot, gràcies al baix preu de la mà d'obra. En aquesta dècada, sorgiren nous empresaris com José Albadalejo que intentarien cercar nous mercats per al calçat inquer, donarien molta importància al disseny de marca del calçat, impulsarien campanyes publicitàries força complexes arreu de l'Estat i a mercats internacionals, i crearien nous sistemes d'organització de la producció. En concret Albadalejo i altres grans fabricants oferien feina a tallers petits (a Inca i pobles del voltant), els quals subordinaven la major part de la seva producció a ell. L'any 1965 hi havia 113 tallers de sabates que oferien uns 2.500 llocs de treball directes. A més, hi havia 2 fàbriques de tacons, 2 de coles, 6 d'assaonament, 7 tallers de trenat, una àmplia indústria gràfica i de caps de cartó, i 18 reparadors de maquinària, així com també nombrosos punts de venda de pell per al calçat i la confecció. L'any 1974, la indústria del calçat i de la pell disposava d'una xarxa productiva encara més gran que la de 1965, ja que disposava de 106 tallers, 12 tallers de confecció de "cortes", 7 fàbriques de tacons i soles, 16 tallers d'ajustaments, 7 fàbriques d'assaonament de pells, 1 fàbrica de coles, 3 fàbriques de betums i productes químics per a la pell, 13 majoristes de venda de pells, 44 fabricants de marroquineria, 8 fàbriques de caps de cartó i 15 impremtes.

Fins al 1977 les crisis del calçat no havien suposat canvis estructurals dins del sector. L'atur aleshores era un problema inexistent a la indústria inquera. Les crisis havien estat puntuals. Només se n'havien produït, de crisis, en algunes fàbriques concretes o durant períodes molt curs. Però a finals de la

dècada de 1970 la crisi va esdevenir estructural. Moltes empreses tancaren i centenars d'inquers quedaren sense feina. El 1978 hi havia 8.767 empleats en el sector del calçat i la pell a les Balears. L'any 1990 eren només 3.840. Part dels sabaters que restaven a l'atur varen esser prejubilats, altres cercaren feina a sectors més dinàmics (serveis) i alguns passaren a treballar dins l'economia submergida. El nombre d'aturats a Inca cresqué durant la dècada de 1980 de forma considerable. El cens de 1991 donava una població activa de 7.796 persones, de les quals només 6.543 declaraven estar ocupades en algun lloc de feina. Això feia un total de 1.253 persones aturades, moltes d'elles antics treballadors del sector del calçat i de la pell.

El setembre de 1977 els empresaris inquers tornaven de la Fira Internacional del Calçat d'Elda i expressaven la seva preocupació davant les creixents dificultats amb què es trobaven. El que més els preocupava era l'augment en el preu de les matèries primeres, ja que això provocava que no poguessin competir a determinats indrets i haguessin d'encaminar la seva producció cap a la fabricació de calçat de qualitat. L'any 1978 la incipient crisi del calçat es va veure agreujada per un nou problema: la devaluació del dòlar. Aquest fet tengué unes conseqüències importants, ja que molts empresaris cobraven les seves exportacions als EUA amb aquesta divisa i, per tant, veieren reduïts els seus beneficis. L'any següent, el 1979, ja es parlava d'una forma oberta i contundent de les dificultats per les quals passava el sector. Els empresaris reconeixien que estaven enfront de la crisi més greu dels darrers anys i culpaven d'això la pròpia situació econòmica del país i l'elevada inflació. Pel desembre de 1979 algunes fàbriques, com a conseqüència de la manca de comandes, ja havien reduït la jornada laboral a tres dies, i les previsions que es feien de cara al proper any no eren optimistes.

La crisi del calçat va anar acompanyada del ressorgiment del moviment obrer amb l'inici del nou període democràtic. A finals de la dècada de 1970, la pau social de la dictadura, aconseguida a partir de la imposició d'un sindicat únic, estava a punt de finalitzar, ja que l'aparell oficial que havia regit les relacions entre obrers i patrons estava essent substituït per noves organitzacions. Apareixien associacions patronals, grups de mitjana i petita empresa i nous sindicats. A l'agost de 1977 s'estava negociant el conveni laboral del sector de la pell a l'àmbit nacional. Els treballadors inquers demanaven, entre d'altres coses, quaranta hores de feina en cinc dies, el cent per cent del sou en cas d'incapacitat laboral transitòria, igualtat per a la dona i un sou mínim de 7.500 pessetes setmanals. La negociació del conveni del calçat, durant el 1977, a Inca, va anar acompanyada de la formació d'un moviment assembleari a partir del qual s'elegiren representants i delegats dels treballadors, i s'accelerà la creació de grups sindicals.

L'estiu de 1980 la crisi del sector del calçat ja era un fet. El setmanari local *Dijous* feia un extens seguiment del sector del calçat i en aquells moments ja parlava de com els sindicats (UGT i CCOO) i els empresaris no trobaven punts d'acord per solucionar la crisi. Tots parlaven de la reestructuració

del sector. Però a les dificultats econòmiques s'havien d'afegir altres reptes. D'una banda, els empresaris locals no estaven gens familiaritzats amb la negociació amb les noves associacions sindicals. De l'altra, els sindicats no estaven habituats a emprendre accions per solucionar crisis industrials. A més, el govern de l'Estat espanyol estava més preocupat, en plena transició, per altres problemes de caire polític. A tot això s'ha d'afegir que estava sorgint la nova administració autonòmica, la qual estava més interessada en el creixement turístic. Finalment, a l'àmbit local, l'Ajuntament vivia, entre 1979 i el 1983, una greu crisi política, ja que no hi havia una majoria de govern clara que pogués governar amb tranquil·litat el poble. L'estiu de 1980 va començar amb centenars de treballadors del calçat en atur tecnològic. Hi podien estar fins a 60 dies i cobraven el 100 % del sou. Però després d'aquest període algunes fàbriques optaren per iniciar processos de reestructuració de plantilla. En pocs mesos la situació es complicà, i ningú no veia una solució a curt termini. L'estiu de 1981 l'Estat presentà el Pla de Reconversió del Sector del Calçat a sindicats i empresaris. Alguns hi veren una possible solució, atès que apostava per la millora tecnològica i la productivitat, pel foment de la comercialització i per mesures financeres, fiscals i laborals. Però per al cas d'Inca el Pla arribà tard. La indústria local estava prou ferida i la competència del sector turístic era massa forta, ja que atreïa la major part de capitals inversors i la major part de la mà d'obra. Tot semblava conduir a una progressiva desaparició de moltes empreses del calçat i de la pell.

Cap a 1983 s'estava negociant de nou el conveni estatal del calçat a Inca, i a tota la comarca es va viure una jornada de vaga el mes d'abril d'aquell any. Es produïren incidents de certa violència. El setmanari *Dijous* informava que el 95 % dels treballadors havien fet vaga, que s'havien romput els vidres de cinc fàbriques i que s'havia fet una manifestació des de la plaça d'Antoni Mateu fins a l'Ajuntament. Mentrestant uns 50 treballadors de la Fàbrica Yanko restaven tancats dins l'edifici de l'Ajuntament per reclamar millores a la seva empresa. Moltes fàbriques durant els anys 80 anaren tancant sense greus manifestacions. Sí que en alguns moments hi hagué dificultats, com en el cas citat de Yanko, Loryc o Flamenco. En aquests dos darrers casos, per exemple, els treballadors es manifestaren pels carrers d'Inca el juliol de 1988.

L'any 1994 el municipi d'Inca va ser inclòs, juntament amb altres municipis del Raiguer, dins l'Objectiu 2 de la Unió Europea per a zones en declivi industrial. Amb les ajudes europees i amb els plans de reindustrialització que emprengueren les institucions públiques es va poder aturar el retrocés econòmic d'Inca i de la comarca, però no es va poder posar fi al procés de desindustrialització. Algunes empreses optaren per la fabricació de calçat o de confecció de pell de qualitat que, unida a una marca de prestigi, donava un alt valor afegit al producte. Des de la dècada de 1990 l'economia inquera s'ha terciaritzat quasi totalment. Antics treballadors de la indústria han passat a ocupar llocs de feina en el sector turístic. Mentrestant, moltes de les antigues fàbriques han estat enderrocades per construir-hi blocs d'habitatges o es reconverteixen en centres comercials o de serveis. Actualment segueixen

produint calçat algunes fàbriques a Inca i a la seva comarca. Però l'economia local ja no es fonamenta en la indústria del calçat, tot i que aquesta té un fort component exportador i un destacat caràcter innovador. Encara que no disposam de dades només per a Inca, sabem que l'any 2008 les xifres que dona a conèixer l'IBESTAT parlen de 1.991 persones a les Illes Balears que treballaven en el sector de la pell i del calçat. Però el 2013 ja només eren 949. Ara l'economia local gira entorn del sector serveis, i molts treballadors fan feina a les zones turístiques de la costa i a altres sectors.

5. SOCIETAT I CULTURA (1936-1994)

Després de la pausa demogràfica de la dècada de 1940, el creixement de la població s'intensificà a partir de 1950 gràcies a l'arribada de nous contingents d'immigrants en un segon èxode rural, en aquest cas provinents de l'est i el sud de la Península. Els nous immigrants anaren arribant a Inca fins a finals de la dècada dels 70. L'any 1950 només representaven el 9 % (1.119 persones) del total de població. Molts procedien d'una mateixa localitat, com és el cas d'Aguilar (Còrdova) o Monòver (Alacant). Entre 1960 i 1980 l'arribada d'immigrants peninsulars s'accelerà. El 1991 suposaven el 21 % del total de població d'Inca. Però la crisi econòmica que afectà el municipi frenà completament la immigració durant més de quinze anys, una immigració que només s'ha reiniciat per un momentani auge econòmic a principis del segle XXI relacionat amb el boom de la construcció i per la transformació d'Inca en ciutat que ofereix serveis i mà d'obra a les zones de la costa i a la capital.

Amb el cop d'estat del juliol de 1936 es va desfermar una gran repressió contra tot el moviment obrer que havia sorgit a Inca des de principis del segle XX. Les associacions considerades perilloses per al nou ordre polític foren clausurades ràpidament i els responsables polítics republicans i els dirigents de moltes associacions, partits i sindicats foren detinguts. Els caps visibles de la vida política i cultural d'Inca foren durament represaliats i alguns, com el batle Antoni Mateu o el corresponsal del setmanari *Foc i Fum*, Llorenç Beltran, foren afusellats.

Durant la postguerra es consolidà definitivament el predomini social dels grans industrials del calçat. El 1935 s'havia inaugurat el modern Cafè Mercantil, que intentava esser una demostració de la seva preponderància social, la d'un nou grup diferent a l'antiga classe terratinent. Sovint les seves preocupacions no anaven més enllà de l'enriquiment fàcil i ràpid. Mentrestant la població treballadora, ara netament industrial, vivia immersa en les penúries de la postguerra. A partir de la dècada de 1960 es va produir una obertura econòmica de la dictadura i això va permetre el primer turisme de masses a Mallorca i una millora considerable de les condicions de vida. Però la recuperació econòmica no va suposar un recobriment de la identitat cultural pròpia. Es va optar per seguir rebutjant les característiques que conferien identitat al poble. S'abandonaven la llengua catalana i la majoria de

tradicions de l'antiga vila artesana i agrícola, tot dins una total indiferència. Els pocs trets culturals propis que sobreviuen, els balls mallorquins o el teatre regional, ho feien a partir de formes completament folkloritzades i sense cap valor que implicàs d'una forma explícita una defensa de la cultura mallorquina pròpia.

L'entramat associatiu, cultural i d'oci no va quedar al marge d'aquests processos socials. A partir de 1936 el govern municipal, La Falange i els caps militars esdevingueren controladors de totes les expressions culturals i d'oci. Des de 1943 Inca comptava amb una delegació del sindicat vertical Educación y Descanso. S'encarregava de proporcionar activitats d'oci per a joves i treballadors. Així aquestes joves i treballadors es formaven en els principis d'adhesió al règim. Educación y Descanso va crear alguns grups de teatre. Cal destacar la labor de Jaume Serra en el món teatral de llavors, així com també les nombroses representacions, sarsueles o altres actuacions musicals com *Pastores a Belén* que es feien en el Teatre Principal. Educación y Descanso també va organitzar competicions esportives, i controlava alguns equips de futbol. Durant la dècada de 1940 i 1950 fou molt activa la Delegación Comarcal del Frente de Juventudes. A partir de 1955 va posar en funcionament una emissora local de ràdio que tengué un gran ressò. Com ja s'ha dit, l'entramat associatiu del període de la II República va quedar trencat a partir del juliol del 1936. Des de llavors només sobrevisqueren aquelles entitats que no havien mostrat cap vinculació explícita amb el govern republicà. De totes formes aquestes associacions varen reduir força les seves activitats, ja que tenien la competència de les noves entitats que patrocinava el règim franquista. Associacions com La Constància, L'Harpa d'Inca, el Cercle d'Obrers Catòlics o el Sindicat Obrer la Pau iniciaren un lent declivi que les portà a una acusada monotonia o a la desaparició.

L'esport, convertit ara en un espectacle, fou un dels referents més importants en l'oci inquer. El CE Constància visqué durant la postguerra una de les seves millors èpoques. El 1944 estigué a punt d'ascendir a Primera Divisió Nacional. L'activitat ciclista, la columbofilia i els escacs tenien amplis seguidors a Inca. Els toros, des de principis de segle, també disposaven d'una gran afecció. El 1948 hi havia cinc cinemes funcionant amb més de 3.000 butaques (Teatre Principal, Cine Moderno, Mercantil Cinema, Cine es Cós i Cine Gran Via). L'associació Círculo de Arte y Cultura va rompre un poc l'atonía cultural a partir de 1949. El seu primer president fou José Erencia. Les activitats d'aquesta associació se centraven bàsicament en conferències, exposicions i l'organització de concursos literaris, de pintura o de fotografia. Però la vida social del Círculo va decaure a finals dels anys 60 i sembla que des de llavors va perdre l'impuls inicial.

Durant els anys que seguiren la mort de Franco l'organització d'actes culturals a la ciutat d'Inca es limitava, quasi exclusivament, a algunes representacions teatrals o musicals, poques taules rodones o col·loquis i els clàssics concursos de dibuix, redacció, fotografia i pintura. D'altra banda, sembla que dues de les

associacions més representatives d'aquell moment tenien problemes. El Círculo de Arte y Cultura estava pràcticament tancat a les manifestacions culturals i l'Obra Cultural Balear tenia dificultats en els seus intents d'expansió. L'any 1979, amb l'arribada del primer consistori democràtic encapçalat per Jaume Crespí, s'iniciaren certs canvis dins el món cultural. Es creà una comissió assessora de cultura amb la finalitat d'aconsellar i aportar iniciatives o informes tècnics sobre qualsevol aspecte relacionat amb l'àmbit cultural.

El 1975 l'estructura social inquera ja vivia immersa dins un procés de transformació ràpid que deixà sentir els seus efectes a tots els nivells. L'estructura de la societat inquera de finals dels anys 70, a grans trets, es pot definir de la manera següent: un grup empresarial propietari de fàbriques i comerços que en general es desentengué per complet del recobriment de la cultura i les tradicions pròpies i de l'arribada de la Democràcia; un col·lectiu nombrós d'obrers que treballava a les fàbriques i que intentava imitar els comportaments socials dels seus patrons; finalment, una classe mitjana, part de la qual es trobava ocupada en professions lliberals i que s'entremesclava amb els grups abans esmentats. Es pot dir que estàvem davant una societat desconcertada que, quan es veia obligada a prendre decisions, sobretot de caire polític, cosa que no havia fet durant quaranta anys, manifestava cert temor a expressar la seva postura.

La nova situació política sorgida a partir de 1975 deixà sentir ben aviat els seus efectes a tots els àmbits de la societat. Les antigues associacions, gestades a partir de la política del règim franquista, perderen protagonisme i cediren el pas a uns nous tipus d'agrupacions. En l'àmbit musical s'ha d'esmentar el cas de l'Orfeó l'Harpa d'Inca, que, a partir de 1972, es trobava estancat, pròxim a la desaparició. A principis de la dècada de 1980 l'Orfeó es va refundar i inicià un període d'auge. La millora de la banda Unió Musical Inquera arribà cap al 1978 quan el seu director, Vicenç Bestard, amb la col·laboració de Pedro Ballester, director de l'escola pública Llevant, varen contractar Rafel Martínez com a professor de música i director ajudant. A més, es varen comprar nous instruments i l'agrupació es va veure incrementada amb músics més joves. L'aparició de l'Associació de Veïns de Crist Rei constituí una novetat a Inca, ja que per primera vegada es creava una agrupació d'aquest tipus. Amb els anys serviria de referent a les que anaren sorgint a les distintes barriades d'Inca. La de Crist Rei es posà en marxa l'octubre de 1979.

L'any 1974 es va crear la delegació de l'Obra Cultural Balear d'Inca. A partir d'aquí la tasca cultural, cívica i, sobretot, la lluita per recobrar la llengua catalana s'erigiren en els pilars que sustenten l'associació. Les seves activitats, sempre encaminades a la defensa i conservació del patrimoni cultural mallorquí, toparen, sovint, amb interessos oposats que dificultaven el seu desenvolupament. Durant els primers anys l'entitat organitzà recitals de la Nova Cançó en els quals actuaven joves inquers. Impulsà la reactivació dels foguerons de Santa Maria la Major i tot el context que envoltava la festa. El 1974 aparegué el setmanari *Dijous*, que venia a omplir el buit que havia

deixat feia uns anys el setmanari *Ciudad* i que momentàniament havia estat omplert per la revista *Nova Joventut*.

La greu crisi que va afectar el sector del calçat des de finals del anys 70 del segle XX i durant tota la dècada següent va coincidir amb el procés de transició democràtica que s'experimentava a tot l'Estat. Aquesta crisi industrial a Inca va suposar, a finals del segle XX, la definitiva terciarització de l'economia local i la pèrdua de pes econòmic en relació amb el conjunt de Mallorca a favor de municipis turístics. Tot això va provocar la pèrdua de part del dinamisme econòmic i a la vegada cultural i social que havia caracteritzat la ciutat d'Inca des de principis del segle XX.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Durant tot el segle XX gran part de les manifestacions socials, culturals i polítiques que tengueren lloc a Inca giraren entorn de la indústria del calçat i de la pell.

La història econòmica del segle XX a Inca està condicionada pel naixement, auge i crisi de la indústria del calçat i de la pell.

La mecanització del sector del calçat inquer a la segona dècada dels segle XX va ser tardana en comparació amb altres sectors i altres territoris. L'inici d'aquesta mecanització es va produir, sobretot, com a reacció dels empresaris enfront del naixement del moviment obrer de trets anarquistes.

Durant el primer terç del segle XX, coincidint amb la mecanització del sector del calçat, va néixer i es desenvolupà a Inca un gran moviment associatiu lligat a noves formes d'oci i de socialització (mutualisme, esport, teatre, cinema, sindicats, ateneus...).

A partir de 1936 es consolidaren un nombre considerable de grans fàbriques molt mecanitzades que conviven amb petits tallers amb una escassa mecanització i pocs treballadors. Aquest model va esser present a Inca fins a principis del segle XXI.

El nou món cultural, polític i sindical que havia sorgit a principis del segle XX es va veure radicalment modificat durant el període de la dictadura franquista, que introduí forts controls socials i polítics.

A partir de 1975 es varen anar recuperant llibertats i drets perduts des de 1936 i ressorgiren nombroses iniciatives socials, polítiques i culturals. Però la recuperació democràtica va coincidir a Inca amb la crisi del sector del calçat i amb la definitiva terciarització de l'economia a favor d'altres territoris amb un sector turístic potent i dinàmic. Així doncs, la ciutat d'Inca va perdre part del dinamisme econòmic i cultural que l'havia caracteritzat des de principis del segle XX.

7. BIBLIOGRAFIA

Campillo, M. i Serra, S. 1994. "Emigració i immigració a Inca." *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 292-294.

Diversos autors. 2000. *Inca, un segle ciutat 1990-2000*. Ajuntament d'Inca: Inca.

Gabriel, P. 1973. *El moviment obrer a Mallorca*. Editorial Curial Edicions. Barcelona.

García, P. J. 2015. "Sindicalismo en Mallorca durante la Transición (1973-1981)." Tesi doctoral UNED, Facultad de Geografía e Historia.

Ginard, D. 1999. *L'economia balear (1929-1959)*. Editorial Documenta Balear: Palma.

Ginard, D. 2002. "Las condiciones de vida durant el franquismo. El caso de las Islas Baleares". *Revista Hispania*, LXII/3, n. 212, 2002, 1104.

Manera, C. i Petrus, J. M. 1991. "El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985." *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Ajuntament de Palma: Palma, pp. 13-54.

Manera, C. 2007. "La força industrial a les Illes Balears: anàlisi del passat i projecció cap al futur." *VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 11-33.

Manera, C. (coord.). 2003. *Las islas del calzado: historia económica del sector en Baleares*. Editorial Lleonard Muntaner: Palma.

Marquès, M. A. i Pieras, M. 1994. "Temps lliure i oci a Inca i Alaior. Comparacions de dues societats industrials." *I Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 127-154.

Miranda, J. A. 2001. "En busca del tiempo perdido: la conquista del mercado exterior y el desarrollo de la industria del calzado en España en la segunda mitad del siglo XX". *Revista de historia industrial*, n. 19-20, 2001, 165-203.

Miranda, J. A. 2004. "La Comisión Nacional de Productividad y la 'americanización' de la industria del calzado". *Revista de historia económica*, XXIII, n. 3, 2004, 637-668.

Miranda, J. A. 2015. "La USMC y su influencia sobre la industria del calzado de Estados Unidos, Latinoamérica y Europa en la primera mitad del siglo XX. Un monopolio eficiente?" *América Latina en la historia económica*, vol. 22, n. 2, 2015.

Nadal, J. i Catalán, J. 1994. *La cara oculta de la industrialización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*. Editorial Alianza: Madrid.

Pieras, M. 1994. "El procés d'industrialització i l'organització del temps en el treball." *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 117-127.

Pieras, M. 2005. "La indústria del calçat a Mallorca (1929-1939). El cas d'Inca." *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 141-151.

Pieras, M. 2007. *De la fàbrica a la constructora (Inca, 1995-2006)*. Editorial Lleonard Muntaner: Palma.

Pieras, M. 2014. "La indústria del calçat el 1950 a Inca. Primeres dades numèriques." *XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 117-125.

Pieras, M. 2016. *Dones d'Inca a la indústria del calçat i la pell*. Ajuntament d'Inca: Inca.

Pieras, M. 2018. "La indústria del calçat a Inca (1950-1960)." *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*: Inca, pp. 131-142.

Pieras, M. 2018. *Temps de crisi, Inca 2006-2017*. Editorial Lleonard Muntaner: Palma.

Pieras, M. i Perelló, B. 2002. *Antoni Fluxà Figuerola. 1853-1918. Família, indústria i formació*. Ajuntament d'Inca: Inca.

Pieras, M. i Rayó, P. 2000. *Inca contemporània. Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 115-138.

Pieras, M. i Vives, F. 1996. *Canvis econòmics a Inca durant la Transició. La Transició a les Illes Balears*. Editat per Institut d'Estudis Balearics, pp. 355-361.

Pieras, M. i Vives. 2000. "La transició a Inca. Aspectes polítics, 1975-1981." *IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 11-34.

Rebassa, S., Rosselló, E. i Ginard C. 2018. "Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell." *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 143-160.

Roca, J. 2006. *La indústria a Mallorca (segles XIX-XX)*. Editorial Documenta Balear: Palma.

Roca, J. 2011. *La indústria mallorquina durant el franquisme (1939-1975)*. Editorial Documenta Balear: Palma.

Santana M. i Mates J. 1997. "El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme (1936-1960)." *III Jornades d'Estudis Local d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pp. 229-241.

Instrument de corda polsada que es venien a Casa Banqué de Josep Balaguer

Antoni Mir i Marquès

Documentalista musical toni.mir.marques@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.121

Paraules clau: Telesforo Julve, guitarres, música, establiments.

Resum. *El 2016, assenyalàrem Telesforo Julve de València com el constructor de les guitarres de senyoreta, venudes a Mallorca a finals del segle XIX i principis del XX. Avui, gràcies al nostre amic Ton Bogaart d'Holanda, podem assegurar que, tot i que sí va tenir relació amb establiments dedicats a la música a l'illa i es van vendre guitarres construïdes per ell, la realitat és que, pel que fa a guitarres de senyora, que nosaltres sapiguem, no en va vendre cap d'aquest model. Segons hem pogut esbrinar, les seves vendes van ser guitarres clàssiques de mida normal.*

Keywords: Telesforo Julve, guitars, music, establishments.

Abstract. *In 2016, we pointed to Telesforo Julve from Valencia as the manufacturer of Lady Guitars sold in Mallorca in the late XIXth century and the early XXth. Today, thanks to our friend Tom Bogaart from Holland, we can say that although he was related to establishments dedicated to music on the island and sold guitars built by him, the reality is that in respect to lady guitars, for all we know, he did not sell any of this model. As we have been able to find out, his sales were classical guitars of regular size.*

1. INTRODUCCIÓ

En aquest article el meu objectiu és recopilar i valoritzar la informació i les dades rellevants vers l'activitat musical, comercial i sobretot en relació amb els instruments de corda polsada que es venien a la botiga. Em referesc sense cap dubte a unes petites guitarres denominades de senyoreta i guitarrons dels quals, encara que portassin l'etiqueta de la casa, mai s'ha pogut esbrinar quin va ser el seu constructor, ja que en les dates en què van ser elaborades eren molt pocs els guitarrers a Palma i els pocs que havia no es dedicaven a la construcció d'aquests exemplars. Jo, per la meua part, més aviat crec van ser construïdes a València.

Aquesta guitarra que avui present forma part de la meva col·lecció d'instruments de corda polsada, guitarres principalment, que he anat reunint al llarg de la meua carrera com a documentalista musical. Actualment, a Mallorca que jo sàpiga només se n'han recuperat dos exemplars.

Esper que aquest treball ajudi com a mínim a la recuperació d'aquests exemplars, que segurament encara queden.

2. JOSEP BALAGUER I CASA BANQUÉ

“Fill de Joan Balaguer Nicolau i Catalina Vallès Bestard. A los ocho años comienza sus estudios musicales con Joan Torrandell, quien supo apreciar dignamente a su discípulo, el cual en un breve tiempo pudo ofrecer un concierto de piano en su pueblo de Inca. Desde los quince años se dedicó de lleno y con todo conocimiento y decisión al estudio de la música que continuó luego en Palma con el distinguido maestro Guillem Massot.”¹

Anà després a Madrid per estudiar amb José Tragó i Pedro Fontanilla. Allà fou, durant dues temporades, mestre concertista de piano del Teatro Real. La seva dedicació a la música es deu, en gran mesura, a la influència del seu oncle, el cantant d'òpera Francesc Mateu Nicolau (Uetam), el qual acompanyà com a pianista pels principals teatres d'Europa.²

“Dia 31 de gener de 1903, *La Almudaina* deia que havia rebut una carta de Josep Balaguer dient que s'havia fet càrrec del magatzem de música i pianos de la viuda del senyor Banqué³.”

Figura 1. Josep Balaguer Vallés

El Sr. Balaguer es va fer càrrec d'aquest establiment fins a 1948-49. Des dels primers moments i com a cosa lògica canvià el nom de “Casa Banqué” per “Antigua Casa Banqué”. Com a mostra d'això podem veure l'escrit de les etiquetes que portaven alguns dels instruments que es venien a la botiga magatzem, així com les partitures que també portaven un segell i es venien a la botiga, i les anomenades guitarres de senyoreta (eren petites), o els típics guitarrons mallorquins que, per cert i gairebé amb tota seguretat, eren construïts a València. Aquestes etiquetes portaven la següent inscripció:

- 1 Notes breus extretes de nou fitxes manuscrites pel musicòleg Rafel Forteza i Forteza (1904-1951).
- 2 GEM. V. 1. Pàg. 298.
- 3 Ramon Rosselló i Vaquer; Joan Parets i Serra. 2004. *Notes per a la història de la Música a Mallorca I*. Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca. Col·lecció MÚSICA núm. 6. Mallorca, 271.

FABRICACION ESMERADA
Especial para el antiguo almacén musical
Banqué DE J. Balaguer
34, COLON, 34 PALMA DE MALLORCA

Com a dada curiosa, cal assenyalar que les portes antigues de la Casa Banqué es poden veure exposades al Museu de Mallorca.

3. NOM DEL CARRER: JOSEP BALAGUER, MÚSIC. INAUGURAT L'ANY: 1958

El primer nom del carrer fou "Músico Balaguer" i va ser sol·licitat per cinc regidors de l'Ajuntament de Palma. Exposaven el següent:

"...La deuda que tenemos contraída con el Sr. Balaguer Vallés, por su continuada labor en pro de la vida artístico-cultural de Palma y su noble rasgo altruista, de legar a la ciudad su palacio señorial para mansión del arte, obligan a un reconocimiento de gratuidad.

Esta es la razón de proponer el nombre de Músico Balaguer para una calle de Palma".

Els ajuntaments d'Inca i Santa Eugènia li han dedicat un carrer.⁴

4. LA GUITARRA DE SENYORETA. COL·LECCIÓ PRIVADA

Es tractava d'una guitarra fabricada amb les mateixes especificacions tècniques i materials que els models estàndard, però adaptades a mesures especials en mida completa o en profunditat de caixa.

Les guitarres de senyoreta són precioses i normalment construïdes a mà, solien tenir un to meravellós, molt fort i eren molt versàtils. So suau i fàcil per fer acords. L'acció i l'acabat eren molt agradables. Bona col·locació dels trasts.

Descripció general:

Guitarra de sis cordes i 625 g de pes.

Fustes

El fons i les anelles són de caoba.

La tapa harmònica és d'avet. La caixa té perfils a les vores amb incrustacions de caoba.

La boca té com a adorn una sanefa amb cercles de fusta en diferents mides de caoba.

El diapàs és de palo santo, el pal i el cap de caoba pintada en color marró

⁴ Capó Mesquida, Esteve. 1992. *Carrers de músics*. Dibuixos; portada: Joan Saura Palliser. Part. 1ª: Fernando Sainz Calvo. Part 2ª: Maria Salvà Esteban. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern balear: Palma, 68-69.

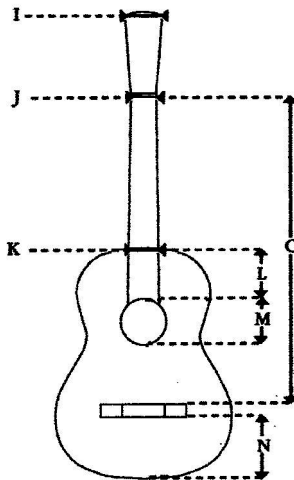
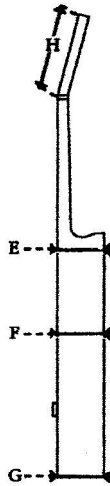
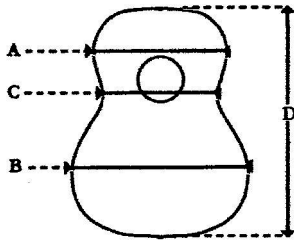

Figura 2. Guitarra de l'Antiga Casa Banqué, caixa, pont, boca i diapasó (aprox. 1907)

vermellós, cosa no usual en la majoria de constructors de guitarra. El pont és de palo santo. Pel que fa al claviller, té sis clavilles en fusta de caoba.

Etiqueta:

Té una etiqueta impresa en paper, de forma rectangular. El paper està molt ben conservat, per la qual cosa resulta molt fàcil la seva lectura.

Mides (en mil·límetres)

- A. Lòbul menor: 170 mm.
- B. Lòbul major: 230 mm.
- C. Cintura: 145 mm.
- D. Longitud de caixa: 325 mm.
- E. Ample de cèrcol al taló: 60 mm.
- F. Amplada de cèrcols a la cintura: 65 mm.
- G. Ample de cèrcol a la culata: 70 mm.
- H. Longitud de cap (sense incloure la cella): 150 mm.
- I. Amplada superior del cap: 65 mm.
- J. Amplada de pal a la cella: 45 mm.
- K. Amplada de pal en la unió pal-caixa: 50 mm.
- L. Distància des de la unió pal-caixa fins a la vora superior de la boca: 75 mm.
- M. Diàmetre de la boca: 70 mm.
- N. Distància del cantell inferior del pont a la culata: 80 mm.
- O. Tir de corda: 465 mm.

Figura 4. Sanefa de la guitarra de senyoreta

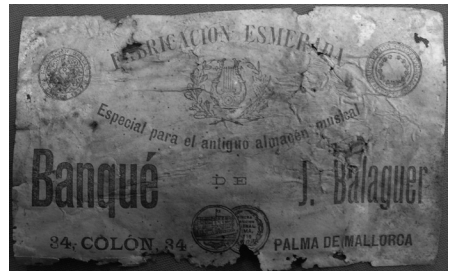

Figura 5. Etiqueta de guitarra BANQUÉ de J. Balaguer

Figura 3. Esquema de la guitarra (per a les mides)

5. CASA BANQUÉ, EMILIO BANQUÉ BRULL (EMILI BANQUÈ I BRULL)

Apareix com a client de Salvador Sancho, societat en comandita, des del seu principi (1889) fins a 1905. Només es disposa d'anotacions en el Llibre de major.

6. CONSTRUCTORS D'INSTRUMENTS DE CORDA POLSADA QUE VAN TREBALLAR AMB CASA BANQUÉ

De **Vicente Parres**, no hi ha cap referència (1905-1907).

Amb Parres i Companyia (1907-1911), es reprengueren les comandes de la signatura, i a nom de J. Balaquer, amb una periodicitat de dues a l'any. Aquests comandes contenien instruments de tota mena, però especialment és cridanera la sol·licitud de guitarres per a senyores, en contraposició a altres clients.

Aquesta successió de comandes es repetiren amb **Juan Ponce** (1911-1923), encara que a partir de 1917 el material sol·licitat eren cordes de guitarres, castanyoles, panderetes i algun guitarró mallorquí.

Si ens centram en la guitarra de la fotografia, aquestes serien les meves conclusions:

És inequívocament una guitarra de senyora, fabricada per Parres i Companyia, del núm. 2, definida en el Catàleg com "CAOBA, massilla de perfils a la boca, petita massilla de perfils per la vora de la tapa, mànec de caoba, envernissat xarol". Preu 4,75 pessetes.

És una guitarra barata, amb la tapa harmònica amb viat de desigual amplada i molt ampli als extrems, i amb un capçal/claviller "marca" de l'empresa.

Repasant la documentació, crec haver trobat la factura corresponent a aquest tipus de guitarra. En ella, es facturen dues guitarres del núm. 2, per a senyora, sense altra particularitat. A la resta de comandes d'aquest mateix model de guitarra se sol·licita que el mànec sigui de cedre en comptes del de caoba. D'aquí que m'atreveixi a suposar que correspon a la mateixa partida (vegeu figura 6).

L'altre client a l'illa de Mallorca correspon a **Bartomeu C. Perelló** (Bartomeu Campamar i Perelló), Casa Perelló, que va ser un dels grans clients de Sancho/Parres/Ponce, amb fins a quatre comandes anuals des de 1889 fins a 1923, que tenia la seva botiga a uns escassos cinquanta metres de l'habitatge de José Balaguer. A banda **Juan Ponce** disposava d'un venedor a comissió (Joan Vidal Reus) per a tot l'arxipèlag de les Balears.

14 Diciembre 7 101

Balaguer, de Palma Mallorca

Agencia Real y Selles 60 dias

4	guitarras n.º 2	385	15 40
2	" " 2 Sta.	385	7 70
2	" " 5	525	10 50
1	" " 5 Sta.		5 25
1	" " 6		6 50
1	" " 16 Sta.		11 25
3	bandonias " 31	385	11 55
1	" " 32		4 00
1	" " 34		4 75
1	" " 39		9 00
1	band " 45		8 50
1	" " 47		10 00
2	guitarillos " 68	175	3 50
1	" " 59		2 00
1	per cost? " 93		0 25
2	" " 94	recena	0 25
1	" " 95	5 00	0 75
2	" " 96	27 00	4 50
4	banderetas " 87	21 00	7 00
			1432 95
		Anticipos	5 15
			1438 10
S. E. u. O.		Liquidado porotas.	11710
En 1 caja suya n.º 2703.			

Figura 6. Fra. del constructor Vicente Parres, 1907

L'altra pregunta és sobre guitarres de set cordes.

En els catàlegs de Salvador Sancho, S.C., Vicente Parres i Parres i Companyia, apareixen referències a guitarres de set, deu i onze cordes. A Juan Ponce, ja no apareixen referències Parres i Cia (València c. 1860-1880).

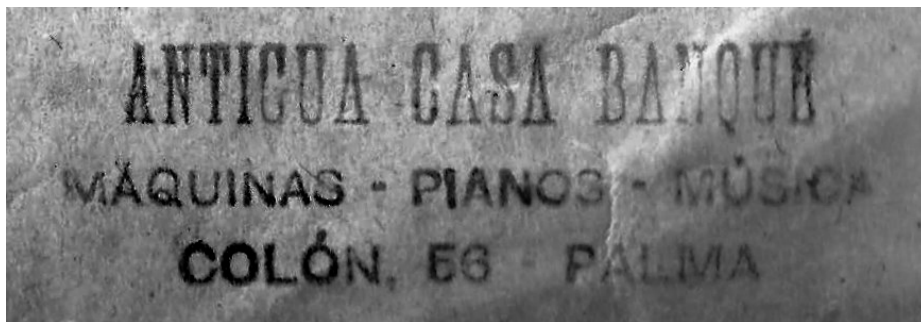

Figura 7. Segell, que portaven les partitures

Parres i Cia. sembla haver fet guitarres a València a la segona meitat del segle XIX. Un parell d'exemples s'enumeren a la col·lecció de Félix Manzanero.

Vicente Parres. El 1907 va aparèixer en les guies comercials amb una fàbrica de guitarres (fàbrica) a la carrera de Melilla, traste 1r, núm. 2, i amb l'oficina (despatx) a Cavallers, 55, baix, València. En el període 1908-1915 Parres i Cia. es trobaven a carretera de Melilla, 23, i la botiga es trobava al carrer dels Cavallers, 55. Es van anunciar com Parres i Cia. a la guia comercial de Madrid de 1911. Al catàleg general de 1912 Juan Ponce, successor de Parres i Companyia, es trobava al carrer dels Cavallers, 55, València.

Detalls de l'etiqueta en una guitarra. Col·lecció privada, Espanya:

Fabrica de Guitarras
De Vicente Parres
Fabrica: Carrera Melilla traste 1.º n.º 25
Oficinas: Caballeros, 55, bajo
Valencia (España)⁵

He localitzat un total de quatre factures a nom de J. Balaguer, una de 1905, dues de 1906 i una de 1907.

Hi ha també cinc cartes, a propòsit de les numeracions dels articles sol·licitats i per problemes a la caixa d'enviament dels instruments. (Les caixes remeses per J. Balaguer arribaren destrossades a València.)

Ha estat un problema d'arxiu. Aquest client el tenia assignat a la lletra "F" en comptes de la "J".

Juan Ponce. Va ser el successor de Parres i Companyia. El seu catàleg general per 1912 enumera guitarres en l'estil francès, alemany, portuguès i espanyol, guitarres petites i de juguina, bandúrries, llaüts, *citterns* (cítares) i altres tipus d'instruments de corda, així com *strings*, clavilles, pues, panderetes

⁵ Romanillos Vega, José L. & Harris Winspear, Marian. 2002. "The vihuela de mano and the Spanish guitar". *A dictionary of the makers of plucked and bowed musical instruments of Spain (1200-2002)*, 291.

Figura 8. Casa Perelló

i castanyoles disponibles al carrer dels Cavallers, 55, València. Va estar a la mateixa adreça el 1915 com a constructor de guitarres i bandúrries com a successor de Parres i Companyia (successor de Parres i Comp.). El 1920 va aparèixer en les guies comercials del carrer dels Cavallers, de 37 anys, i del carrer de les Salines, 10.

Figura 9. Cartell de Salvador Sancho

Detalls de l'etiqueta en una guitarra. Col·lecció de Félix Manzanero, Espanya.

Fábrica de Guitarras
De Juan Ponce
Sucesor de Parres y C.^a
Valencia (España)⁶

Salvador Sancho (València, c. 1860-1920). Era un lutier de València que estava actiu a l'inici del segle XX. Un exemple d'una de les seues guitarres construïdes el 1860 figura a la col·lecció de Félix Manzanero. Va passar algun temps a l'Argentina, però va ser incapaç de guanyar-se la vida allà, i va tornar a Espanya en 1912. Sembla que va morir a València el 1920.

Al voltant de 1882 Vicente Tatay Alabau va treballar amb Salvador Sancho, que va aparèixer en les guies comercials a la carrera de Sant Lluís, 7, València, el 1915 i el 1920 a la carrera de Sant Lluís, 61.⁷

Gestió:

Despatx i oficines: Bonavista, 30 – València. Gerent: Juan Ponce Parres.

Producció:

6 Romanillos Vega, José L. & Harris Winspear, Marian. 2002. "The vihuela de mano and the Spanish guitar". *A dictionary of the makers of plucked and bowed musical instruments of Spain (1200-2002)*, 310.

7 Romanillos Vega, José L. & Harris Winspear, Marian. 2002. "The vihuela de mano and the Spanish guitar". *A dictionary of the makers of plucked and bowed musical instruments of Spain (1200-2002)*, 374.

Fabricació de guitarres, bandúrries i llaüts, amb especial atenció als instruments dedicats a concerts. TIPUS: industrial i artesanal.

Finalització:

El 31.07.1905, el soci lutier Salvador Sancho Soler abandonà la societat per discrepàncies amb el soci capitalista don Vicente Parres Codoñer, qui es faria càrrec de la dissolució d'aquesta, i es quedà en propietat la fàbrica i tot el seu contingut, tant material com humà.

Arxiu disponible:

Llibre de MAJOR.

Llibre de COPIADOR DE CARTES.

Llibre de COPIADOR DE FACTURES.

Catàlegs i notes provisionals de preus.

Tots aquests llibres, catàlegs i notes corresponen parcialment amb l'últim mig any d'activitat empresarial.

Figura 10. Cartell, antiga Casa Banqué

7. CONCLUSIONS

Tot el que hem pogut llegir o treballar fins ara en relació amb la persona de Josep Balaguer ens confirma que, a més d'un reconegut director de

música, va esser un bon comerciant que va saber portar endavant qualsevol negoci en què participàs. Tampoc podem oblidar que sobretot va ser un gran benefactor, ho demostren els agraïments de Palma, Santa Eugènia i d'Inca.

Agraïments:

D'una manera especial, al nostre amic Ton Bogaard d'Holanda, documentalista musical i estudiós d'instruments de corda polsada i que amb la col·laboració del seu amic Enrique Santiago Ponce de València ha pogut treballar en els arxius de Salvador Sancho – Vicente Parres i Juan Ponce, guitarrers de València que van treballar entre d'altres establiments amb l'Antiga Casa Banqué i Casa Perelló, de Mallorca, així com una breu biografia de cada un d'ells.

8. BIBLIOGRAFIA

Capó Mesquida, Esteve. 1992. *Carrers de músics*. Dibuixos; portada: Joan Saura Palliser. Part. 1ª: Fernando Sainz Calvo. Part 2ª: Maria Salvà Esteban. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern balear: Palma, 68-69.

Mir Marquès, Antoni. 2016. "Guitarra de senyoreta Antigua Casa Banqué de José Balaguer." *XVI Jornades d'Estudis Locals*. Inca 2015. Ajuntament d'Inca: Inca, 223, 226.

Mir Marquès, Antoni i Parets i Serra, Joan. 2013. "Josep Balaguer Vallès (Inca, 1869 – Palma, 1951). Documents inèdits que es troben en el Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca." *XIII Jornades d'Estudis Locals*. Inca 2012. Ajuntament d'Inca: Inca, 231, 246.

Romanillos Vega, José L. & Harris Winspear, Marian. 2002. "The vihuela de mano and the Spanish guitar". *A dictionary of the makers of plucked and bowed musical instruments of Spain (1200-2002)*, 291, 310, 374.

Una imatge d'Inca a través del cinema.

El cas d'*Un trono para Cristy*

Maria Victòria Cubillas Cañellas¹ i Bernat J. Mateu-Morro²

1) Comunicadora audiovisual mavicc93@hotmail.com

2) Historiador de l'art bj.mateumorro@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.135

Paraules clau: patrimoni cultural, patrimoni audiovisual, cinema, turisme.

Resum. *Mallorca és una illa que des de principis del segle XX ha estat escenari d'un important nombre de produccions audiovisuals, tant de caràcter documental com d'obres de ficció. L'illa es va consolidant com a espai escènic, i en ella es duen a terme produccions de caràcter nacional i internacional. Els treballs filmats a Mallorca recollen principalment la bellesa del paisatge, i a partir del boom turístic, les zones costaneres. És per aquest motiu que Inca no hi tendrà protagonisme.*

La present comunicació pretén analitzar l'obra Un trono para Cristy, per ser aquesta una excepció en la qual apareix i es fa referència al municipi d'Inca. La intenció és extreure i analitzar la imatge que es crea d'Inca a través de la pel·lícula i veure si aquesta correspon amb la realitat.

Keywords: Cultural Heritage, Audiovisual Heritage, Cinema, Tourism.

Abstract: *Mallorca is an island that since the beginning of the 20th century has been the set-ting for a significant number of audiovisual works, both documentary and fiction. The island consolidates as a recording place, national and international productions are filmed in it. The works produced in Mallorca mainly reflect the beauty of the landscapes, and since the tourist boom the coastal areas too. Is for this reason that Inca has not played a leading role. This article aims to analyze the film "A Throne for Christy", because it is an exception where appears and refers to the municipality of Inca. The intention is to extract and analyze the image that is created of Inca in the movie.*

1. INTRODUCCIÓ

La present comunicació està centrada en l'anàlisi de l'obra cinematogràfica *Un trono para Cristy*, pel·lícula hispanoalemanya estrenada el 1960 i

enregistrada a Mallorca. La intenció i objectiu principal és conèixer la imatge que es presenta d'Inca i quin és el paper que aquesta té en el conjunt de la pel·lícula.

Abans de descriure o analitzar la pel·lícula, caldrà situar-la en el seu context més immediat com és la història del cinema a Mallorca, del qual, en aquest cas, en diferenciarem tres etapes.

La primera d'aquestes va abraçar des de les experimentacions inicials amb el cinema a les acaballes del segle XIX fins a la irrupció de la Guerra Civil. En la dita etapa la majoria són obres de caràcter documental, en les quals es recullen principalment escenes rurals i de tradicions típiques de l'illa, amb un clar predomini del paisatgisme, en especial de la serra de Tramuntana. Cal dir que aquestes primeres filmacions seguien i reproduïen a través de les seves càmeres la imatge abans creada per la literatura periegètica al llarg del segle XIX, hi ha en elles l'interès de traslladar una visió idíl·lica de l'illa.¹

Tot i la predominança de les obres documentals, en aquesta etapa també trobam obres de ficció que de nou se centraren a reproduir aquest caràcter de l'anomenada 'illa de la calma'. A tall d'exemple podem citar *Flor de espino* (1925) o *El secreto de la pedriza* (1926).²

La Guerra Civil va suposar una gran desfeta que interrompé la producció de projectes cinematogràfics a l'illa. Acabat el conflicte, el nou govern va passar a controlar-ne la producció, fet que va ressentir la indústria del cinema. Amb tot plegat es va afavorir que els cinemes acabassin distribuint pel·lícules estrangeres en lloc de produccions locals.

Situam la segona etapa a partir dels anys cinquanta, que es correspon amb un moment de creixement econòmic i de recuperació de les produccions cinematogràfiques a l'illa. Mallorca es trobava en un procés de transformació a nivell social, urbanístic i demogràfic, entre altres, cap a una societat turística. En aquest sentit cal destacar com es produí l'arribada d'estrangers que es desplaçaven a residir a Mallorca o la inauguració de l'aeroport de Son Sant Joan el 1960.³

Les pel·lícules enregistrades en aquesta segona etapa no són alienes a la nova situació que vivia l'illa, i se n'anà creant una imatge turística a través de tots aquests treballs audiovisuals. Tot i que la majoria de les produccions són obres de ficció, en elles sempre apareix Mallorca com una zona turística, lligada especialment al sol i platja. El turisme s'associava

1 BROTONS, M. M. MURRAY, I. i BLÁZQUEZ, M. 2016. "Viaje de ida y vuelta, al mito. La contribución del cine a la formación de la iconografía turística de Mallorca" a 36a *Anales de Geografía*. Ediciones Complutense. Madrid, p. 209-210.

2 BROTONS, M. M. et alii. "Viaje de ida...", p.211-212

3 TUGORES, F. (coord.). 2000. *Welcome! Un segle de turisme a les Illes Balears*. Fundació La Caixa: Palma, p. 141.

amb la modernitat, i les escenes més recollides són les platges de l'illa, els hotels o els locals de vida nocturna.⁴

Mallorca en aquesta etapa també era protagonista de les pel·lícules, ja fos perquè hi apareixia des del títol, com és el cas de *Vacaciones en Mallorca* (1959) o *Mallorca besos de fuego* (1962), o bé perquè es podia reconèixer l'illa en les escenes que en ella s'havien enregistrat, com és el cas d'*El verdugo* (1963). Una altra de les característiques d'aquest període és el gran nombre de produccions o coproduccions de caràcter internacional que s'hi registren.

La darrera de les etapes, la situam a partir dels anys vuitanta fins a l'actualitat. La principal característica de les obres d'aquest període és que les produccions realitzades a Mallorca ho fan atretes per les localitzacions que ofereix l'illa. És a dir, amb algunes excepcions, les produccions venen atretes pels paisatges, tot i que aquest fet no implica que llavors en la pel·lícula Mallorca s'hi identifiqui com a tal.

2. UN TRONO PARA CRISTY

Un trono para Cristy és una coproducció espanyola i alemanya dirigida pel cineasta d'origen argentí Luis César Amadori, el qual tengué una prolífica carrera com a director i fou reconegut a Espanya per treballs com *¿Dónde vas, Alfonso XII?* (1958) o *La violetera* (1958), encara que també va treballar com a productor, músic i guionista.

El guió de l'obra en qüestió fou una adaptació realitzada a cura de Luis de los Arcos i Luis Marquina a partir de l'obra teatral homònima de José López Rubio. La pel·lícula es va registrar el 1959, i s'estrenava l'any següent, en el cas d'Inca la seva estrena tengué lloc el mes de desembre al Teatre Principal.⁵

L'obra narra un episodi en la vida de Cristy, interpretada per l'actriu Christine Kauffmann, una al·lota americana la mare de la qual s'ha proposat casar-la per tal de poder posar fi a la greu situació econòmica que pateixen. En una estada a Mallorca, descobreixen que Cristy és la legítima successora al tron d'un principat europeu, alhora que aquesta s'està enamorant d'Àngel, un jove que coneixerà a l'illa.

Fitxa tècnica de la pel·lícula⁶

Títol en alemany: Ein thron für Christine.

Direcció: Luis César Amadori.

Guió: Luis Marquina i Luis de los Arcos.

Fotografia: Antonio L. Ballesteros.

4 BROTONS, M. M. et alii. "Viaje de ida...", p. 216.

5 *Ciudad* (25/12/1960).

6 SBERT, C.M. 2001. *El cinema a les Balears des de 1896*. Documenta Balear: Palma, p. 163.

Música: Guillermo Cases.

Nacionalitat: alemanya i espanyola.

Estrena: 1960.

Classificació moral: autoritzada per a majors.

Repartiment: Christine Kauffmann, Ángel Aranda, Zully Moreno, Dieter Borsche, Jose-fina Díaz de Artigas, Mercedes Muñoz Sampedro, Félix Dafaucé, José Manuel Ramírez i Carlos Ramírez.

Situam la pel·lícula en la segona etapa que hem esmentat abans, perquè les localitzacions seleccionades per al seu enregistrament corresponen amb espais turístics i es mostren i reconeixen en el film com a tals, ens referim a l'Hotel Mediterráneo, Bendinat, Santa Ponça, Valldemossa o l'Hotel Maricel.

Així mateix, classificam la pel·lícula en el segon grup perquè Cristy, la seva protagonista, es comporta com una turista més i tot plegat contribueix a emetre una imatge de l'illa com un espai eminentment turístic.

Tot i l'acceptació que tengué, en especial per part del públic, es tracta d'una pel·lícula no gaire notable pel que fa a les qüestions artístiques i tècniques. D'una banda, el rodatge en exteriors es va veure afectat per la meteorologia, ja que la pluja va acompanyar la filmació i molts de plànols no llüïren finalment com el director esperava.⁷ De l'altra, l'adaptació del guió no estigué ben resolta del tot i fa que tota la història giri entorn d'un argument més aviat escàs. Així la idea inicial era deixar una pel·lícula que destacàs per l'espectacularitat dels paisatges que registrava i les interpretacions del repartiment, i va quedar-se un tant deslluïda.⁸

Res d'això no fou impediment per a la distribució de la pel·lícula i que aquesta acabàs rebent bones crítiques com les que deixam a continuació: "Una película de grandeza espectacular ¡La más sugestiva y original!",⁹ "La mejor película filmada en Mallorca hasta la fecha"¹⁰ o "Entretenimiento muy agradable y film muy ágil".¹¹

3. EL CAS D'INCA

En el conjunt de la pel·lícula, Inca hi té poc protagonisme, apareix en una de les sortides que el personatge de Cristy realitza fora de l'hotel on està allotjada a manera d'excursió. En aquest cas no s'observen escenes d'exterior on es puguí apreciar la trama urbana del municipi o algun dels seus elements més destacats.

L'escena que apareix d'Inca en el film presenta el moment en què la

7 *Baleares* (15/11/1960).

8 *Ciudad* (25/12/1960).

9 Programa de mà de la pel·lícula elaborat per a la seva estrena en el Cine Goya, col·lecció particular.

10 *Ciudad* (25/12/1960).

11 *Baleares* (15/11/1960).

protagonista i el seu amic Ángel s'han desplaçat fins al celler Can Amer. Així i tot, malgrat ocupar poc espai en el conjunt de la pel·lícula, sí que es presta a Inca un cert interès. En aquest cas, i a diferència d'altres espais que visita, la protagonista explica on es troba, així com també que es tracta d'un celler, i quin és en el moment i quina havia estat la seva funció.

A través d'aquesta breu escena, podem veure com en la pel·lícula el celler es presenta tal com és, no hi ha així intents que aquest aparegui com un simple decorat o fins i tot falsejant el seu caràcter. S'observa, per tant, com la imatge d'Inca, en concret del celler de Can Amer, projectada a través de la pel·lícula, s'ajusta a la seva realitat.

La pel·lícula també ens serveix com a document històric, per testimoniar els canvis que ha patit dit celler. Elaborant una anàlisi comparativa veim com Can Amer no ha variat, en trets generals, en aquests anys. Així i tot observam algunes variacions, com són els canvis del mobiliari o la supressió dels prestatges i la barra que es troba envoltant un dels pilars de la sala i que avui han desaparegut. Pel que fa a l'estructura principal de l'edifici i dels seus elements més significatius, com són les botes, aquests romanen ocupant el mateix espai.

Val a dir que l'elecció d'un celler per aparèixer en la pel·lícula no fou un tema casual. Hem de tenir en compte que la pel·lícula l'hem inclosa en la segona etapa turística i que, per tant, intenta recollir espais turístics de l'illa. Tot i que la majoria són llocs lligats al turisme de masses, sol i platja, cal tenir en compte que ja aleshores hi havia intents per desenvolupar ofertes turístiques complementàries com és el cas d'Inca, que s'hi va veure obligada per no disposar d'una oferta de costa.

En el cas d'Inca es va apostar per oferir i potenciar la singularitat dels cellers i la gastronomia tradicional com a reclam turístic. Com bé ho recull el setmanari local *Ciudad*: “Muchas veces hemos comentado en nuestras páginas el importante papel que desempeñan en nuestra ciudad los típicos cellers. Son, sin duda alguna, nuestras antiguas bodegas el primer aliciente, el más importante reclamo turístico de que dispone Inca”.

La visita als cellers d'Inca era una de les sortides/excursions que s'oferien als anys seixanta als turistes que visitaven Mallorca, qui sovint arribaven a Inca amb excursions programades des dels seus hotels a la costa nord. El que observam a la pel·lícula és que el personatge de Cristy actua com una turista més i visita Inca tal com ho feien aleshores els turistes, preocupant-se per la qüestió gastronòmica i deixant la resta al marge.

En relació amb l'actualitat podem veure com aquest tipus d'atracció turística de la ciutat encara es manté, tot i que s'ha intentat apostar per altres.

4. REFERÈNCIES

BROTONS, M. M. MURRAY, I. i BLÁZQUEZ, M. 2016. "Viaje de ida y vuelta, al mito. La contribución del cine a la formación de la iconografía turística de Mallorca" a *36a Anales de Geografía*. Ediciones Complutense: Madrid.

SBERT, C. M. 2001. *El cinema a les Balears des de 1896*. Documenta Balear: Palma.

TUGORES, F. (coord.). 2000. *Welcome! Un segle de turisme a les Illes Balears*. Fundació La Caixa: Palma.

El retaule de Santa Maria la Major, anàlisi històrica i artística

Bernat J. Mateu-Morro

Historiador de l'art bj.mateumorro@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.143

Paraules clau: patrimoni cultural, patrimoni religiós, art, retaule.

Resum. *Les esglésies d'Inca conserven un important nombre de retaules, en especial d'època moderna. El cas de l'església de Santa Maria la Major no n'és una excepció, de la qual destacam el seu retaule major, obra barroca projectada per Josep Sastre al segle XVIII.*

En la present comunicació es pretén realitzar un estudi historicoartístic de l'obra. La intenció és conèixer quin era el seu estat original, així com les addicions, substitucions o retirada d'elements originals que ha patit fins als nostres dies.

Keywords: Cultural Heritage, Religious Heritage, Art, Altarpiece.

Abstract *The churches of Inca have an important number of altarpieces, they are especially of modern period. The example of Santa Maria la Major is not an exception, we will focus on the Major altarpiece, an artwork projected by Josep Sastre in the XVIII century.*

Our intencion in the present article is realize an historical and artistic study about the major altarpiece of Santa Maria la Major. With the interest to known it original design, and the differents changes until today.

1. INTRODUCCIÓ

La present comunicació té com a objecte d'estudi el retaule de Santa Maria la Major, el qual es troba ubicat a l'església d'Inca que porta el mateix nom. Es tracta d'un retaule d'adscripció barroca que fou projectat a principis del segle XVIII, però que tengué un procés d'elaboració dilatat en el temps, alhora que també ha patit diferents modificacions. Tot plegat fa que avui el conjunt del retaule no presenti un aspecte del tot unitari, ja que disposa d'elements de diferents estils i períodes històrics. La intenció del treball aquí presentat és aproximar-nos de manera més adequada a la construcció del retaule, als canvis que ha patit, els elements modificats, així com donar a conèixer els autors que hi intervingueren i la cronologia en què ho feren.

Tot i que hi ha algunes referències a diferents treballs en el retaule, val a dir que cap dels estudis previs dels quals es disposen ha aportat una visió conjunta de la concepció i l'evolució històrica que ha patit aquest element.

No es pot parlar del retaule de manera aïllada, aquest ha de contextualitzar-se en el moment en què fou concebut i s'ha de lligar especialment a la història de l'església en la qual es troba ubicat. Dita església ja està documentada des de 1248 per la butlla papal d'Innocenci IV, la qual seria de dimensions reduïdes, i va ser substituïda ràpidament al segle XIV¹ per una que ofería major cabuda de feligresos.

L'església actual data del segle XVIII i és, per tant, la tercera a construir-se, en substituir la del segle XIV. Igual que havia ocorregut anteriorment s'aixeca en el mateix emplaçament i suposa de nou una ampliació de les dimensions dels espais de l'església. La seva construcció es va iniciar el 1706 i va finalitzar el 1893,² la qual cosa ens indica que l'elaboració del retaule coincidí cronològicament amb el treball de les obres de l'església.

2. ESTUDIS PREVIS

El retaule aquí tractat presenta una història complicada, que encara avui dia no ha estat resolta del tot, l'estat de la qüestió pel que fa al cas n'és una bona mostra.

Les primeres referències que trobam del retaule provenen de la literatura artística i els llibres de viatges propis del segle XIX, si bé cal indicar en aquest sentit que Inca no va ser un escenari afavorit per aquest tipus de viatgers i, per tant, la informació que tenim ve aportada per part dels historiadors o erudits locals. Podem destacar així les obres de Jeroni de Berard³ i Antoni Furió,⁴ a pesar que la informació que ens poden aportar és mínima, degut especialment al poc interès que aleshores despertava l'art barroc.

Una altra font important són aquelles obres que recullen o aborden el treball dels diferents artistes que intervenen en el retaule. Així podem destacar obres més primerenques com la d'Antoni Furió,⁵ que dedica als diferents mestres de l'illa. Obres més completes són la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*⁶ i especialment la *Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Illes Balears*.⁷ Tot i aportar una breu ressenya de cada autor, aquestes obres serveixen per contextualitzar el treball al retaule en l'obra dels artistes.

1 REUS, G. A. 2019. *L'arquitectura religiosa de la Corona de Mallorca*. Lleonard Muntaner Editor: Palma. 160-161.

2 RAYÓ, P. 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, 92.

3 DE BERARD, J. 1983. *Viaje a las Villas de Mallorca: 1789*. Ajuntament de Palma: Palma.

4 FURIÓ, A. 1988. *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. La Palesana: Palma.

5 FURIÓ, A. 1839. *Diccionario histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*. Gelabert i Villalonga: Palma.

6 D. A. 1998. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Protomallorca: Palma.

7 D. A. 1996. *Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*. Govern balear: Palma.

Malgrat comptar amb diferents estudis sobre el municipi i l'església parroquial on es troba situat el nostre objecte d'estudi, aquests deixen bastant al marge el retaule que ens interessa. Sols és remarcable, per la informació aportada del retaule, el treball de Margalida Escanelles Bonafé,⁸ malgrat que aquest se centri més en qüestions tipològiques i formals que no pas a realitzar un estudi historicoartístic amb una visió diacrònica.

En aquest panorama s'ha de fer constar la figura de Pere Joan Llabrés i les seves aportacions. Es tracta d'un cas particular que va intentar posar en valor i difondre el patrimoni religiós del municipi d'Inca, aquesta tasca va concloure amb la realització de tres exposicions dedicades a l'art marià, cristològic i hagiogràfic, respectivament.

Els catàlegs que es derivaren d'aquestes exposicions⁹ són treballs importants perquè moltes de les obres que recullen eren inèdites i no havien estat recollides fins al moment. Tot i presentar sols una primera aproximació, és el que presta major atenció al retaule aquí tractat, essent alhora el que aporta una major nombre de dades a ell referides. A pesar d'aquesta important allau d'informació, en alguns casos no aporta la font consultada, o bé quan s'anomena l'arxiu no s'acompanya de la referència.

Referida específicament al retaule no trobam cap obra. Així i tot, se'n poden destacar altres de caràcter divulgatiu com la de Pere Rayó,¹⁰ o bé la guia de visita de la pròpia església del mateix Rayó.¹¹ El que fan aquestes és presentar de manera molt breu la informació ja apareguda sobre el retaule en les obres esmentades anteriorment.

A tall de conclusió d'aquest apartat podem constatar que manca una obra monogràfica sobre el retaule que en presenti un estudi complet, i que pugui resoldre tots els problemes que es plantegen actualment.

3. ANÀLISI DEL RETAULE

El retaule analitzat és de tipus cambril de tres carrers còncaus i amb sagrari expositor. Presenta unes mesures aproximades d'11 metres d'alçada, 6 metres d'amplària i 2,6 metres de profunditat. Podem dividir tota la seva estructura en quatre franges horitzontals superposades que es corresponen amb el basament, la predel·la, el cos i l'àtic.

El basament és la part més baixa del retaule, el qual té un sentit clarament

8 ESCANELLAS, M. 1991. *Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants*. Ajuntament d'Inca: Inca.

9 LLABRÉS, P. J. 1992. *Santa Maria a Inca: l'art marià inquer*. Esglésies parroquials: Inca.

LLABRÉS, P. J. 1996. *Jesucrist a l'art inquer*. Esglésies parroquials: Inca.

LLABRÉS, P. J. 2001. *Els sants a l'art d'Inca*. Esglésies parroquials: Inca.

10 RAYÓ, P. 1993. *Itineraris urbans per...*

11 RAYÓ, P. 2015. *Guia de visita de l'església de Santa Maria la Major*. Parròquia de Santa Maria la Major: Inca.

funcional, recollir el retaule i fer-li de base. Alhora també serveix per elevar-lo respecte del sòl i aixecar-lo per sobre de la taula d'altar. És un element elaborat en pedra que presenta una superfície llisa sense cap tipus d'element decoratiu.

La predel·la, igual que el basament, és bastant austera. En ella no apareix cap figura ni tema. Sí que trobam a l'espai que es correspon amb les columnes del registre superior motius ornamentals de caràcter vegetal.

El cos central és de majors dimensions i el que concentra la major presència dels elements iconogràfics. En aquest es disposen columnes amb un capitell d'inspiració d'ordre compost amb un fust estriat, de les quals pengen garlandes de teles i flors de la seva meitat superior. La disposició d'aquestes columnes divideix el cos del retaule en tres carrils, essent el central el de majors dimensions.

En el carril central se situa un cambril on hi ha disposada la figura de la Mare de Déu coronada i entronitzada portant el nin Jesús en braços, alhora que sosté amb la seva mà dreta un ram de flors. Segueix la tipologia de representació mariana de Mare de Déu en majestat. El cambril on està ubicada la imatge recrea un espai celestial i es troba profusament ocupat per figures de petits àngels. L'Esperit Sant, representat per un colom, s'ubica a la part més alta del cambril, i es disposa just a sobre de la figura de Maria i el nin.

Per davall del cambril i separat del retaule, ja que descansa sobre una columna pròpia, es troba el sagrari. En aquest cas és un sagrari de tipus expositor, el qual es divideix en dues parts. La inferior és un petit compartiment a manera de sagrari, on es representa un calze amb la sagrada forma a l'exterior de la seva porta. La part superior del sagrari és de dimensions molt més grans i adopta exteriorment la forma d'un petit temple, de fet les seves columnes segueixen el mateix model que les abans esmentades. A les portes d'aquest es representen el Cor de Jesús i el Cor de Maria l'un al costat de l'altre.

En els espais intercolumnis dels carrils laterals se situen les figures dels arcàngels sant Miquel i sant Gabriel. Sant Miquel es troba en el lateral esquerre, apareix portant una espasa flamejant amb el braç dret i unes balances amb el braç esquerre, es representa així com el dirigent dels exèrcits celestials i com el controlador de la psicòstasi o pes de les ànimes. Al costat dret es troba sant Gabriel portant uns lliris amb la mà al·ludint a l'escena de l'Anunciació. Els carrils laterals són molt austers i no disposen de quasi espai per a les figures, per això aquestes descansen sobre una plataforma de fusta, que a mode de mènsula s'avança respecte del retaule.

Pel que fa a l'àtic, és el registre que tanca el retaule i presenta un sol nivell. Apareix una pintura sobre tela situada al centre, en la qual s'ha

representat la Santa Trinitat ocupant aquesta gran part de l'àtic. La resta d'aquest es completa amb motius vegetals orgànics, dos angelets situats un a cada extrem i un escut d'Inca disposat a la part més alta coronant tot el conjunt.

3.1. Estat de conservació

El retaule de Santa Maria la Major presenta un estat de conservació que en termes generals és bo. Així i tot, l'ennegrimment que ha patit pel fum de la combustió d'espelmes, l'acumulació de pols i brutícia a nivell superficial i l'impediment per observar amb claredat les parts més altes del retaule dificulten conèixer amb precisió el seu estat de conservació real.

Tot plegat no impedeix fer constar les patologies més greus o que afecten d'una manera més evident el retaule. Destacam en aquest sentit l'ennegrimment i l'acumulació de brutícia abans esmentats, deguts especialment a una falta de manteniment i neteja del retaule. Aquests es manifesten de forma notable a l'àtic.

Si bé és una patologia concentrada en les escultures dels sants Miquel i Gabriel, i en algunes petites zones del cos central, també cal esmentar l'aparició de llacunes en la policromia. Un altre dels problemes que pateix el retaule es troba en la tela de l'àtic, la qual ha estat destensada i presenta un notable arrugat.

També cal deixar constància de l'espai que separa el cambril de la resta del retaule. El cambril està integrat dins l'espai arquitectònic de la capella, en canvi el retaule sols hi està adossat. No hi ha entre aquests dos elements una transició o cap element d'unió, i fa la impressió que el retaule es troba inclinat respecte del cambril.

En darrer lloc, s'ha de destacar com s'observa el retaule des de la part posterior. Es poden contemplar un seguit d'elements de fusta aparentment subjectes els uns amb els altres per cordes, les quals presenten un estat de deteriorament tal que no poden desenvolupar correctament aquesta funció de subjecció. Respecte d'aquest punt també han de contemplar-se les diverses referències trobades a l'Arxiu Parroquial sobre pagaments de cordes i claus per posar fort el retaule, que apunten que tal volta hi hagi un problema estructural no resolt.

4. HISTÒRIA DEL RETAULE

El present retaule tengué un procés d'elaboració allargat en el temps i interromput en diverses ocasions, al mateix temps que, un cop finalitzat, ha patit diferents intervencions que n'han modificat el seu estat original. Per tal motiu, tot i semblar avui un conjunt unitari, cal contemplar la naturalesa i l'origen de cada un d'aquests elements.

La talla de Maria i el nin, que és la figura central del retaule, és una peça que prové d'un retaule anterior, avui desaparegut. La imatge gòtica fou realitzada cap al 1400,¹² va ser atribuïda per Marcel Duliart a Pere de Sant Joan, postura que no ha estat qüestionada.¹³ Pel seu caràcter devocional i perquè donà nom a l'església es va conservar en el nou retaule.

Allarg del segle XVIII s'anà construït la nova església, de majors dimensions i amb més capelles, fet que motivà la comanda de nous retaules per ocupar aquests espais, entre els quals es troba el retaule major, al qual presten més atenció. En aquest sentit cap al 1740 Joan d'Aragó ja havia finalitzat el basament del retaule.¹⁴

No es tornaren a tenir notícies de la construcció del retaule fins al 1763, moment en què el mestre Josep Sastre rebé l'encàrrec del retaule major de l'església.¹⁵ Abans Gregorio Herrera, de qui havia estat col·laborador Sastre, havia elaborat una primera traça per a l'alçat del retaule.¹⁶

Es realitzà el 1785 un pagament per l'adquisició de dues escultures d'àngels i perquè aquestes fossin disposades al retaule,¹⁷ s'entén que són els dos angelets que es troben avui a l'àtic.

Es desconeix amb exactitud quan es va finalitzar el retaule, però el 1789 i gràcies a la visita de Jeroni de Berard¹⁸ coneixem l'aspecte que presentava en aquesta data, en la qual ja s'havia donat per acabada la traça. El retaule estava sense daurar, tenia la imatge de Maria i el nin abans esmentada disposada en el cambril, la qual estava flanquejada per les figures de sant Abdon i sant Senén vestits de soldats que es disposaven en els carrils laterals del cos central. Aquestes figures dels sants no foren creades a propòsit per al retaule, sinó que devien ser aprofitades d'un retaule anterior de la mateixa església.

En els anys 1817 i 1818 es troba documentat Josep Arbós treballant amb el blanquejat i el daurat del retaule.¹⁹

L'escultor Antoni Llabrés Mudoy havia treballat per a l'església de Santa Maria la Major en altres ocasions, i per això se li encomanaren dues escultures de sant Miquel i sant Gabriel per al retaule. Aquestes es finalitzaren el 1818 i

12 REUS, G. A. 2014. "L'art gòtic a Inca. L'escultura" a *XV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca, p. 35.

13 CERDÀ, M. M. 2013. "Las imágenes de María en el gótico mallorquín. Tipologías y variantes iconográficas" a *Eikon/imago*. Universidad Complutense: Madrid, p. 155.

14 CARBONELL, M. 1996. "Josep Sastre Tamorer" a *Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*. Govern balear: Palma. Vol. 4, p. 255.

15 FURIÓ, A. 1839. *Diccionario histórico de...*, p. 167.

16 CARBONELL, M. 1996. "Josep Sastre Tamorer...", p. 255.

17 API, 24-Llibre de l'obreria de la parroquial d'Inca 1703-1785, s/f.

18 DE BERARD, J. 1983. *Viaje a las...*, p. 257.

19 API, 6-Llibre d'audicions de compte de confraries i baciners, s/f.

1820²⁰ respectivament, moment en el qual foren disposades en el retaule, i substituïren les anteriors figures de sant Abdon i sant Senén.

El 1840 i per una visita d'Antoni Furió,²¹ coneixem que a l'àtic es trobava una tela que representava Catalina Thomàs com a beata en companyia del seu confessor Joan Salvador Abrines. Es desconeix la seva autoria i quan va ser col·locada en el retaule.

El 1888 es va dur a terme una restauració de la imatge de Maria i el nin per part de la Societat Arqueològica Lul·liana,²² aquesta restauració suposà una repintada quasi total de la imatge alhora que es va desfer dels vestits de gonelles que fins al moment l'havien acompanyat.

El 1907 es va encomanar la realització d'un nou cambril a Guillem Galmés, aquest era de majors dimensions que l'anterior i necessitava una tela nova per cobrir-lo, que va ser realitzada pel pintor-fotògraf Bartomeu Payeras.²³ La nova tela presenta el mateix tema que l'anterior, la imatge de Maria i el nin envoltats d'àngels, això sí, l'obra de Payeras la representa sense les gonelles. La tela substituïda data del segle XVIII,²⁴ des de llavors roman a la mateixa església exposada a manera de quadre. La tela de Payeras també fou retirada, se'n desconeixen els motius i la data, i avui també es pot contemplar a mode de quadre.

El 1939 el mateix pintor Payeras va rebre l'encàrrec per a la tela de l'àtic.²⁵ En la seva obra es representa la Santa Trinitat, i va substituir l'anterior en què apareixia Catalina Thomàs, que no s'ha conservat.

La darrera de les modificacions que ha patit el retaule s'ha donat en la indumentària que vesteix la imatge de Maria i el nin. El 1967 va rebre la coronació pontifícia, i des d'aquesta data les figures porten una nova corona, de major grandària que les anteriors.

5. CONSIDERACIONS FINALS

Elaborat el present estudi sobre el retaule de Santa Maria la Major de l'església d'Inca, es presenten a manera de cloenda unes breus consideracions finals.

Constatar com l'elaboració del retaule és molt allargada en el temps, en especial per una falta de recursos econòmics. Aquest fet es pot lligar especialment a les obres per a la construcció de la nova església, la qual seria la que assumiria les majors despeses.

20 LLABRÉS, P. J. 2001. *Els sants a...*, p. 55.

21 FURIÓ, A. 1988. *Panorama óptico-histórico...*, p. 139.

22 REUS, G. A. 2014. "L'art gòtic a...", p. 35.

23 LLABRÉS, P. J. 1992. *Santa Maria a...*, p. 87.

24 LLABRÉS, P. J. 1992. *Santa Maria a...*, p. 86.

25 BUADES, B. M. 2010. "Bartomeu Payeras Tortella, pintor i fotògraf" a *XI Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca, p. 197.

Destacar com el retaule és una obra coral, en la qual intervenen diferents artistes i en diferents períodes. Més enllà de l'autor de la seva traça principal, Josep Sastre, ha estat possible conèixer la majoria de les intervencions realitzades per altres autors.

Recomanar una revisió de l'estat de l'estructura del retaule, ja que la documentació apunta que ha donat problemes diverses vegades al llarg de la seva història i és necessari conèixer si aquests s'han resolt per complet.

Per l'estat de conservació que presenta avui el retaule, cal que aquest sigui objecte d'una intervenció historicoartística que tinguí en compte les següents qüestions: la neteja de les capes superficials del retaule afectades per l'ennegriment de la combustió d'espelmes i per l'acumulació de pols i brutícia; la reintegració de la policromia en aquells punts que s'ha perdut, especialment quan aquesta pèrdua afecta les peces escultòriques; així com tornar a tensar la tela de la pintura de làtic.

6. REFERÈNCIES

API: Arxiu Parroquial d'Inca.

BUADES, B. M. 2010. "Bartomeu Payeras Tortella, pintor i fotògraf" a *XI Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca.

CERDÀ, M. M. 2013. "Las imágenes de María en el gótico mallorquín. Tipologías y variantes iconográficas" a *Eikon/imago*. Universidad Complutense: Madrid.

D. A. 1996. *Gran enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*. Govern balear: Palma.

D. A. 1998. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Protomallorca: Palma.

DE BERARD, J. 1983. *Viaje a las Villas de Mallorca: 1789*. Ajuntament de Palma: Palma.

ESCANELLAS, M. 1991. *Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants*. Ajuntament d'Inca: Inca.

FURIÓ, A. 1839. *Diccionario histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*. Gelabert i Villalonga: Palma.

FURIÓ, A. 1988. *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. La Palmesana: Palma.

LLABRÉS, P. J. 1992. *Santa Maria a Inca: l'art marià inquer*. Esglésies parroquials: Inca.

LLABRÉS, P. J. 1996. *Jesucrist a l'art inquer*. Esglésies parroquials: Inca.

LLABRÉS, P. J. 2001. *Els sants a l'art d'Inca*. Esglésies parroquials: Inca.

RAYÓ, P. 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

RAYÓ, P. 2015. *Guia de visita de l'església de Santa Maria la Major*. Parròquia de Santa Maria la Major: Inca.

REUS, G. A. 2014. "L'art gòtic a Inca. L'escultura" a *XV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca.

REUS, G. A. 2019. *L'arquitectura religiosa de la Corona de Mallorca*. Lleonard Muntaner Editor: Palma.

Els llibres sacramentals d'Inca conservats a l'Arxiu Diocesà de Mallorca

Santiago Cortès i Forteza

Historiador i arxiver ximbelli@hotmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.153

Paraules clau: Arxiu Diocesà, llibres sacramentals, baptismes, confirmacions, matrimonis, mandes pies, difunts, albats.

Resum. *El Concili Ecumènic de Trento, a la sessió XXIV, acordà que totes les parròquies duguessin registre de baptismes, confirmacions, matrimonis, mandes pies o difunts i que els guardassin al seu arxiu parroquial i després, al cap d'uns anys, els entregassin a l'arxiu de la Cúria. Segons el dret canònic l'arxiver de l'Arxiu Parroquial és el rector, que moltes vegades demanava la col·laboració d'un vicari o, més modernament, d'un seclar. A més, el Concili manà que s'havia de dur el llibre d'*Status animarum*.*

Keywords: *Diocesan Archive, sacramental books, baptisms, confirmations, marriages, mandes pies, deceased, albats.*

Abstract *The Ecumenical Council of Trento, at its XXIV session, agreed that all parishes carry baptismal record, confirmations, marriages, mandes pies or deceased and kept them in their parish archive, and then, after a few years delivered to the Curia archive. According to canon law the archivist of the parish archive must be the rector, who often requested the collaboration of a vicar or, more recently, from a secular. In addition the Council ordered that it has to be a book of "*Status animarum*".*

1. INTRODUCCIÓ

L'objecte d'aquesta comunicació és acostar als investigadors informació sobre una documentació imprescindible per fer una biografia de qualsevol persona nascuda a Mallorca, així com també per a la realització d'arbres genealògics.

Donar informació sobre l'existència i localització de documents, per facilitar la feina dels investigadors, és una tasca imprescindible per a tot arxiver.

2. ANTECEDENTS

El Concili Ecumènic de Trento a la sessió XXIV, celebrada dia 11 de novembre de 1563, disposà que tota parròquia dugués un registre de celebració dels sacraments del baptisme, confirmació i matrimonis, a més de mandes pies o defuncions, i de compliment pasqual. Aquestes disposicions tridentines es promulgaren a Espanya amb la categoria de llei general per a tots els regnes, per voluntat del rei Felip II de Castella i I d'Aragó, el mes de juliol de 1564, només un any després d'haver acabat el Concili.

Ara bé, almanco a Mallorca, ja s'havia començat la inscripció dels baptismes a principis del segle XVI. L'interès de la inscripció dels batiats era el fet que els padrins de baptisme contreien parentesc amb el batiat, la qual cosa dificultava contreure matrimoni; quant al Llibre de matrimonis, era per preservar que ningú, essent casat, es tornàs a casar sense haver enviudat. Els llibres de mandes pies o de defuncions eren per controlar el compliment de les voluntats del difunt.

3. LLIURAMENT DELS REGISTRES A L'ARXIU DIOCESÀ

Des de l'episcopat del bisbe Joan Vich i Manrique (1573-1604) trobam disposicions episcopals perquè els registres sacramentals fossin lliurats a l'Arxiu Diocesà, disposicions que successivament foren recordades pels bisbes a la seva visita pastoral. En alguna d'elles es diu que s'han de comprar llibres de gran volum per tal que puguin durar tres o quatre anys, concretament ho trobam a la parròquia ciutadana de Santa Eulàlia, on cada any passaven de 300 batiats.

El bisbe Juan Díaz de la Guerra, a més d'obligar a escriure els llibres en castellà i de prohibir de posar, als nous batiats, el nom de Ramon Llull, en un decret quaresmal insistí sobre l'obligació que tenen els rectors, segons les lleis sinodals de Mallorca, de lliurar els registres sacramentals a l'Arxiu Diocesà cada cinc anys. Aquestes ordres no foren ben acceptades per part dels rectors i vicaris, sobretot en el segle XIX s'enviaren moltes cartes protestant per aquestes disposicions. Desconeixem per quina causa des de l'any 1870 alguns rectors deixaren d'enviar els llibres a l'Arxiu Diocesà. Precisament aquest any comencen els registres civils, però no veim que hi hagi il·lació entre un fet i l'altre. Dia 11 de juny de 1977, el bisbe Teodor Úbeda publicava un decret referent als arxius parroquials i entre altres coses manava:

Los libros sacramentales de Bautismos, Confirmaciones, Matrimonios y Defunciones anteriores a 1918 serán depositados en nuestro Archivo Diocesano e incorporados a la serie de Libros Sacramentales existente en el mismo, dejando constància de la entrega en los respectivos libros del año en curso (Bolletí Oficial del Bisbat de Mallorca CXVII, 1977, p. 91-92).

Precisament aquest any de 1918, ja que a partir d'ara i fins a l'any 1973, posant en pràctica els cànons del dret canònic, els rectors començaren a enviar a l'Arxiu Diocesà les còpies dels seus llibres.

El 1998 l'Arxiu adquirí un aparell de microfilmació. Amb anterioritat gràcies a la subvenció de 300.000 ptes. (uns 50.000 euros d'ara) es feren microfites d'alguns registres d'esposalles vulgarment anomenats "concessos". A partir d'aquesta data s'inicià la ingent tasca de microfilmació de tots els registres sacramentals existents a l'Arxiu Diocesà, treball que en gran part fou realitzat per l'autor d'aquesta comunicació. També es compraren lectors de microfilms.

4. ELS LLIBRES SAGRAMENTALS D'INCA

Baptismes

1/30-B/1. 40 quaderns incomplets, sense data, la major part de l'època pretridentina. En un d'ells sembla que hi ha defuncions. Certament són els més antics.

1/30-B/2. 36 quaderns dels anys 1515-1569. Quaderns anuals de baptismes administrats a la parròquia d'Inca. Alguns quaderns tenen fulls cremats per la tinta, alguns anys tenen dos quaderns com si cada vicaria en tengués un. Aquests també són de l'època pretridentina.

Les dates trobades a l'interior són: 1515, 1516, 1517, 1523, 1525, 1526, 1529, 1532, 1533, 1534, 1535, 1536, 1537, 1539, 1542, 1543, 1544, 1545, 1547, 1548, 1549, 1550, 1552, 1555, 1556, 1557, 1558, 1559, 1560, 1561, 1563, 1564, 1566, 1567, 1568, 1569.

1/30-B/3. 27 quaderns anuals de baptismes de la parròquia d'Inca.

Aquestes són les dates: 1571, 1572, 1573, 1574, 1575, 1576, 1577, 1578, 1579, 1580, 1582, 1583, 1584, 1585, 1586, 1587, 1588, 1589, 1590, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1599-1601.

1/30-B/4. Un quadern dels anys 1564-1592.

1/30-B/5. Llibre de baptismes de la vila d'Inca dels anys 1578-1586 del temps del rector Gabriel Planes.

1/30-B/6. Llibre de baptismes de 1581.

1/30-B/7. Llibre de baptismes de dia 25 de desembre a 9 de gener de 1600.

1/30-B/8. Llibre de baptismes de l'any 1600 al 1615 en temps del rector Jaume Torrens i del vicari Miquel Ferrer.

1/30-B/9. Vint quaderns mal cosits dels anys 1608, 1610, 1635, 1637, 1638, 1640, 1641, 1641 bis, 1642, 1643, 1645, 1646, 1648, 1650, 1654, 1659, 1662, 1665, 1668, 1672. En molt mal estat.

1/30-B/10. Llibre de baptismes del 5 de novembre de 1615 al 27 de setembre de 1633.

1/30-B/11. Llibre de baptismes de dia 29 de setembre de l'any 1633 al 1646, essent rector Joan Suau.

1/30-B/12. Llibre de baptismes de 1646 a 1666 en temps del rector doctor Morro.

1/30-B/13. Llibre de baptismes des del 3 de maig de 1666 fins al 13 de maig de 1688.

1/30-B/14. Llibre de baptismes de 1688 a 1698. A l'interior s'informa que el 9 de juny de 1686 foren lliurats els llibres anteriors de baptismes i confirmacions a la Cúria Eclesiàstica.

1/30-B/15. Llibre de baptismes de 1699 a 1703.

1/30-B/16. Baptismes del primer de gener de 1704 al 17 de novembre de 1713.

1/30-B/17. Llibre de baptismes del 17 de novembre de 1713 al 25 d'abril de 1725.

1/30-B/18. Llibre de baptismes del 25 de febrer de 1725 al 5 de maig de 1740.

1/30-B/19. Llibre de baptismes començant el 12 de maig de 1740 fins al 21 de desembre de 1751.

1/30-B/20. Llibre de baptismes de l'1 de gener de 1752 al 13 de desembre de 1756 en temps del rector Joan Carles.

1/30-B/21. Llibre de baptismes començant l'1 de gener de 1757 fins a 1761 en temps del rector Joan Carles. Té una anotació a la qual el bisbe Francisco..., en la seva visita pastoral, diu: "Remítase al Archivo General".

1/30-B/22. Llibre de baptismes començant a l'any 1762 fins al 1766. Joan Carles, rector.

1/30-B/23. Llibre de baptismes des de l'any 1767 fins al 1772. Joan Carles, rector.

1/30-B/24. Llibre de baptismes des de l'1 de gener de 1773 fins a l'any 1776. Joan Carles, rector.

1/30-B/25. Llibre de baptismes començant el 29 de gener de 1776 fins al 30 de desembre de 1779. És el primer llibre escrit totalment en castellà per imperatiu del bisbe Díaz de la Guerra enviat des de Madrid per posar en pràctica el Decret de Nova Planta.

1/30-B/26. Llibre de baptismes de 1780 a 1784.

1/30-B/27. Llibre de baptismes des de l'any 1784 fins a 1887.

1/30-B/28. Llibre de baptisme "de la villa de Inca del reyno de Mallorca" de 1788 a 1792.

1/30-B/29. Llibre de baptismes de 1792 a 1796. Des d'aquest llibre s'ordena doble numeració; la primera, el nombre de batiats, i la segona, destriant nins i nines.

1/30-B/30. Llibre de baptismes de 1797 a 1806. El rector era Pere Josep Llull. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/31. Llibre de baptismes de 1806 a 1811. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/32. Llibre de baptisme de 1812 a 1815. Hi ha índex alfabètic de noms.

1/30-B/33. Llibre de baptismes de 1816 a 1822. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/34. Llibre de baptismes de 1823 a 1827. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/35. Llibre de baptismes de 1828 a 1834. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/36. Llibre de baptismes de 1835 a 1838. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/37. Llibre de baptismes de dia 1 de gener de 1839 a 29 de setembre de 1841. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/38. Llibre de baptismes de dia 1 d'octubre de 1841 a 30 d'abril de 1846. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/39. Llibre de baptismes de dia 3 de maig de 1846 a 29 de desembre de 1851.

1/30-B/40. Llibre de baptismes de dia 1 de novembre de 1851 a 30 de desembre de 1859. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/41. Llibre de baptismes de 1860 a 1866. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-B/42. Llibre de baptismes de 1867 a 1871. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

Confirmacions

D'antuvi s'ha de tenir present que la confirmació s'administrava sols quan el bisbe visitava les parròquies en visita pastoral, per tant no era cada any. Per això no són anys correlatius.

1/30-C/1. Llibre de confirmacions dels anys 1609 a 1669.

Les dates de confirmacions són: 2 d'octubre de 1609, 29 de setembre de 1616, 8 de novembre de 1620, 19 de maig 1630, 9 de maig de 1636, 6 de juny de 1638, 15 d'octubre de 1646, 2 de desembre de 1657, 3 de desembre de 1669.

1/30-C/2. Llibre de confirmacions de l'any 1563.

Dates de confirmacions: 7, 8 i 9 d'octubre de 1563.

1/30-C/3. Quadern de confirmacions administrades a l'església de Sant

Francesc d'Inca.

Data de confirmacions: 5 de desembre de 1669.

1/30-C/4. Quadern de confirmacions administrades per D. Bernat Cotoner.

Data de confirmacions: 23 d'abril de 1673.

1/30-C/5. Quadern de confirmacions administrades per D. Ramon Sureda Vibot.

Data de confirmacions: 15 de maig de 1684.

1/30-C/6. Quadern de confirmacions de la parròquia d'Inca dels anys 1673 a 1686

Dates de confirmacions: 21 d'abril de 1673, 29 de juliol de 1679, 15 de maig de 1684, 6 de juny de 1686.

1/30-C/7. Llibre de confirmacions de l'any 1691 a 1713.

Dates de confirmacions: 25 de novembre de 1691, 2 de juny de 1704, 14 de novembre de 1713.

1/30-C/8. Llibre de confirmacions dels anys 1724 i 1725.

Dates de confirmacions: 11 de febrer de 1724, 24 de juny de 1725.

1/30-C/9. Llibre de confirmacions des de 1724 fins al 29 de novembre de 1770. És còpia dels que es guarden a l'arxiu de la parròquia d'Inca, així ho afirma el doctor Jaume Carbonell, prevere i arxiver de la parròquia d'Inca, que el lliura a l'arxiver diocesà Joan Buades, prevere i arxiver.

Dates de les confirmacions: 11 de febrer de 1724, 24 de juny de 1725, 30 de setembre i 7 d'octubre de 1731, 24 de maig de 1735, 27 de desembre de 1737, 15 d'octubre de 1740, 12 i 16 de setembre de 1751, 11 de novembre de 1758, 21 d'octubre de 1764, 28 d'octubre de 1767, 28 de novembre de 1770.

1/30-C/10. Llibre de confirmacions de 3 d'octubre de 1728 a 1732.

Dates de confirmacions: 3 d'octubre de 1728, 30 de setembre de 1731, 27 de desembre de 1732.

1/30-C/11. Llibre de confirmacions de 12 de setembre de 1751 fins a 28 de novembre de 1770.

Dates de confirmacions: 12 de setembre de 1751, 11 de novembre de 1758, 21 d'octubre de 1764, 28 d'octubre de 1767, 28 de novembre de 1770.

1/30-C/12. Llibre de confirmacions de 1780 a 1860.

Dates de confirmacions: 9 d'abril de 1780, 27 de maig de 1887, 22 de maig de 1796, 18 de maig de 1807, 9 de maig de 1820, 1 de maig de 1827, 21 de maig de 1832, 17 d'octubre de 1843, confirmant D. Carlos Laborde, bisbe de Palència; 29 d'octubre de 1849, 14 de setembre de 1853, 18 de maig 1860.

1/30-C/13. Llibre de confirmacions de 1867. Dates de confirmacions: 16 d'agost de 1867.

Matrimonis

Els llibres de registres matrimonials, tot i rares excepcions, a totes les parròquies comencen al segle XVII. Anteriorment la Cúria Diocesana registrava totes les llicències de matrimoni que es donaven als llibres de "concessos"; n'hi ha des del segle XIII fins gairebé als anys 80 del segle XX.

1/30-M/1. Llibre de desposats de 1603 a 1663. Era rector mestre Jaume Torrens i vicari, Guillem Marquès.

1/30-M/2. Llibre de desposoris de 1673 a 1703.

1/30-M/3. Llibre de desposoris de dia 13 de gener de 1704 al 31 de desembre de 1727.

1/30-M/4. Llibre de desposoris de dia 24 de gener de 1728 al 21 de desembre de 1751.

1/30-M/5. Llibre de matrimonis de dia 22 de gener de 1752 al 27 de desembre de 1756.

1/30-M/6. Llibre de matrimonis començant dia 1 de gener de 1757 fins dia 27 de desembre de 1761, essent rector el doctor Joan Carles.

1/30-M/7. Llibre de matrimonis de 1762 a 1766. Rector, doctor Joan Carles.

1/30-M/8. Llibre de matrimonis de l'any 1767 a 1771. Rector, doctor Joan Carles.

1/30-M/9. Llibre de matrimonis de l'any 1772 a 1787.

1/30-M/10. Llibre de matrimonis que comença dia 27 d'agost de 1787 fins a l'any 1797. És el primer llibre escrit en castellà.

1/30-M/11. Llibre de matrimonis de 1798 a 1806. Rector, doctor Pere Josep Llull; vicari, Jordi Ramis.

1/30-M/12. Llibre de matrimonis de 1806 a 1809. Hi ha índex alfabètic de noms.

1/30-M/13. Llibre de matrimonis de 1816 a 1829.

1/30-M/14. Llibre de matrimonis de 1830 a l'any 1836. Hi ha índex alfabètic de noms.

1/30-M/15. Llibre de matrimonis de 8 de gener de 1837 a 10 de desembre de 1851. Hi ha índex alfabètic de noms.

1/30-M/16. Llibre de matrimonis des de dia 26 de novembre de 1851 fins al 12 de desembre de 1859. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-M/17. Llibre de matrimonis de 1860 a 1871. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

Mandes pies o defuncions

Els llibres de mandes pies, anomenats així perquè en ells quedava registrada la darrera voluntat del difunt en allò tocant a funeral, enterrament, misses, almoines, etc., també s'anomenen d'òbits o de difunts.

Aquests llibres comencen també en el segle XVII, encara que ja hem dit que ens els quaderns de baptismes sembla que també hi ha defuncions.

Al contrari del que s'acostumava, els difunts que eren enterrats a Sant Francesc o a Sant Domingo eren inscrits en els llibres de la parròquia, per tant no hi ha llibres d'òbits ni de Sant Francesc ni de Sant Domingo. En canvi, les monges jerònimes del monestir de Sant Bartomeu sí que tenen llibre de defuncions, a més són enterrades al mateix monestir.

1/30-D/1. Llibre de les clàusules de testaments de l'any 1602 al 1627.

1/30-D/2. Difunts de la parròquia d'Inca de 1628 a 1676. En aquest llibre seran escrits tots els cossos sepultats a la parròquia d'Inca que moriran així amb testament o sense testament, i de les obres pies que es deixaran, començant el 31 del mes de maig de l'any 1628.

1/30-D/3. Llibre de difunts de 1676 a 1706. Hi ha índex alfabètic de noms.

1/30-D/4. Obres pies de 1704 a 1714.

1/30-D/5. Llibre de difunt de 1714 a 1727. Llibre de difunts de la parròquia de Inca sepultats a l'església parroquial de la dita vila, en el convent de Sant Domingo, a Sant Francesc, etc. Comença el 9 de febrer de 1714 fins al 31 de desembre de 1727. Joan Carles, rector.

1/30-D/6. Llibre de difunts de la parròquia d'Inca sepultats en la dita església, en el convent de Sant Domingo, Sant Francesc, etc. Comença dia 11 de gener de 1728 fins a l'11 de gener de 1740. Joan Carles, rector.

1/30-D/7. Llibre de difunts sepultats en la parròquia església, en el convent de Sant Francesc, en el de Sant Domingo, etc. Comença dia 7 de febrer de 1740 i acaba a 27 de desembre de 1751.

1/30-D/8. Llibre de difunts d'Inca sepultats a l'església parroquial, en la de Sant Domingo, Sant Francesc de la dita vila. Comença el dia 1 de gener de 1752 i acaba dia 24 de desembre de 1756. Joan Carles, rector.

1/30-D/9. Llibre de difunts d'Inca sepultats a l'església parroquial, a la de Sant Domingo, Sant Francesc de la dita vila. Comença dia primer de gener de 1757 i acaba el 31 de desembre de 1761. Joan Carles, rector.

1/30-D/10. Llibre de difunts de 1762 a 1766. Rector, Joan Carles.

1/30-D/11. Llibre de difunts de 1767 a 1771.

1/30-D/12. Llibre de difunts de 1772 a 1780. En la visita pastoral celebrada dia 9 d'abril de 1780 es mana que aquest llibre sigui entregat a l'Arxiu Diocesà, ja que està acabat.

1/30-D/13. Llibre de difunts de 1780 a 1786. És el primer llibre escrit en castellà. Hi ha índex alfabètic de noms.

1/30-D/14. Llibre d'obres pies començant el 21 de setembre de 1876 fins a 1794. Hi ha índex alfabètic de noms.

1/30-D/15. Llibre de difunts de dia 10 de gener de 1795 a 1802. En aquest llibre es mana que amb la numeració es destriïn homes, dones i els sepultats a l'església parroquial o a Sant Francesc, etc.

1/30-D/16. Llibre de difunts de 1803 a 1816.

1/30-D/17. Llibre d'enterraments de 1817 a 1833. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-D/18. Llibre de difunts des de 1834 fins a l'any 1843. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-D/19. Llibre de difunts que comença dia 9 de gener de 1844 fins a 1 de gener de 1850. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-D/20. Llibre de difunts pàrvuls i adults des del 3 de gener de 1850 fins al 10 de desembre de 1851. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-D/21. Llibre de difunts del 4 de novembre de 1851 al 30 de desembre de 1859. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

1/30-D/22. Defuncions de 1860 a 1869. Hi ha índex alfabètic de llinatges.

Albats

1/30-d/1. Llibre d'albats enterrats a la parròquia, al convent de Sant Domingo, etc. de 1743 a 1745.

1/30-d/2. Llibre d'albats i mig-cossos de 1767 a 1780. Rector, Joan Carles.

1/30-d/3. Llibre de pàrvuls i pàrvules sepultats a l'església parroquial de la vila d'Inca i a la de Sant Domingo i Sant Francesc des de l'any 1780 fins a 1803. És el primer llibre escrit en castellà.

1/30-d/4. Llibre de pàrvuls dels anys 1804 a 1822.

1/30-d/5. Llibre de pàrvuls de 1861 a 1869.

CONCLUSIONS

En conclusió, gràcies a les imposicions del Concili de Trento es tenen registres des del segle XVI-XVII dels sacraments de la ciutat d'Inca que es conserven a l'Arxiu Diocesà.

ADDENDA

CARTA DEL BISBE JUAN DÍAZ DE LA GUERRA PROHIBINT QUE EN EL BAPTISME ES POSI EL NOM DEL BEAT RAMON LLULL

Muy señor mio: aviendo sido servido, su Señoría Ilustrísima y Reverendísima, el obispo, mi señor, dar un decreto con fecha 24 del próximo pasado agosto, al que para su ejecución mando passar al Muy Ilustre señor vicario general, cuio decreto es como se sigue:=- En la Ciudad de Palma a veinte y quatro agosto de mil setecientos setenta y seis = el Ilustrísimo y Reverendísimo Don Juan Diaz de la Guerra, obispo de Mallorca, del Consejo de Su Majestad etc. Dixo que deseyando que en los Santos sacramentos se observasen con el maior cuidado y diligencia las disposiciones de la santa Iglesia y que y que no se introduzca abuso en lo más santo de la religion y en la sagrada administración siendo la imposición del nombre a los bautizados una de las cosas en la que debe poner el maior cuydado por los ministros; no imponiendo el que no son Santos canonizados ni beatos formal ni equivalentes por la Santa Iglesia a quienes privativamente toca aunque los pedres y padrinos pidan se les imponga por su ignorància y error por el que el vulgo da el título de beato y alguna vez de santo para lo que carese enteramente de autoridat y aun es incapas de ella, siguiéndose de aquí confirmarse en su ignorància y error los pedres y padrinos de que seyan veraderos (sic) Santos o beatos, viendo impuesto el nombre como tales; sin resistència, contradiccion ni dificultad por aquellos que como más ilustrados debían impedirlo y a quien toda la administración más santa y arreglada de las disposiciones de la santa Iglesia, creiendo que a los quienes se impone tales nombres estan bajo la tutela i proteccion de aquellos que jusgan verdaderamente beiatos y Santos y amigos de Dios; y habiendo llegado a nuestra noticia que algunos cures y vicarios (sin duda por la importunidad de pedres y padrinos) an impuesto o imponent alguna vez el nombre de Raymundo Lulio, que no es santo ni beato formal ni equivalente, ni aun se halla i ntroducida su causa en la Congregación de Ritos ni moralment lo será en muchos años, lo que no es custo permitir ni que se crea que semecante abuso sea con aprobación tàcita o expresa de su Señoría Ilustrísima y Reverendísima, dixo devia prohibir y proibió que en lo futuro en ningún caso ni en ninguna causa e importunidad los parrocos o vicarios pongan a los bautizados el nombre de Raymundo Lulio y mandava y manda a su provisor y Vicario general cele la ejecución de este decreto y haga poner cópia de el en los libros de bautismos y bajo las penes y apercebimientos que según las circunstancias de los casos creyan convenientes para lo que se le remita

copia autentica por mi el infrascrito secretario de càmera y lo firmo de que doy fe. = Juan, obispo de Mallorca. = Por mandato de su Señoría Ilustrísima D. Antonio Peña, secretario. Lugar del + sello = Ha mandado dicho Muy Ilustre señor Vicario general con auto del día presente pasar orden con incerción del expresado decreto a todos los párrocos de las Iglesia de esta diócesis en donde ay pila bautismal, para que observen puntualment lo que en él se previene, en pena de veinte y cinco libras y otras a su arbitrio reservades y bajo la misma pena que los mismos cures y vicarios cada quinquenio le remitan lols libros originales de bautismos, confirmaciones, matrimonios y entierros, a tenor de lo proveido en las constituciones sinodales, para ponerse en el archivo de esta curia, cin reservarse copia de dichos libros por ningun pretesto y ren caso de averselas reservado de los antesedentes quinquenios y paran en los archivos y secrestias o en poder de los mismos cures o vicarios, los remitan igualment, lo que prevengo a vuestra Merced para su intelligenza y en cumplimiento de lo mandado por dicho muy Ilustre Señor Vicario general en el expresado auto. Dándome aviso de ésta para ponerlo en noticia de dicha Su Señoría = Nuestro Señor guarde a vuestra Merced muchos años. Palma y Curia Eclesiástica 5 de 7bre de 1776 = Besa las manos de Usted su más afectuoso servidor Benito Verd escrivano mayor y secretario

Aquest decret, com era d'esperar, va contrariar a molts capellans mallorquins, que, molt a contra cor, l'hagueren de complir, encara que alguns rectors, com el de Sant Jaume de Ciutat de Mallorca, retardaren fer-lo efectiu.

L'organització de la vila d'Inca en el segle XVII. Les actes del Consell 1645-1653

Àngela Beltran Cortès

Historiadora angelabeltran6@hotmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.165

Paraules clau: Inca, actes, organització, batlle.

Resum. *En aquest treball pretenem recollir un estudi sobre l'organització de la vila d'Inca en el segle XVII a partir de la informació extreta de les actes dels consells.*

Keywords: Inca, Transactions, Organization, Mayor.

Abstract. *In this work we want to do a study on the organization of Inca in the 17th century based on the information extracted of the transactions of the Council.*

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball és un estudi de les actes del Consell de la Vila des de 1645 fins a 1653. Amb ell es pot esbrinar com estava organitzada Inca, els diferents càrrecs i les persones que els ocupaven.

Per aproximar-me a l'objecte d'estudi fonamental, aquest treball s'estructurarà en una sèrie de punts importants. La metodologia que hem seguit és la de lectura de les actes del Llibre del consell des de 1645 fins a 1653, any després de la pesta. A partir d'aquesta lectura hem fet *registres* per poder detallar, de manera resumida, quins temes es tractaven en els consells i els diferents noms i càrrecs que apareixien en cada una de les actes.

A través d'aquests plànols d'anàlisi s'espera poder aportar alguna cosa al coneixement de l'organització de les viles de Mallorca en el segle XVII.

2. EL CONSELL DE LA VILA D'INCA

El que hem de detallar en primer lloc és el funcionament del Consell de la Vila d'Inca. Les actes segueixen totes una mateixa estructura, en primer lloc hi ha la formula inicial: *In dei nomini congregats y ajuntats en la Iglesia del*

*Hospital de esta vila de Incha los honorables...*¹ A continuació es detallen els noms dels jurats, però en primer lloc s'anomena el batlle reial, aquest varia al llarg dels anys, després s'anomenen els assistents, jurats i consellers.

Hem de tenir en compte el sistema d'elecció dels càrrecs del Consell de la Vila. A Mallorca s'anomena *sac e sort*, és a dir el sistema insaculatori. *El procedimiento insaculatorio conoció una gran difusión entre los municipios de la Corona de Aragon.*² Aquest sistema es basava en un procés electoral que regulava la vida local.³ Tot i així no hem de deixar de banda que es fonamentava també en la societat estamental i, per tant, era una representació basada en el poder econòmic de cada estament.⁴ La clau del sistema insaculatori radica en la possibilitat d'accés a les bosses, controlada per aquells que en inici decidien quins noms s'hi introduïen.⁵ Així, consistia en una sèrie de rodolins amb els noms dins cada bossa i un *minyó de tendra edat procedint per lo nom del pare, del fill y del sperit sant*⁶ feia l'extracció del rodolins.

El que podem veure és que aquest sistema presenta falles, ja que hi ha noms repetits en les bosses, un exemple és *Marti Perelló inútil per no haver begat*⁷ i també noms que no compleixen les condicions per a aquells càrrecs, com per exemple no haver esperat el temps corresponent entre un càrrec i un altre: *Joan Massanes inútil per no haver begat 3 anys sinó 2.*⁸

L'organització de la vila es divideix en tres: mà major, mà mitjana i mà menor.⁹ La mà major estava integrada per les persones més riques de la vila. En segon lloc, la mà mitjana estava formada per persones d'un sector socioeconòmic mitjà. La mà menor estava integrada pels menestrals dedicats a oficis mecànics, els petits comercials i agricultors de la població. En el cas d'Inca, per exemple, destaquen els oficis de gerrer i sabater.¹⁰

*A la vila d'Inca, com a la majoria de la Part Forana, es donà un conjunt d'activitats artesanes dedicat especialment a l'abastiment de les demandes interiors.*¹¹ A tal efecte, disposaven de sastres, fusters, ferrers... Tot i que les

1 Bennisar, O. V. 1989. "La peste de 1652 en Mallorca". *BSAL* 45, 239.

2 AMI. Llibre de consells 1645-1655, f 1r 2v.

3 Romá, A. A. 1992. "Autoridad real y poder local: Reflexiones en torno al desarrollo del procedimiento insaculatorio en los municipios valencianos durante la época foral moderna". *Pedralbes: revista d'història moderna* (12), 17.

4 Ídem.

5 Romá, A. A. 1992. "Autoridad real y poder local: Reflexiones en torno al desarrollo del procedimiento insaculatorio en los municipios valencianos durante la época foral moderna". *Pedralbes: revista d'història moderna* (12), 18.

6 AMI. Llibre de consells 1645-1655, f 1r 2v.

7 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 9v 10r.

8 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 87v 88v.

9 Es pot observar aquest fet en les diferents actes que relaten els processos d'extracció i, a més, hi ha referències que era un fet estès, com es pot comprovar a Romá, A. A. 1992. "Autoridad real y poder local: Reflexiones en torno al desarrollo del procedimiento insaculatorio en los municipios valencianos durante la época foral moderna". *Pedralbes: revista d'història moderna* (12), pàg. 17.

10 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 55v 56r. AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 87v 88v.

11 Bernat i Roca, Margalida. 1997. "Hòmens feiners i d'indústria". Els menestrals de la vila d'Inca

dades que es tenen sobre ells són mínimes, cal suposar que el nivell d'inversió i producció era el bàsic. Precisament, per aquest motiu aguantaren més bé les diverses conjuntures. En contrapartida, i aquí rau la principal peculiaritat d'aquesta vila, es donà un altre tipus d'activitat, més vinculada amb mercats més enllà de la simple autarquia local.

Especialment destacats varen ésser els sabaters, degut al seu grau d'especialització en un principi feien sabates per abastir la demanda de la vila, però molt prest es començaren a vendre per tot Mallorca.¹²

El conjunt d'activitats relacionades amb les manufactures tèxtils controlaven tot el procés de fabricació, fins i tot el tint que no era comú que es fes fora de Ciutat.¹³ Aquests col·lectius requerien despeses de capitalització i de manteniment molt més altes, i depenien fortament de les conjuntures econòmiques, polítiques i socials. Es trobaven, per tant, més exposats a l'adversitat. D'aquí que, d'una manera molt primerenca, intentassin agrupar-se i deslligar-se de Ciutat.¹⁴

En primer lloc, els sabaters van ser un dels primers oficis que es va diferenciar a Inca, ja hi havia unes regulacions, tot i que molt breus, dos capítols de 1411,¹⁵ i pocs anys després set capítols que daten de 1458.¹⁶ Un avantatge que tenien els sabaters inquers era la facilitat per obtenir pells. Allò cert és que tot indica que la seva activitat va fructificar a partir de la segona meitat del s. XV, les primeres mostres de dinamisme i ganes de defugir del control centralitzat de Ciutat.¹⁷ Ja a principis del s. XVI, existeixen indicadors d'una crisi en el col·lectiu, provocada, en part, per la pressió dels artesans de Ciutat que, de mica en mica, anaven monopolitzant la producció i el comerç de les pells. Una via constantment considerada com a única esperança per acabar amb aquesta crisi i les dificultats era la separació definitiva del gremi de Ciutat. Aquesta no es va aconseguir fins a les darreries del s. XVII, l'any 1697, i els capítols que la feren possible es troben al Còdex 81 de l'Arxiu del Regne de Mallorca.¹⁸

El fet que Inca sigui coneguda per la ceràmica es deu, en bona part, al paper

entre els s. XIII i XV." *A IV Jornades d'estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca, pàg. 50.

12 Deyà Bauçà, M. J. 2004. *La manufactura a Inca durant l'Antic Règim*. Institut d'Ensenyament Secundari Pau Casesnoves. Documenta Balear: Palma de Mallorca.

13 Deyà Bauçà, M. J. 2004. *La manufactura a Inca durant l'Antic Règim*. Institut d'Ensenyament Secundari Pau Casesnoves. Documenta Balear: Palma de Mallorca.

14 Bernat i Roca, Margalida. 1997. "Hòmens feiners i d'indústria". Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV." *A IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

15 Bernat i Roca, Margalida. 1997. "Hòmens feiners i d'indústria". Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV." *A IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

16 Deyà Bauzá, Miguel José. 2002. "La maufactura de la piel en la Mallorca preindustrial". A Erbina, C. P. M. *Las islas del calzado: historia económica del sector en Baleares (1200-2000)*. Leonard Muntaner Editor: Palma, pàg. 140.

17 Bernat i Roca, Margalida. 1997. "Hòmens feiners i d'indústria". Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV." *A IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

18 Opus citatum.

dels terrers de Mandrava que estigueren en actiu fins als anys 60 del segle XX.¹⁹

Les actes que ens donen la informació sobre l'organització de la vila d'Inca són dues cada any, les primeres de dia 6 de gener, quan s'extreien els elets de batle i les segones el mes de maig, en què es duia a terme l'extracció de la resta dels càrrecs.

a. Batle reial

*La administración real, a cuya cabeza hemos situado al Lloctinent General, disponia de una serie de cargos que también debían administrar justicia y mantener el orden. Entre ellos hemos de destacar el batle.*²⁰ Els batles es varen designar des dels primers moments posteriors a la conquesta. Des del segle XIII ja es documenten els de Sineu, Petra, Lluçmajor, Montuïri, Felanitx, Porreres, Bunyola... A Inca el primer batle es documenta el 1247.²¹

*Los bailes reales de las villas constituyen los órganos peculiares de la administración real inferior de Mallorca.*²² Exerceixen les seves atribucions en el districte d'una vila que es troba representada pels jurats i el Consell de la Universitat. Així doncs, els batles són òrgans locals de l'administració central amb intervenció en el govern municipal. Les seves atribucions són delegades pel governador i altres autoritats, han de publicar i executar les disposicions i mandats dels oficials superiors. Per tant, les seves funcions es podrien resumir com assistència general a l'administració.²³

Les competències dels batles no segueixen una evolució lineal. En el segle XIV hi hagué una ampliació de les seves atribucions en detriment de per exemple el verguer forà. Fou privat d'algunes competències amb els mostassafs i els capitans d'armes. Durant l'edat moderna perdé també algunes competències penals.²⁴

Inicialment els batles depenien del batle de Mallorca i eren nomenats per aquest darrer.²⁵ Pel que fa a l'extracció dels elets de batle reial, l'any 1459 els síndics forans sol·licitaren al monarca que l'elecció dels batles es dugués a terme entre tres o quatre noms extrets pel sistema d'insaculació o *sort i sach*.

Així doncs, els batles de les viles eren nomenats pel rei, o en defecte d'això pel lloctinent, entre tres o quatre electes extrets entre els membres de la mà major a sort en un Consell municipal.²⁶

19 Bernat i Roca, Margalida i Serra i Barceló, Jaume. 1995. "Els gerrers d'Inca al segle XVII." A *II Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

20 Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. Josep Juan Vidal. El Tall: Palma, pàg. 206.

21 Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54, pàg. 7.

22 Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54, pàg. 8.

23 Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54, pàg. 9.

24 Ídem.

25 Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54, pàg. 23.

26 Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54, pàg. 25.

Els batles havien de ser naturals de la vila i pertànyer a la mà major.²⁷ A més, la pragmàtica d'abreviació de plets de 1398 va establir que els batles de les viles principals, entre elles Inca, havien de disposar de cavall i armes.²⁸ Les extraccions a Inca es realitzaven el 6 de gener de cada any, però en la mateixa acta no es veu quin dels candidats és l'escollit, ni tan sols en les següents. No era fins a certs mesos després que es produïa el canvi de batle en les actes.

A continuació es presenta una taula amb els diferents elects de batle de cada any, i en negreta s'indica el que es veu a les actes que és batle:

Any	Batle
1645 ²⁹	Andreu Planes
1646 ³⁰	Jaume Gual Francesc Reura Miquel Capo Joan Massanes
1647 ³¹	Francesc Reura Francesc Rubert Joan Massanes Joan Reura
1648 ³²	Andreu Planes Francesc Rubert Cristòfol Pons Francesc Reura
1649 ³³	Pere Mairata Miquel Martorel Corme Joan Massanes
1650 ³⁴	Miquel Martorel Corme Joan Massanes Francesc Reura Jaume Gual notari

b. Jurats i consellers²⁹

Els jurats s'elegien pel mateix sistema que els batles, és a dir, pel sistema insaculatori. La diferència principal entre ambdues eleccions és que els noms que s'extreuen són els definitius. Això s'explica perquè l'accés als sacs ja estava controlat. Així, no fa falta esperar a les actes següents per saber els

27 Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54, pàg. 26.

28 Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54, pàg. 27.

29 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 84v 84r.

30 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 93v.

31 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 20v 20r.

32 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 36r.

33 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 52r 53v.

34 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 63r.

Any	Batle
1651 ³⁵	Francesc Reura Joan Massanes Nicolau Marques Francesc Rubert notari
1652 ³⁶	Cristòfol Pons Miquel Capó Joan Massanes Francesc Reura
1653	Cristòfol Pons Miquel Arrom Francesc Rubert Miquel Capó

Figura 1. Portada del primer exemplar de la revista (gener 1873)

jurats. Els jurats s'escollien al mes de maig, concretament el diumenge abans de pentecosta.³⁵

L'elecció dels consellers es realitzava el mateix dia que la dels jurats i pel mateix mètode. El nombre de consellers podia anar variant, i estaven dividits de la mateixa manera que els jurats. El que hem de destacar és la Conselleria de la Vila. Aquesta estava permesa només en les quatre viles amb més població: Inca, Sóller, Pollença i Sineu. Les dites viles tenien dret a dos consellers cada any per al Gran i General Consell.³⁶

Les funcions dels jurats en les viles eren de govern municipal, no només de l'abastiment, la hisenda i les obres públiques, sinó de tot el que tengués a veure amb la ciutat: obres necessàries en el temple parroquial,³⁷ del proveïment de l'aigua, dels pous, dels diversos serveis municipals (carnisseria, peixateria, escrivania), de l'ensenyament, de les festes públiques, de la beneficència...³⁸

35 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 84v 84r.

36 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 93v.

37 Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. Josep Juan Vidal. El Tall: Palma, pàg. 245.

38 Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. Josep Juan Vidal. El Tall: Palma, 352.

Any	Juraria de mà major		Juraria de mà mitjana		Juraria de mà menor		Juraria de menestrals	
1646 ⁴¹	Joan Reura		Miquel Carbonell		Jaume Llompard		Jaume Cantallops	
1647 ⁴²	Francesc Reura apotecari		Gabriel Gual Ferriol		Miguel Costa Morro			
1648 ⁴³	Joan Massanes	Cristòfol Pons ⁴⁴	Nicolau Marquès	Joan Marques de la mostra	Guillem Bennassr Salset	Pere Fimo	Joan Perelló del Pou	Joan Guerau
1649 ⁴⁵	Pere Mairata		Nicolau Arrom		Francesc Carbonell Bosca		Joan Vilapriu sabater	
1650 ⁴⁶	Miquel Martorell Corme Francesc Reura inútil per no haver begat 3 anys sinó 2 Cristòfol Pons		Miquel Cantallops		Pere Simo		Bartomeu Arrom	
1651 ⁴⁷	Joan Massanes inútil per no haver begat 3 anys sinó 2 Jeroni Vicens		Jaume Cantallops		Joan Mairata de Joan		Bernat Arrom	
1652 ⁴⁸	Nicolau Marquès		Andreu Massip		Joan Mulet		Bartomeu Nadal paraire	
1653 ⁴⁹	Cristòfol Pons		Mateu Martorell		Bartomeu Gil		Rafel Llobera	

39 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 64v.

40 Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. Josep Juan Vidal. El Tall: Palma, 245.

41 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 9v 10r.

42 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 25v 27v.

43 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 42v 44r.

44 XXX de maig de 1648. A causa de la nova *habilitatio* del senyor virrei el comte de Montoro del 23 de maig es procedeix a realitzar de nou l'extracció dels càrrecs de la vila. AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 45v 46r.

45 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 55v 56r.

46 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 67v 69v.

47 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 87v 88v.

48 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 95r 96v.

49 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 108v 109v.l.

Any	Conselleria de mà major		Conselleria de mà mitjana		Conselleria de mà menor		Conselleria de menestrals	
1646 ⁵⁰	Joan Roure Nicolau Marques Francesc Rubert, notari Joan Llompard Guillem Gil Jaume Gual notari Jaume Nicolau – útil		Jaume Llompard Sebastià Caimari Pere Pere Balle Martí Perelló inútil per no haver begat Miquel Morro Joan Antoni Pere Fiol Pere Figuerola Martí Oliver Joan Mairata		Joan Estrany Gari Bartomeu Arrom Sebastià Planes Joan Llompard Francisco Campaner Rafel Planas		Gabriel Font Fuster Mateu Ferragut inútil per no haver begat Andreu Planas Gabriel Rubert Miquel Arrom sombreterer Antoni Mestra Joan Campins inútil per no haver begat Joan Rayo Angil Guillem Oluir	
1647 ⁵¹	Pere Mairata Antoni Gali Gabriel Fossels Gali Gabriel Gual Ferriol Andreu Planes Magi Carbonell		Antoni Pujades Maseta Jaume Vilapriu Jaume Cantallops Portal Joan Fabregues Pere Figuerola de Bernat Joan Bernasser		Bernat Arrom Llorenç Amer Pere Ramis Joan Rubert Agla Antoni Llobera Parronio Joan Ramis del Cantó		Mateu Ferragut Bartomeu Nadal Bernat Macip Mateu Genestra Gabriel Azina Joan Campins	
1648 ⁵²	Francesc Reura Apotecari Miquel Mulet Joan Marques de la Mostra Miquel Martorell Corme Miquel Cantallops Joan Massanes	Bartomeu Ferrer Nadal Rosselló Francesc Macip i Vich Miquel Cantallops Francesc Reura Apotecari ⁵³	Miquel Planes Guillem Campins Bernat Deneis Joan Assones. Miquel Morro Cosea.	Miquel Planas Joan Mairata Joan Guerau de Pere Guillem Carbonell Bosca Pere Fiol Ramon Martorell	Joan Domenech Joan Ramis del Mercat Antoni RamiS Gabriel Fabet Bartomeu Ferrer Rabasseta Joan Morro	Joan Morro Costa Bartomeu Ferrer Rabasseta Joan Morro Miquel Llobera Gabriel Sabet Joan Ramis del mercat	Guillem Martorell Andreu Parias Andreu Garriga Bartomeu Ballester Antoni Beltran Gabriel Font inútil per ser mort	Bartomeu Ballester Francesc Garriga Jaume Xanxo Andreu Pericas Rafel Prats
1649 ⁵⁴	Esteva Bibiloni Andreu Macip Francesc Rubert notari Gabriel Valles Guillem Duran Pere Mairata		Joan Mulet de Miquel Pere Fiol d'Antoni Jaume Planes Joan Llompard Catiu Joan Mulet Pere Femo		Miquel Llobera Cristòfol Melis Joan Perelló Miquel Ramis Jaume Reura Joan Morro Costa		Antoni Mestre gerrer Sebastià Pieres Pere Fiol gerrer Joan Rayo Joan Buir Guillem Bertran	

50 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 9v 10r.

51 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 25v 27v.

52 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 42v 44r.

53 XXX de maig de 1648. A causa de la nova *habilitatio* del senyor virrei el comte de Montoro del 23 de maig es procedeix a realitzar de nou l'extracció dels càrrecs de la vila. AMI. Llibre de Consells, 1645-1655, f. 45v 46r.

54 5AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 55v 56r.

Any	Conselleria de mà major	Conselleria de mà mitjana	Conselleria de mà menor	Conselleria de menestrals
1650 ⁵⁵	Guillem Bernasser. Cristòfol Pons Jaume Gual, notari Jaume Llompart Miquel Francesc Macip Pere Rosselló	Miquel Planes inútil per no haver begat Bartomeu Ferrer Rabasseta inútil per no haver begat Joan Bernasser Joan Fabregues Pere Balle Francesc Carbonell Miquel Morro Costa inútil per no haver begat Ramon Martorell inútil per no haver begat Guillem Campins Jaume Vilapriu	Lorenç Ramis Mateu Far Bartomeu Arrom Bernat Arrom inútil per ser germà del dadalt Joan Garau de na Llobera Joan Ramis del mercat inútil per no haver begat Joan Figuerola Miquel Ramis del Born	Bartomeu Nadal Bartomeu Ballester inútil per no haver begat Antoni Beltran inútil per no haver begat Tomas Marques Bartomeu Llompart Mateu Genestra Andreu Pericas inútil per no haver begat Pere Prats Gabriel Alsina
1651 ⁵⁶	Matgi Carbonell. Nadal Rosselló Miquel Arrom Jaume Cantallops Jeroni Vicens Joan Massanes	Miquel Morro Martí Oliver Pere Balle Jaume Llompart Bartomeu Gil Sebastià Caimari	Bartomeu Genestra Antoni Fontvila Antoni Domenech Guillem Sabat Bartomeu Ferrer Rabasseta Pere Planes	Jaume Carrio paraire Mateu Ferragut Joan Campins Pere pieres gerrer Andreu Pericas gerrer Antoni Beltran sabater
1652 ⁵⁷	Pere Perelló apotecari inútil per no haver begat Joan Mairata de Jaume Guillem Sorei Bartomeu Ferrer Miquel Cantallops Nicolau Marqués Guillem Duran	Ramon Martorell Joan Mulet Antoni Pujades Jaume Llompart Jaume Carrio	Miquel Bernasser Antoni Fontvila Joan Vilapriu Joan Ramis Guillem Bernasser Joan Pujades	Jaume Carrio paraire Antoni gerrer Joan Campins Pere Pieres gerrer Andreu Pericas gerrer Josep Beltran Fuster
1653 ⁵⁸	Guillem Bernasser Guillem Reura Francesc Rubert Francesc Reura Esteva Bibiloni Bartomeu Ferrer	Jaume Vilapriu Sebastià Mairata Pere Balle Llorens Ramis Joan Domenech	Antoni Morro Pere Planes Antoni de Gil Pere Perelló Mateu Gili Joan Bernasser	Bartomeu Bordils Guillem Beltran Francesc Planes Joan Morro sabater Guillem Alsinas Pere Joan Fornes

55 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 67v 69v.

56 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 87v 88v.

57 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 95r 96v

58 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 108v 109v.l.

Any	Conselleria de la ciutat	
1646 ⁵⁹	Francesc Reura apotecari – útil Jaume Gual Notari	
1647 ⁶⁰	Antoni Planes – útil	
1648 ⁶¹	Francesc Rubert Notari Gabriel Sossies	Cristòfol Pons Joan Massanes
1649 ⁶²	Francesc Rubert notari inútil per no haver begat Cristòfol Pons Joan Massanes	
1650 ⁶³	Francesc Reura Apotecari Pere Mairata	
1651 ⁶⁴	Joan Massanes inútil per no haver begat Francesc Reura Apotecari Inútil per no haver vegat Miquel Arrom Miquel Capoqueto	
1652 ⁶⁵	Francesc Reura Apotecari Inútil per no haver vegat Nicolau Marquès Cristòfol Pons	
1653 ⁶⁶	Guillem Reura Francesc Reura	

59 60 61 62 63 64 65 66

c. Mostassaf

L'elecció del mostassaf estava lligada a les mateixes condicions que la del batle, és a dir, s'extreien una sèrie de noms, però no es veu en la mateixa acta quin és el nom definitiu, ja que l'escollia el lloctinent.

Les funcions del mostassaf eren: vigilància dels mercats municipals, inspecció de les mesures i control dels preus... Totes les viles de Mallorca tenien un mostassaf.⁶⁷ No podem saber la llista dels elets tots els anys ni qui va ser el escollit, però s'han extret una sèrie d'anys de les actes.

59 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 9v 10r.

60 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 25v 27v.

61 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 42v 44r.

62 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 55v 56r.

63 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 67v 69v.

64 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 87v 88v.

65 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 95r 96v.

66 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 108v 109v.

67 Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. Josep Juan Vidal. El Tall: Palma, pàg. 212.

El primer mostassaf del qual es tenen notícies a Inca és Jaume Gual al 1645.⁶⁸ Les pròximes aparicions d'aquest càrrec són en les extraccions de 1647 i 1648, i són respectivament:

Elets de mostassaf⁶⁹

Joan Marques de la Mostra – útil.

Joan Llompard de Miquel – útil.

Joan Mairata del Caminar – útil.

Gabriel Fossis Gali – útil.

Elects de mostassaf⁷⁰

Pere Mairata – útil.

Joan Anones – útil.

Nicolau Marques inútil per ser jurat

Joan Marques – útil.

Miquel Mulet – útil.

d. Altres oficis:

- Botiguer

El botiguer era la persona encarregada d'administrar la botiga de la vila, on es guardava el blat i l'ordi.⁷¹ Hi ha diverses actes que parlen del botiguer i dels seus servicis a Inca. Només coneixem el nom d'un: Cristòfol Pons.⁷²

3. CONCLUSIONS

En conclusió hem d'assenyalar la importància de l'estudi dels documents per conèixer la realitat del segle XVII. Podem veure com a Inca estaven presents tots els càrrecs, encara que alguns anys no sabem qui són, un exemple n'és el botiguer, del qual només sabem un nom.

68 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 2v.

69 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 25v 27v.

70 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 42v 44r.

71 Rosselló Vaquer, R. R., & Pons, A. L. 1982. *Història de Campanet*. Ajuntament de Campanet: Mallorca.

72 AMI. Llibre de consells, 1645-1655, f. 40v.

4. BIBLIOGRAFIA

Bennasar, O. V. 1989. "La peste de 1652 en Mallorca". *BSAL* 45, 233-247.

Bernat i Roca, Margalida. 1997. "Hòmens feiners i d'indústria'. Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV." *A IV Jornades d'estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca.*

Deyà Bauçà, M. J. 2004. *La manufactura a Inca durant l'Antic Règim*. Institut d'Ensenyament Secundari Pau Casesnoves. Documenta Balear: Palma de Mallorca.

Planas Rosselló, A. 1998. "Los bailes de las villas de Mallorca". *BSAL*, 54.

Romá, A. A. 1992. "Autoridad real y poder local: Reflexiones en torno al desarrollo del procedimiento insaculatorio en los municipios valencianos durante la época foral moderna". *Pedralbes: revista d'història moderna* (12), 17.

Vidal, J. J. 1996. *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca: siglos XV-XVII*. Josep Juan Vidal. El Tall: Palma.

El pontificat mallorquí del bisbe Gabriel Llompart i Jaume (1925-1928)

Pere Fiol i Tornila

Llicenciat en Història i rector emèrit perefiol@yahoo.es

doi: 10.3306/JELINCA.20.179

Paraules clau: prevere, professor, canonge, capítol, bisbe, Seu.

Resum. *Després d'escorcollar les arrels d'aquesta família de pagesos inquers, s'acompanyà l'infant al Seminari, on fou acollit pel padri de fonts, que era el rector de la institució. Veim com progressà en saviesa i en valors humans i espirituals, tot guanyant-se la confiança de companys i de superiors que el portarien a ser elegit per bisbe. Després de dos curts pontificats, un a Tenerife (1918-1922) i un altre a Girona (1922-1925), fou nomenat bisbe de Mallorca i d'Eivissa, i l'estudi del pontificat mallorquí és l'objecte d'aquest treball.*

Keywords: priest, teacher, canon, chapter, bishop, Seu.

Abstract. *After investigating the roots of this family of farmers, the child is accompanied to the Seminary, where he is welcomed by his godparent, who was the rector of the institution. We see how he progresses in wisdom and in human and spiritual values, gaining the trust of his schoolmates and superiors who will lead him to be chosen as bishop. After two short pontificates, one in Tenerife (1918-1922) and the other in Girona (1922-1925), he was proclaimed Mallorca and Ibiza's Bishop, and the study of the Mallorcan pontificate is the object of this communication.*

1. LA FAMÍLIA

Dia 09.09.1857 es casaven, al temple parroquial d'Inca, Gabriel Llompart i Campins amb Francisca Jaume i Mateu,¹ posant la residència en el carrer de la Murta. El primer infant d'aquella novella parella fou Antònia Paula, que va néixer dia 24.07.1858.² Es veu que la família canvià de domicili i s'establí al carrer Major, a la casa pairal de Gabriel, ara propietat de son germà Pere Josep, prevere

¹ APSMM llibre 215. Matrimonis 1850-1857, foli 62, inscripció núm. 38. Son pare era fill de Gabriel i de Paula, i sa mare, de Bernat i Antònia Anna. El prevere que assistí el matrimoni fou Mn. Francesc Brunet, beneficiat, i els testimonis foren Guillem Massot i Joan Ramis.

² APSMM Llibre 174, foli 59g.

i canonge de la Seu, que vivia al Seminari, atès que era el rector d'aquella institució, ja que tots els altres fills nasqueren al carrer Major, conegut llavors com "carrer de la Rectoria". Allà va néixer Antònia Anna dia 30.11.1860;³ Gabriel Maria, el nostre biografiat, que va néixer dia 19.11.1862;⁴ Bernat Maria 21.12.1864,⁵ un altre Bernat Maria dia 28.06.1867;⁶ un altre Bernat Maria dia 07.12.1869;⁷ Antònia Anna Maria dia 21.97.1871,⁸ i Francisca Maria, nascuda dia 16.01.1874.⁹

La família vivia ben prop de l'església i de la rectoria, que llavors estava a l'actual carrer Major, i sens dubte l'infant Gabriel era ben prompte a anar a l'església, fer d'escolanet i cantadoret, més perquè vivia a la casa de l'oncle canonge i rector del Seminari¹⁰ Mn. Pere Josep Llompart i Campins (1807-1893), i tenia un

3 Ibídem llibre 175, foli 40g.

4 Ibídem foli 110: "En la villa de Inca dia 21 de Noviembre 1862 el infraescrito Rector bautizó un niño nacido el día 19 á las 5 de la tarde en la calle La Rectoria, hijo de Gabriel Llompart, conrador, y de Fracisca Jaume consortes. Abuelos Paternos Gabriel y Paula Campins, consortes y Maternos Bernardo y Antonia Ana Mateu consortes, todos de Inca. Fue su nombre Gabriel, Maria y fueron Padrinos el Muy Ilustre Don Pedro José Llompart y Campins Pbro, Canónigo Magistral de la Santa Iglesia de Mallorca y por su comisión Guillermo Llompart y Campins y Paula Campins y Rubert á quienes etc. De que certifico. Antonio Sastre y Vila, Pbro y Rector".

5 Ibídem foli 172 sens dubte fou albat.

6 Ibídem, llibre 176, foli 76g, sens dubte fou albat.

7 Ibídem, foli 139g.

8 Ibídem, llibre 177, foli 17.

9 Ibídem, foli 82.

10 Mn. Pere Josep Llompart i Campins va néixer a Inca dia 03.09.1807. Estudiades les primeres lletres a Inca, passà al Seminari per cursar els estudis eclesiàstics. L'any 1824 veim que feia de fàmul al Seminari, per poder pagar els estudis. Dia 17.02.1829 feia son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors. El 1830 fou nomenat catedràtic de Filosofia del Seminari, havia desaparegut la Universitat i s'hagueren de crear les càtedres necessàries perquè els seminaristes poguessin estudiar. Dia 02.10.1831 va dir missa nova a Inca i, perquè es feia l'església nova, la capta fou destinada a les obres de l'església i es recolliren 1 lliura i 15 sous. Aquest mateix any rebé una beca per poder seguir estudiant Teologia Moral i Sagrada Escriptura, i el 1832 fou nomenat mestre de Patges, i li pertocà viure al Palau. Dia 28.03.1833 fou nomenat domer de la Seu, i havia de tenir cura de les moltes celebracions que s'hi duïen a terme. Quan arribà el bisbe Salvà i convocà oposicions per a rectoria, s'hi presentà i aconseguí la nota més alta, i li pertocà la rectoria de Sóller, de la qual prengué possessori dia 08.03.1853, tot vetlant per aquell temple i tenint cura que les Religioses Escolàpies arribassin a aquella vila, per educar les dones d'aquella vall. A la fi de 1854 passà com a rector a Santa Eulàlia i allà estant es presentà a les oposicions per a canonge magistral i les aconseguí (1858). La Magistralia havia quedat buida perquè Mons. Mateu Jaume i Garau, magistral i rector del Seminari, havia estat nomenat bisbe de Menorca. Si fou magistral per haver guanyat les oposicions, el bisbe Salvà el nomenà rector del Seminari per les qualitats que tenia aquest bon i virtuós capellà. Hagué de fer front a molts problemes d'un casal que havia estat pensat com a col·legi major per a 25 estudiants que anirien a escola a la Universitat, i ara hi havia d'haver lloc per als estudiants, que anaven augmentant degut a la disciplina eclesiàstica, que més i més demanava l'internat; s'havien d'habilitar unes aules, una biblioteca, una capella capaç d'aixoplugar els seminaristes... Mn. Llompart i Campins planificava les coses, i va tenir anys per aconseguir les metes proposades. Quan la reina Isabel II vengué a Mallorca, Mn. Llompart demanà al president del Capítol que li demanàs el convent i l'església de Sant Francesc per traslladar-hi el Seminari. Es veu que no prosperà, i Mn. Llompart i Campins va anar comprant diferents cases de l'entorn i totes les que hi havia en el carrer Caldés, i amb l'arquitecte Bartomeu Ferrà i Perelló feren els plànols (1879) que posteriorment es realitzaren. Coneixedor de la situació econòmica de les famílies mallorquines, establí dos menjadors, cosa ben normal i ben acceptada en aquell temps, per abaratir la quota que els seminaristes havien de pagar, com també, seguint el pla d'estudis donat pel Govern de Madrid l'any 1852, hi havia la possibilitat de fer una carrera curta i una carrera llarga. Fou rector del Seminari fins que li arribà la mort, si bé quan arribà el bisbe Cervera l'any 1887 dia primer d'abril Mn. Miquel Maura i Muntaner fou nomenat vicerector, i fou un bon bàcul en la seva senectut. Morí a Palma el 20.02.1893.

cosí capellà, Mn. Pere Josep Llabrés i Llopart,¹¹ que aleshores vivia per Palma i estava a la Seu. La família vivia del camp, ja que eren conradors, i he de dir que a una acta davant el notari Antoni Mulet i Mas, feta dia 27.11.1884, son pare Gabriel no va poder firmar perquè no en sabia. Així era la cultura a les nostres cases, però l'honradesa, l'esperit de treball i de solidaritat, les ganes de superar-se, l'amor a Déu i als germans sí es vivien en aquella casa, i aquestes virtuts cristianes i cíviques bé les sembraren en els cors d'aquells infants.

2. ANYS D'ESTUDI I DE FORMACIÓ

L'infant Gabriel volia anar al Seminari, volia ser capellà, però la família el necessitava, no hi havia cap altre fill a la casa que pogués ajudar son pare i les terres del camí de Biniagual necessitaven braços per poder atendre les necessitats de la família. D'altra banda, ja hi havia l'oncle i el cosí Pere Josep que eren capellans i podien atendre les necessitats religioses de la família, però Gabriel no deixava d'insistir, i sa mare li feia costat. Sense perdre l'esperança l'infant Gabriel estudiava llatí. A la fi l'amo En Gabriel cedí i el curs 1875/76 entrarà al Seminari. Dia 28.09.1875 s'examinà de primer de Llatí, i aprovà; l'endemà dia 29, s'examinà de segon i també aprovà, de manera que començà el curs com a alumne intern de tercer de Llatí, tenint 12 anys, i també, com el padrí de fonts, serví com a fàmul al menjador, i així no havia de pagar la preceptiva quota.¹²

Anà descobrint que el Seminari era una casa molt ben estructurada. A més de l'oncle rector hi havia uns altres dos capellans inquers que li donaren molta confiança: Mn. Bernat Sales i Genestra,¹³ que era professor de Metafísica i de

11 Mn. Pere Josep Llabrés i Llopart va néixer a Inca dia 23.08.1839 i hi morí dia 06.02.1906. També era nebot del Dr. Pere Josep Llopart i Campins, magistral i rector del Seminari. Ben jove entrà al Seminari i dia 02.10.1852, quan acabava de complir 13 anys i era alumne de Filosofia, rebia la clerical tonsura. Essent alumne teòleg del nostre Seminari aconseguí un benefici a la Seu, i dia 21.12.1862 era ordenat prevere. Seguí estudiant, i dia 02.04.1868 es llicencià en Filosofia i Teologia al Seminari Central de València, per rebre el doctorat el 26.06.1868. Posteriorment, dia 18.12.1879, a València mateix, es doctorava en Dret Canònic; també es llicencià en Filosofia i Lletres a la Universitat civil valenciana. A Mallorca no tengué gaire incidència en la vida pastoral i gaudí del benefici que tenia a la nostra Seu. L'any 1882 passà a Canàries amb el novell bisbe de la seu de Tenerife Dr. Jacint Cervera i Cervera (1828-1897), que ocupà aquella seu de 23.03.1882 a 01.07.1885. Fou nomenat vicari general i rector d'aquell Seminari, per rebre la canongia d'ardiaca en el mes de novembre d'aquell mateix any. En el mes de juny de 1892 fou nomenat degà d'aquella seu. Es veu que el clima no li anava gaire bé, i passà els darrers anys de la seva vida a Inca, celebrant moltes vegades en el monestir de Sant Bartomeu, on tenia una germana, sor Assumpció, i una neboda, sor Natàlia Vallori. No mancaren actes literaris al nostre monestir i funcions esplendoroses que omplien d'encens la nau del joliu temple conventual. Morí als 67 anys, quan el seu cosí, el futur bisbe, era canonge a Oriola.

12 Arxiu del Seminari, Llibre de matrícula núm. IV folis 141 i 144.

13 Mn. Bernat Sales i Genestra nasqué a Inca dia 16.01.1816. Quan se suprimí la Universitat mallorquina seguí estudiant al Reial Seminari de Palma, no passà al Seminari Conciliar, després passà a Itàlia i allà acabà els estudis, i hi fou ordenat prevere. Dia 24.05.1844 feia son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors. Retornat a Mallorca fou nomenat vicerector del Seminari per al curs 1846/47, tot complint també el càrrec de secretari del Seminari i catedràtic de Metafísica. Posava molt d'esment perquè Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina, amb el qual tenia una forta amistat, s'acostàs al Seminari per confessar els seminaristes. L'any 1880, per motius de salut -havia tengut un atac de gota predicant els exercicis espirituals a les Religioses Franciscanes de Campos-, deixà la càtedra i retornà a Inca, on tengué cura de

Filosofia Moral, tenia un gran ascendent entre els altres professors i el padrí el respectava molt, i Mn. Francesc Mir i Pou,¹⁴ que havia començat a ser el secretari de la casa. Veia que hi havia alegria a la casa perquè el proppassat setembre havia estat nomenat bisbe de Mallorca el Dr. Mateu Jaume i Garau¹⁵ i que el professor de Llatí, Castellà i Històries Mn. Perer Amengual i Artigues¹⁶ havia deixat de ser el secretari d'estudis i havia deixat el lloc al prevere inquer Mn. Francesc Mir. Havent començat son episcopat el nou bisbe llucmajorer, hi hagué, per al curs 1876/77, una nova remodelació del professorat. Per als quatre cursos de latinistes i humanistes no havia canviat gaire. Mn. Pere Amengual i Artigues faria Llatí, Castellà i Històries; el frare exclaustrat P. Pere Ramon Vanrell OFM¹⁷ impartiria Llatí, Castellà, Retòrica i Poètica; Mn. Antoni Lladó i Torrens¹⁸ donaria Matemàtiques i Geografia. En els cursos de Filosofia, a més dels professors esmentats, hi hauria Mn. Agustí Puig i Fullana¹⁹ per a Física, Química, Lògica i Psicologia Empírica; Mn. Bernat Sales seguiria amb la Metafísica i la Filosofia Moral. A Teologia, el canonge doctoral Mn. Antoni Bardolet faria Dret Canònic;²⁰ el canonge lectoral faria la Sagrada Escripura i la Teologia Moral²¹ Mn. Joaquim

bastir el convent de les Religioses Franciscanes. Morí a Inca dia 06.05.1887. BOBM 1887, 230.

- 14 Mn. Francesc Mir i Pou. *Inca, 1839 + Palma, 13.01.1920. Essent seminarista, dia 23.05.1861, fou nomenat patge del Sr. Bisbe. Fou ordenat prevere dia 22.05.1864. Dia 21.01.1862 feia son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors. En el rectorat del Seminari de Mn. Pere Josep Llompart i Campins (+1893) era majordom i secretari del Seminari. L'any 1876 aconseguí el títol de Batxiller en Teologia en el Seminari de Mallorca. En el mes d'octubre de 1879 fou nomenat professor de Teologia Dogmàtica pels alumnes del Seminari que cursaven la carrera abreujada. Dia 05.02.1887 deixà el Seminari per anar de rector a Lluçmajor. El 1900 aconseguí la rectoria de la parròquia ciutadana de Sant Miquel. L'any 1901 el clergat de Palma l'elegí com a conseller d'Economia dels béns temporals diocesans. Dia 25.04.1902 el governador civil el nomenà vocal de la Junta Local de primer ensenyament. L'any 1903 fou nomenat ecònom diocesà. L'any 1905 fou nomenat vocal del Consell Provincial de Beneficència. Quan la Seu fou erigida parròquia (1913), en fou nomenat primer rector, càrrec que comportà el de canonge honorari. BOBM 1920, 192. AC 1605. Darder M0563.
- 15 Dr. Mateu Jaume i Garau. Lluçmajor, 31.08.1811 + Palma, 19.02.1886. Després de fer els estudis al poble, passà a Montsió per cursar estudis superiors, però el 1827 ja era seminarista. Essent diaca fou nomenat secretari de Cambra del bisbe Antoni Pérez de Hirias, qui l'ordenà prevere a Lluç dia 19.09.1835. L'any 1849 es llicencià en Teologia al Seminari Central de Madrid, i aquest mateix any fou nomenat rector del Seminari, que el bisbe, després de les tempestes del s. XIX, tornava a obrir. L'any 1852 ocupà la canongia de magistral de la nostra Seu, i dia 21.12.1857 era preconitzat bisbe de Menorca. Allà romangué fins al 1876. Participà al Concili I del Vaticà i n'informà el bisbe de Mallorca, que per vellesa ja no hi prengué part. Sempre serà recordat per la Coronació Pontifícia de la Mare de Déu de Lluç l'any 1884 i per la creació de les Escoles de Sant Josep, moltes d'elles nocturnes i creades per atendre els obrers, com també els Cercles d'Obrers Catòlics. BOBM 1886, 76-86.
- 16 Mn. Pere Amengual i Artigues. +Palma 03.07.1896, als 60 anys. Era beneficiat a la Seu, i havia estat durant 38 anys catedràtic del Seminari. BOBM 1896, 232.
- 17 P. Pere Ramon Vanrell. OFM exclaustrat +Palma 22.12.1898. Fou custos del convent de Sant Francesc i provincial dels PP. Franciscans. Dia 01.10.1883 demanava la jubilació de la càtedra, i li fou concedida, l'havia regentada més de 30 anys.
- 18 Antoni Lladó i Torres. Va néixer a Palma i, avançant en els estudis eclesiàstics, dia 17.01.1855 feia son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors, però no sabem que els rebés, ja que el 1862 encara era acòlit.
- 19 Mn. Agustí Puig i Fullana. Fou ordenat prevere el 1855, i ja el 1884 havia començar a ser el professor de Física i Química. Ho fou fins al 1903, en què passà a Lluçmajor, i allà morí el 10.08.1904. BOBM 1904, 320.
- 20 Mn. Antoni Bardolet. Morí a Palma, als 61 anys, dia 04.07.1879. Havia estat canonge doctoral i catedràtic del Seminari durant 27 anys. BOBM 1879, 194.
- 21 Dr. Joan Maura i Gelabert.

Vidal i Porcel, antic franciscà exclaustrat,²² impartiria la Teologia Dogmàtica; i el canonge penitencier Mn. Magí Vidal i Verdera donaria Llocs Teològics i Història Eclesiàstica.²³

L'any 1878, ja estudiant de primer de Filosofia, va fer oposicions i aconseguí una beca, i d'aquesta manera alleugerí l'economia familiar. L'estudiant era bo. Si en principi era ben vist perquè era el fillol del rector, els professors anaren descobrint que al·lot valia, era bon estudiant i aconseguia les millors notes.²⁴ Dia 22.04.1881, estudiava primer de Teologia, rebé la clerical tonsura. Ja havia complert 18 anys i semblava decidit a anar endavant. A Inca ho veren clar, i demanà preparar allò necessari per poder fer el títol de Patrimoni, que necessitava per poder passar endavant i rebre els ordes majors. El canonge magistral, per herència, posseïa la casa del carrer de la Rectoria, ara, 1884, núm. 26. Tenia planta baixa i pis, i els darrers 30 anys havia estat registrada a nom del magistral, ja que quan els germans Pere Josep, Guillem, Catalina, Magdalena, Paula i Gabriel es repartiren l'herència li pertocà a ell. Ara hi vivia el germà petit, Gabriel, pare del jove seminarista a favor del qual el canonge volia firmar perquè li servís de Patrimoni. Els picapedrers la valoraren en 9.335 ptes. i donava una renda anual líquida de 290 ptes. En total planta baixa, alts i corral feia uns 106 metres.²⁵ Una vegada arreglats tots els papers, dia 27.11.1884 es firmà el títol de Patrimoni davant el notari Antoni Mulet i Mas, i dia 19.12.1884, el IV Diumenge d'Advent, rebé els quatre ordes menors i l'endemà, dia 20, de mans del bisbe Mateu Jaume, el sotsdiaconat. Dia 21.03.1885, estudiant 5è de Teologia, rebé el diaconat, i dia 18.12.1886 fou ordenat prevere pel recentment arribat

22 P. Joaquim Vidal i Porcel. OFM exclaustrat. Començà per fer professor de Filosofia del Seminari i després passà a regentar la càtedra de Teologia Dogmàtica. Morí a Palma, als 67 anys, dia 27.06.1879. BOBM 1879, 218.

23 Magí Vidal i Verdera. Va néixer a Lluçmajor. Dia 11.09.1861 fou nomenat catedràtic de Llocs Teològics i d'Història Eclesiàstica. Fou ordenat prevere dia 22.09.1861. El 1876 aconseguí la canongia penitencial de la nostra Seu. Era condeixeble de Mn. Joaquim Rosselló i Ferrà, i gran promotor de l'espiritualitat entre el clergat, per això fomentava la pràctica dels exercicis espirituals. Intentà que els PP. Passionistes s'establissin a Sant Honorat per predicar-hi exercicis al clergat. Hi arribaren a la tardor de 1889, hi predicaren una tanda i se'n tornaren. Treballà perquè els PP. Agustins retornassin al convent dels Socors, gran impulsor del moviment franciscà a Lluçmajor, aixecà la capella de Bellver dedicada a sant Alonso Rodríguez. Fou visitador de les Germanes de la Caritat i dels Ermitans. Morí el 09.02.1891. BOBM 1891, 89. Dades tretes de l'Arxiu del Seminari, IV Llibre de matrícula, foli 168.

24 El seu currículum escolar va ser: curs 1875/76, III de Llatí, nota *Benemeritus*; 1876/77, IV de Llatí, nota *Meritissimus*; 1877/78, I de Filosofia, nota *Benemeritus*; 1878/79, II de Filosofia, nota *Benemeritus*, folis 219 i 230; 1879/1880, III de Filosofia, nota *Benemeritus*, folis 246 i 256; 1880/1881, I de Teologia, nota *Meritissimus*, folis 276 i 281; 1881/1882, II de Teologia, nota *Meritissimus*, folis 292g i 299; 1882/1883, III de Teologia, nota *Meritissimus*, folis 308g i 315g; 1883/84, IV de Teologia, nota *Meritissimus*, folis 326g i 315g; 1884/1885, V de Teologia, nota *Merissimus*, Llibre V de matrícula (1884-1895), folis 8 i 16; 1885/86, VI de Teologia, nota *Meritissimus*, folis 26g i 33; 1886/87, I Curs de Cànon, nota *Meritissimus*, folis 43 i 55; 1887/88, Disciplina Eclesiàstica, nota *Meritissimus*, folis 70g i 80, ja ha estudiat com a alumne extern; 1888/89, II de Cànon, nota *Meritissimus*, folis 93g i 101.

25 AD 21/80/10, títol de Patrimoni de Gabriel Llopart i Jaume. Ens assabenta també que tota l'herència de la família resta escrita en el llibre 427 del Registre d'Inca. Una porció de terra dita es Colomer és adjudicada a Magdalena i a Paula; les terres del camí de Biniagual són de Gabriel, la casa del carrer de la Rectoria, a Pere Josep, i altres terres són per a Catalina. En el mateix plec del Patrimoni hi ha una sol·licitud, de dia 15.03.1910, firmada per Mn. Andreu Jaume i Nicolau, apoderat del canonge d'Oriola, demanant que la dita casa sigui alliberada del gravamen de Patrimoni, i en aquest noment ens diu que la casa és al carrer Major núm. 52.

bisbe Cervera. Ja havia acabat tots els estudis i havia començat els estudis no obligatoris de Dret Canònic.

3. MN. GABRIEL LLOMPART I JAUME, PROFESSOR

Dia 19.02.1886 moria el bisbe Mateu Jaume i Garau (1811-1886), carregat d'anys i de bona homenia. Era el bisbe que el nostre biografiat sempre havia vist, ja que començà el seu pontificat mallorquí el mateix any que Gabriel havia entrat al Seminari. Dia 10.06.1886 fou preconitzat bisbe de Mallorca el valencià Jacint M. Cervera i Cervera 1828-1897, i dia 8 de setembre ja feia la seva entrada a la diòcesi. Una de les coses que ben prest mirà el nou bisbe fou el Seminari. Li va costar comprendre la manera de ser dels mallorquins i la calma que hi havia a l'hora de fer les coses, ell que venia acompanyat d'un caràcter impulsiu i d'un grup d'homes que pensaven i actuaven com ell. Va trobar que el nostre Gabriel, que era diaca i estudiant de primer curs de Dret Canònic, feia de professor de Llatí des del curs 1882/1883. El curs 1887/88 ja era prevere, era alumne extern del curs de Disciplina Eclesiàstica, ja se li confià el curs de Gramàtica Llatina i Història Sagrada. Aprofità la quietud d'aquests anys per anar al Seminari Central de València, en el mes d'octubre de 1888, per aconseguir el títol de llicenciat i doctor en Teologia. Va veure com el claustre de professors del Seminari s'anava rejuvenint, ja que el curs 1891/92 hi entraren els companys Antoni M. Alcover per fer Història Eclesiàstica i Josep Miralles Sbert per a Metafísica i Ètica. Ara es va anar preparant per presentar-se per a la llicenciatura i doctorat en Dret Canònic, que aconseguí també al Seminari de València l'any 1896. Aquests anys també hagué d'acompanyar el padrí de fonts, ja que els anys li anaven tornant feixucs. Tenia Mn. Miquel Maura com a vicerector des que havia arribat el bisbe Cervera, però era evident que les forces li anaven mancabant, i dia 20.02.1893 va morir, i son fillol era vora d'ell. Segons la Crònica diocesana, "se había granjeado el aprecio de todos los eclesiásticos de la Diócesis, la mayoría de los cuales habían sido discípulos suyos y que correspondieron á su cariño acudiendo á la conducción de su cadaver al cementerio, resultando ser este acto una manifestación espontánea y espléndida de la gratitud y amor que se le profesaba".²⁶

3.1. Oposicions a rectoria, 1886

Mn. Gabriel feia classes al Seminari, però amb l'arribada del nou bisbe es convocaren unes oposicions a les 28 rectories buides que hi havia. Era una manera d'accedir a un càrrec vitalici. Es convocaren dia 08.10.1886. Ell era diaca, i seria ordenat prevere en el mes de desembre. Tenia dret a presentar-s'hi. Les oposicions es farien els dies 18 i 19 de novembre i la nota era la suma de la ciència que es mostrava tenir i dels mèrits i serveis que ja tenien els opositors. Ser professor de Llatí no era gaire cosa, però tenia ben fresca la ciència que es demanaria. S'hi presentà juntament amb altres 93 opositors i quedà com professor de Llatí del Seminari.

²⁶ BOBM 1893, 100.

Els anys d'estudi de Mn. Llompart i Jaume hi hagué un fet força important que va fer donar un gir imponent a les ciències eclesiàstiques, que durant el llarg pontificat del papa Pius IX (1846-1878) havien estat fortament combatudes. El nou papa Lleó XIII (1878-1903) donà un nou impuls a tota ciència: Física, Química, Història, Arqueologia, Paleografia, Etnologia, Literatura... sobretot a la Filosofia i a la Teologia. Amb l'encíclica *Aeterni Patris* de dia 04.08.1879 s'encoratjava en l'estudi de sant Tomàs d'Aquino. A Mallorca aquesta encíclica trobà un fort ressò en el professor Joan Maura i Gelabert (1841-1910), qui l'any 1874 començà a fer classes al Seminari, tot regentant les càtedres de Teologia Moral, Dogmàtica i Sagrada Escripura.²⁷ Fou forta la incidència que aquest professor tengué sobre el nostre Gabriel, com bé ho demostrà l'any 1895, quan li fou encarregat el discurs inaugural del curs i exposà el tema sobre la Veritat.

4. OPOSICIONS A CANONGE

A mesura que passava el temps, Gabriel va anar veient que el seu món no era el de la parròquia i la vida parroquial, sinó l'estudi i la docència, per aquesta raó es llicencià i doctorà en Teologia i Dret Canònic. Segurament el padrí de fonts l'ajudà a comprendre la situació. Quan dia 11.09.1894 morí el canonge Sebastià Gili i Vives, ja es presentà, juntament amb Josep Miralles, a les oposicions, preveient que el vicari general del bisbe Cervera les trauria, i així va ser. Dia 22.02.1895 Enric Reig i Casanovas (1859-1927) en prenia possessió. Dia 30.12.1902 moria el canonge Gaspar Vidal i Vidal, i la canongia doctoral quedà buida. Dia 12.01.1903 es publicà l'edecte d'oposicions i en el mes de març es dugueren a terme els exercicis. Aquesta vegada eren quatre opositors: el Dr. Gabriel Llompart, professor de Teologia Dogmàtica; el llicenciat Nadal Garau, prevere inquer i rector de Lluçmajor; el llicenciat Martí Torres, professor de Llatí al Seminari d'Osca; i el llicenciat Joan Garau, prevere esporlerí professor de Dret Canònic al Seminari. L'agraciat fou el rector de Lluçmajor, que ja tenia un germà canonge. Passades aquestes experiències l'any 1904 guanyà les oposicions a la canongia doctoral de la Seu d'Oriola, on hi havia son bon amic i antic professor, el Dr. Joan Maura i Gelabert, i l'any 1909 repetí oposicions per aconseguir la canongia de penitencier. Hi estava bé a Oriola. Entre la Seu i les classes al Seminari estava ben ocupat i se sentia valorat, però dia 24.01.1910 moria el bisbe Maura i l'enyorança de la terra i de la família, a mesura que passaven els anys, es feia forta. A Mallorca també havien canviat les coses. El bisbe Campins havia mort el 24.02.1915. Dia 29.04.1916 morí el canonge arxiver Mateu Rotger i Capllonch (1862-1916). Dia 05.05.1916 havia estat nomenat un nou bisbe per a Mallorca, el Dr. Rigobert Domènech i Valls (1916-1925). Dia 22 del mateix maig es convocaren oposicions per a la canongia buida i decidí presentar-s'hi. Dia

²⁷ Mn. Joan Maura i Gelabert va néixer a Palma dia 12.05.1841. Ordenat prevere el 11.06.1865 i enviat a Biniamar com a vicari, hi restà fins a l'any 1868. L'any 1867 es llicencià en Teologia al Seminari de València. El 1868 passà a Palma com a director de l'Hospital Provincial. El 1874 fou nomenat professor de Teologia Moral i de Teologia Dogmàtica al Seminari. El 1876, després de les oposicions fou nomenat canonge lectoral, i passà a tenir les classes de Sagrada Escripura. El 1881 es doctorà en Teologia i es llicencià en Dret Canònic al Seminari de Toledo. El 1886 fou elegit vicari capítular i dia 25.05.1886, nomenat bisbe d'Oriola. Allà morí dia 24.01.1910

12 de juny es formà el tribunal.²⁸ També s'hi presentava Mn. Miquel Alcover i Castanyer (1889-1979), jove doctor en Filosofia i Teologia format a la Universitat Gregoriana de Roma i professor del Seminari.²⁹ Acabats els exercicis Llopart fou elegit canonge i posat el primer de la llista, que fou presentada al rei, qui dia 8 d'agost el nomenà canonge de la Seu de Mallorca. Dia primer de setembre en prenia possessori.³⁰

Dia primer d'octubre, a la Seu de València, rebia l'ordenació episcopal el Dr. Domènech i Valls, dia 13 arribava a Mallorca i dia 15 feia l'entrada solemne a la Seu, i ja tenia vora seu el nou canonge inquer. Com a successor de Mateu Rotger li pertocava ser el canonge arxiver i el professor d'Història de Mallorca del Seminari. Prest ho canvià per Oratòria Sagrada, i posteriorment per Teologia Dogmàtica.

5. NOMENAT BISBE, NO PER SER SERVIT, SINÓ PER SERVIR

Sovint sovint el seu nom sonava dient que l'havien fet bisbe, però dia 17.12.1917 fou presentat pel rei per regentar la Seu de Tenerife, que havia quedat vacant.³¹ El goig que hi va haver a Inca fou immens i una bona repicada de campanes ho anuncià a tots els ciutadans. L'Ajuntament, en sessió celebrada dia 10.01.1918, resolgué, per unanimitat, declarar-lo Fill Il·lustre i posar el seu nom al carrer que llavors era conegut com "carrer de s'Estació".³² L'Ajuntament de Palma dia 31.12.1919 el declarà Fill Il·lustre de Mallorca.³³

28 Era integrada pel vicari capitular: Mn. Antoni M. Alcover, qui delegà la feina en el canonge inquer Joan Quetgles i Prats; Mn. Josep Oliver, degà; Mn. Bartomeu Pasqual, lectoral; i els canonges Mn. Antoni Sancho i Mn. Antoni Dejà.

29 Mn. Miquel Alcover i Castanyer va néixer a Ciutadella (Menorca) dia 11.07.1889. Començats els estudis al Seminari de Mallorca, passà a la Gregoriana, on dia 30.05.1908 es doctorava en Filosofia i el 22.06.1912 en Teologia. Dia 14.07.1912 era ordenat prevere. Retornat a Mallorca el 1915 fou nomenat professor de Filosofia i de Teodicea del Seminari. L'any 1919 guanyà una canongia, que el 1935 canvià per la de Capiscol del nostre capítol. Morí a Palma dia 06.11.1979. BOBM 1979, pàg. 316.

30 "Luego el nuevo canónigo Sr. Llopart, dió el ósculo de paz a todos los miembros del Ilmo. Cabildo y cerradas las puertas del aula capitular y presentes solamente los Sres. Capitulares, en uso de la palabra, que le cedió el M.I.Sr.Dean, dijo que tenía a grande honor el pertenecer a esta Corporación Capitular; manifestó sentimientos de gratitud a todos por lo realizado en su obsequio, y que abrigaba deseos de desempeñar con acierto su cargo, como lo había hecho su antecesor, de buena memoria. Dio gracias a los jueces que le habían propuesto y propuso continuar según sus fuerzas las gloriosas tradiciones del Ilmo. Cabildo de esta catedral recordando siempre las sombras de los que pasaron. Luego se ofreció a todos y a cada uno de los Sres. Capitulares". En nombre del Ilmo. Cabildo contestó el M.I.Sr.Deán manifestando que la Iglesia de Mallorca estaba de en horabuena por haber recobrado con el Sr. Llopart un brillante que había perdido con su ausencia; que el Cabildo veían en él un buen compañero; que se felicitaba por su nombramiento y posesorio y que esperaba que sería buen cooperador en los actos de culto y en las deliberaciones capitulares" AC 1911-1917. 01-10-ACA078, folis 324g-325r.

31 BOBM 1917, 486 i l'any següent pàg. 26 acaba dient: "aunque siente la pérdida que va a experimentar la Diócesis de Mallorca con su separación, regocijase al ver reconocidos por las supremas Potestades los méritos y virtudes de tan digno sacerdote".

32 He d'agrair al bon amic Gabriel Pieras que em facilità una fotocòpia de la sessió de l'Ajuntament. Li enviare la notícia dia 21.09.1918, quan ja havia estat ordenat, i aquest dia era a Inca per celebrar un pontifical.

33 "El Ilmo. Sr. Dr. D. Gabriel Llopart i Jaume, Obispo de Tenerife, Hijo Ilustre de Mallorca. Memoria biográfica escrita por encargo del Excmo. Ayuntamiento de Palma [por Mn. Antoni

5.1. Ordenació episcopal

La data escollida fou el diumenge dia 15 de setembre 1918 i els bisbes consagrants foren el nunci papal, l'arquebisbe Francesc Ragonesi, que arribà a Mallorca acompanyat de son secretari; l'agustí solleric Mateu Colom i Canals, futur bisbe; el bisbe de Mallorca Dr. Domènec i el bisbe de Sion Dr. Jaume Cardona. Cal dir que a la Seu de Mallorca, després de la gran reforma realitzada per l'arquitecte Antoni Gaudí (1904), s'hi havien fet dues ordenacions episcopals, la d'Antoni M. Massanet i Verd el 32.05.1908 per a la Seu d'Oriola, i la de Josep Miralles i Sbert, dia 15.11.1914 per a Lleida, i ara s'hi faria la tercera, la del Dr. Llopart per a l'església de Tenerife. S'hi féu present una Comissió de l'Ajuntament d'Inca. La Crònica diocesana³⁴ no parla de la presència de cap familiar, que sens dubte hi eren, però sí ens diu que el diaca i el sotsdiaca eren els canonges inquers Mateu Garau i Estrany i Joan Quetgles i Prats. L'alegria era palesa a les cares dels múltiples assistents; després de la funció religiosa, uns passaren a la recepció que es féu al Casal del Marquès de Vivot i altres al Seminari, on es féu el dinar. Seguiren dies ben moguts per al nostre conciutadà, però vuit dies després, el diumenge dia 23, era a Inca per estar prop de la gent inquera i confirmar en la fe 151 nins i 134 nines batiats que no hi estaven.³⁵ Dia primer d'octubre deixava Mallorca i sortia cap a la Península per embarcar cap a Tenerife.

És propi d'un bisbe tenir son escut per donar validesa a la documentació que genera el temps de son episcopat. El Dr. Llopart també tengué el seu, que fou format amb els quatre llinatges familiars: Llopart i Campins per part del pare, i Jaume i Mateu per part de la mare, rematat per una creu el capell episcopal amb les borles que l'acompanyen. Porta dues llegendes escrites en lletres capital major:

GABRIEL LLOPART JAUME DEIAPOSTOLICAE SEDIS GRATA EPISCOPUS MAIORICENSIS+ (Gabriel Llopart Jaume per la gràcia de Déu i de la Seu Apostòlica bisbe de Mallorca).

A la punta de l'escut hi ha son lema episcopal: "Non ministrari: sed ministrare" ('no per ser servit, sinó per servir').

Pontificat a Tenerife 1918-1922.

Pontificat a Girona 1922-1925.

6. PONTIFICAT A MALLORCA, 1925-1928

No deixen de ser un fet estrany els pontificats força curts que el Dr. Llopart tengué. El de Mallorca 1925-1928 fou degut a una mort que en cap moment es podia pensar que s'esdevingués als 66 anys. Però cal dir que cap arribà als quatre anys. La seva arribada a Mallorca fou agradable. Dia 18.12.1924 el

Truyols i Pont] y leida en la sala de sesiones de esta Corporación, el día 31 de Diciembre de 1919. Palma de Mallorca. Establecimiento Tipográfico de José Tous 1920" (16 pàgines foli holandès). També es posà un quadre a la sala dels plens, pintat per Pedro Caffaro.

34 BOBM 1918, 324-331.

35 APSMM Llibre de confirmacions 1911-1933. El bisbe de Mallorca, Dr. Domènec, havia confirmat a Inca dia 25.04.1917, i aquell dia foren 600 nins i 624 nines.

bisbe Domènech fou preconitzat arquebisbe de Saragossa. Dia 31.12.1924 hi ha el Decret reial que elegia Llopart per bisbe de Mallorca; dia 13.01.1925 sortia la notícia a *La Gaceta*. La tramitació eclesiàstica va fer son camí, i dia 30.04.1925 ja fou preconitzat bisbe de Mallorca i d'Eivissa.³⁶ Dia 09.05.1925 Domènech deixà Mallorca i embarcà cap a Barcelona. Dia 22 de Maig hi hagué una alegre repicada a tot Mallorca. Dia 27 d'agost prengué possessori del Bisbat mitjançant Mn. Antoni M. Alcover, degà del Capítol, qui nomenà Mn. Bartomeu Pascual i Marroig, que fins aleshores havia estat el vicari capitular, governador eclesiàstic *sede plena*. Dia 9 de setembre arribà a Mallorca per fer l'entrada el diumenge dia 13. La premsa descrigué tot l'itinerari i els esdeveniments que hi va haver.

6.1. Nou equip de govern

Quan va sortir de Mallorca per anar a Tenerife, va fer el que era normal en aquell temps, s'emportà dos homes de la seva confiança perquè l'ajudassin en la nova tasca que havia d'emprendre i al mateix temps per tenir algú amb qui compartir tantes realitats noves i desconegudes que s'anirien presentant. Els elegits foren:

Mn. Jaume Homar i Reinés. Prevere que havia nascut a Alaró dia 16.12.1866. Començats els estudis eclesiàstics l'any 1888 entrà a La Sapiència per alleugerir l'economia familiar. Quan pertocà fou rector d'aquella institució. Dia 14.08.1891 va fer son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors, i fou ordenat prevere dia 24.09.1892. De 1894 a 1897 fou vicari *in capite* de Santa Eugènia. En el mes de juliol de 1897 passà com a regent a Montuiri i, mort el rector en el mes de setembre, en fou nomenat ecònom. Foren anys en què col·laborà amb Mn. Alcover a l'obra del *Diccionari*. L'any 1901 obtingué, a València, el títol de llicenciat en Teologia i el 1918 en Dret Canònic. L'any 1905 participà a les oposicions a canonge magistral de Mallorca, que foren guanyades per Antoni M. Alcover. Participà a les oposicions a parròquia de 1913 i aconseguí la rectoria de la parròquia ciutadana de la Santíssima Trinitat, que deixà el 1918 per acompanyar el Dr. Llopart a Tenerife. Allà fou el vicari general i provisor, tot gaudint de la dignitat de canonge arxipreste d'aquell Capítol. L'any 1923 passà a Girona també com a vicari general i provisor, i gaudí també de la dignitat de canonge arxipreste d'aquell Capítol. L'any 1925 arribà a Mallorca amb el Dr. Llopart, i dia 15 de setembre va rebre el nomenament de provisor i vicari general i, quan morí Alcover, va ser nomenat degà del

³⁶ La diòcesi d'Eivissa, de la qual coneixem la seva antiga existència ja en el s. V, retornada al catolicisme per la conquesta catalana de 1235, fou agregada a la seu de Tarragona fins que el 1782 el papa Pius VI l'erigí diòcesi. Per raons majorment econòmiques, el Concordat de 1851 la suprimí i l'agregà a la diòcesi mallorquina, però, per inèrcia de la història, de 1852 a 1855 seguí havent-hi un governador eclesiàstic nomenat per l'arquebisbe de Tarragona. De 1855 a 1927 va ser regida per un vicari capitular elegit pel capítol de Santa Maria d'Eivissa, fins que l'any 1927 es creà la figura de l'administrador apostòlic, que arribà a l'illa el 1928 en la persona de Salvi Huix i Miralpeix. Fou aquest eclesiàstic qui alliberà el Dr. Llopart de la servitud eivissenca. Cal dir que va ser el papa Pius XII qui posà la diòcesi al nivell de totes les altres, l'any 1949, i el Dr. Antoni Cardona Riera, administrador des de 1935, en fou bisbe fins al 1960, en què va ser substituït pel prevere mallorquí Mn. Francesc Planas i Muntaner (1960-1978).

nostre Capítol. Quan morí Llompart fou nomenar vicari capitular, fins que Miralles assumí la diòcesi i el mantingué com a vicari general fins a la mort, que li sobrevingué dia 14.01.1934.³⁷

Mn. Joan Rotger i Niell. Prevere nascut a Sineu dia 12.02.1885 que, després d'haver cursat els estudis primaris a la vila, passà al Seminari per realitzar els estudis eclesiàstics. Participà al certamen científic literari que es feia en aquella institució; l'any 1911 hi presentà un treball sobre el salm "El Senyor és el meu Pastor". L'any 1912 es graduà en Dret Canònic a la Universitat Gregoriana. Començà l'exercici ministerial com a professor de Retòrica i Humanitats en el Seminari, per ser nomenat vicari de Son Sardina dia 01.06.1913. L'any 1915 passà com a capellà al Temple i després al Centre Eucarístic, fins que l'any 1918 anà amb el Dr. Llompart a Tenerife i regentà el càrrec de secretari de Cambra, catedràtic i vicerector del Seminari d'aquella església. L'any 1923 passà a Girona, on rebé una canongia pontificia i la tasca de ser secretari de Cambra d'aquell Bisbat. L'any 1925 arribà a Mallorca i dia 15.09.1925 tornà ser nomenat secretari de Cambra, càrrec que també exercí en el pontificat del bisbe Miralles. L'any 1932 fou el secretari del Sinode i a la mort d'Homar fou nomenat vicari general i provisor del Bisbat, com també degà del Capítol de Canonges. L'any 1928 defensà Mn. Alcover amb la publicació del llibre *Don Antonio Maria*. També donà a la impremta: 1936, *El Convent de Jesús-Maria de Sineu*; 1939, *Orígens de Sineu*; 1943, *El libro de los novios*; 1945, *Les Monges del Palau de Sineu* (nova edició 1982), *Corona* (reeditat el 1992); 1947, *Ca'n Costa de Pollença. El Gobernador Pardo Suárez, hijo adoptivo de Sineu*; 1956, *Sineu en la genealogia de David Glasgow Ferragut, primer Almirante de los Estados Unidos*. És Fill Il·lustre de Sineu. Escriví diferents articles a *La Aurora*, *Studia*. Morí a Sineu dia 29.05.1961.³⁸

Arribat a Mallorca completà aquest equip amb dues persones més, no per efectes de servei pastoral, sinó més aviat pel servei de les coses de la casa episcopal:

Mn. Pere Jaume i Mayol. Havia nascut a Palma l'any 1857. Avançant en els estudis eclesiàstics, dia 07.08.1882 feia son títol de Patrimoni i dia 29.03.1884 havia estat ordenat prevere. Esmerçà els seus anys de ministeri com a cantor i primatxer a la Seu, de manera que l'any 1909, quan Mn. Antoni Pont renuncià al càrrec de la Capella de la Seu, l'hagué de substituir. Ara, quan Llompart aterrà a Mallorca, dia 27 d'agost fou nomenat majordom del Palau, i tenia cura de celebrar cada dia a l'oratori de Sant Pau, que hi ha ben aferrat al Palau Episcopal. Finà a Palma dia 14.09.1929.³⁹

Mn. Josep Payraló i Pujolar. Havia nascut a Montagut (Girona) dia 17.11.1903. Als 13 anys entrà al Seminari Menor de Santa Maria del Collell (Girona), per passar l'any 1924 al Seminari Major de Girona. L'any 1925, ja ordenat diaca,

37 Presbiterologi de l'Església de Mallorca: "Homar i Reinés, Jaume."

38 Ibidem: Rotger i Niell, Joan.

39 Ibidem: Jaume i Mayol, Pere.

vengué amb Llompart com a son diaca d'honor. Acabà els estudis al Seminari de Mallorca, dia 24.03.1928 fou ordenat prevere a la capella del Palau i seguí com a capellà d'honor del Sr. Bisbe i auxiliar de la Depositaria Diocesana. Mort el bisbe Llompart, dia 25.01.1929, amb les preceptives oposicions prèvies, fou nomenat adscrit a la Seu i custos de la sagristia, però al cap d'un any (01.01.1930) retornà a Girona, i fou nomenat vicari de Sellera. Això no obstant, en el mes d'abril Josep Miralles, bisbe de Barcelona i preconitzat arquebisbe i bisbe de Mallorca, el cridà com a capellà d'honor, i amb ell retornà a Mallorca. Dia 01.05.1930 fou nomenat secretari de Visita Pastoral i beneficiat de l'altar de la capella de Tots Sants. Dia 05.07.1930 el Capítol el tornà a admetre com a adscrit. L'any 1932 fou nomenat vicedepositari. Dia 25.01.1935 el papa Pius IX el nomenà beneficiat del Concordat i començà a gaudir del benefici que Mn. Andreu Caimari deixava per assumir una canongia. Dia 27.02.1947 fou nomenat canonge. Morí a Palma.⁴⁰

Sens dubte Llompart, quan va rebre el nomenament per a bisbe de Mallorca, va veure que era la darrera etapa d'una vida que s'anava completant. Era un home d'església. Tota la vida havia servit l'Església. Coneixia les mancances humanes que moltes vegades es donen entre els homes d'església i les tropellies que se solen emprar. L'experiència viscuda a Mallorca, Oriola, Tenerife i Girona l'havia enriquit de bona manera, però també coneixia el que Jesucrist volia dels seus deixebles, les orientacions que, provinents de Roma i moltes vegades concretades pels arquebisbes metropolitans espanyols, anaven arribant a cada església diocesana, i no dubtava que seguint aquest camí encertaria en la tasca que li havien encarregat.

6.2. Relligant l'activitat pastoral amb els predecessors

Entrant en el pontificat del Dr. Llompart a Mallorca, hom té la impressió que d'una manera senzilla, però sistemàtica i ferma, Llompart cerca la continuïtat amb l'episcopat de Campins (1897-1915). Sembla que l'episcopat de Domènech havia cercat aturar l'embranchida, podríem dir actualment, nacionalista que Campins i el seu equip: Antoni M. Alcover, Bartomeu Pasqual, Miquel Costa i Llobera, Mateu Rotger i Capllonch, Joan Quetgles Prats, Antoni Sancho Nebot, Emili Sagristà Llompart.... Aquests homes havien llaurat a fons, havien renovat els estudis del Seminari, dignificat la llengua i la cultura nostra, creat parròquies i vicaries, encoratjat els religiosos/oses a la Part Forana, estimat l'art religiós, potenciant la litúrgia i la pietat popular... Podríem allargar aquest llistat amb moltes altres coses, però les assenyalades ja són prou significatives. L'arribada del Dr. Domènech (1916) i sobretot l'entrada en vigor del nou Codi de dret canònic (1917) van fer que moltes d'aquelles iniciatives anassin perdent força, aquells homes passassin a un segon terme i des de la Cúria s'anassin assenyalant altres objectius. El bisbe Llompart i el seu equip havien viscut les dues realitats, però també eren mallorquins, estimaven Mallorca i la volien servir. Estimaven l'Església i

⁴⁰ Ibídem: Payraló i Pujolar, Josep.

a ella havien dedicat llurs vides. Es començà amb una declaració de principis prou clara i entenedora, que Llompart posà a la fi de la primera carta pastoral: "Conservau viu i agrait el record dels vostres Pastors que foren vigies... seguïu els sapientíssims consells i ardents exhortacions de D. Rigobert... les suors del nostre veneradíssim predecessor ens donen abundosa collita."

Però ben aviat sortiren altres realitats que l'uniren fort ferm amb el pontificat de Campins. Ja en la mateixa primera Carta Pastoral, sense citar-ho, tragué el tema de la programàtica primera carta pastoral de Campins: Jesús és amb nosaltres ahir, avui i pels segles. A les primeres disposicions episcopals que dóna, aparegudes sense data en el BOBM de dia 03.10.1925, reproduí l'edicta de Campins de dia 31.07.1899, sobre la manera recta de gestionar els béns de l'Església. La vida del Seminari es tornaria reflectir en les planes del BOBM. Dia 28.08.1926 publicava un nou Pla d'Estudis per al Seminari. Era conscient que la reforma de Gaudí a la Seu havia de ser seguida, sobretot obrint finestres perquè la llum entràs al temple... Així anirem descrivint moltes actuacions de Llompart que ens recordaran l'embranchida de l'Església de Mallorca al començament del s. XX.

6.3. Les cartes pastorals

En va escriure onze:

1ª 12.11.1925. "Credite in Evangelio", pàg. 269-302.

2ª 17.02.1926. En l'avinentsa de la quaresma, pàg. 59-75.

3ª 20.04.1926. Sobre el mes de Maria, pàg. 139-145.

4ª 20.05.1926. Sobre el mes de juny, pàg. 182-188.

5ª 25.09.1926. Sobre el res del Sant Rosari, pàg. 337-346.

6ª. Concretant l'encíclica *Quas primas* del papa Pius IX; la festa de Jesucrist Rei, pàg. 369-372; acte de consagració, pàg. 374; lletanies del Sagrat Cor de Jesús, pàg. 375.

7ª 20.11.1926. Preparar bé Nadal, pàg. 403-415.

8ª febrer de 1927. Tot preparant la quaresma i la missió de Palma, pàg. 65-82-87.

9ª 25.02.1928. Sobre la Pasqua, pàg. 196-216.

10ª 04.09.1928. Exhortació pastoral sobre l'arribada de quatre seminaristes mexicans, pàg. 401-420.

11ª 30.11.1928. Sobre l'advent, pàg. 481-502.

La primera podríem dir que és el programa d'acció pastoral que proposa a l'Església de Mallorca. És datada dia 12.11.1925, i havia fet l'entrada dia 13 de setembre. Comença explicant el ritu del dia de l'ordenació episcopal quan durant un bon temps li posaren damunt les espatlles l'evangeliari i després li fou entregat tot dient-li que era el que havia de predicar. Posa per títol de la carta dues cites bíbliques: "Creis l'Evangeli" (Mc 1,15) i "la vostra conversa sigui l'Evangeli" (Flp 1,27), i partint d'aquí ofereix l'Evangeli per punt de partida de tota vida cristiana i que ell, com a pastor que ha d'anar davant les ovelles, no deixarà d'oferir aquest ensenyament. Després d'aquesta introducció podríem

dividir la carta en quatre parts. La 1^a, pàg. 279-281: l'home cerca la Llum, la Veritat i la Vida eterna. 2^a, pàg. 281-283: Jesucrist és l'únic Mestre nostre. 3^a, pàg. 283-287: l'Evangelí és el seu missatge. 4^a, pàg. 287-302: és la part més extensa, en què presenta l'Evangelí com el llibre de tots els temps i per a tots els homes, ja que, enmig de totes les coses que puguin arribar-nos, Jesús és vora nostre i ens guia com l'arcàngel Rafel ho féu amb Tobies, com Ananies ho va fer amb Pau. No mancaran dificultats, però Jesús, com ens diu sant Pau, serà amb nosaltres "heri hodie et in saecula" (ahir, avui i pels segles).⁴¹ Afirmar que és conscient que els seus predecessors han estat diligents en el treball pastoral i ell està prompte a seguir el treball que ells varen començar.

Donar un resum de totes les cartes allargaria fora mida l'extensió d'aquest treball, i no és el cas. Sí he de dir que mostra tenir un esquema perfecte del que podríem dir teologia del Concili de Trento, ben estructurada en una filosofia que li serveix de fonament, que era el que li havien ensenyat i el que ell mateix ensenyava a les classes de Teologia Dogmàtica. Una Teologia que raja de la Sagrada Escripura. Són moltíssimes les cites bíbliques que posa, com també una gran abundància de cites patristiques, sobretot de sant Agustí.

Un altre factor que cal valorar és la insistència en la pietat popular: rosari, mes de Maria, missions populars, devoció al Sagrat Cor de Jesús..., com també la vida sacramental, sobretot penitència i eucaristia.

6.4. Les circulars

Una forma que ja va trobar establerta Llompart per administrar la diòcesi i mostrar el que volia que es fes, tant perquè li havia arribat de les autoritats superiors com perquè ell i son equip ho trobaven més adient pel moment que vivien, és el mètode de la circular.

En trobam de dues castes. Unes surten directament del Sr. Bisbe i porten numeració romana; les altres, que van en numeració aràbiga, surten de la Secretaria de Cambra i Govern. Les primeres, les posades pel Sr. Bisbe, són catorze:

I 15.09.1925. Anunciant els nomenaments de provisor, vicari general i secretari, 259.

II 20.03.1926. Demanant pregàries pel difunt arquebisbe de Burgos Joan Benlloch i Vivó, 127-128.

III 15.08.1926. Sobre el vestit de la dona en el temple, 280.

IV 16.08.1926. Sobre el centenari de la Santa Creu, 280-281.

V 15.11.1926. Sobre l'estat de postració en què ha quedat Cuba, tot disposant un donatiu de l'1 % de la nòmina a favor de Cuba.

VI 25.04.1927. Anunciant les noces d'argent del regnat d'Alfons XIII i fent conèixer els actes que se celebraran a Mallorca, 113-115.

41 Aquestes paraules ens recorden la carta programàtica del bisbe Pere Joan Campins i Barceló quan començà son pontificat.

VII 30.05.1927. Havent conegut les deliberacions hagudes a Roma dia 26 d'abril sobre la beata Catalina Tomàs, demana als mallorquins que segueixin resant, 162.

VIII 30.05.1927. Sobre el Dia de la Premsa, demanant oració, propaganda i la col·lecta, 162-163.

IX 02.03.1928. Sobre els actes que s'han de dur a terme el dia de Sant Josep pels cristians de Mèxic, 217-220.

X mes de març de 1928. Encoratjant la Visita Parroquial a les escoles seguint les "Disposiciones civiles y concordadas en España acerca de la Visita del párroco a las escuelas" publicades al BOBM pàg. 228-236, 227.

XI 24.04.1928. Sobre el mes de Maria.

XII 27.04.1928. 268 Homenatge al marquès d'Estella.

XIII 07.07.1928. Sobre l'homenatge a la reina Maria Cristina.

XIV novembre de 1928. Sobre l'apostolat de la modèstia cristiana, 505-506.

Les sortides des de la Secretaria de Cambra i Govern són 64 i la temàtica és molt diversa: misses de binació, llicències ministerials, sobre el *Bolletí dominical de les parròquies de Mallorca*, sobre mobles i immobles, sobre la benedicció papal... Era la manera que s'anava informant el presbiteri sobre diferents actes que s'havien de celebrar, situacions que s'havien de tenir en compte...

6.5. La Visita Pastoral

La Visita Pastoral és una institució antiga que el Concili de Trento va potenciar i urgir. Aquest Concili va enfocar el seu treball en dues línies. Una era precisar les veritats que l'Església sempre havia cregut i predicat, sobretot els punts que la reforma luterana havia desequilibrat: Déu, Jesucrist, Esperit Sant, sagraments, Església. Una altra era la manera de viure aquestes realitats. Som en el s. XVI, i la manera que tenien de fer les coses no era exactament com nosaltres les faríem ara. Un tema seria per exemple la residència del bisbe a la seva diòcesi, és tractat en diferents sessions. Unes vegades és presentat com l'espòs que ha de ser fidel a la seva única esposa i és ell que ha de regir la diòcesi, no n'hi ha d'enviar un altre, ja que seria infidelitat i fornicació; altres vegades presenta l'ofici episcopal com un estat de perfecció talment com el que hi havia d'haver en qualsevol orde religiós, sempre mirant per la salvació de les ànimes "salus animarum". D'aquesta manera es llevava el que coneixem com acumulació de beneficis, això és ser bisbe de diferents diòcesis, cobrar les rendes de diferents episcopats, viure dedicats a sos interessos i que altres fessin la feina a cada una de les esglésies que els havien estat encomanades. Establert el principi de la residència del bisbe, es passà a la residència dels rectors i beneficiats en cada una de les parròquies i de les esglésies. D'aquesta manera també es lluitava contra l'acumulació de prebendes i de beneficis. Això el bisbe ho havia de mirar cada any, i d'aquesta manera procurar que els preveres portassin una vida digna, que poguessin viure del seu ministeri sense servilismes, que son títol de Patrimoni, que calia fer abans de l'ordenació, bastàs per viure dignament. Els facultava perquè poguessin fusionar diferents

beneficis si la inflació econòmica els havia convertit en insuficients.⁴² El papa Pius IV, l'any 1564, creava la Sagrada Congregació del Concili perquè gestionàs tots aquests afers, nomenant un grup de cardenals perquè fossin els intèrprets del Concili i s'establí la Visita ad Limina Apostolorum mitjançant la qual cada bisbe informava el papa sobre aquestes coses.

Llombart dia 20.03.1926 feia l'edicte avisant que realitzaria una Visita Pastoral amb la qual perseguia aquests sis objectius: **1** Introduir i conservar la doctrina santa i ortodoxa. **2** Rebutjar les heretgies. **3** Promoure i fomentar els bons costums. **4** Corregir els mals costums. **5** Encoratjar el poble a fomentar la pau i créixer la pietat essent fidels a la sàvia doctrina de la Mare Església. **6** Conèixer l'estat de la vida espiritual, religiosa i moral dels mallorquins que els havien estat confiats i així poder marcar els camins necessaris per corregir-los i augmentar-los.

Demana pregàries perquè els treballs d'aquesta Visita poguessin donar bons fruits, per això deia als rectors: **1** Que preparassin els qui havien de ser confirmats i llurs famílies. **2** Que anunciassin la indulgència plenària que podrien aconseguir els qui, confessats i combregats, participassin en la comunió general. **3** Que fessin els formularis que els havien estat enviats. **4** Que els grups de confirmació no fossin superiors a 200. **5** Que se seguiria el ritual diocesà, i així es podrien conèixer els edificis i els inventaris, com també rebre les juntes de les diferents associacions que hi havia a cada parròquia.⁴³

Dia 24.04.1926 sortia la Circular núm. 17 de la Secretaria de Cambra anunciant que seria iniciada dia 25 de maig i que començaria per la Seu, Santa Eulàlia, Santa Creu, Sant Jaume, Sant Miquel, Sant Nicolau, SSma. Trinitat, Santa Catalina, Marratxí, Gènova, Pont d'Inca, Son Sardina, la Real, la Soledat, la Vileta, Hostalets, Molinar, Pòrtol, el Terreno, Sant Llätzer, sa Indioteria, Coll d'en Rabassa, Sant Jordi i Son Rapinya. Fou començada, però, degut a la manca de salut que el perseguia, no la pogué acabar.⁴⁴

6.6. Estadística diocesana

Durant el pontificat de Pere Joan Campins (1898-1915) s'havien publicat, l'any 1904 i l'any 1906, unes "Generalis Recensio" a les quals es donava la relació dels bisbes que hi havia hagut des de 1238 de cada una de les institucions de la diòcesi: els vuit arxiprestats, la Cúria Episcopal, el Seminari i son professorat, el Capítol de la Seu, cada una de les parròquies posant les cases que hi havia habitades, els habitants que hi havia, els preveres que la servien, consignant l'any que hi havien començat llur ministeri, a més de cada un dels llocs de culte que hi havia. Donava una relació nominal dels 748 capellans que hi havia (1904) posant any i lloc de naixement, any d'ordenació sacerdotal i lloc on exercia el

⁴² Tota aquesta problemàtica es pot veure estudiada sobretot en la Setena Sessió Conciliar 03.03.1547 i en la Sessió XXII de dia 17.09.1547. Fliche-Martin: *Historia de la Iglesia*, volum XIX.

⁴³ OBM 1926, 124-127.

⁴⁴ *Ibidem* pàg. 146.

ministeri en aquell moment. Seguia el llistat dels preveres que havien mort des de l'inici del pontificat de Campins, els que exercien el ministeri fora de Mallorca, per passar després als religiosos/oses. Acaba oferint la relació dels llocs de cultes de cada poble.

Aquesta font d'informació va quedar estroncada durant el pontificat del Dr. Domènech (1916-1925). Llompart la repregué i, tot començant l'any 1926, al BOBM afegí l'apartat "Para la Estadística Diocesana", en què en 33 planes posava al dia l'estat de la diòcesi i d'aquesta manera anava preparant la "Recensión General de la Iglesia Mallorquina publicada por mandato del Ilmo. y Rdmo. Doctor D. Gabriel Llompart y Jaume Obispo de Mallorca", publicada al començament de l'any 1928; en ella, en 193 planes presentava la situació de la nostra Església en aquell moment: història, bisbes, organització, set arxiprestats, bisbe, Cúria Diocesana, les diferents associacions eclesiàstiques, Seminari Diocesà, la Seu, cada una de les parròquies: cases, habitants, llocs de culte, preveres diocesans que vivien fora Mallorca, índex alfabètic dels 578 preveres diocesans indicant any i lloc de naixement, any d'ordenació i lloc on exerceixen el ministeri; relació dels preveres difunts durant aquest pontificat, famílies religioses d'homes i de dones, per acabar oferint la relació del clergat castrense.

6.7. Bolletí dominical de les parròquies de Mallorca

Llompart era un home del seu temps i coneixia i valorava la importància de la comunicació entre les persones, i no deixava de veure la importància de la bona premsa, com ens ho fa veure a la Circular VIII de dia 30.05.1927, demanant oració, propaganda i establint una col·lecta per celebrar el Dia de la Premsa. A Mallorca hi havia hagut diferents temptatives acompanyades d'èxits i fracassos, però valorava molt una comunicació propera i casolana, com havia estat el *Bolletí dominical* que havia fundat el bisbe Campins l'any 1910 i que havia desaparegut durant el pontificat de Domènech, per aquesta raó ja dia 28.11.1925 va mostrar el desig que es tornàs a reprendre la publicació d'aquest mitjà que arribava a moltes famílies mallorquines. Oferia la possibilitat de deixar lliure la quarta plana perquè cada parròquia hi pogués posar les notícies casolanes que trobàs adients. Dia 03.01.1926 ja parlava de la segona època d'aquesta publicació. Dia 15.12.1926 ens parlava de la bona acollida que havia tengut, de manera que havia estat una bona font d'ingressos per a les parròquies, malgrat que la seva distribució fos gratuïta. Era redactat en català literari i se'n feia un tiratge de 10.000 exemplars. Hi havia el santoral de la setmana, la biografia d'algun sant, biografies de mallorquins que havien excel·lit per llur pietat o en obres apostòliques, notícies d'església. Incomprendiblement desaparegué el 1930.

6.8. El Seminari

Per al bisbe Llompart el Seminari era una institució molt entranyable: "este Seminario Conciliar de San Pedro, donde Nos educamos y ejercimos el cargo

de Catedrático, al tiempo que honrar la memoria del que fué su Rector, nuestro venerable tío el M.I.Sr.D. Pedro José Llompart y Campins”.⁴⁵ Davant el fet de les transformacions que hi havia hagut en el camp de la ciència, de l'antropologia i de la pedagogia, dia 28.08.1926 publicà una nova “Ratio studiorum in Seminario Servanda”,⁴⁶ oferint també documentació sortida de la Santa Seu que encoratjava a l'estudi i a la bona formació del clergat.⁴⁷ Elogiava el bon coneixement que hi havia de la llengua llatina i enfortia el costum de donar un autor clàssic per a l'estiu i l'examen general de Llatí que es fa abans de començar el curs. S'havia d'aprendre també la llengua castellana. Manava que s'estudiàs la llengua francesa, atesa l'abundància de producció científica que s'hi publicava. Posava Arqueologia, Art Sagrat, Paleografia, ja que el sacerdot és el guardià de l'Arxiu. Els anys de Filosofia s'havia d'intensificar l'estudi de la Història de les Ciències Naturals, ben necessàries per a l'Apologètica. Havien de conèixer bé l'Antic i el Nou Testament.. Així els alumnes del Seminari de Sant Pere farien honra al seu patró que els demana que sàpiguen donar raó de la seva esperança. I Pere, 3,15-16 estableix: Ingrés; quatre cursos de Llatí i Humanitats; tres de Filosofia; cinc de Teologia. El cant gregorià, la polifonia pels alumnes de l'Schola Cantorum i el piano eren assignatures lliures que s'havien de fomentar. A tercer curs de Teologia hi havia la Història de Mallorca i Nocions de Paleografia, i a quart curs, Llengua Mallorquina.

A més d'aquest nou pla d'estudis, retornaren a les pàgines del BOBM l'edecte del proper curs, l'edecte del certamen, treballs a fer durant l'estiu, dies de festa per als seminaristes, concursos i beques... i posteriorment veurem com sortirà un dossier: “Documentos referentes al Seminario Conciliar de esta Diócesis”, en què hi ha la memòria del certamen, l'acte de la celebració, la memòria del curs acadèmic i les qualificacions dels exàmens disposades segons els cursos i les assignatures. Jo pens que, en aquest retorn a abans de 1915, cosa hi tengué a veure l'antic rector del Seminari Mn. Bartomeu Pascual i Marroig (1915-1939), molt amant del llatí i de la Sagrada Escripura.

6.9. Omplir la Seu de llum

La reforma que el bisbe Campins amb l'arquitecte Antoni Gaudí havien projectat i fet a la Seu, com més anava més valorada i admirada era, però el temple seguia essent fosc. Sols hi entrava claror pels finestrals que havia obert Gaudí a la capella de la Trinitat, però tant el cor com la nau eren foscos, i era evident que perquè hi haguera claror s'havien d'obrir els finestrals. S'havien complit vint anys de la consagració que havia fet Campins el 1904, però també calia tenir en compte que l'any 1946 es complirien 600 anys de

45 Paraules de son testament quan fundà les “Beques del Rector Llompart”. BOBM 1928, 547.

46 BOBM 1926, 273-278.

47 Prescripcions del papa Pius X de dia 27.03.1904 sobre l'estudi de la Sagrada Escripura; elogi de l'estudi del Llatí als seminaris de dia 01.08.1922; normes per als seminaris d'Itàlia de dia 26.04.1920; introducció a l'art sacre, paleografia i arxivística de dia 15.04.1923; document de la Sda. Congregació de Seminaris de dia 02.02.1924. Tot ve sota el títol genèric: “Excepta aliqua e recentioribus documentis de Seminariorum studiis” (selecció dels més recents documents sobre els estudis als seminaris’).

la consagració realitzada pel bisbe Berenguer Batle el 1346, i els dos-cents de la que havia duit a terme el bisbe José Cepeda el 1746. Calia, per tant, posar fil a l'agulla i tirar endavant. S'anà estudiant la cosa. Dia 18.07.1928 el Capítol de la Seu nomenà un jurat qualificador integrat per: Enric Sureda Morera (1859-1935), president de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts; Gaspar Bennàssar Moner (1869-1933), arquitecte municipal; Pere Barceló Oliver (1884-1969), professor de Dibuix a l'Escola Normal de Magisteri i director de l'Escola d'Arts i Oficis Artístics de Palma; Pere Caffaro Jaume (1866-1959), professor de Dibuix a l'Escola d'Arts i Oficis i a l'Escola de Nàutica; i l'arquitecte diocesà Josep Forteza i Frates.

S'obrí un concurs públic per obrir els finestrals de les dues naus laterals que havien de tenir per tema les profecies messiàniques, i la nau central havia de tenir el tema del càntic dels tres joves del llibre del profeta Daniel. S'hi presentaren set empreses. El jurat seleccionà dos finestrals de la Casa Mayer de Munich i la resta foren de la Casa Granell de Barcelona. Tots els projectes que toquen la Seu sempre són discutits i tothom hi vol dir la seva, per aquesta raó en el mes de juny de 1931 s'aturaren les obres dient que els dibuixos eren de baixa qualitat. De totes maneres entre 1927 i 1929 s'obriren vuit finestrals, el 1943 se n'obriren dos més i en el pontificat del bisbe Teodor Úbeda es reprengueren les obres per anar omplint de llum el nostre temple major.⁴⁸

6.10. Camí de Sínode

L'Església de Mallorca, com tota església, sempre ha viscut unida a catòlica, per tant a les pàgines del BOBM es reflecteix la vida de l'Església, tant de les notícies i el magisteri del Sant Pare com de les diferents actuacions que promouen el que ara coneixem com Conferència Episcopal Espanyola, que aleshores era coneguda com Comissió de Metropolitans.⁴⁹ Les disposicions que sortien d'aquell organisme sempre trobaven cabuda a les pàgines del nostre BOBM i no poques vegades el Sr. Bisbe concretava les disposicions adients que calia tenir en compte a Mallorca. Remarcaria dos punts que foren força vius durant aquest pontificat. Un és la devoció al Sagrat Cor de Jesús. El nostre Bolletí reproduïx escrits del papa i de les congregacions romanes, dels bisbes d'Espanya, ofereix material per fer la consagració al Sagrat Cor per a famílies i institucions (ajuntaments, Diputació), lletanies...

Un altre punt és l'Acció Catòlica. Són els anys que comença a instaurar-se a Espanya, i a ell pertocà realitzar les primeres juntes de les quatre branques: homes, dones, joves i al·lotes, com també instituir la festa de Jesucrist Rei, que en definitiva és el Dia de l'Acció Catòlica.

⁴⁸ Tous, Llorenç i Coll, Pedro. 1993. *Vitrales de la Catedral de Mallorca*. Mallorca.

⁴⁹ L'Església està organitzada en seus metropolitanes, al front de les quals hi ha un arquebisbe. Segons el Concordat de 1851 hi havia aquestes seus metropolitanes: Toledo, Burgos, Granada, Santiago, Sevilla, Tarragona, València, Saragossa i Valladolid. Mallorca pertany a València.

6.11. Altres

Altres aspectes ja més casolans que hem de remarcar serien:

Congratulacions per a l'obra del *Diccionari* de Mn. Alcover, ja que en foren publicats el primer i el segon fascicle.⁵⁰ Monument a Antoni Maura. Morí el 13.12.1925, i dos dies després el BOBM ja donava la notícia i creava la "Comissió pro monument Antoni Maura" formada per Mn. Antoni Sancho Nebot, Mn. Miquel Alcover Castanyer, Mn. Joan Rotger Niell, Mn. Emili Sagristà Llompart, Mn. Joan M. Thomàs Sabater i el Sr. Joaquim Zaforteza Villalonga; obria la subscripció amb mil pessetes i a cada fascicle del *Bolletí* anava posant les persones i les quantitats que hi aportaven amb la finalitat d'entregar els diners a l'entitat que determinàs el Sr. Bisbe per invertir-la en el monument.⁵¹ S'alegrava que es dugués a terme la construcció del sanatori de Caubet, parlant de "grandiosa obra benèfica".⁵² Voldria que anassin avançant les causes de canonització dels mallorquins, a posta el que ja hem dit referent a la beata Catalina Tomàs, i donava a conèixer el quadre de Ramon Llull que, per a l'Exposició Universal Missionera, que es faria a Roma, s'havia enviat, obra de l'artista Pere Barceló i Oliver (1884-1969), professor de Dibuix a l'Escola Normal de Magisteri i director de l'Escola d'Arts i Oficis Artístics de Palma.⁵³ Seguint la vida de les parròquies, dia 29.11.1928 convocà oposicions per proveir setze parròquies que no tenien rector: Santa Eulàlia, Sant Miquel, Pollença, Andratx, Hostalets, Alaró, Santa Margalida, Campos, Porreres, sa Pobla, Lloseta, Llubí, Vilafranca, s'Alqueria Blanca, s'Arracó i Randa. Hi havia temps per presentar la documentació fins a les 12 h de dia 28.01.1929, els exercicis s'havien de fer els dies 4 i 5 de febrer, però la mort del Sr. Bisbe ho aturà tot. Es consultà a la Nunciatura sobre el que s'havia de fer, però es determinà que tot quedàs suspès i que el nou bisbe ja disposaria.⁵⁴

Mort

Don Gabriel era prim de salut, i sobretot patia del cor. El dia de la Puríssima (8 de desembre), celebrà el Pontifical a la Seu i després va anar a dinar a ca la germana, per retornar al Palau. L'endemà era diumenge, i el capvespre s'allità perquè no es trobava gaire bé. Mn. Payraló veient que la cosa no s'espassava li donà els sagraments, avisà la família, i envoltat de la família de sang, de la família clerical i del Dr. Bartomeu Vanrell, que l'assistia, a les 17.30 moria. El metge testificà que havia mort d'una angina de pit. Dilluns dia 10 el cadàver fou embalsamat i revestit d'ornaments morats fou posat a la capella del Palau. A mitjan capvespre s'obriren les portes del Palau i començà la desfilada de tota casta de gent que volia acomiadar-se del bon Pare, Mestre i Pastor.

50 BOBM 1927, pàgina 327.

51. *Ibidem* 1925, 321. 51

52. *Ibidem* 1928, 195. 52

53 *Ibidem* 1925, 241.

54 *Ibidem* 1928, 502-504; 1929, 10.

Dimarts dia 11, de bon matí, es començaren a celebrar misses al Palau, i a les 9.30 s'organitzà la processó per dur el cadàver a la Seu. Tot l'Ajuntament d'Inca, encapçalat pels macers, s'hi féu present, com també el rector i tots els preveres d'Inca. Anaren pels carrers: Palau, Sant Pere Nolasc, Morei, plaça de Santa Eulàlia, Cadena, plaça de Cort, Palau i la Seu. Era molta la gent que s'havia replegat per acomiadar el Sr. Bisbe. Els capellans duïen el baül i cada punt es renovaven. Entrant a la Seu ja la trobaren tota plena. El cadàver fou posat en un túmul, aixecat vora el presbiteri, sobre un domàs morat i envoltat per 24 atxes vora les quals feien guàrdia els macers de Palma, els d'Inca i els de la Diputació. Mn. Antoni M. Alcover, degà de la Seu, celebrà l'ofici. Es cantà la missa gregoriana de *Rèquiem* i diferents motets polifònics. Al final es donà el condol, que presidia la seva germana Paula i autoritats eclesiàstiques, civils i militars. Acabat el condol es féu l'enterrament al creuer del caminal central amb el caminal que va de la porta de l'Almoïna al portal del Mirador. Allà a les 13.15 h fou dipositat el cadàver.⁵⁵

7. EL BISBE LLOPART I EL COL·LEGI DE LA PURESA D'INCA

L'Església de Mallorca mai ha deixat de tenir cura de la formació dels infants, i mostra d'això són les fundacions de congregacions religioses, masculines i femenines que han anat sorgint, sobretot després de l'exclaustració de 1835. Preferentment aquestes fundacions s'han dirigit a l'educació de les classes populars: Religioses Franciscanes, Germanes de la Caritat, Agustines, Teatines, Providències, Religioses dels Sagrats Cors... P. Teatins, P. Franciscans de la TOR, Germans de la Caritat... Però cal també dir que no ha menyspreuat l'educació de les nines de les classes benestants, com és la fundació del Col·legi d'Educaadores de la Puresa de Maria Santíssima, que l'any 1809 féu el bisbe Bernat Nadal i Crespí, i que va posar al casal de Can Clapers. Aquest col·legi va viure diferents etapes, unes de més tranquil·les i altres no tant, unes de més polents i d'altres més decadents; però en el darrer terç del segle fou reorganitzat per la mestra Gaietana Alberta Giménez i Adrover (1837-1922), que rebé l'encàrrec (1870) del batle i del bisbe de redreçar-lo. L'any 1872 s'amplià amb la creació de l'Escola Normal de Mestres i el 1874 ja començà a agafar forma la novella Congregació de Religioses de la Puresa de Maria Santíssima, que va ser erigida canònicament l'any 1892 pel bisbe Jacint Maria Cervera i Cervera (1886-1897).

El bisbe Llopart com a home d'església i home de ciència tengué cura que aquesta congregació eixamplàs la seva beneficiosa activitat a altres indrets, perquè la joventut femenina pogués tenir l'avinentesa de formar-se i accedir a estudis superiors. Mirà que una neboda seva, Antònia Torrents i Llopart (1907-1928), fos educada per la dita Congregació i, havent aconseguit els títols de batxiller i mestra, hi entrà com a religiosa. Malauradament la tuberculosi la portà al sepulcre dia 19.06.1928 en el convent de Son Serra, fet que obrí una forta ferida en el cor ja malalt del conco bisbe.

55 *Ibidem* 1928, 558-574. "Cronica de la muerte y exequias al Ilmo y Rdo. Sr. Dr. D. Gabriel Llopart y Jaume, Obispo de Mallorca". També a les pàgines de 523 a 558 hi ha un resum biogràfic.

Don Gabriel i la superiora general ja havien parlat de la conveniència d'obrir un col·legi a Inca per formar millor les joves i que fos obert a tota la comarca. La mort de la neboda i la del Sr. Bisbe no refredaren la idea, i dia 12.01.1929 la superiora general sor María de la Consolación Vidal demanà permís al nunci Tedeschini (56), perquè no hi havia bisbe a Mallorca. La Nunciatura dilatà la resposta fins dia 22.09.1930 esperant que hi haguera bisbe a Mallorca. Dia 02.10.1930 el nou arquebisbe-bisbe Josep Miralles donà permís per a l'obertura del col·legi d'Inca, que començà a funcionar aquell mateix any, curs 1930/31 a la casa que s'arrendà en el carrer de Lloseta, ara Germanies i actual edifici de la Hisenda Pública. Entretant les religioses compraren, als marmessors del Sr. Bisbe, la finca, 1.105 m2, que tenia en el carrer de Llevant i una altra part al Sr. Joan Buades, 3.551 m2, i aquí fou bastit el col·legi. Dia 02.03.1939 l'arquebisbe beneïa la primera pedra i dia 06.02.1942 beneïa el nou col·legi.

Si l'any 1930 era un col·legi de primària, el curs 1940/41 ja es donà ensenyament mitjà, i les alumnes anaven a examinar-se a l'institut palmèsà, com a alumnes lliures, fins que el curs 1954/55 ja era posat com Col·legi Autoritzat Elemental, que encabia alumnes internes, mig internes i externes per atendre millor la demanda de la contrada. La nova legislació sobre ensenyament, que no deixa de canviar en els nostres dies, tampoc ha deixat de trobar resposta en aquest col·legi, ara dit concertat, per servir millor els ciutadans/anes d'Inca i comarca.⁵⁶

8. CLOENDA

Voldria acabar amb tres fets:

La sessió de l'Ajuntament d'Inca de dia 10.01.1918 per declarar-lo Fill Il·lustre de la ciutat i dedicar-li el carrer que abans era conegut com "carrer de s'Estació".

La poesia escrita, en quinze estrofes sàfiques, pel prevere inquer Mn. Andreu Caimari i Noguera (1893-1978) en els dies de l'ordenació episcopal (15.09.1918), publicades en el discurs biogràfic que pronuncià en el nostre Ajuntament per les festes patronals de 1927, posteriorment tornades a publicar –es reproduïx tot el discurs inquer– en el BOBM com a homenatge pòstum al Sr. Bisbe.

La vigorosa poesia escrita en onze estrofes d'art major, també pel prevere

⁵⁶ "Excmo y Rdm. Sr. Deseando la infrascrita Superiora General de las Religiosas del Instituto de la Pureza de María Santísima, de acuerdo con su Consejo General, y secundando los deseos vivísimos del Señor Obispo difunto, de esta Diócesis de Mallorca, fundar una Casa-colegio en la ciudad de Inca, de la misma diócesis, ha elevado preces al Santo padre, recomendadas por el M.I.Sr.Vicario Capitular S. V. Pidiendo licencia para llevar a cabo la fundación. Pero como urge la apertura del Colegio. Suplica a V. R la debida licencia para abrirla provisionalmente mientras se espera el permiso de Roma. Es gracia que espera alcanzar de V. R a quien Dios guarde muchos años. Palma 12 Enero de 1929. M. de la Consolación Vidal. Superiora General. Excmo y Rdm. Sr. Nuncio de Su Santidad" (Arxiu de la Puresa). He d'agrair a les germanes Raquel Martínez i Francisca Alcover la disponibilitat que m'ha donat per poder consultar aquesta documentació.

inquer Mn. Vicenç Bal·le i Duran (1904-1988), que tenen una força i una musicalitat deliciosa. Du el títol de "Salutació", i fou llegida en la vetllada que organitzà el Seminari dia 25.01.1926 en homenatge al nou bisbe de Mallorca. Fou publicada al *Correo de Mallorca* el divendres 05.02.1926. Pens que coneixeu les dificultats que tenia don Vicenç per parlar, per aquesta raó fou llegida pel nin Antoni Ramis Bennàssar, que feia segon curs de Llatí. La pos perquè no és bo de fer trobar-la i lamentant que don Vicenç no ens fes gaudir d'altres composicions tan reeixides com aquesta.

"Salutació

Tenir avui voldria, com mai, la veu encesa,
i al front dolça alenada del geni que no mor,
per destrenar bells himnes, mostrant-vos la fermesa
del nodriment d'afectes que us feim a nostre cor.

Els vostres ulls reflexen de Crist suau mirada,
i a les intel·ligències mostrau la Veritat;
vestiu la senzillesa amb la bondat sagrada,
cenyint-vos d'una forta i austera voluntat.

Pastor bondadosíssim de dues encontrades
heu de tenir des d'ara la vostra guarda aquí;
Pilot que a les tormentes no tem, ni a les onades
dirigireu la barca dedins el mar llatí.

I somrigué Mallorca, la pàtria venturosa
que se corona amb savis com de claror del sol;
'Ès de ma raça ardenta –dient tot clamorosa–
i lo meu cor de mare va ser el seu bressol.'

Amb tant que us aclamava, vibrant d'excelsa festa,
amb vostres mans alçades la vàreu beneir,
i les divines gràcies ungint, llavors, sa testa
la feren més formosa i pura relluir.

Tranquil ja començareu el noble ministeri,
encesa al pit la flama del zel viu i sagrat;
s'aixeca vostre bacle com far en el misteri
que ensenya vera ruta, llençant la fosquedat.

Us plau recorre els pobles fidels a ses usances,
el camp i el verd boscatge on dorm la solitud,
mes la niuada bella de tendres recordances
és on florí, feconda, la vostra joventut.

Aquí amb la fantasia d'un ser que vos amava

hi feis surar la imatge al mixt de dolça pau
com enfilall de perles els sans consells que dava
en la grandesa augusta, respectuós guardau.

Nosaltres que a l'altar hem de pujar un dia,
cercam vostres pastures d'una eternal verdor,
brandant el noble lema: lluitar amb valentia
i estendre per la terra el regne del Senyor.

Damunt negres doctrines d'error i mesquinesa
s'enlairen nostres càntics vers l'ideal segur,
volem el sacrifici, de l'heroi fortalesa,
tot rebutjant la glòria que du segell impur.

Deixau que us oferesca, fermat amb la lloança,
d'aquests treballs que férem senzill i humil ramell,
són flors que s'aponsellen, signant una esperança,
i cap a Vós envien el seu perfum novell."

Notícies relacionades amb Inca a la revista *El Magisterio Balear* (1873-1900)

Antoni Aulí Ginard¹, Jaume Llull Sarralde² i Joan Pons Julià³

1) Mestre de Primària i EF toniagi1@hotmail.com

2) Mestre de Primària i Música jaume.llull@gmail.com

3) Mestre jubilat

doi: 10.3306/JELINCA.20.205

Paraules clau: Inca, *Magisterio Balear*, educació, mestres, escoles.

Resum. *El Magisterio Balear va ser una revista relacionada amb el món educatiu de les Illes Balears publicada entre 1873 i 1936. La seva principal funció era la difusió de les notícies de caire educatiu i pedagògic que tenien a veure amb la nostra comunitat.*

A més a més, aquesta revista era l'òrgan de l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears, i va ser continuació de la publicació El Fomento Balear. Aquesta comunicació pretén realitzar un estudi sobre les notícies més rellevants que afectaren la ciutat d'Inca.

Keywords: Inca, *Magisterio Balear*, education, teachers, schools.

Abstract *"El Magisterio Balear" was a magazine related to the Balearic educational world published between January 1873 and September 1936. Its main function was to disseminate educational and pedagogical news about our community.*

In addition, this magazine was the organ of the Association of Teachers of Primary Education of the Balearic Islands and was the continuation of the publication "El Fomento Balear". This communication aims to carry out a study on the most relevant news that affected the city of Inca.

1. INTRODUCCIÓ

El Magisterio Balear fou una revista professional relacionada amb el món educatiu de les Illes Balears que es va publicar entre gener de 1873 i setembre de 1936. Des del seu començament es constituí com a òrgan de l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears. Els seus antecedents immediats

provenien d'*El Fomento Balear*, que es va publicar entre 1869 i 1872. El seu tarannà era de caràcter lliberal, obert i moderat. Als seus inicis el seu nom era *El Magisterio Balear: Periódico de Primera Enseñanza. Órgano de la Asociación de Maestros de esta Provincia*. La revista es publicava cada deu dies, i passà a ser setmanal a partir de setembre de 1873. Cada número destinava dues o tres pàgines a reproduir les disposicions oficials aparegudes a l'apartat "Sección Oficial". En altres dues o tres pàgines apareixien articles de temàtica diversa redactats per mestres i pedagogs, informacions sobre l'Associació de Mestres i altres notícies relacionades amb el magisteri, d'àmbit local o estatal. Al principi es va publicar a l'impremta de José Gelabert, però a partir de 1878 l'editor va ser Bartomeu Rotger. Entre els seus directors van figurar Antoni Umbert i Bartomeu Danús.

Entre 1873 i 1900 destacaren dos temes sobre els quals es van escriure nombrosos articles: les reivindicacions per a una major consideració social i econòmica dels mestres, i la difusió i defensa d'una nova pedagogia basada en la renovació metodològica i que propugnava l'organització graduada de l'ensenyament, dotada de la infraestructura i els materials adequats, impartida per professionals amb una formació i titulació específiques que els acreditassin per exercir com a mestres d'ensenyament primari. Per tant, va ser en el procés de construcció de la identitat professional dels mestres i en la configuració del nou sistema educatiu lliberal en què va ser rellevant l'aportació d'*El Magisterio Balear*, llegida i redactada per mestres d'escola compromesos amb un programa de renovació educativa, de modernització pedagògica i dignificació de la identitat professional dels educadors.

Al darrer terç del segle XIX, la inseguretad econòmica, les contínues reformes legislatives, la dependència econòmica de les administracions municipals (que pagaven malament i tard en moltes ocasions per un excés de despeses) i la insistència a perseverar en uns models pedagògics excessivament tradicionals, conduïren els mestres d'escola a organitzar-se en associacions professionals per tal de desenvolupar un col·lectiu amb una capacitat de pressió ampla i forta, dirigida a millorar les seves condicions laborals, aconseguir nous i millors recursos materials i pedagògics per exercir una professió que requeria uns continguts més intel·lectuals i científics, així com elevar el decaïgut prestigi social. Es pretenia que la funció dels mestres aparegués lligada al desenvolupament de la societat i al seu progrés econòmic i social. Paral·lelament aparegueren les primeres revistes professionals, com a òrgans d'aquestes associacions, amb la missió d'informar els mestres de les qüestions administratives, de les reivindicacions professionals i d'apropar-los als nous corrents i experiències pedagògiques modernes tant nacionals com internacionals. Tot plegat mentre es construïa un sistema educatiu de tarannà lliberal a tot l'Estat espanyol.

A l'inici de 1873, any del naixement de la revista, la situació en què es trobava l'Estat espanyol no era gens favorable per a l'educació. La població augmentava constantment, sense que es donàs un paral·lel desenvolupament social i

EL MAGISTERIO BALEAR

PERIÓDICO DE PRIMERA ENSEÑANZA.

Sale los días 10, 20 y 30 de cada mes.

Puntos de suscripción.	DIRECCION Y REDACCION, Consolacion, n.º 18.	Precios de suscripción.
En la Administracion y en la Imprenta y Librería de D. P. J. Gelabert.	ADMINISTRACION, S. Lorenzo, n.º 41.	Por trimestre. 1 1/2 pts. Por semestre. 2 1/2 " Por un año. 5 "

ADVERTENCIA.

Este número y el siguiente de EL MAGISTERIO BALEAR se repartirán á todos los antiguos suscritores de EL FOMENTO BALEAR y á todos los maestros de la provincia. Los que no quieran ser considerados como tales suscritores, se servirán devolver el periódico con solo escribir en la faja *no se admite* y devolverlo al correo.

Los maestros que quieran disfrutar las ventajas de la Asociacion se servirán adherirse, dirigiendo la carta al Director del periódico. Los que no devuelvan los dos primeros números se considerarán como suscritores.

Á LOS MAESTROS DE PRIMERA ENSEÑANZA DE ESTA PROVINCIA.

Reunidos un crecido número de vosotros el domingo 18 de Agosto del año último, con el objeto de conocernos personalmente y establecer entre todos relaciones de fraternal amistad para auxiliarnos mutuamente, se tomó el acuerdo de quedar constituidos en Asociacion bajo las bases de todas conocidas, y desarrolladas en el proyecto de reglamento que, con carácter de

Figura 1. Portada del primer exemplar de la revista (gener 1873)

econòmic. Aquest fet provocava una situació de misèria, acompanyada d'una forta emigració principalment cap a Amèrica i també agitacions populars. Les ciutats no disposaven de condicions sanitàries suficients per rebre la gran afluència de gent amb unes necessitats bàsiques no cobertes. Un gran sector de la població cobrava sous miserables, degut a l'excés d'oferta de ma

d'obra i aleshores a la crisi econòmica que assolava el país.

El país es trobava en una situació de guerra civil amb la ciutat de Bilbao assetjada i el rebuig de republicans, carlistes i tota l'aristocràcia borbònica envers Amadeu de Savoia, primer monarca elegit per un parlament. Aquesta situació provocà l'abdicació del rei i la proclamació de la Primera República, el 10 de febrer de 1873. Però les diferències irreconciliables entre els republicans federalistes i els centralistes partidaris d'un govern únic provocaren per tot el país un alçament cantonal pel qual ciutats, regions i comarques es declararen repúbliques o cantons independents, i es produïren aldarulls reprimits amb gran violència. El cop d'estat del general Pavía per gener de 1874 donà fi a la República i, posteriorment, es va restaurar la monarquia borbònica, després d'onze mesos de govern i quatre presidents. Posteriorment, fins al 1900 van tenir lloc el regnat d'Alfons XII, la fi de les guerres carlistes, la redacció d'una nova constitució, l'auge de la Institución Libre de Enseñanza¹ de Giner de los Ríos, que propugnava un centre d'ensenyament secundari al marge del sistema oficial educatiu, l'ascens del moviment catalanista cap al federalisme autonomista, la fundació del PSOE per part de Pablo Iglesias, la publicació del Codi civil espanyol, diverses sublevacions republicanes i vagues repetides de treballadors durament reprimides per les forces de seguretat, la creació de la UGT² a Barcelona, la celebració per primera vegada de l'1 de maig com a festa dels treballadors, l'aprovació de les bases per a la Constitució regional catalana, la fundació del PNV al País Basc, l'inici de les hostilitats al Marroc, Cuba i Filipines, la planificació general de l'agricultura a tot l'Estat, l'inici de la privatització dels boscos comunals, l'epidèmia de la fil·loxera a les vinyes introduïda des d'Amèrica i l'epidèmia de còlera que assolà el país l'any 1885, la pèrdua davant la flota dels Estats Units de les colònies de Cuba, Puerto Rico, Filipines, Illes Guam i Marianes, i la prohibició del treball a menors de deu anys.

2. METODOLOGIA DE L'ESTUDI

El treball ha consistit en la realització d'una recerca de totes les notícies relacionades amb el terme municipal d'Inca aparegudes a la revista des de l'any 1873 fins al 1900. Bàsicament durant aquells anys es publicaren notícies de caire administratiu (nomenaments, escalafó general i provisional, provisió d'escoles i places vacants, habilitacions, visites d'inspectors...), econòmiques (pagament dels mestres, aportacions solidàries, l'habilitat d'Inca...), altres notícies relacionades amb la vida quotidiana de l'escola i el poble (reunions de l'Associació de Mestres, Junta Local d'Inca, salut pública i malalties, anuncis comercials...), articles nascuts de les pròpies iniciatives dels mestres (aportacions, subscripcions públiques, articles d'opinió, crítiques i queixes, articles pedagògics innovadors...). Tot aquest recull de notícies ens ha permès gaudir del coneixement de l'educació en el passat inquer, de la seva implicació

1 Va ser un projecte pedagògic desenvolupat a Espanya entre 1876 i 1936 que va tenir una important repercussió en la vida intel·lectual i un caràcter renovador de tot l'ensenyament.

2 Unió General de Treballadors.

en la seva vida quotidiana, amb noms de persones encara recordats i que ens ha permès transportar-nos a moments importants de la nostra història.

3. NOTÍCIES RELACIONADES AMB INCA

A continuació es detalla una relació de 208 notícies aparegudes a la publicació amb una breu descripció. Es donen dades concretes per poder localitzar-les i ampliar la informació.

S'han eliminat més de 130 anuncis (entre setembre de 1884 i desembre de 1886) de tres marques comercials:

- a) Màquines de cosir Singer.
- b) Màquines de cosir Relojería de Rubirola.
- c) *Compendio de Analogía y Sintaxis castellanas*.

Així mateix, no s'han tengut en compte una vintena de notícies, que són convocatòries de l'habilitat i fan referència a municipis del districte d'Inca, però no es refereixen a la ciutat d'Inca.

També hem eliminat algunes notícies a les quals sortia la paraula *Inca*, però que no feien referència a la ciutat, com és el cas de Pont d'Inca o d'alguna paraula que inclou les quatre lletres del nom de la ciutat en el mateix ordre.

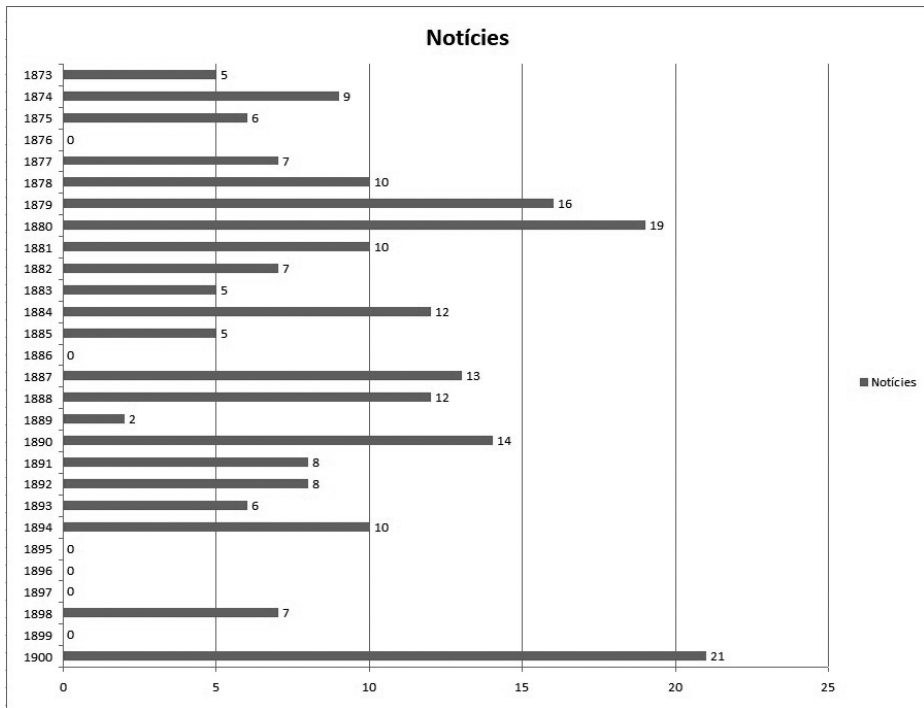

Figura 2. Graella amb les notícies d'Inca (1873-1900) per anys

1873

20/02, núm. 5, pàg. 3. L'Associació de Mestres convoca una reunió al districte d'Inca per tractar temes econòmics.

28/02, núm. 6, pàg. 3. Es repeteix la notícia anterior.

10/05, núm. 13, pàg. 7. Convocatòria de la Junta d'Inca per triar dos representants per a la Junta de Palma. Posteriorment s'havia de triar el representant estatal.

10/06, núm. 16, pàg. 1. Acta de la reunió en què es va triar el representant provincial de l'Associació de Mestres.

01/11, núm. 33, pàg. 6 i 7. Convocatòria de reunió de l'Associació de Mestres per renovar la Junta Directiva.

1874

03/01, núm. 1, pàg. 12. Cobrament dels endarreriments de sou. Després de més de dos anys sense cobrar un duro, als mestres i a les mestres d'Inca els va arribar la "feliç notícia": *Los Maestros de las escuelas públicas de Inca están de enhorabuena, pues acaban de cobrar la friolera de nueve trimestres de atrasos de personal...*

14/03, núm. 11, pàg. 5. El nombre d'alumnes matriculats a les escoles del partit judicial d'Inca l'any 1973 va ser de 1.230 nins, 1.000 nines i 24 adults.

14/03, núm. 11, pàg. 6. El nombre total d'escoles públiques de les Illes Balears és de 189. Als 18 ajuntaments del partit judicial d'Inca hi ha 24 escoles de nins i 24 de nines.

11/04, núm. 15, pàg. 6. Es comunica la visita de l'inspector de Primer Ensenyament a Inca i la ruta que seguirà.

18/04, núm. 16, pàg. 4. Permís de 15 dies al mestre de l'Escola Unitària de nins d'Inca per assumptes propis, sempre que deixi un substitut a càrrec de l'escola i que els alumnes no quedin desatesos.

25/04, núm. 17, pàg. 4. Comunicació al governador civil del deute de 1.700 pessetes que té l'Ajuntament d'Inca amb el seu mestre.

23/05, núm. 21, pàg. 5. Avís als mestres d'Inca perquè remetin l'inventari a la Junta Provincial.

06/06, núm. 23, pàg. 7. Nomenament d'Eduardo La Barrera com a habilitat³ del partit judicial d'Inca.

07/11, núm. 45, pàg. 7. Relació de les quantitats assignades pels pressuposts municipals de cada municipi de les Illes Balears destinades a l'ensenyament primari. Al municipi d'Inca s'hi destinen 2.143 pessetes anuals.

1875

27/02, núm. 9, pàg. 2. Inauguració de la línia de tren Palma-Inca (24-02-1875).

13/03, núm. 11, pàg. 3. Expedient al mestre d'Inca per abandonar l'escola. Tot i que no s'ha trobat més informació, la notícia demostra el corporativisme de l'Associació a l'hora de defensar els mestres i les mestres.

24/04, núm. 17, pàg. 6. Reclamació de documentació pendent al mestre i a la mestra d'Inca.

³ Persona encarregada de realitzar els pagaments als mestres i a les mestres.

18/09, núm. 38, pàg. 8. Avís del governador civil als batles ordenant que es posin al dia amb els pagaments dels mestres i les mestres. El municipi d'Inca devia 824,44 pessetes als seus docents.

25/09, núm. 39, pàg. 6 i 7. Escalafó de mestres. Apareixen com a mestres d'Inca: Magdalena Mas Font, tercera classe, número 1 i Mateu Sala Prohens, quarta classe, número 44.

02/10, núm. 40, pàg. 8. Itinerari de la visita de l'inspector de primer ensenyament.

1877

06/01, núm. 1, pàg. 4. Circular de la Junta Provincial d'Instrucció pública anunciant la visita ordinària a les escoles del partit judicial d'Inca.

17/03, núm. 11, pàg. 5. Visita del rei Alfons XII a Inca.

21/07, núm. 29, pàg. 7. Escalafó provisional. Apareix Magdalena Mas Font, tercera classe, número 3, com a mestra d'Inca.

25/08, núm. 34, pàg. 5 i 7. Escalafó general. Apareixen com a mestres d'Inca: Mateu Sala Prohens, quarta classe, número 9 i Magdalena Mas Font, tercera classe, número 3.

13/10, núm. 41, pàg. 8. Visita de l'inspector de Primer Ensenyament.

20/10, núm. 42, pàg. 3 i 4. Més informació sobre la visita de l'inspector a les escoles del partit judicial d'Inca.

20/10, núm. 42, pàg. 5. Informació sobre la remissió dels pressuposts.

1878

23/02, núm. 8, pàg. 2 i 3. Observacions sobre el funcionament de l'Associació de Mestres i la revista dirigides als mestres i les mestres de Primer Ensenyament. Entre d'altres es queixa que fa tres anys que no s'ha reunit la Junta d'Inca.

23/03, núm. 12, pàg. 5. Un grup de mestres demana la reorganització de la Junta Local d'Inca.

28/09, núm. 39, pàg. 6. Escalafó de mestres. Apareix Magdalena Mas Font, Inca, classe tercera.

05/10, núm. 40, pàg. 7. Habilitació de mestres d'Inca. S'informa que els mestres i les mestres d'Inca poden passar a cobrar el segon i el tercer trimestre.

19/10, núm. 42, pàg. 1. Convocatòria de reunió de la Junta del Districte d'Inca.

02/11, núm. 44, pàg. 1. Nomenament d'un nou habilitat que es desplaçarà a Inca.

23/11, núm. 47, pàg. 4. S'informa que l'habilitat del districte d'Inca Eduardo de la Barrera ha renunciat al càrrec. Hi ha diversos candidats a substituir-lo.

07/12, núm. 49, pàg. 5. Convocatòria de la Junta del Districte d'Inca per triar el nou habilitat.

14/12, núm. 50, pàg. 1. Antoni Horrach Vidal serà el nou habilitat després d'haver resultat elegit. A continuació es detallen les seves funcions.

21/12, núm. 51, pàg. 7. El nou habilitat convoca el professorat per fer els pagaments. El lloc de trobada és la Fonda Janer.

1879

01/02, núm. 5, pàg. 8. Es convoquen els mestres de les escoles públiques d'Inca a la Fonda Janer per rebre els pagaments dels seus sous.

26/04, núm. 17, pàg. 1. Convocatòria de la reunió dels mestres del partit judicial d'Inca, que se celebrarà el dia 4 de maig a l'Escola de nins d'Inca, *para arreglar ciertos asuntos de mucho interés y dar posesión de sus respectivos cargos a los señores Maestros que fueron designados para formar la nueva Junta.*

28/06, núm. 26, pàg. 1. Convocatòria de reunió de l'Associació de Mestres a l'escola pública de nins d'Inca.

05/07, núm. 27, pàg. 8. Liquidació de pagaments als mestres i les mestres del partit judicial d'Inca a càrrec de l'habilitat Antoni Horrach.

02/08, núm. 31, pàg. 8. Convocatòria d'Assemblea General, a la qual la Junta del Districte d'Inca presenta diverses propostes.

09/08, núm. 32, pàg. 8. Recordatori de la convocatòria d'Assemblea General.

23/08, núm. 34, pàg. 3. Reconeixement públic de la bona feina que realitza la Junta del Districte d'Inca.

23/08, núm. 34, pàg. 6. Donació de 4 reals feta per la mestra d'Inca Magdalena Mas per obsequiar l'inspector Higinio Mateo amb motiu de la seva jubilació.

06/09, núm. 36, pàg. 8. L'Administració Econòmica de Balears avisa diversos ajuntaments que es posin al corrent de pagament amb els seus mestres. A l'Ajuntament d'Inca, li reclamen 535,60 pessetes del quart trimestre de l'any escolar.

27/09, núm. 39, pàg. 1. Convocatòria de reunió dels associats de la Junta d'Inca.

04/10, núm. 40, pàg. 5. L'inspector proposa la creació d'una nova escola elemental de nins i una de nines a Inca.

04/10, núm. 40, pàg. 6. Liquidació de pagaments del quart trimestre escolar.

25/10, núm. 43, pàg. 7. Convocatòria de reunió dels mestres de la circumscripció d'Inca per al 2 de novembre, *día en que tiene lugar la última y más concurrida feria (sic) de las que anualmente se celebran en aquella importante villa: de modo que podrán matar dos pájaros de una pedrada, como vulgarmente suele decirse: esto es, con un solo viaje podrán tomar parte en las interesantes conferencias que con tanto entusiasmo empezaron en su última reunion (sic) sobre importantes asuntos de enseñanza, y participar así (sic) mismo del bullicio de la feria (sic)...*

25/10, núm. 43, pàg. 8. Convocatòria formal de la reunió del 2 de novembre.

22/11, núm. 47, pàg. 7. La Junta del Districte d'Inca acorda publicar a la revista les deliberacions de la darrera reunió celebrada.

06/12, núm. 49, pàg. 7 i 8. Liquidació de pagaments.

1880

24/01, núm. 4, pàg. 4 i 5. Nota de suport a la nova Junta del Districte d'Inca.

24/01, núm. 4, pàg. 7. Convocatòria de reunió de la Junta d'Inca.

31/01, núm. 5, pàg. 7. Liquidació de pagaments del segon trimestre als mestres d'Inca.

21/02, núm. 8, pàg. 6 i 7. Acords de la reunió del passat dia 15 de febrer.

13/03, núm. 11, pàg. 7. Convocatòria de reunió dels associats del districte d'Inca.

17/04, núm. 16, pàg. 8. Convocatòria de reunió dels associats del districte d'Inca.

24/04, núm. 17, pàg. 8. Acords de la reunió del dia 18 d'abril.

12/06, núm. 24, pàg. 8. Convocatòria de reunió de la Junta del Districte d'Inca per procedir a la renovació de càrrecs directius.

19/06, núm. 25, pàg. 5. Liquidació de pagaments del tercer trimestre als mestres d'Inca.

17/07, núm. 29, pàg. 8. Pròrroga d'inscripció a la secció de Socors,⁴ *al objeto de que en las próximas reuniones generales puedan aclararse algunas dudas sobre el articulado de dicha Sección.*

24/07, núm. 30, pàg. 8. Convocatòria d'Assemblea General de la Junta d'Inca. Presa de possessió del càrrecs electes.

21/08, núm. 34, pàg. 5. Anunci de la propera publicació de la memòria d'activitats de la Junta del Districte d'Inca.

21/08, núm. 34, pàg. 7. Es comunica el pagament de 8,75 pessetes per despeses d'escriptori i correspondència de la Junta Local d'Inca.

21/08, núm. 34, pàg. 8. Liquidació de pagaments del quart trimestre als mestres d'Inca.

04/09, núm. 36, pàg. 1, 2 i 3. Memòria de la nova Junta d'Inca.

11/09, núm. 37, pàg. 1, 2 i 3. Conclusió de la memòria de la nova Junta d'Inca.

09/10, núm. 41, pàg. 7. Convocatòria de reunió de la Junta del Districte d'Inca.

30/10, núm. 44, pàg. 8. Es fa ressò de la reunió del passat dia 17 d'octubre en què, entre d'altres temes, es van exposar els diferents procediments que han d'emprar els mestres per ensenyar la gramàtica.

11/12, núm. 50, pàg. 8. Convocatòria de reunió de la Junta d'Inca.

1881

01/01, núm. 1, pàg. 7. Nomenament d'una comissió per pressionar els ajuntaments que no paguen puntualment els mestres.

19/02, núm. 8, pàg. 8. Liquidació de pagaments del primer trimestre de l'any escolar als mestres d'Inca.

12/03, núm. 11, pàg. 8. Convocatòria de reunió dels associats del districte d'Inca per tractar novament sobre l'ensenyament de la gramàtica castellana.

23/04, núm. 17, pàg. 8. Liquidació de pagaments del segon i el tercer trimestre als mestres d'Inca.

09/07, núm. 28, pàg. 5. Convocatòria de reunió per a la renovació de càrrecs de la Junta Directiva.

27/08, núm. 35, pàg. 6. Despeses de la Junta d'Inca. Es lliuren a Joan Torres 1,75 pessetes en concepte de despeses d'escriptori i correu.

08/10, núm. 41, pàg. 8. Convocatòria de reunió per a la presa de possessió dels membres de la nova Junta Directiva.

1882

18/02, núm. 7, pàg. 8. Relació de pobles de Balears que tenen en descobert els pagaments de Primer Ensenyament. Inca apareix a la llista de morosos.

4 Segons Fernando Largo Jiménez (UAB), les societats de socors mutus foren els principals actors de la previsió social a Europa entre el primer terç de segle XIX i les primeres dècades de segle XX. Aquestes societats, basades en l'ajuda mútua i l'autogestió, van adoptar les normes de funcionament pròpies de les germanats de socors de l'Antic Règim, adaptant-les en major o menor mesura a les necessitats d'una societat industrial.

15/07, núm. 28, pàg. 6. Eleccions per triar nous habilitats. Inca serà una de les seus.

19/08, núm. 33, pàg. 7. Informació de la Junta Directiva de l'Associació de Mestres del districte d'Inca. Convocatòria per triar el nou secretari.

14/10, núm. 41, pàg. 8. Relació d'escoles que s'han de proveir.⁵ A la llista apareix Inca amb dues places vacants. La primera per a l'Escola Elemental de nins, amb un sou de 1.100 pessetes anuals, i la segona per a l'Escola Elemental de nines, amb un sou de 733,33 pessetes anuals.

09/12, núm. 49, pàg. 5. Es proposa Vicente Regall com a mestre de l'Escola Elemental de nins d'Inca.

16/12, núm. 50, pàg. 4. Ampliació de la notícia anterior. S'inclou el nombre de mèrits dels mestres. En concret, Vicente Regall apareix amb el número 4.

23/12, núm. 51, pàg. 4. Margalida Ripoll, núm. 3 de l'oposició, és proposada com a mestra de l'Escola Elemental de nines d'Inca.

1883

09/06, núm. 23, pàg. 4. Nomenament oficial de mestres. Vicente Regall Guzmán per a l'Escola d'Inca.

07/07, núm. 27, pàg. 8. Presa de possessió de Vicente Regall com a mestre d'Inca. L'Associació el felicita i es fa ressò de l'excel·lent acollida que ha tengut.

04/08, núm. 31, pàg. 4. Nomenament de Margalida Ripoll, com a mestra d'Inca, per mèrits d'oposició.

03/11, núm. 44, pàg. 4. Informació sobre una nova publicació anomenada *Revista de Inca*.

15/12, núm. 50, pàg. 4. El mestre Regall és proposat per a l'escola de Requena per concurs oposició.

1884

31/05, núm. 22, pàg. 4. S'informa de la defunció d'una antiga mestra d'Inca. El 23 de maig va morir la mestra jubilada Margalida Mas.

31/05, núm. 22, pàg. 8. Convocatòria de reunió dels associats de la Junta d'Inca per tractar el tema dels pagaments.

07/06, núm. 23, pàg. 6. Nomenament accidental d'Antònia Maria Beltrán Mas per a l'Escola d'Inca.

21/06, núm. 25, pàg. 8. Anunci de places per ser proveïdes mitjançant concurs d'ascens. Apareix una escola elemental de nins a Inca amb un sou anual de 1.100 pessetes a més de casa i retribucions.

12/07, núm. 28, pàg. 8. Resum dels acords de la reunió de la Junta Directiva del Districte d'Inca celebrada el 29 de juny. Es felicita el senyor Tomàs Forteza com a nou secretari de la Junta d'Instrucció Pública de Balears.

23/08, núm. 34, pàg. 6. Relació d'escoles que s'han de proveir a través de concurs de trasllats.⁶

30/08, núm. 35, pàg. 1. Reunió de la Junta Directiva Provincial de l'Associació on assistiran diversos membres de la Junta d'Inca.

06/09, núm. 36, pàg. 4. Publicació al *Butlletí Oficial* del concurs per proveir

⁵ Es tracta d'escoles amb una o més places de mestre/a vacants.

⁶ Concurs de trasllats. Adjudicació de les destinacions atorgades als funcionaris docents del cos de mestres a partir dels seus mèrits.

escoles. Apareix vacant la plaça de l'Escola de nines d'Inca.

13/09, núm. 37, pàg. 2. Notícia igual a l'anterior.

04/10, núm. 40, pàg. 6. Es proposa Geroni Cloquell, mestre de Campos, com a mestre de l'Escola Elemental de nins número 2 d'Inca.

15/11, núm. 46, pàg. 2. Provisió d'escoles a través de concurs de trasllats. Apareix com a escola completa de nines la d'Inca amb un sou de 1.100 pessetes anuals.

20/12, núm. 51, pàg. 6. S'informa d'una epidèmia de rosa a les escoles d'Inca. Els alumnes més petits comencen a patir la malaltia, però de moment *sin carácter maléfico*.

1885

27/06, núm. 26, pàg. 7. La revista denuncia l'estat lamentable de l'edifici on es troba l'escola de nins (al carrer Dureta): ... *en un abandono tal que más serviría de pocilga que de escuela*. Tot i això, tres anys després s'informava que l'escola seguia en estat deplorable.

05/09, núm. 36, pàg. 2 i 5. Escalafó de mestres. Apareixen Geroni Cloquell Mateu (classe 3a, núm. 8), Mateu Sala Prohens (classe 4a, núm. 1) i Margalida Ripoll Trobat (classe 4a, núm. 46). Per tant, en aquests moments ja hi ha dues escoles de nins, però només una de nines.

10/10, núm. 41, pàg. 2 i 5. Escalafó de mestres. Apareixen Geroni Cloquell Mateu (classe 3a, núm. 8), Mateu Sala Prohens (classe 4a, núm. 1) i Margalida Ripoll Trobat (classe 4a, núm. 46).

10/10, núm. 41, pàg. 7. Relació de mestres que han pres possessió a partir del dia 1 d'agost i que no apareixien encara a l'escalafó general publicat. Entre les mestres, figura com a mestra d'Inca Maria Sastre Borràs.

1887

26/02, núm. 9, pàg. 7. Pel mal estat de l'edifici, s'ordena al batle d'Inca que faci obres de millora al local que ocupa l'Escola de nins.

02/07, núm. 27, pàg. 7. Resultats dels exàmens de revàlida a les escoles normals. Entre les aspirants al títol de mestra elemental, aproven Francesca Beltran Cànaves i Francisca Sampol Ferrer, ambdues veïnes d'Inca.

13/08, núm. 33, pàg. 7. Anunci de l'inici de curs escolar per a dia 1 de setembre.

17/09, núm. 38, pàg. 8. Reconeixement als millors alumnes d'Inca. *Parece que el primer domingo del mes de Octubre próximo se adjudicarán ciertos premios a los alumnos del Colegio de Inca que obtuvieron las primeras notas en los últimos exámenes de prueba de curso. Con tal motivo tendrán lugar algunos festejos la tarde y noche del mismo día, amenizando el acto la banda de la Sociedad Filarmónica de aquella importante Villa.*

08/10, núm. 41, pàg. 7. Inauguració solemne del curs escolar a l'Institut d'Inca.

12/11, núm. 46, pàg. 1. S'informa de l'obertura d'expedient governatiu per aclarir la desaparició de l'habilitat a càrrec dels partits judicials de Palma, Inca, Manacor i Eivissa.

12/11, núm. 46, pàg. 7. Convocatòria de reunió per tractar el tema de l'habilitat desaparegut. Sol·liciten als mestres que notifiquin les quantitats que els falten per cobrar.

- 19/11, núm. 47, pàg. 3.** Destitució d'Antoni Nadal Moré com a habilitat.
- 26/11, núm. 48, pàg. 2.** Recordatori als mestres que remetin urgentment les quantitats que no han cobrat.
- 26/11, núm. 48, pàg. 6.** Acta de la reunió sobre la desaparició de l'habilitat. Hi assisteixen 111 mestres. El temes tractats són: propostes de nou habilitat, bestreta als mestres més perjudicats i subscripció per ajudar a la bestreta.
- 03/12, núm. 49, pàg. 3, 5, 6 i 7.** Propostes de possibles habilitats. A continuació es detallen les funcions de l'habilitat. Condicions especials que han de complir els candidats.
- 17/12, núm. 51, pàg. 4.** Es proposa Miquel Sampol com a habilitat interí.
- 24/12, núm. 52, pàg. 4.** Convocatòria del nou habilitat per liquidar els pagaments.

1888

- 07/01, núm. 1, pàg. 7.** Es calcula que el deute deixat per l'habilitat desaparegut supera les 20.000 pessetes.
- 17/03, núm. 11, pàg. 8.** Es denuncia l'estat ruïnós de l'escola del carrer Dureta.
- 24/03, núm. 12, pàg. 8.** S'informa del bon nivell de l'Escola nocturna de Sant Josep dirigida pel capellà Antoni Ferragut.
- 31/03, núm. 13, pàg. 7.** Ordre de pagament del trimestre.
- 12/05, núm. 19, pàg. 7.** Aprovació de l'estat de comptes de l'habilitat interí.
- 02/06, núm. 22, pàg. 6.** Es comunica la data d'elecció del nou habilitat.
- 09/06, núm. 23, pàg. 2, 4 i 5.** Escalafó de mestres. Apareixen Geroni Cloquell (classe 3a, núm. 18), Mateu Sala (classe 4a, núm. 1), Maria Sastre (classe 3a, núm. 3) i Margalida Ripoll (classe 4a, núm. 41).
- 09/06, núm. 23, pàg. 7.** La Junta Provincial proposa Dionisio Vidal com a nou habilitat.
- 09/06, núm. 23, pàg. 8.** Convocatòria de jornada electoral per triar el nou habilitat.
- 16/06, núm. 24, pàg. 7.** Resultat de la votació d'habilitat. No ha estat elegit el candidat proposat per la Junta. El guanyador és Miquel Sampol, qui feia les funcions de forma interina.
- 16/06, núm. 24, pàg. 8.** Dionisio Vidal agraeix als votants d'Inca el seu suport i informa que serà el nou habilitat d'Eivissa.
- 01/12, núm. 47, pàg. 8.** L'habilitat ofereix participacions de la loteria de Nadal als mestres.

1889

- 10/08, núm. 32, pàg. 8.** Muntatge d'un gimnàs i un gabinet de física i química al Col·legi de Sant Tomàs d'Aquino d'Inca.
- 12/10, núm. 41, pàg. 8.** Convidada per part del director del Col·legi Sant Tomàs d'Aquino al lliurament de premis del curs anterior.

1890

- 19/04, núm. 16, pàg. 8.** El llibreter Puigredón es compromet a pagar la meitat del que han gastat els mestres finats.

30/08, núm. 35, pàg. 1. Convocatòria de reunió dels mestres del partit judicial d'Inca. La reunió serà el dia 14 de setembre a l'Escola de nins número 1 d'Inca.

30/08, núm. 35, pàg. 8. Explicació dels temes a tractar a la reunió esmentada a la pàgina 1.

06/09, núm. 36, pàg. 1. Repetició de convocatòria per a la reunió del 14 de setembre.

13/09, núm. 37, pàg. 1. Es repeteix per tercera vegada la convocatòria per a la reunió del 14 de setembre.

13/09, núm. 37, pàg. 4, 5 i 6. Escalafó de mestres. Apareixen Geroni Cloquell (classe 2a, núm. 5), Mateu Sala (classe 4a, núm. 1), Maria Sastre (classe 3a, núm. 3) i Margalida Ripoll (classe 4a, núm. 41). A la pàgina 5 apareix repetit Geroni Cloquell amb classe 3a, núm. 8. Per tant, havia ascendit a l'escalafó.

27/09, núm. 39, pàg. 6 i 7. Acta de la reunió de mestres del 14 de setembre amb la informació detallada de tots els temes tractats.

11/10, núm. 40, pàg. 8. Se sol·licita als mestres contestació sobre la circular de la reunió del 14 de setembre.

25/10, núm. 42, pàg. 6. Convocatòria de reunió de mestres del partit judicial d'Inca per al dia 2 de novembre. S'informarà de les contestacions rebudes sobre les conclusions de la reunió del 14 de setembre.

16/11, núm. 44, pàg. 4 i 5. Escalafó de mestres. Apareixen Geroni Cloquell (classe 2a, núm. 5) i Mateu Sala (classe 4a, núm. 1). També apareix Geroni Cloquell amb les dades anteriors a l'ascens.

16/11, núm. 44, pàg. 8. S'informa que al proper número de la revista apareixeran les conclusions de la reunió de Junta del dia 2 de novembre.

23/11, núm. 45, pàg. 3 i 5. Escalafó de mestres. Apareixen Maria Sastre (classe 3a, núm. 3) i Margalida Ripoll (classe 4a, núm. 29).

23/11, núm. 45, pàg. 7 i 8. Publicació de les conclusions de la Junta General del 2 de novembre.

27/12, núm. 51, pàg. 8. S'informa de la defunció de la mestra d'Inca Margalida Ripoll durant la present setmana.

1891

10/01, núm. 2, pàg. 7. Es nomena interinament sor Juliana (*hija de la caridad*) com a mestra substituïda de la finada Margalida Ripoll.

10/01, núm. 2, pàg. 7. El llibreter Francesc Puigredón avisa que els hereus de Margalida Ripoll poden passar a recollir la meitat de l'import gastat per la mestra durant el darrer any.

04/02, núm. 6, pàg. 8. Convocatòria del delegat de l'Associació de Mestres per acordar els temes a tractar a l'Assemblea Nacional de Mestres.

21/03, núm. 12, pàg. 8. S'informa que s'ha de proveir per oposició una de les escoles de nines d'Inca amb un sou anual de 1.100 pessetes.

11/04, núm. 15, pàg. 8. Es repeteix la notícia anterior.

06/06, núm. 23, pàg. 7. S'informa dels resultats de les oposicions. Antònia Aina Mesquida ha estat designada per a la vacant d'una de les escoles de nines d'Inca.

06/06, núm. 23, pàg. 8. Agraïment a la revista *La Villa de Inca* per reproduir l'article de la revista *El Magisterio Balear* "Modo de arraigar en el niño el

respeto al principio de autoridad”.

25/07, núm. 30, pàg. 8. Publicació dels resultats dels exàmens ordinaris del Col·legi Sant Tomàs d'Aquino d'Inca.

1892

03/09, núm. 36, pàg. 6. El mestre d'Inca Geroni Cloquell és destinat a una escola de Mataró.

10/09, núm. 37, pàg. 7. Relació de municipis que encara no han ingressat a la “caixa de primer ensenyament”, entre ells, l'Ajuntament d'Inca.

24/09, núm. 39, pàg. 3 i 4. Article de la Seccional Doctrinal criticant el retard en el pagament dels mestres. Es denuncia el cas concret d'Inca, on es planteja crear escoles nocturnes sense pagar abans els mestres de la resta d'escoles.

22/10, núm. 43, pàg. 1. Convocatòria de la Junta del Districte d'Inca per elegir la nova Junta Directiva.

22/10, núm. 43, pàg. 6. La professora Severa Madariaga ⁷ imparteix classes de magisteri i prepara opositores a mestra. A més a més, imparteix conferències pedagògiques al Col·legi Sant Tomàs d'Aquino.

05/11, núm. 45, pàg. 8. Acords presos per la Junta General del districte d'Inca.

10/12, núm. 50, pàg. 2. Escalafó de mestres. Apareixen Geroni Cloquell (classe 2a) i Mateu Sala (classe 4a).

17/12, núm. 51, pàg. 2 i 4. Escalafó de mestres. Apareixen Maria Sastre Borràs (classe 2a) i Antònia Aina Mesquida (classe 4a).

1893

14/01, núm. 2, pàg. 1 i 2. Escalafó de mestres. Apareixen Geroni Cloquell (classe 2a) i Mateu Sala (classe 4a).

21/01, núm. 3, pàg. 2 i 4. Escalafó de mestres. Apareixen Maria Sastre Borràs (classe 2a) i Antònia Aina Mesquida (classe 4a).

29/04, núm. 17, pàg. 6. Es ratifica el nomenament del mestre Geroni Cloquell per a una escola de Mataró deixant vacant la plaça d'Inca.

30/09, núm. 39, pàg. 7. Relació de places vacants que s'han de proveir, entre les quals es troba una de les escoles de nins d'Inca amb un sou anual de 1.100 pessetes.

30/09, núm. 39, pàg. 8. Avís de visita de l'inspector a Inca per als dies 13 i 14 de novembre.

07/10, núm. 40, pàg. 2. Avís de provisió de places vacants per oposició.

1894

05/05, núm. 18, pàg. 6. Ha estat elegit Josep Pol com a mestre interí d'una escola de nins d'Inca.

30/06, núm. 26, pàg. 4 i 5. Escalafó de mestres. Apareixen Maria Sastre Borràs (2a classe, núm. 6) i Antònia Aina Mesquida (classe 4a, núm. 69).

28/07, núm. 30 pàg. 5. El Rectorat anuncia que a Inca hi ha una plaça vacant

⁷ Severa de Madariaga Basterrechea (1871-1946) fou una professora que va dedicar gran part de la seva vida a l'educació femenina inquera. L'any 1900 va obrir una acadèmia femenina a Inca en un temps en el qual l'educació de la dona no era una prioritat.

de mestre amb un sou anual de 1.100 pessetes.

04/08, núm. 31, pàg. 7. S'anuncia que s'ha de proveir una plaça a una escola elemental de nins d'Inca pel procediment de concurs d'ascens.

22/09, núm. 38, pàg. 7. Es comunica la nova Junta Directiva de la Junta de Districte d'Inca. Està formada per: Andreu Munar i Santandreu com a president; Bartomeu Ordinas com a dipositari i Pere Barceló com a secretari.

29/09, núm. 39, pàg. 8. Es proposa l'ascens de Jaume Mas Noguera, mestre de Sant Joan, com a mestre d'una de les escoles de nins d'Inca.

13/10, núm. 41, pàg. 8. Es repeteix la notícia anterior.

03/11, núm. 45, pàg. 7. A la reunió de mestres del partit judicial d'Inca, celebrada el dia 28 d'octubre, es nomena una nova Junta Directiva que està integrada per: Jaume Pol i Pujol com a president, Jaume Tugores Mulet com a depositari i Pere Barceló Capó com a secretari. També s'acorden les contribucions que havien de fer els mestres per al monument en honor a Claudio Moyano.⁸ Les aportacions havien de ser com a mínim d'entre 0,50 i 1,50 pessetes per mestre/a, depenent dels ingressos de cada un/a. Tot i això, cada persona podia aportar el que consideràs oportú.

01/12, núm. 48, pàg. 4 i 5. Relació de mestres que contribueixen econòmicament al monument de Claudio Moyano. Pel que fa a les mestres d'Inca, l'aportació és la següent: Maria Sastre i Antònia Mesquida amb 3 pessetes cada una i Paula Vidal (Sant Francesc) amb 1 pesseta. No apareixen dades de les contribucions dels mestres.

01/12, núm. 48, pàg. 5. La mestra Maria Sastre retorna 33 pessetes que l'Associació li havia avançat després de la fugida de l'habilitat Nadal.

1898

18/01, núm. 3, pàg. 7. Relació de places que s'han de cobrir pel procediment d'ascens, entre elles la d'una escola de nins d'Inca, amb un sou de 1.100 pessetes.

18/01, núm. 3, pàg. 7. Avís de pagament del 2n trimestre als mestres. Els del partits judicials d'Inca i Manacor cobraran el dia següent (19 de gener).

08/02, núm. 6, pàg. 6. Pagament de drets passius. A Mateu Sala, mestre d'Inca, li retornen 82,88 pessetes.

01/03, núm. 9, pàg. 7. El mestre jubilat Jaume Mas ha estat classificat amb una quantitat econòmica de 980 pessetes anuals.

19/04, núm. 16, pàg. 7. A causa de les guerres de 1898, es va obrir una subscripció pública perquè els mestres fessin la seva aportació. La reina Maria Cristina va encapçalar les aportacions amb la quantitat d'un milió de pessetes. Entre les aportacions figurava la del mestre d'Inca Josep Mateu.

19/04, núm. 16, pàg. 7. Convocatòria de Junta General extraordinària per nomenar l'habilitat de la Junta d'Inca. La reunió es farà a l'Escola de nins número 1.

05/07, núm. 27, pàg. 8. Aprovació per part de la Junta General de l'Associació de les actes dels districtes, entre ells la del districte d'Inca.

8 Claudio Moyano Samaniego (1809-1890) fou un polític espanyol d'ideologia lliberal que va ser el responsable d'aprovar la Llei d'educació de 1857.

1900

20/10, núm. 1, pàg. 8. A la secció de notícies es comunica el decés de Gabriel Barceló, que havia estat mestre d'Inca.

26/10, núm. 2, pàg. 2. Es comunica que l'habilitat d'Inca ja ha dipositat la fiança en metàl·lic que havia establert la Junta Provincial.

26/10, núm. 2, pàg. 3. El batle d'Inca presenta el pressupost del 2n semestre a la Junta d'Inca.

26/10, núm. 2, pàg. 8. La revista agraeix l'actitud dels mestres d'Inca davant un incident provocat pel Sr. Rufino Carpena.⁹

02/11, núm. 3, pàg. 5. Presentació de documents per part de l'habilitat del partit judicial d'Inca. Decideixen que reuneix les condicions necessàries per al càrrec, i li lliuraran les quantitats necessàries per fer front als pagaments dels mestres.

06/11, núm. 4, pàg. 6. S'han lliurat a l'habilitat d'Inca els doblers per realitzar els pagaments. També s'informa que els ajuntaments de Palma i d'Inca no han ingressat la quantitat suficient per fer front a les despeses i que la diferència serà ingressada per Hisenda.

06/11, núm. 4, pàg. 7. Representació a la mutualitat o Monte Pío.¹⁰ S'informa que l'Associació estarà representada per una Junta General formada per tots els associats, i una Junta Directiva encapçalada pel president de l'Associació, un secretari, un dipositari i quatre vocals interventors de les juntes d'Inca, Manacor, Maó i Eivissa.

11/11, núm. 4 suplement, pàg. 3. Convocatòria de reunió extraordinària de la Junta d'Inca per tractar la renovació dels càrrecs de secretari i dipositari per dimissió dels anteriors.

11/11, núm. 4 suplement, pàg. 4. Elogi a l'Associació de Mestres d'Inca per ser un col·lectiu homogeni, compacte i actiu.

24/11, núm. 6, pàg. 7. S'informa que els mestres del partit judicial d'Inca han visitat el Centro del Magisterio, i que manifestaren la seva cordial adhesió. S'esperen contribucions econòmiques per al seu manteniment.

24/11, núm. 6, pàg. 7. Acords de la sessió extraordinària celebrada el 15 de novembre.

24/11, núm. 6, pàg. 8. Els subscriptors d'Inca fan una reclamació a l'oficina de Correus per no rebre puntualment la revista.

01/12, núm. 7, pàg. 8. Convocatòria de reunió de l'Associació de Mestres d'Inca per reformar el reglament de la Junta.

05/12, núm. 8, pàg. 7. L'Associació de Mestres d'Inca demana que es baixi la fiança de l'habilitat.

05/12, núm. 8, pàg. 7. L'Ajuntament d'Inca obre expedient disciplinari al mestre Mateu d'Inca per irregularitats presumptament comeses com a membre d'un tribunal d'oposicions. Després de llegir l'expedient i a instància de l'instructor, es proposa sobreseure el cas. Per tant, li retornaren la fiança.

⁹ Rufino Carpena Montesinos (1860-1939) fou un mestre innovador que fomentà l'ensenyament actiu. Va exercir a Catalunya, Mallorca (Muro, Lluçmajor, sa Indioteria, Valldemossa i Son Sardina) i a l'Argentina. Entre 1912 i 1913 publicà la revista *El Educacionista*. També va publicar articles a les revistes *El Magisterio Balear* i a l'*Heraldo de Lluçmajor*.

¹⁰ Els Montes Pios eren fons o dipòsits de doblers formats a partir dels descomptes que s'aplicaven als sous dels beneficiaris o a partir de la seva pròpia contribució.

05/12, núm. 8, pàg. 8. Els subscriptors inquers de la revista agraeixen a Correus que hagi solucionat el problema que havien denunciat.

15/12, núm. 9, pàg. 2. Els mestres associats del districte d'Inca demanen que es reformi el reglament.

15/12, núm. 9, pàg. 2. Acta de la reunió celebrada el dia 9 de desembre.

15/12, núm. 9, pàg. 6. Presentació d'un formulari per conèixer les diferents opinions sobre el projecte de reforma del reglament de l'Associació.

15/12, núm. 9, pàg. 11. Convocatòria de Junta General extraordinària per a l'aprovació dels projectes presentats per l'Associació de Mestres d'Inca i per la directiva provincial sobre la constitució del Monte Pío.

24/12, núm. 11, pàg. 14. Ordre del dia de la Junta General extraordinària que s'ha de celebrar el dia 29 de desembre per tractar la reforma del reglament i la seva ampliació (presentada per la Junta d'Inca).

4. CONCLUSIONS

La lectura detallada de les notícies d'aquest període històric estan centrades bàsicament en informació orgànica de l'Associació de Mestres i informació oficial del Magisteri. La major part de la informació feia referència al nomenament i al cessament de mestres, la creació d'escoles, l'assignació econòmica als centres i als mestres, l'escalafó professional, les visites dels inspectors a les escoles, les epidèmies que afectaren l'alumnat..., dins el context històric i socioeducatiu de l'època, per tal d'apropar-nos a la història de l'educació inquera de finals del segle XIX. La revista va donar veu a tots els professionals de l'ensenyament primari. Tot i que va néixer com una publicació desenal, amb el temps es va convertir en setmanal, i fou una de les de més llarga durada a nivell estatal. També hi aparegueren alguns articles pedagògics i d'opinió escrits pels propis docents amb un llenguatge peculiar. A més, hi destacaven les pàgines amb anuncis publicitaris que segurament ajudaven al manteniment de la publicació.

5. BIBLIOGRAFIA

Biblioteca Virtual de Prensa Histórica. *El Magisterio Balear* (1873-1900). <https://prensahistorica.mcu.es> [Consulta: novembre-desembre 2019].

Comas, F i Sureda, B. 2014. "La premsa pedagògica en la construcció de la identitat professional dels mestres: *El Magisterio Balear*." *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* núm. 24 (juliol-desembre 2014), pàg. 51-68.

Motilla, X. 2014. "Presentació: premsa periòdica i història de l'educació." *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* núm. 24 (juliol-desembre 2014), pàg. 9-16.

L'Ajuntament d'Inca durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Política i administració

Cristóbal Mateu Sastre

Llicenciat en Història per la UIB

doi: 10.3306/JELINCA.20.223

Paraules clau: Dictadura, Primo de Rivera, Ajuntament, batles, política, administració.

Resum. *Tota la trajectòria progressista i regionalista mantinguda des de feia ja diverses dècades, es va veure interrompuda amb l'arribada al poder del general Primo de Rivera. A partir d'aquest moment, els nous consistoris van ser nomenats directament pel delegat governatiu de torn.*

Es poden distingir dues fases:

1a fase. Inestabilitat:

Setembre-desembre de 1923. Integrat pels vocals associats. Batles: Bartomeu Trías i Joan Llompart.

Gener-març de 1924. Designat pel delegat governatiu, segons la doctrina del nou règim. Batle: Miquel Pujadas.

2a fase, abril de 1924 – febrer de 1930. Aplicació de l'Estatut municipal. Batles: Miquel Pujadas i Miquel Mir. Estabilitat. Evident modernització de la ciutat.

Keywords: dictatorship, Primo de Rivera, City Hall, mayors, politics, administration.

Abstract. *The whole progressive and regionalist trajectory maintained for several decades ago, was truncated with the arrival to the power of General Primo de Rivera. As of that moment, the new consistories were appointed directly by the governing government delegate.*

Two phases can be distinguished:

1st. Instability

June-December, 1923. Integrated by the associated vowels. batles: Bartomeu

Trías and Joan Llompart.

January-March, 1924. Appointed by the Government delegate, according doctinary to the new regime. batles: Miquel Pujadas.

2nd., April, 1924 – February, 1930. Application of the Municipal Statute. batles: Miquel Pujadas and Miquel Mir. Stability Evident modernization of the City.

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball forma part de la meua tesi doctoral encara en ple desenvolupament sobre la Dictadura de Primo de Rivera a Mallorca, amb especial incidència en la política i les seves institucions.

Aquest període que transcorre entre 1923 i 1930, a diferència de l'anterior, la Restauració borbònica i, més encara, de la posterior II República, té molt poca presència en la historiografia sobre les Balears o Mallorca. Podem destacar, però, certs articles molt interessants sobre algun aspecte concret, publicats en revistes especialitzades.

Les fonts utilitzades per a la redacció d'aquesta comunicació són escasses i, algunes d'elles, fragmentàries. Evidentment, les actes municipals han estat el meu essencial focus d'informació, complementat amb la publicació local *Ca Nostra*, conscient de les seves limitacions, però consider que tenen una fiabilitat fora de tot dubte. A més, he comptat amb la inestimable ajuda de Miquel Pieras, historiador local, i del seu pare Biel Pieras, cronista oficial d'Inca ja retirat, qui em va obrir les portes de l'Arxiu Municipal i va facilitar i assessorar sobre els documents a consultar.

La *Gaceta de Madrid* i el *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares* m'han ajudat a millorar les qüestions més oficials, com decrets, circulars i altres. Tot això completat amb les esporàdiques notícies sobre Inca publicades en alguns diaris palmesans, especialment, *El Día* i *La Última Hora*.

Amb totes aquestes eines i limitacions, aquest treball intentarà omplir un buit historiogràfic referent al comportament i vicissituds d'una institució molt rellevant, com va ser l'Ajuntament d'Inca, durant un context d'espai i temps tan controvertit i poc conegut com és la Dictadura de Primo de Rivera a Mallorca (1923-1930).

2. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DEL MUNICIPI D'INCA DURANT EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

El 1900, Inca va ser nomenada ciutat per la reina regent, Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, donada la rellevància demogràfica, social i econòmica que havia adquirit durant el segle XIX.

Amb una superfície de 58,34 km² i una població d'uns 9.500 habitants segons el cens de 1925, Inca tenia una economia majoritàriament agrícola, encara que amb una indústria de sabates ja ben consolidada i cada vegada més important.

Pel que fa als grups socials d'Inca durant aquesta època, i partint d'aquest context econòmic,

hi trobem encara les antigues famílies terratinents, propietàries de possessions o dedicades al comerç de productes agraris, que des de feia segles controlaven els ressorts de poder. La seva rellevància i influència dins la ciutat tendia a disminuir. Per altra part, sorgia un grup de nous industrials amb un passat artesà o pagès, que s'havien enriquit amb la nova indústria o el comerç i que s'obrien pas dins els grups de poder local. L'altra cara de la moneda la formaven, per una part, un grup de jornalers i petits propietaris que de cada vegada eren menys ja que abandonaven el camp per treballar a la indústria; i per altra part, un grup de petits artesans independents que rebien la competència dels nous tallers mecanitzats. Finalment, creixia amb força i de forma constant un grup format pels obrers de les fàbriques. Aquesta divisió social es completava amb un grup de professionals liberals i un nombrós destacament militar ubicat en el Quarter General Luque que tindria una gran influència dins la societat inquera.¹

Així mateix, Inca era el cap d'un dels tres partits judicials de Mallorca, al costat de Palma i Manacor. Aquesta circumstància adquiriria especial rellevància durant la Dictadura de Primo de Rivera en l'organització del sometent, la institució dels delegats governatius i, fins i tot, a la constitució de la Unió Patriòtica. A més, com es podrà comprovar posteriorment, el convertia en un dels tres ajuntaments més significatius de l'illa i, per això, havia de ser especialment controlat pel poder establert.

3. LAJUNTAMENT D'INCA ABANS DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

El municipi d'Inca portava ja més d'una dècada afirmant el seu progressisme polític, plasmat en la victòria ininterrompuda del Partit Liberal des de les eleccions municipals de 1911, excepte el 1920 quan van guanyar els conservadors.

Com es pot comprovar a la taula 1, el predomini dels partits anomenats "de torn" –Conservador i Liberal– va ser absolut durant les dues primeres dècades de segle XX, amb una minsa representació dels republicans a les eleccions de 1901 i 1903. Cal recalcar que els liberals venien triomfant des de

¹ PIERAS VILLALONGA, M. s/a. "Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)." Encara sense publicar.

1901.	1903	1905	Maig 1909	Des 1909	1911	1913	1915	1917	1920	1922
LI	C	C	C	C	L	L	L	L	C	L
TOTALS				TOTALS %						
C	L	R	M	C	L	R	M			
28	35	5	7	37	47	7	9			

Taula 1. Eleccions municipals a Inca. Partit guanyador. Font: ARM. Elaboració pròpia

1911, exceptuant el 1920, quan els conservadors van obtenir tres regidors i dos els mauristes, contra únicament dos del Partit Liberal.

Un altre aspecte a tenir en compte durant aquesta època va ser la important, fins i tot decisiva, influència del caciquisme a Inca. Si ancestralment les xarxes clientelars tenien un clar accent conservador i després maurista, amb Antoni Maura com el seu màxim responsable, a partir de 1918 van ser els liberals els qui van semblar controlar-les sota l'hegemonia d'un Joan March que, des de feia uns anys, havia decidit intervenir directament en política i, d'aquesta manera, defensar els seus interessos econòmics personalment. El context socioeconòmic aleshores era molt propici –crisi de treball, escassetat de subsistències, etc.– perquè l'aparell caciquista el desaprofitàs: *En aquets moments, la gent normal no entenia gaire de política i moltes eren les persones que votaven els qui els donaven diners, un passatge de carro o simplement els convidaven a beure una copa a una taberna.*²

En aquells anys, es va incrementar el sentiment regionalista, demostrat en l'organització de periòdiques i multitudinàries jornades en defensa de la llengua, i l'estima a la bandera mallorquina, aquesta última de nou posada en valor des de finals de 1922, després de molt temps en l'oblit. El consistori d'Inca va acordar encarregar la confecció de la bandera perquè onejàs a la casa consistorial,

*imitando el ejemplo dado por Soller primero y Palma después, de honrar lo nuestro, nuestro símbolo, la bandera que nos legaron nuestros padres, propone y se acuerda colocar al lado de la bandera nacional, la bandera regional mallorquina. El Sr. Alcalde dijo que estaba conforme con la proposición y se congratulaba de dicho acuerdo...*³

Així, l'Ajuntament d'Inca va ser un dels primers a lluir-la en la façana del seu edifici consistorial. Es va beneir a les festes patronals que es van celebrar al juliol.

2 PIERAS SALOM, G. 1986. *Breu història d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca; 124.

3 Actes de l'Ajuntament d'Inca, 25/02/1923, 114v.

Es poden destacar tres importants esdeveniments durant aquest període anterior al cop d'estat de Primo de Rivera (1922-1923).

3.1. Les eleccions municipals de 1922 a Inca

Aquestes eleccions van estar afavorides per l'arribada al poder del 5è govern de Maura.

Les perspectives posades en aquests comicis eren d'un vivíssim interès; però, i com era habitual en aquests últims anys, acabaren *en la mas absoluta indiferència*. *El pueblo se ha ido retrayendo de todas las funciones de ciudadanía, preso de una indiferencia o desencanto tan absolutos que bien puede calificarse de total apartamiento.*⁴ D'aquesta manera, l'electorat feia ja temps que havia fet desistiment absolut de la seva voluntat en mans de la classe política i dels cacics, els quals, en última instància, eren els que designaven els representants municipals. En altres paraules, s'havia entrat en un procediment electoral endogen en el qual el protagonisme popular era mera aparença. Això era una realitat a la Part Forana, però no a la major part de les seccions electorals de Palma.

Pel que fa al desenvolupament d'aquests comicis en els municipis mallorquins, no hi va haver reclamacions, ni protestes; sense coaccions; sense incidents o sense novetat van ser els comentaris que més es van repetir a la premsa.

A Inca, el Partit Liberal, aliat amb els socialistes, es va enfrontar a una multitudinària coalició composta per conservadors, mauristes, liberals dissidents, republicans i catòlics. Cal dir que aquestes aliances podien ser diferents a cada municipi, com així va succeir realment. Per exemple, a Palma, els liberals, de la mà de Joan March, es van unir a conservadors i reformistes.

Certament, la participació va ser molt elevada –78,89 %–, sobretot en les seccions 1a i 2a, i una mica superior a la mitjana de la Part Forana, que va ser del 73 %, sent Felanitx el municipi amb la participació més baixa, amb el 48,60

					TOTALS		
DISTRICTE	SECCIÓ	ELECTORS	VOTANTS	% PARTICIP.	ELECTORS	VOTANTS	% PARTICIP.
1	1	295	242	82,03			
	2	340	277	81,47			
2	3	477	370	77,57			
	4	474	366	77,22			
3	5	423	330	78,01	2.009	1.585	78,89

Taula 2. Eleccions municipals de 1922 a Inca. Font: AGCM, III-792, III-941. Elaboració pròpia

⁴ *La Última Hora*, 9531, 10/01/1922.

%, i Petra amb la més alta, amb el 87,75 %. A diferència de molts municipis mallorquins,⁵ l'article 29 no es va aplicar en cap dels seus districtes.⁶

En aquesta ocasió, com en les anteriors, el predomini va ser dels partits del torn. Així, la coalició liberal-socialista va aconseguir sis regidories:

5 liberals: Bartomeu Payeras
 Joan Noguera
 Jordi Bisellach
 Joan Truyol
 Antoni Truyol
1 socialista: Miquel Rayó

Contra les tres de la coalició conservadora-maurista:

1 conservador: Antoni Riera
1 maurista: Miquel Pujades
1 liberal indep.: Josep Pujol Martorell

Aquestes eleccions municipals havien de ser les darreres fins a abril de 1931, quan es va iniciar la II República. Gairebé deu anys sense comicis, quan fins ara se celebraven cada dos anys aproximadament.

3.2. Nou batle de reial ordre (gener, 1923)

Al desembre de 1922, el govern de concentració liberal presidit per Manuel García Prieto, marquès d'Alhucemas, va substituir el conservador José Sánchez Guerra, víctima de la crisi derivada del desastre militar d'Annual i el subsegüent expedient Picasso.

Com era costum en aquests canvis governatius, tot i que portava ja un lustre sense aplicar-se, el partit ara al poder va creure necessari canviar els ajuntaments més importants de l'Estat, controlats fins ara pels conservadors, per elements liberals de reconeguda lleialtat. A Mallorca, aquest canvi va afectar directament els tres ajuntaments més notables: Palma, Inca i Manacor.

Tant a Inca com a Manacor, la coalició entre mauristes, conservadors i weyleristes havia col·locat per reial ordre batles de la seva adscripció política, tot i que aquests municipis eren majoritàriament liberals.

5 Alcúdia, Algaida, Andratx, Artà, Búger, Calvià, Campos, Capdepera, Costitx, Deià, Escorca, Estellencs, Fornalutx, Llubí, Manacor, Maria de la Salut, Porreres, sa Pobla, Sencelles, Sant Joan, Sant Llorenç, Selva, Sineu, Sóller, Valldemossa i Vilafranca.

6 Article 29 de la Llei electoral de 1907: "En los distritos donde no resultaren proclamados candidatos en mayor número de los llamados a ser elegidos, la proclamación de candidatos equivale a su elección y les releva de la necesidad de someterse a ella". *Gaceta de Madrid*, 222, 10/08/1907; 587.

La proclamació com a nou batle de l'abans regidor liberal Pau M. Morey Coll, a diferència del de Palma, no va tenir cap controvèrsia, exceptuant una tímida crida d'atenció del batle dimissionari,⁷ Miquel Pujadas Ferrer, conservador, escenificada per seva absència durant les últimes tres sessions del consistori.

Finalment, en sessió plenària del dia 18 de gener es va donar lectura a les dues comunicacions del governador civil traslladant les reials ordres; una admetent la dimissió del batle sortint i una altra nomenant el nou batle.

Per descomptat, Pau Morey gaudia de les simpaties de Partit Liberal, però també de la població, guanyada en una interessant tasca com a regidor. El seu discurs d'investidura va tenir un marcat to conciliador, reconeixent la bona tasca del batle sortint tot i ser d'ideologies i partits oposats, i sol·licitant l'ajuda de tota la regidoria en pro d'una bona administració de la ciutat.

3.3. Eleccions generals al Congrés (abril, 1923)

Únicament, cal ressaltar la demolidora victòria del Partit Liberal, encapçalat per Joan March, i acompanyat d'Alexandre Rosselló, un veterà en aquestes lluites, i de Lluís Alemany. S'ha de dir que el magnat mallorquí va batre tots els rècords de vots, no només a Mallorca, sinó també a la resta de l'Estat espanyol. Inca no en va ser cap excepció:

DISTR.	SECC.	COALICIÓ CONSERVADORA			COALICIÓ CONSERVADORA			WEYLER	C. 1922	ELECT.	VOTANT.	% PART.
		MAURA	SOCIAS	COTONER	MARCH	ROSSELLÓ	ALEMANY					
1	1	87	73	73	179	179	179	85	295	285	96,61	
	2	99	85	85	203	203	203	109	337	329	97,63	
2	3	138	124	124	281	281	281	76	454	435	95,81	
	4	133	119	119	271	271	271	41	441	425	96,37	
3	5	118	104	104	241	241	241	109	399	386	96,74	
TOTALS		575	505	505	1.175	1.175	1.175		1.926	1.860	96,57	
TOTAL VOTS		1.585			3.525			420				

Taula 3. Eleccions generals a Inca (abril, 1923). Font: AGCM, III-746, III-932, III-933. Elaboració pròpia

L'índex de participació del 96,57 % va ser molt superior a la mitjana de Mallorca del 83,28 % i realment nombrós, molt més que les últimes eleccions municipals, habitualment de més interès per a la població, la qual cosa sembla constatar l'eficiència de les xarxes clientelars i dels grups d'opinió existents a la ciutat.

7 A diferència del batle de Palma, que va haver de ser destituït davant la seva negativa de dimissió, el d'Inca i el de Manacor sí que van dimitir d'una manera més o menys voluntària, un cop coneguts els nomenaments per real ordre dels seus substituïts. En conseqüència, ambdues alcaldies es trobaven legalment en situació de vacants.

La diferència de 1.940 vots en favor dels liberals ho diu gairebé tot, tot i que l'absoluta igualtat entre els seus tres candidats fa pensar en un més que probable frau electoral influït pel caciquisme local. Recordem que Joan March visitava assíduament la ciutat i mantenia una relació de cordialitat amb alguns dels industrials inquers de nou encuny. A destacar també els bons resultats del partit weylerista a Inca, fins i tot per sobre dels conservadors en alguns dels seus barris, fruit de la bona sintonia amb part de la burgesia industrial, producte de les gestions del general Valeriano Weyler davant l'administració central.

La definitiva irrupció de Joan March en la política local i estatal s'havia consumat.

4. L'AJUNTAMENT D'INCA DURANT LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1923-1930)

4.1. 13 de setembre de 1923. El cop d'Estat de Primo de Rivera: primeres incidències. Inici de la repressió

A diferència del que succeiria el 1936, aquest pronunciament va ser totalment incruent. Ni un ferit i molt menys cap mort. A més, ni un sol tret.

Als carrers d'Inca, aquest succés, que suposaria un canvi dràstic del règim polític, va ser acollit amb absoluta indiferència, traduïda en una total tranquil·litat en el comportament dels inquers. Una prova d'això va ser que el periòdic local *Ca Nostra* va trigar tres setmanes a publicar tan significativa notícia.⁸

I en el si de l'Ajuntament, venia a ser el mateix. Així, el dia 13 de setembre hi va haver sessió municipal ordinària en la qual es va parlar sobre el greu problema de les subsistències, i poc més. Cap comentari fent referència a aquell esdeveniment, tot i que per la premsa palmesana ja s'havia publicat que alguna cosa estava succeint a Catalunya,⁹ però que encara no s'havia fet oficial perquè es plasmà en les actes municipals.

Un cop ratificat en el Govern de la nació pel rei Alfons XIII, Primo de Rivera va iniciar un procés la principal finalitat del qual era el control de l'ordre públic i de les institucions –estatal, provincials i locals–, i erradicar l'antiga política, tenguda per corrupta a mercè del caciquisme. Aquesta és la seqüència temporal:

17 de setembre: Reial decret declarant dissolts el Congrés dels Diputats i la part electiva del Senat.

8 "El cop d'estat." *Ca Nostra*, 46, 06/10/1923.

9 "El capitán general de Cataluña se ha sublevado". *Correo de Mallorca*, 4397, 13/09/1923; "Serenidad y patriotismo". *La Última Hora*, 10033, 13/09/1923.

17 de setembre: circular suspentent temporalment en totes les províncies del Regne les garanties expressades en alguns articles de la Constitució, confirmant l'estat de guerra i cessant els governadors civils en totes les províncies, encomanant aquests governs civils als governadors militars.

A Mallorca, José Sanmartín Herrero va ser substituït pel general de divisió Lorenzo Challier y Cortés. S'iniciava, d'aquesta manera, el procés de militarització institucional a l'illa.

18 de setembre: Reial decret instituint el sometent en totes les províncies espanyoles.

19 de setembre: Reial decret dictant mesures i sancions contra el separatisme.

Aquest últim anava dirigit directament contra les llengües i insígnies que no fossin les considerades nacionals—llengua castellana i bandera espanyola—, en una clara al·lusió a Catalunya —on Primo de Rivera havia ostentant el càrrec de capità general—, el País Basc i, en menor mesura, Galícia. Al mateix temps, aquest Decret volia aconseguir desanimar els moviments regionalistes en aquells territoris on el nacionalisme encara era germinal, com en el cas de Mallorca.

A la fi de 1922 i principis de 1923, els ajuntaments mallorquins havien tornat a lluir la bandera a les seves façanes, recuperant d'aquesta manera una tradició ancestral perduda feia diverses dècades. El d'Inca va ser dels primers, després del de Sóller i de Palma.¹⁰ Ara, en fidel compliment d'aquell Reial decret, es va veure obligat a treure-la per no incórrer en un delictes de desobediència que podia ser jutjat pels tribunals militars. Malgrat això, l'Ajuntament d'Inca va acordar seguir hissant la bandera durant les festes de la ciutat i el 31 de desembre.

Pel que fa a la qüestió de la llengua, l'obligació de parlar castellà en tots els actes oficials, incloses les sessions municipals, va haver de ser anul·lada pel nou governador civil-militar de les Balears l'endemà passat de la seva promulgació, atès que, en molts consistoris de la Part Forana, nombrosos regidors tot just sabien parlar-lo i encara menys escriure'l, amb el consegüent despropòsit i la manca del necessari enteniment i fluïdesa durant les assemblees. De totes maneres, en el cas d'Inca no està documentat cap problema sobre aquesta qüestió i, a més, van continuar celebrant-se les jornades *en defensa de la nostra llengua i els homenatges a la llengua catalana*, afavorides per l'Església local i amb la permissibilitat de l'Ajuntament.

Un altre assumpte que va afectar directament el municipi d'Inca va ser la Llei del descans dominical, que, si bé romania plenament en vigència, gairebé

10 ... imitando el ejemplo dado por Soller primero y Palma después, de honrar lo nuestro, nuestro símbolo, la bandera que nos legaron nuestros padres, propone y se acuerda colocar al lado de la bandera nacional, la bandera regional mallorquina. El Sr. Alcalde dijo que estaba conforme con la proposición y se congratulaba de dicho acuerdo.... Actes de l'Ajuntament d'Inca, 25/02/1923, 114v.

no s'aplicava. No obstant això, amb l'arribada de Primo de Rivera al poder, aquesta circumstància va canviar radicalment donades les seves profundes conviccions religioses. En efecte, les fires i els mercats que habitualment se celebraven en diumenge els mesos d'octubre i novembre van ser immediatament suspesos.

Pel que fa a el període dictatorial (1923-1930), la historiografia distingeix tres fases en el desenvolupament dels ajuntaments.

4.2. 1a fase (octubre-desembre de 1923)

El Reial decret del 30 d'octubre de 1923 va destituir tots els ajuntaments espanyols que, segons Primo de Rivera, acollien al caciquisme local.¹¹ Era el primer pas per a la pretesa regeneració política tan preconitzada pel directori militar i també d'un període d'instabilitat municipal del qual Inca no seria una excepció, més aviat tot al contrari.

El mateix Reial decret obligava a substituir automàticament els regidors destituïts pels vocals associats del mateix ajuntament, elegits habitualment el maig del mateix any, i que feien tasques secundàries i intrascendents dins de l'Ajuntament. La majoria d'ells mostraven una escassa, fins i tot nul·la, vocació política, tot i que alguns tenien coneixements sobre administració, en clar contrast amb altres que amb prou feines semblaven saber escriure, vist l'irresolut traç de les seves signatures, tota la qual cosa deia molt poc en favor d'una correcta gestió municipal. Més encara si es té en compte que van ser elegits de forma inesperada i provisionalment, a l'espera d'una nova i més coherent legislació, encara que això mai va arribar a succeir, ni tan sols amb la promulgació del nou Estatut municipal a finals de març de 1924.

El dia 2 d'octubre es va celebrar la sessió en la qual s'havia de constituir el nou Ajuntament d'Inca, sota la presidència del comandant militar Ramón Ballesteros Coll, tal com obligava el pertinent Reial decret. Si en la constitució de l'Ajuntament de Palma amb prou feines hi va haver pugna, al consistori inquer el procés va resultar una mica més renyit, no pel que fa al nomenament del seu batle, però sí per elegir el seu primer i segon tinent de batle.

Bartomeu Trías Roig va ser elegit per majoria absoluta per al càrrec de batle en pugna amb Antoni Grau Mulet, tots dos farmacèutics i únics posseïdors de títol acadèmic. En canvi, per als càrrecs de 1r i 2n tinent de batle, la designació va ser clarament més competida.¹²

En efecte, per al 1r tinent de batle van fer falta tres tandes de votacions, i en cap d'elles es va aconseguir majoria absoluta. Finalment, a la tercera, va

11 *...ver sustituidos en las Corporaciones municipales a los hombres a la vez semilla y fruto de la política partidista y caciquil que con poca eficacia venía entorpeciendo la vida administrativa de los pueblos.* BOPB, extraordinari, 01/10/1923.

12 Actes de l'Ajuntament d'Inca, 02/10/1923.

haver de decidir-se per majoria simple, i quedà elegit Antoni Grau Mulet amb 7 vots, contra els 6 de Joan Llompart.

L'elecció del 2n tinent de batle encara va ser més complexa que l'anterior. Així, després d'esgotar les tres primeres tandes de votacions sense majoria absoluta, fins i tot amb màxima igualtat entre els dos contendents, Joan Llompart i Antoni Martorell, es va arribar a l'última i definitiva entre els dos amb idèntic resultat d'empat a 7 vots, cosa que va fer necessari decidir-ho per sorteig. Es posaren els noms de tots dos a l'urna i el president comandant militar n'extragué una papereta, que va resultar ser la de Joan Llompart, que quedà, d'aquesta manera, elegit per a aquest càrrec. Més competència impossible.

Per a la designació del regidor síndic suplent, també van fer falta dos escrutinis. La resta ho van ser per majoria absoluta. Finalment, el nou Ajuntament d'Inca va quedar constituït de la següent manera:

Càrrec	Nom	Ofici	Edat¹³
batle	Bartomeu Trías Roig	farmacèutic	41
1r tinent	Antoni Grau Mulet	farmacèutic	69
2n tinent	Joan Llompart Miralles		
3r tinent	Antoni Martorell Genestra	sabater	30
Síndic	Miquel Pujadas Martorell	misser	42
Interventor	Joan Sastre Tous	forner	44

Certament, els oficis estaven molt repartits, al contrari que havia passat en altres consistoris, si bé els dos càrrecs més importants els ostentaven sengles farmacèutics. L'edat mitjana d'aquests individus era propera als 45 anys, la qual cosa el convertia en un dels ajuntaments més joves de l'illa. Després, van ser designats els nous vocals associats, que s'acordà dividir en cinc seccions, per barris.

Donades totes aquestes circumstàncies que van emparar la designació d'aquest Ajuntament –interinitat, manca de vocació política, escassa experiència en administració municipal, etc.–, dies després van començar a produir-se diverses dimissions. Una d'elles i la més significativa va ser la del batle acabat d'elegir, Bartomeu Trias, al costat de les del 1r tinent de batle, Grau, i de la del regidor, Ramon Amengual; aquestes renúncies es fundaven el primer per malaltia; el segon, per la seva avançada edat; i el tercer, per incompatibilitat,¹⁴

*acordando, antes de admitir dichas dimisiones, elevar una consulta al
Excmo. Sr. Gobernador Civil sobre si el Ayuntamiento tiene facultad para*

13 Tant els oficis com les edats d'aquests càrrecs es troben en el cens electoral de 1925. En casos excepcionals, apareixen dos individus amb el mateix nom i cognoms, la qual cosa pot portar a confusió.

14 Es va fer habitual renunciar al càrrec excusant qualsevol motiu, veritable o fals. Els més corrents eren per malaltia o per avançada edat.

*admitir dichas dimisiones y proceder al nombramiento sin la intervención de la autoridad militar, y si deben o no cubrirse las vacantes, toda vez que no llegan a la tercera parte del número total de concejales.*¹⁵

D'aquesta manera, va quedar clarament verificat el greu desconeixement de la normativa municipal per part del nou consistori inquer.

Una setmana després, va arribar la contestació de la màxima autoritat civil per telegrama, segons el qual *las vacantes de Alcalde y primer Teniente deben subsistir, ocupando dichos cargos los que le siguen en la constitución hecha del Ayuntamiento [...], no siendo para ello preciso presida sesión el comandante Militar.*¹⁶

Un cop superat aquest tràngol normatiu, va ser elegit Joan Llompart Miralles com el nou president del consistori d'Inca. El seu mandat únicament perdurà fins a principis de gener següent, o el que és el mateix, tres mesos, durant els quals van ocórrer els següents esdeveniments dignes de ressenyar:

9 d'octubre: Reial decret referent a delictes contra la seguretat i la unitat de la pàtria, com l'ostentació de banderes que no fossin la nacional en aplicació al Reial decret de 19 de setembre últim.

La concessió de l'escola graduada (6 graus) per a nens.

30 d'octubre: Reial decret segons el qual els ciutadans eren lliures d'exposar les seves queixes directament davant de l'Ajuntament durant les seves sessions ordinàries.

Llorenç Beltrán, aprofitant aquesta conjuntura, va denunciar suposades irregularitats en els repartiments de 1913 a 1916 per ocultació maliciosa de xifres.

Aleshores, van tenir lloc tres esdeveniments successius certament molt rellevants i que alterarien dràsticament el comportament intern dels consistoris, i molt directament el d'Inca, atès que era cap de partit judicial.

4.2.1. Desembre-gener de 1924: institució dels delegats governatius

En aplicació del Reial decret de 21 d'octubre de 1923, la funció d'aquests nous delegats –capitans o caps de l'Exèrcit sense cap destí–, un per cada cap de partit judicial, seria principalment la d'informar el governador civil de les deficiències en el funcionament dels ajuntaments (art. 1r), però sense menyscabar la seva autonomia i, si cal, orientar i ajudar a la seva bona marxa (art. 3r), i tot plegat políticament asèptic (art. 4t).¹⁷ Queda clara l'ambigüitat d'aquestes competències, més encara si se'ls afegeix el component de

¹⁵ Actes de l'Ajuntament d'Inca, 04/10/1923.

¹⁶ *Ibidem*, 11/10/1923.

¹⁷ *Gaceta de Madrid*, 21/10/1923. BOPB, 8871, 27/10/1923.

la subjectivitat d'uns individus formats segons les normes castrenses. Posteriorment s'anaren ampliant i diversificant les seves funcions, que van ser plasmades en el Manual del delegat governatiu.¹⁸

El governador civil de Balears, general Lorenzo Challier, va nomenar com a delegat governatiu d'Inca Juan González Moro Moreno, comandant de cavalleria. Posteriorment, després de la seva dimissió (juliol, 1924),¹⁹ va ser nomenat delegat el comandant d'infanteria Cosme Parpal Villalonga, que, amb el cessament de José Rotger Canals, es va fer càrrec dels partits judicials d'Inca i Manacor (1925).

Es tractava, sens dubte, d'un pas més dins del procés de militarització institucional iniciat per Primo de Rivera des del mateix instant de la seva arribada al Govern de la nació.

A partir d'aquest moment, els dits delegats governatius tendrien una incidència molt directa en la designació i el posterior nomenament dels ajuntaments en una innegable suplantació de la voluntat popular; va quedar estructurat de la següent manera:

- a) El delegat governatiu s'encarregava de seleccionar les persones més adequades, sempre segons criteri del directori, per integrar els ajuntaments.
- b) Una vegada que els nous regidors potencials havien acceptat el càrrec, amb entrevista prèvia amb el delegat governatiu de torn, molts d'ells no sense certes reticències, el dia abans de la sessió municipal constitutiva es reunien en privat a l'edifici consistorial per decidir prèviament els qui serien elegits per als diferents càrrecs més notables de l'Ajuntament a constituir –alcaldia, tinents de batle, regidors jurats–, i així evitar els controvertits debats que tant detestava el dictador.
- c) El càrrec de batle generalment era "aconsellat discretament" pel mateix delegat governatiu, o pel mateix governador civil si l'ocasió així ho requeria.
- d) El dia després, ja en la sessió pública de constitució, es procedia a l'"elecció" oficial dels càrrecs mitjançant votació secreta dels propis regidors concurrents a l'acte. Evidentment, sempre resultaven elegits per unanimitat o per majoria absoluta i, tal com s'havia previst el dia abans, sense cap sorpresa. L'absència de disputes durant les sessions municipals es va convertir en norma d'obligada observança, afavorida per aquests nous delegats governatius.

En aquesta pantomima i degradació havien degenerat les eleccions municipals.

¹⁸ AMP, 1430 Dip.

¹⁹ AHN. Presidencia de Gobierno, lligall 331.

4.2.2. Març-abril de 1924: promulgació i ulterior aplicació del nou Estatut municipal

En efecte, el 8 de març de 1924 es va publicar el Reial decret llei aprovant un nou Estatut municipal. L'autor havia estat un jove maurista, José Calvo Sotelo, misser de professió, amb el qual es pretenia regenerar definitivament la vida municipal; era tengut pel marquès d'Estella com a reducte del caciquisme local, continuant amb el procés iniciat el 30 de setembre últim amb la destitució de tots els consistoris de la nació.

Aquest Estatut suposadament havia de concedir major autonomia política i econòmica als ajuntaments, alliberant-los de la potestat que el governador civil de la província i dels delegats governatius exercien despòticament sobre ells. Així mateix, recuperava les urnes per a l'elecció de part de la regidoria, que va quedar dividida en dos grups: d'elecció popular i de representació corporativa. En aquest sentit, a la ciutat d'Inca se li van adjudicar dotze i quatre regidors respectivament, per tenir entre 5.001 i 10.000 habitants.

El problema es va suscitar quan res d'això es va dur a bon terme. Ni el governador va perdre la seva tan temuda autoritat sobre els ajuntaments ni hi va haver cap elecció municipal amb la desitjada participació ciutadana.

4.2.3. Abril de 1924: institució del partit de la Unió Patriòtica

Aquesta corporació/partit polític, nascuda a Castella i assimilada pel directori militar donada la seva ideologia i estructuració sociopolítica, havia de servir-li de suport polític i social un cop adequada al nou règim. A més, estava destinada a ser la seva hereva quan Primo de Rivera decidís deixar el govern, un cop acomplertes totes les expectatives que van motivar el cop d'estat.

Això va comportar que, poc després de la seva implantació, tots els càrrecs polítics, inclosos els municipals, venguessin obligats a afiliar-se a ella. Però, a més, i per la intransigència del seu cap provincial, Lluís Canals, havien de desertar dels seus antics partits i renunciar a les seves conviccions polítiques, la qual cosa va provocar no poques dimissions de càrrecs municipals contraris a aquest adoctrinament, amb la qual cosa el propi directori va haver de desistir de tals pretensions i ser una mica més indulgent. A Inca no va passar res d'això, i aquesta reconversió doctrinal es va desenvolupar sense més complicacions. Això semblen indicar les manifestacions de Jordi Bisellach Reus durant l'acte de presa de possessió com a 1r tinent de batle, a la darrereria de 1927: *Aunque ha permanecido afiliado a partidos políticos, está hoy identificado con la actuación del actual Gobierno y de la Unión Patriótica.*²⁰

4.3. 2a fase (gener-abril de 1924): batlia de Miquel Pujadas Ferrer

A fines de diciembre y ya en enero de 1924, se inicia otra etapa en la que se prescinde paulatinamente de los antiguos Vocales asociados y se

²⁰ Actes de l'Ajuntament d'Inca, 24/11/1927; 133.

procede a la designación directa de los concejales por los gobernadores civiles a propuesta de los delegados, que lo hacen... sin tener en cuenta ya su posible adscripción política anterior. En este periodo, los caciques dieron una muestra de su capacidad de adaptación progresiva al nuevo régimen, llegando a acuerdos tácitos con diversos delegados que permitieron sobrevivir a ambas partes.²¹

Cal dir que aquesta segona fase va afectar pocs ajuntaments mallorquins, però el d'Inca va ser un d'ells.

Així les coses, el 24 de gener de 1924 es va procedir a la constitució d'un nou ajuntament, nomenat pel delegat governatiu de districte, responsable directe de la destitució de l'anterior consistori, i sota la presidència del batle provisional d'Inca Joan Llompart. En aquesta ocasió, va passar una cosa realment excepcional, tots els càrrecs van haver de ser elegits interinament i no de forma definitiva, per no haver obtingut la majoria absoluta imprescindible, tal com establia la Llei municipal vigent. I per a més inri, l'elecció del batle va haver de ser anul·lada per haver-hi dos regidors aspirants amb el mateix nom, Miquel Pujadas.

Aquests càrrecs inicialment interins van recaure en:

Batle:	Miquel Pujadas Ferrer
1r tinent de batle:	Ramon Reus Campins
2n tinent de batle:	Joan Grau Pujol
3r tinent de batle:	Miquel Mir Jaume
Síndic:	Miquel Pujadas Martorell
Síndic suplent:	Joan Gelabert Beltrán
Regidor interventor:	Llorenç Coll

Donada aquesta estranya circumstància, va ser necessària una segona votació, que va tenir lloc durant la següent sessió del consistori del dia 31 del corrent mes; el resultat va ser:

Càrrec	Nom	Professió²²
Batle:	Miquel Pujadas Ferrer	misser
1r tinent de batle:	Ramón Reus Campins	propietari
2n tinent de batle:	Joan Gelabert Beltrán	industrial
3r tinent de batle:	Miquel Mir Jaume	comerciant
Síndic suplent:	Francesc Melià Ferrer	barber
Regidor interventor:	Llorenç Coll Homar	propietari

21 ORDUÑA REBOLLO, E. 2005. "La reforma de la Administración local: de la frustración maurista al estatuto de Calvo Sotelo". A: *Reformistas y reformas en la Administración española*. III Seminario de Historia de la Administración. Instituto Nacional de Administración Pública: Madrid; 158.

22 Les professions han estat obtinguts del cens electoral de 1925, secció de Mallorca.

Tots ells foren triats, aquest cop, per majoria absoluta, excepte el 2n tinent i el síndic suplent, que van continuar gaudint d'interinitat, i que van precisar d'una tercera votació per al seu definitiu nomenament per majoria absoluta en la sessió del dia 7 de febrer.

És de ressaltar que apareix un barber. Tots ells sabien llegir i escriure, ja que el mateix dictador havia criticat que nombrosos integrants dels anteriors consistoris no en sabien.

En aquesta ocasió, i contravenint les directrius del directori, es va constatar de nou una veritable pugna electoral, verificada pels nombrosos aspirants a cada càrrec i la igualtat de vots obtinguts entre ells, que va fer necessàries fins a tres tandes de sufragis per a alguns casos. Tot plegat símptoma d'una excel·lent salut política. No obstant això, no va deixar de ser una grata excepció.

Una altra peculiaritat d'aquest Ajuntament acabat de nomenar és que diversos dels seus integrants van ser recuperats del consistori elegit a les urnes durant les eleccions municipals de febrer de 1922. Entre ells, el mateix batle, Pujadas Ferrer, que repetia el mateix càrrec, i el regidor Miquel Rayó Pujadas. Així mateix, tots dos van tornar a integrar el consistori elegit l'abril de 1924, arran de l'aplicació de l'Estatut municipal recentment promulgat.

A més del que va passar electoralment en aquest curt espai de temps –tot just tres mesos–, poc més és digne de destacar:

- Important assemblea del sometent d'Inca.
- Projecte d'instal·lació de la central telefònica per a l'establiment de la xarxa insular.
- Els vells problemes de proveïment d'aigua potable per a la ciutat.
- També, la continuïtat del problema sobre la mala pràctica comptable – impost d'utilitats i altres endarreriments– resolta pel delegat governatiu, que va obligar el recaptador municipal a ingressar l'exposat en la liquidació practicada.

A causa de la persistència d'irregularitats comptables, i en un intent d'esmenar-les, a proposta del Sr. Alcalde, se acordó que la cobranza de todos los impuestos se efectúe por el Depositario interinamente y que la Comisión de Hacienda redacte las bases para una nueva subasta del arrendamiento de dichos servicios.²³

Un cop més, el consistori d'Inca en va constituir una exemplar excepció, ja que es van seguir constatant nombrosos debats pels motius més diversos.

²³ Actes de l'Ajuntament d'Inca, 14/02/1924.

3.4. 3a fase (abril de 1924 – febrer de 1930): aplicació del nou Estatut municipal

S'ha de recordar que les principals pretensions de Calvo Sotelo, pare de l'Estatut, eren, entre altres, la regeneració política i el desarrelament del caciquisme, dues cares de la mateixa moneda, i una pseudodemocratització dels consistoris mitjançant l'elecció popular d'una part de seus regidors –la resta la conformarien els regidors de representació corporativa, designats per les corporacions o associacions censades (art. 43è)–, a més de concedir-los una major autonomia en detriment de l'autoritarisme del governador civil.

No obstant això, la lletra de l'Estatut amb prou feines es va respectar i el nomenament dels regidors va continuar fiscalitzat pel governador civil, qui, en el cas de Mallorca, es va veure obligat en alguns municipis, entre ells el d'Inca, a haver de designar personatges adscrits a la vella política, donada l'escassetat de candidats que reunien els requisits imposats pel directori. Això va significar que alguns dels antics cacics es "colassin" en aquests nous ajuntament. Els regidors, tot i que havien d'estar obligatòriament afiliats a la Unió Patriòtica, van mantenir els seus anteriors ideals polítics. Dit d'una altra manera, el tan pretès regeneracionisme no ho va ésser en absolut.

Certament, en aquesta tercera i última fase, els municipis mallorquins de la Part Forana van conèixer un període de major estabilitat institucional després d'establert l'Estatut municipal de març de 1924 fins pràcticament al final de la Dictadura de Primo de Rivera, el gener de 1930. Així, si Inca havia conegut quatre batles diferents en el transcurs de les anteriors dues fases en tan sols sis mesos, ara únicament dos individus ostentarien aquest càrrec fins al final de la Dictadura, és a dir, durant gairebé sis anys.

3.4.1. Nou Ajuntament? Batlia de Miquel Pujadas Ferrer (abril de 1924 – setembre de 1926)

A l'Ajuntament d'Inca va passar una cosa inusual a Mallorca. Per l'aplicació del que assenyalava l'Estatut municipal i la Reial ordre circular de 29 de març, referent a la constitució dels nous consistoris, en la sessió del 3 d'abril únicament es van dur a terme els nomenaments dels regidors corporatius designats pel governador civil:

Miquel Mir Jaume	societats de riquesa i producció
Jaume Estrany Llabrés	societats obreres
Mariano Calderón Luna	ídem
Antoni Melis Ferrer	societats culturals i indefinides ²⁴

i dotze regidors que ja pertanyien a l'Ajuntament i que representaven els d'elecció popular. Per al batle i els tinentes de batle únicament es va procedir a confirmar les investitures fetes amb anterioritat. Això va significar que

²⁴ *Ca Nostra*, 64, 05/04/1924.

el que havia de ser la nova corporació municipal d'Inca pràcticament no va patir canvis respecte a l'anterior triada al gener. Per tant, aquí va ser la 3a fase la que no va tenir lloc, ja que pràcticament va repetir el mateix quadre consistorial amb l'aplicació de l'Estatut municipal. El continuisme va ser més que evident i l'Estatut es va incomplir descaradament. Semblava com si no hi hagués a Inca més persones adequades per rellevar els anteriors càrrecs municipals, segons el perfil indicat per Primo de Rivera. Després, es va procedir a l'elecció dels tinents de batle suplents.

I a l'endemà, 4 d'abril, va tenir lloc el nomenament de les noves comissions, que a Inca van ser les següents: Hisenda, Obres, Reforma Interior i Eixample, Festes, Cultura, Sanitat i Cementiris, Arbrat i Enllumenat, Mercats i Subsistències.

Aquest consistori governaria, més o menys amb els mateixos integrants, fins a setembre de 1926.

Cal dir que, a diferència del que succeïa repetidament a l'Ajuntament de Palma, aquí a les sessions consistorials assistia un nodrit nombre de veïns interessats i curiosos.

Aquest batle venia governant el consistori inquer des de gener de 1924, en què va ser elegit interinament per majoria absoluta. Anteriorment, havia ostentat el mateix càrrec el 1922, quan va ser designat a les eleccions municipals d'abril, i substituït a principis de 1923 per Reial ordre per Pau M. Morey Coll, comentat anteriorment.

Només començar aquesta nova etapa, es va resoldre favorablement el prec interposat per l'Ajuntament davant el Ministeri de Treball pel que fa a la Llei de descans dominical, revitalitzada pel directori. Així, el recentment nomenat governador civil de Balears, Jerónimo Martel, li va traslladar la resolució, segons la qual se declaren tradicionales las ferias que *se celebran en esta ciudad los tres domingos consecutivos al día 18 de octubre de cada año*.²⁵

El primer problema de certa rellevància que va haver d'afrontar Pujadas va ser el referit al desmesurat augment del contingent provincial imposat per la Diputació balear als ajuntaments illencs, contra el qual –més de 13.000 pessetes– el consistori inquer va acordar formular el pertinent recurs. Tot això dins del context de l'Assemblea d'Ajuntaments de les Balears reunida el dia 27 de juny 1924, a la qual es va proposar la constitució de la Mancomunitat d'Ajuntaments que, arribat el moment, podria substituir la Diputació Provincial.

Si amb l'aplicació de l'Estatut municipal l'Ajuntament d'Inca amb prou feines va conèixer canvis ressenyables, a finals d'aquest mateix any, la màxima autoritat civil de la província, en ús de les seves atribucions que

²⁵ Actes de l'Ajuntament d'Inca, 02/06/1924; 8.

suposadament havia revocat el dit Estatut, es va veure en la necessitat de cessar Joan Gelabert i Ramón Reus, 2n i 1r tinent d'alcalde, respectivament, i el motiu no apareix en les actes municipals. En el seu lloc, van ser elegits Miquel Mir i Antoni Salas Grau, amb 9 i 4 vots, respectivament.

Tot seguit es va procedir a l'elecció del 3r tinent de batle, plaça ocupada anteriorment per Mir –ara 1r tinent de batle–; el càrrec va recaure en Pere J. Fornés.

Dies després va tenir lloc la formació de les vuit noves comissions consultives: Hisenda, Obres, Reforma Interior i Eixample, Sanitat i Cementiris, Festes, Cultura, Arbrat i Enllumenat, i Mercat i Subsistències; la distribució i la composició van ser aprovades per unanimitat.

L'any 1925 va començar amb l'homenatge als reis Alfons XIII i Victòria Eugènia a Madrid, en el qual Inca i el seu partit van estar representats per vint-i-dos assistents,²⁶ d'un total de dues-centes persones de tota la província, una de les més reduïdes.

Durant aquest mateix viatge, el batle Pujadas, acompanyat del seu 1r tinent, Mir, van aprofitar per visitar el Ministeri d'Instrucció Pública amb la finalitat de gestionar la ràpida construcció de la tan necessària escola graduada, projectada per l'arquitecte de l'Estat, López Mora. En sessió plenària desenvolupada posteriorment, el batle va ressaltar

*la necesidad de la creación de las escuelas graduadas especialmente para niños... pues hoy no se comprende una escuela unitaria, porque, dado el número de alumnos que concurren, no es posible que un solo profesor los atienda... Se acordó pedir por ahora las seis secciones para niños, habilitando locales para ello, y tan pronto como se puedan disponer de locales para niñas, también pedir las seis secciones...*²⁷

Tot això en un municipi on aleshores només existia un local escola de la seva propietat que, a més, no reunia les condicions adequades.

Continuant amb aquesta dinàmica de commemoracions, un mes després –febrer– va tenir lloc el 50è aniversari de la inauguració del Ferrocarril de Mallorca Palma-Inca amb l'assistència de la seva Junta d'Administració al complet i multitud d'empleats de la companyia, i també del consistori de la ciutat.

Al novembre, durant la sessió plenària corresponent,

se dio cuenta de la comunicación del Sr. Delegado Gubernativo [del

²⁶ 3 d'Alaró, 3 d'Inca, 4 de sa Pobla, 1 de Lloseta, 3 de Llubí, 2 de Muro, 3 de Selva, 2 de Sineu i 1 de Santa Margarida. *Ca Nostra*, 96, 31/01/1925.

²⁷ Actes de l'Ajuntament d'Inca, 10/06/1925; 52.

Distrito]..., participando que los Ayuntamientos de España... se propone pedir para D. Miquel Primo de Rivera el título de Bienhechor de la Patria. El Sr. Alcalde dijo que, dada su alta personalidad y los relevantes servicios prestados a España..., bien merece el título..., cuya proposición fue aprobada por unanimidad.²⁸

No obstant això, no tot van ser celebracions. El greu problema de les subsistències a Mallorca també afectava el municipi d'Inca. Per això, el regidor Rayó va increpar el batle perquè s'ocupàs de tan delicada qüestió, en un consistori en què encara no s'havia constituït la Junta de Proveïments, que havia de ser la màxima entitat competent per resoldre aquesta penúria.

Pel que fa a la política urbanística de l'Ajuntament d'Inca, aquest mateix any es va nomenar el nou arquitecte municipal en la persona de Josep Alomar, no sense un debat sobre la seva designació i el seu projecte d'eixample, finalment acceptat.

Al començament de 1926, el governador civil, José Pérez y García de Argüelles, marquès de la Garantia, va fer una visita oficial a Inca, acompanyat del delegat governatiu d'aquest partit, Parpal. Donada la rellevància d'aquest esdeveniment, va ser rebut amb tots els honors pel consistori al complet i una àmplia representació del sometent i de la Unió Patriòtica del municipi, així com algunes personalitats de món de la indústria i del comerç, a més d'un nombrós públic curiosos. En el seu recorregut de rigor, va visitar les escoles nacionals, així com els edificis destinats a les futures escoles graduades i la fàbrica de calçat propietat de Payeras, dirigent upetista inquer, per acabar a la caserna del Regiment d'Infanteria.

Tot i l'aparent pau institucional mantinguda en el si de l'Ajuntament d'Inca, el setembre d'aquell mateix any el consistori va haver de reunir-se en sessió extraordinària per donar compte de la dimissió de batle presentada per Miquel Pujadas Ferrer, aduint com a motiu el *faltarle la cooperació de buen número de Sres. Concejales para poder llevar a efecto las reformas iniciadas*.²⁹ Dimissió que li va ser admesa immediatament, reconeixent la seva provada honradesa en l'exercici del càrrec.

La dimissió de Pujadas va precipitar les renúncies de dos dels seus regidors, Bartomeu Alcina i Bartomeu Payeras. En el seu lloc, el governador civil va nomenar Antoni Reus Martí i Jordi Bisellach Reus, tots dos integrants de l'oligarquia inquera.

Cal recordar que, en aquell temps, s'estava desenvolupant un important pla de reforma, amb aferrissat debat previ sobre la capacitat i el criteri del seu autor, el nou arquitecte municipal d'Inca, Alomar. Amb el projecte de l'escola graduada per a nins, va passar una cosa semblant donat el seu alt cost

²⁸ Ídem, 03/10/1925; 74.

²⁹ Ídem, 23/09/1926; 105.

econòmic. També fou polèmica la recent aprovació d'una porció de mapa de l'eixample presentat per l'arquitecte Jaume Alenyar. Probablement, tanta discussió no degué de ser del gust de Pujadas.

En aquella mateixa sessió, es va procedir a l'elecció del seu substitut, que va recaure en Miquel Mir Jaume, fins ara 3r tinent, per 13 vots i una papereta en blanc, és a dir, per unanimitat, seguida de les vacants produïdes per aquest nomenament.

3.4.2. Un "llarg" mandat: batlia de Miquel Mir Jaume (setembre de 1926 – març de 1930)

Miquel Mir Jaume venia d'ostentar el càrrec com a 3r tinent de batle des de gener de 1924, quan va ser designat pel delegat governatiu de districte d'Inca, Parpal, i nomenat pel governador civil, general Challier.

Immediatament, el nou batle, Mir, com a persona experimentada que era i coneixedora dels problemes més urgents de la ciutat, va posar en marxa alguns assumptes encara pendents de l'anterior mandat. El primer d'ells es va referir a la construcció de l'escola graduada. En aquest sentit, es va adonar d'una

solicitud firmada por D. Mariano Morell Verd, como apoderado de su madre, D^a. Catalina Verd Mayol, ofreciendo al ayuntamiento un solar para escuela de niñas de 1.600 m2 en la finca de su propiedad..., con la condición de que la escuela se empiece dentro del año próximo de 1927 y esté terminada en 1930, cuyo ofrecimiento fue aceptado, acordándose por unanimidad dar las gracias a dicho señor...³⁰

Un any després, l'Ajuntament es va veure obligat a sol·licitar al Govern la devolució de l'esmentat solar, ja que no s'havia construït l'edifici escolar per al qual va ser cedit. En el seu lloc, es va acordar procedir a graduar l'escola del carrer de Can Dureta, per convertir-la en graduada de quatre graus.³¹

Així mateix, quedava en tràmit la realització de diverses reformes que necessitaven acabar-se al més aviat possible, entre elles la de l'eixample. Per això, es va acordar confeccionar un pressupost extraordinari i emetre un emprèstit. Per descomptat, aquest consistori era més agosarat i no tenia tantes reticències a l'hora d'acudir a aquests tràmits, al contrari del que succeïa en el de Palma. Aquest pressupost va sumar la quantitat de 307.000 pessetes, i per cobrir el dèficit es va projectar un emprèstit de 100.000 pessetes, garantit especialment pels ingressos obtinguts de l'escorxador públic. Va ser aprovat per unanimitat.

Les reformes més importants realitzades o en vies de desenvolupament pel

³⁰ Ídem, 27/10/1926; 108.

³¹ Ídem, 24/11/1927; 133-135.

batle, Mir, incloses en el vast pla de reforma general urbana aprovat el 1918 eren:

- Desaparició del grup de cases que formaven la illeta denominada de Janer i convertir-la en la plaça Major. Cost total: 241.520 pessetes.
- Eixample del carrer de la Murta. Cost: 37.032 pessetes.
- Eixamplament del carrer d'en Corró.
- Final d'obres del jardí de la plaça d'Orient, aconseguint amb aquesta millora embellir l'entrada a la ciutat.
- Millora del carrer de Sant Francesc, de gran circulació i amb la confluència de molts altres carrers transversals.
- Eixample del carrer del Bisbe Llompart, en un futur no gaire llunyà una de les principals artèries d'Inca.
- Inauguració de l'edifici de la Casa de Socors i Bressol.
- Finalitzar l'eixample del cementiri.

En cartera, encara quedava per escometre la construcció del nou escorxador i les escoles graduades, entre el més ressenyable. I tot plegat amb un més que reduït pressupost municipal que ascendia a 227.000 pessetes per a l'exercici de 1928.

Malgrat tots aquests avenços i en detriment de l'administració municipal, el paviment dels carrers i les places continuava sent molt deficient, convertides en veritables fangars els dies de pluja, per a escarni de propis i comerciants venguts de fora que acudien al mercat per a les seves habituals transaccions.

No obstant això, el més peremptori, segons els veïnats, era:

- L'engrandiment de la plaça de l'Església.
- L'ampliació de l'espai corresponent a la plaça Major amb el nou edifici de la casa consistorial.
- La canalització de les aigües potables.

La rellevància del municipi d'Inca en el context de l'illa de Mallorca l'evidencien les anteriors visites del governador civil –gener de 1926– i ara –abril de 1927–, i la de l'acabat de nomenar capità general de Balears Enrique Marzo Balaguer, rebut pel batle Mir i altres personalitats inquieres per retre-li els honors protocol·laris. Primerament, es va dirigir a la caserna del Regiment Inca 62, per acabar a la casa consistorial en visita oficial al batle.

També cal recalcar l'estret vincle entre veïns i militars, plasmat en la celebració anual de la Festa de la Pau, amb la participació de la banda del Regiment i comandaments de l'Exèrcit, i els nombrosos banquetes als supervivents de la Guerra obsequi de l'Ajuntament, a més del sorteig de reclutes que se celebrava cada any a la ciutat. Per descomptat, la Guerra del Marroc es va viure molt de prop a Inca, per tant, el seu final va ser celebrat amb magnificència.

Un altre aspecte a tenir en compte sobre la societat inquera durant el període dictatorial era el seu fervent sentiment religiós, plasmat en la celebració de multitudinaris actes de reparació i propaganda contra la blasfèmia i el mal parlar que, fins i tot, podien durar diverses jornades, algun d'ells presidit pel mateix governador civil, i tots amb nombrosa concurrència, entre ella una delegació del Bisbat encapçalada pel Dr. Llompart i l'habitual representació consistorial; de gran predicament entre els diaris catòlics mallorquins, com *El Correo de Mallorca* i *La Almudaina*.

L'any 1928 va tenir uns inicis una mica tumultuosos i directament relacionats amb el batle i la seva tasca al capdavant de la corporació municipal, tot i tan impressionant full de serveis. En efecte, els regidors Abdón Beltrán, Llorenç Coll i Miquel Aguiló van presentar la seva dimissió irrevocable per presumptes discrepàncies amb el batle Mir. Posteriorment, el governador civil va nomenar Josep Oliver Campins, Antoni Martorell Genestra, Antoni Prat Pellicer i Gabriel Cortés en substitució dels dimissionaris.³² De l'Ajuntament elegit l'abril segons el que prescrivia l'Estatut municipal amb prou feines quedava cap càrrec rellevant, i alguns regidors també havien estat reemplaçats. A l'abril del mateix any, l'Ajuntament estava format per:

Batle:	Miquel Mir Jaume
1r tinent de batle:	Jordi Bisellach Reus
2n tinent de batle:	Antoni Salas Grau
3r tinent de batle:	Pere J. Fornés
Suplent 1r tinent de batle:	Miquel Pujadas Martorell
Suplent 2n "	Jaume Estrany Llabrés
Suplent 3r "	Antoni Martorell Genestra

En una evident contradicció amb aquelles renúncies, poc després, els regidors i els empleats de les oficines municipals van celebrar un homenatge com a mostra del seu incondicional suport al seu batle, Miquel Mir. Pujadas Martorell, que subsistia en el càrrec des d'octubre de 1923, primer de síndic i ara de suplent del 1r tinent de batle; va ser l'encarregat d'oferir un banquet en senyal d'afecte i adhesió al batle, i per enaltir la seva tasca i modèstia en benefici del municipi. Vist això, feia la sensació que havien coexistit a l'ombra dos blocs d'opinió en el si del consistori inquer pel que fa al seu president, un a favor i l'altre, més minoritari, en desacord amb el seu treball al front de l'Ajuntament.

Del que no hi havia cap dubte era que Miquel Mir estava entossudit a dur a bon terme al seu ampli pla de reformes.

Del caràcter preeminentment rural del municipi inquer, nés una mostra la celebració anual d'una Gran Diada Agrícola organitzada per l'Associació Provincial de Ramaders el maig, a la qual assistien les més altes instàncies de l'illa, començant pel governador civil, el president de la Diputació i tota

³² Ídem, 26/04/1928; 145.

la plana major de la corporació ramadera. Per a Inca significava un gran dia, amb exposicions i concursos de tot allò relacionat amb el camp mallorquí, així com premis per als guanyadors en les diferents modalitats, i els acostumats discursos de les personalitats assistents sobre la rellevància de l'esdeveniment, començant pel batle de la ciutat.

Paral·lelament a aquesta insigne festivitat, l'Ajuntament d'Inca va haver de fer front a dos greus problemes per a la població de la ciutat relacionats amb l'electricitat i amb l'escassetat d'aigua. El primer es va gestionar elevat una queixa oficial a la fàbrica d'electricitat distribuïdora, exigint-li una millora en el servei per tal d'evitar les incòmodes interrupcions que s'hi donaven, que s'havien fet habituals.

Pel que fa a la carestia d'aigua potable, el consistori *acordó hacer gestiones para la adquisición de un caudal de agua suficiente para el abastecimiento de la población.*³³ Mesos després, el batle va aduir que *debía estudiarse con eficacia la posibilidad de la traída de aguas potables y su canalización, habiendo una Sociedad que ha ofrecido un caudal.*³⁴ Va haver de passar un any perquè la Societat Electra de Mallorca SA instruís un expedient per

*la instalación en esta población de una canalización y red de distribución de aguas potables para el abastecimiento de la población..., aceptando íntegramente las bases presentadas por dicha Sociedad para el servicio de que se trata..., por unanimidad se acuerda ratificar en todas sus partes el acuerdo.*³⁵

Tot i l'evident preeminència de camp, cal ressaltar la cada dia més significativa indústria del calçat, bona part dels seus treballadors estaven vinculats a les diferents associacions obreres, fet que donava empenta a un moviment obrer que protagonitzà esporàdiques vagues, sempre controvertides durant aquest període dictatorial, com l'esdevinguda a la fàbrica de calçat de Llorenç Flexas el setembre de 1929, o a la d'Antoni Melis Ferrer, el febrer de 1930. Tot plegat va provocar un evident malestar en el si de l'Ajuntament.

Per aquestes mateixes dates, Inca també va ser testimoni dels últims espetecs del sometent amb la reunió de caps i sotacaps d'aquest districte.

5. EL FINAL DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA I ELS INICIS DE LA "DICTABLANDA"

El dia 29 de gener de 1930, el general Miguel Primo de Rivera i Orbaneja va presentar la seva dimissió al rei Alfons XIII, i liquidava, d'aquesta manera, el seu mandat dictatorial. Un mandat que, en principi, havia de durar uns sis mesos, temps necessari per resoldre les qüestions que havien donat lloc

33 Ídem, 24/12/1928; 163-164.

34 Ídem, 06/03/1929; 167-168.

35 Ídem, 26/03/1930, s/p.

al cop d'estat, però que de mica en mica es va anar dilatant fins a més de sis anys.

A mitjan febrer, es va publicar un Reial decret depasant a tots els membres dels ajuntaments de la nació, reproduint exactament el mateix que havia fet el dictador a finals de setembre de 1923, i immediatament els consistoris foren reemplaçats por los *que resulten designados con sujeción a las disposiciones de este Real decreto (art. 1r)*³⁶. En conseqüència, els nous consistoris havien de constituir-se amb la meitat dels regidors extrets dels majors contribuents (art. 3r), i l'altra meitat *se atribuirán a los individuos que mayores votaciones hubieren logrado en los distritos de cada Ayuntamiento de entre los que hubieran tomado asiento en el Concejo desde las elecciones del año 1917 (art. 4t)*.³⁷

D'acord amb els articles 45 i 46 de l'Estatut municipal, encara vigent, a l'Ajuntament d'Inca li corresponien setze regidors, *por lo que se han delegir ocho entre los Mayores Contribuyentes y ocho entre los exconcejales*.

Quedando automáticamente designados en el concepto de Mayores Contribuyentes:

Nom	Professió	Edat ³⁸
Pere Cortés Miró	comerciant	48
Bartomeu Payeras Ferrer	industrial	40
Josep Pujol Martorell	comerciant	40
Jaume Ensenyat Alonso	industrial	44
Antoni Janer Domenech	droguer	41
Vicenç Ensenyat Alonso	comerciant	35
Francesc Castañer Mulet	missier	45
Antoni Melis Ferrer	industrial	47

En concepte d'exregidors, van ser designats i foren proclamats immediatament els senyors següents; tres corresponien als dos primers districtes i dos al tercer:

Rafel Ferrer Seguí	comerciant	47
Ramón Reus Campins	propietari	48
Gabriel Armengol Villalonga	missier	34
Joan Noguera Ferrer	industrial	48
Joan Gelabert Beltrán	industrial	49
Joan Fiol Beltrán	industrial	37
Domingo Ramis Alcina	propietari	38
Jordi Bisellach Reus	propietari	40

³⁶ *Gaceta de Madrid*, 17/02/1930; 48.

³⁷ Ídem.

³⁸ Tant la professió com l'edat procedeixen del cens electoral de 1925, secció Mallorca. AGCM, III-633.

Com es pot comprovar, els nous càrrecs municipals pertanyien a la selecta elit inquera, continuant amb la tradició vuitcentista i refutant la regeneració política que ni tan sols la pròpia Dictadura de Primo de Rivera havia aconseguit implantar.

Encara més, continuant amb el costum posat de nou en vigor el gener de 1923, cap d'aquests nous regidors va ser elegit com a batle, sinó que va recaure en Pau Mariano Morey Coll per Reial ordre, de la mateixa manera que ja havia estat nomenat el gener de 1923, i no per votació popular.

De la mateixa manera, també van ser elegits:

1r tinent de batle:	Bartomeu Payeras Ferrer	2n tinent de batle el 1923
2n tinent de batle	Josep Pujol Martorell	regidor el 1923
3r tinent de batle	Joan Noguera Ferrer	1r tinent de batle el 1923

En la seva al·locució de presentació, el batle recentment nomenat, que no elegit, Pau Morey,

*agradeció el nombramiento, no por recaer en su persona, sino por ser una rehabilitación a la destitución de que fue objeto el primero de octubre de 1923, por lo demás, acepta el cargo como una carga que se le ha impuesto, pues su deseo es colaborar con todos los compañeros a la buena marcha administrativa y engrandecimiento de la Ciudad.*³⁹

Després, es va conformar la composició de les nou comissions municipals: Hisenda, Obres, Reforma i Eixample, Festes, Cultura, Sanitat, Enllumenat, Arbrat i Mercats.

6. CONCLUSIONS

En línies generals, es pot concloure que la Dictadura de Primo de Rivera va ser un període ben diferenciat en política municipal de l'anterior Restauració, encara que hi ha autors que la inclouen dins d'ella, i de la posterior II República.

A Inca, i a Mallorca en general, el cop d'estat del marquès d'Estella va ser rebut amb absoluta normalitat, fins i tot indiferència, tant al carrer com en el si de l'Ajuntament. Les preocupacions dels inquers eren altres, més relacionades amb la vida quotidiana –treball, subsistències, habitatge, etc.

Durant un període de més de nou anys (febrer de 1922 – abril de 1931) no es van efectuar eleccions municipals. Durant la Dictadura els consistoris van ser nomenats pel delegat governatiu de torn, ratificat per la màxima autoritat civil, cosa que donà lloc a l'increment de la irrupció de l'estament militar a les institucions locals.

³⁹ Actes de l'Ajuntament d'Inca, 25/02/1930, s/p.

Aquests delegats governatius van quedar encarregats del control dels ajuntaments sota la seva jurisdicció, censurant qualsevol intent de rebatre el que establia la nova ideologia emanada del directori, i evitant els debats, o ni tan sols discrepàncies durant les seves sessions públiques, que tant detestava el dictador.

Malgrat aquest exhaustiu control governatiu, es pot afirmar que Inca no va tenir un Ajuntament submís a totes les disposicions arribades des del poder central o provincial. Bona mostra d'això, la trobam en el fet que els tan odiats debats municipals van continuar produint-se amb més o menys regularitat, i que algunes lleis com la del descans dominical van trobar una rèplica del consistori per tal de defensar els seus drets i costums ancestrals.

Durant aquest període, es poden establir dues etapes ben diferenciades per a l'Ajuntament d'Inca:

1a (octubre de 1923 – març/abril de 1924). Sens dubte, la principal característica d'aquest període de transició va ser la incertesa, a l'espera que el directori militar es decidís sobre la política municipal a desenvolupar –vocals associats, regidors elegits pel delegat governatiu, promulgació de l'Estatut–, la qual cosa es va traduir en precarietat i inestabilitat, amb uns mandats molt curts, en perjudici de qualsevol avanç de la ciutat i d'una administració eficient.

Tot això fou agreujat per alguns problemes que es van suscitar producte dels anteriors administradors municipals, lligats al caciquisme local, i que el delegat governatiu va haver de tallar dràsticament.

Inca va ser un clar exemple de tot aquest procés una mica convuls, amb quatre alcaldies diferents, obligades una per dimissió i una altra per destitució.

2a (abril de 1924 – febrer de 1930). Amb l'aplicació del nou Estatut municipal, va sobrevenir una fase de major estabilitat que va redundar en benefici de la ciutat, encara que mai va arribar la pretesa autonomia preconitzada per aquest Estatut.

Durant aquests gairebé sis anys, Inca únicament va conèixer dues alcaldies, encara que la seva elecció no va estar exempta de pugna, i amb escassos canvis en el consistori. Això va permetre, sens dubte, una major experiència en tasques administratives, que va afavorir el procés de modernització de la ciutat, amb una clara incidència a l'exemple, els projectes de noves escoles, el telèfon, aigua i electricitat, entre d'altres. Tot plegat mitjançant una política valenta posada de manifest per algun dels seus batles. No obstant això, alguns d'aquests projectes no es van poder concloure, fruit de certs problemes burocràtics i també per allò inesperat de l'abdicació de Primo de Rivera. Certament, la ciutat va conèixer en aquesta etapa un interessant desenvolupament urbà que, però, no es va poder veure conclòs amb la immediatesa que requeria. Però l'avanç va ser inapel·lable.

Finalment, sobre l'esdevenir de l'Ajuntament d'Inca durant el període dictatorial, cal destacar que es tracta d'un cas excepcional a l'hora d'analitzar la composició i el comportament poc conformista dels seus diferents consistoris, tot i la propera presència del delegat governatiu, encara que, però, no hi ha constància de cap acte punible o de desconsideració cap al consistori inquer, prova de l'existència d'una bona relació entre les dues institucions.

Així mateix, Inca va gaudir d'un element que el diferenciava de la majoria de municipis de la Part Forana mallorquina, el quarter General Luque, inaugurat feia poc temps, el 1915, amb totes les repercussions que això va comportar. Es tractava d'una nombrosa força militar aquarterada permanentment en aquesta ciutat –Regiment d'Infanteria, Inca 62– que li inferia encara major dinamisme, amb l'organització de funcions de teatre, cinema, partits de futbol i altres entreteniments durant la curta estada a l'illa dels soldats repatriats, entre campanya i campanya, amb la directa participació i aquiescència de l'Ajuntament.

7. FONTS I ARXIUS CONSULTATS

Actes i premsa de l'època:

Actes de l'Ajuntament d'Inca (1922-1930).

Gaceta de Madrid (1923-1930).

Boletín Oficial de la Provincia de Baleares (BOPB) (1923-1930).

La Última Hora. Diario de la noche, de información, literario y artístico (1922-1930).

El Día. Diario de la mañana (1923-1930).

Ca Nostra, revista d'Inca mensual (1923-1926).

Arxius

Arxiu Municipal d'Inca.

Arxiu General del Consell de Mallorca (AGCM).

Arxiu Municipal de Palma (AMP).

Arxiu Històric Nacional (AHN).

8. BIBLIOGRAFIA

PIERAS SALOM, G. 1986. *Breu història d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

PIERAS VILLALONGA, M. s/f. "Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)." Encara sense publicar.

ORDUÑA REBOLLO, E. 2005. "La reforma de la Administración local. De la frustración maurista al estatuto de Calvo Sotelo". A: *Reformistas y reformas en la Administración española. III Seminario de Historia de la Administración*. Instituto de Administración Pública: Madrid.

La “democràcia orgànica” a Inca: el cas de les eleccions municipals de 1948

Martín Rotger Lebrón

Historiador martinrotgerlebron@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.20.253

Paraules clau: eleccions, franquisme, democràcia orgànica, política, administració local.

Resum. *El franquisme es va definir com a democràcia orgànica. Així, organitzà votacions i plebiscits que realment eren una farsa dirigida des del poder, en què els resultats solien estar decidits prèviament. L'objectiu era aconseguir una imatge de participació popular que donàs legitimitat al règim.*

En aquesta comunicació s'analitzen les primeres eleccions de regidors a l'Ajuntament d'Inca sota el franquisme, l'any 1948. De l'estudi de tot el procés dins el seu context es desprenen importants implicacions socials, econòmiques i polítiques que ajuden a comprendre el funcionament intern de l'estat franquista i el paper de les elits locals durant la dictadura.

Keywords: elections, Francoism, organic democracy, politics, local government.

Abstract *Francoism defined itself as organic democracy. Thus, it organized votes and plebiscites that were really a farce led by authorities where usually the results were previously decided. The objective was to get a popular participation image that shew legitimacy to the regime.*

This communication analyzes the first Inca City Council election under the Franco regime in the year 1948. From the study of the whole process in its context, important social, economic and politic implications appear which may help us to understand the Francoism interior behavior and the local elites' role during the dictatorship.

1. INTRODUCCIÓ

Democràcia i votar són dos conceptes que solen anar junts, que es fan servir com a sinònims o parts d'una mateixa cosa. Durant la dictadura franquista a Espanya, es van organitzar dos referèndums, nou eleccions municipals i altres votacions per elegir càrrecs com procuradors o membres de les

organitzacions sindicals. Significa això que el franquisme era un règim democràtic?

Evidentment no, atès que la celebració de processos electorals no implica l'existència de democràcia ni dels seus trets característics com els drets civils o les llibertats individuals i col·lectives. Aquestes votacions eren una farsa dirigida des del poder, en què els resultats solien estar decidits prèviament i que tenien com a objectiu principal aconseguir una imatge de participació popular que donàs legitimitat al règim. De fet, ha estat una pràctica comuna a gairebé la totalitat dels estats no democràtics durant el segle XX.

Ara bé, si eren unes eleccions manipulades, sense competitivitat electoral i que no podien alterar l'organització ni el control del poder polític, per què estudiar-les? Perquè, tot i que no es poden aplicar els mateixos criteris que en unes eleccions democràtiques, l'anàlisi de les eleccions municipals durant el franquisme pot esdevenir força interessant com a mostra del funcionament de la maquinària de la dictadura des de l'òptica local, però també a causa de les implicacions ideològiques, socials o culturals que es poden deduir a partir de l'estudi del procés.

La democràcia orgànica és un tema poc treballat, precisament perquè no genera interès des del punt de vista de l'anàlisi electoral. No obstant això, a les darreres dècades l'estat de la qüestió ha avançat a partir d'estudis de cas com el que es presenta aquí i de noves interpretacions conceptuals que, sense qüestionar el seu caràcter no democràtic, se centren en la seva funció de legitimació política.

En el cas de les Illes Balears, la història de les institucions franquistes ha estat molt poc investigada, i Inca no n'és una excepció. Malgrat això, no és difícil trobar algunes referències –circumstancials, parcials i amb inexactituds– de les eleccions celebrades a Inca durant el franquisme dins estudis sobre altres qüestions. Igualment, s'ha de fer referència a la idea expressada per Baltasar Perelló (2000: 76), qui defensa que a Inca eren els industrials i empresaris o persones de la seva confiança qui sortien elegits regidors. Aquesta interpretació constitueix el punt de partida, la hipòtesi, sobre la qual es desenvolupa la investigació.

Per tant, el principal objectiu d'aquesta comunicació és estudiar les primeres eleccions de regidors a l'Ajuntament d'Inca sota el franquisme, l'any 1948. Aquesta convocatòria va destacar sobre les posteriors perquè, en no haver-hi precedents, les autoritats desconeixien quina podia ser la resposta de l'electorat, i van intensificar els mecanismes de control en l'organització i el desenvolupament de les eleccions. S'analitzarà tot el procés electoral, des de la convocatòria dels comicis fins a la constitució del nou Ple, en el seu context respectiu i amb especial atenció als perfils polítics, a l'actitud dels votants i a les diferències entre cadascun dels terços a través dels quals eren triats els regidors.

2. CONTEXTUALITZACIÓ

2.1. La Comissió Gestora de l'Ajuntament d'Inca

Després del cop d'estat del 18 de juliol de 1936 i a mesura que els rebels es feien amb el control dels pobles i de les ciutats, els ajuntaments republicans van ser depositats i substituïts per comissions gestores formades per militars, falangistes, militants de dretes i, en general, persones que donaven suport al bàndol nacional de la Guerra Civil. Es tractava d'organismes creats amb certa improvisació per controlar i gestionar de forma transitòria les entitats locals, que comptaven amb un president i un nombre variable de vocals, els quals assumiren les funcions del batle i dels regidors, respectivament.

Malgrat la provisionalitat, la Comissió Gestora d'Inca, com la de la resta de municipis mallorquins, va funcionar durant més de dotze anys: des de juliol de 1936 fins a febrer de 1949. La primera Comissió Gestora es va constituir formalment el 20 de juliol de 1936, i estava formada per Joan Erasmo Truyol (batle president), Abdón Beltran Alzina, Bernat Caldentey Vidal, Gabriel Bisellach Martorell, Magín Reus Mayol i Bernat Ferrer Balle.¹

Els gestors eren nomenats i cessats pel governador civil i no tenien un temps de mandat delimitat, de manera que els canvis en la composició de la Comissió Gestora depenien de la voluntat del cap provincial i de l'afinitat o la fidelitat dels integrants. Això resultava especialment important a Inca, per la seva condició de ciutat de més de 10.000 habitants i cap de partit judicial, i en el cas dels batles, que a més solien ser caps locals del Movimiento. De fet, els canvis de batle solien produir-se després de l'arribada d'un nou governador.

Aquesta situació va donar lloc a una gran inestabilitat i enfrontaments interns pel control dels càrrecs polítics. De fet, els anys posteriors a la Guerra Civil foren un període de tensions, desconfiances i acusacions mútues entre falangistes, tradicionalistes i conservadors (Mas, 2003: 86-93), amb el conseqüent ball de gestors. En aquest sentit, entre 1936 i 1949 Inca va arribar a tenir vuit batles, mentre que de 1949 a 1979 només en va tenir quatre. Per tant, per a l'estat franquista resultava evident la necessitat de normalitzar la situació dels ajuntaments per tal de dotar-los de major estabilitat i, a la vegada, mantenir el seu control discrecional, centralitzat i jerarquitzat.

2.2. Els anys de postguerra a Inca

La població quedava al marge de les intrigues polítiques a causa de la manca de transparència i, especialment, de l'existència de problemàtiques socials més importants. Amb el cop de 1936 es va iniciar una etapa marcada per la repressió política, però també social, econòmica, laboral i cultural. No escassejaren durant la Guerra i els anys següents els actes d'exaltació

¹ Arxiu Municipal d'Inca (AMI). Llibre d'actes del Ple municipal (1936-1938), signatura 1431.

franquista i d'adhesió al nou règim. Paral·lelament, les noves autoritats, malgrat la provisionalitat inicial i la inestabilitat, eliminaren qualsevol símbol de progrés i avanç social del període republicà, que foren progressivament substituïts pels principis i valors del nacionalcatolicisme.

Van ser uns anys marcats per la fam, les malalties i la misèria. Fins a l'any 1952 van ser obligatòries les cartilles de racionament per a l'adquisició dels productes de primera necessitat, mentre que van arribar a funcionar quatre menjadors socials (Llobera i Armengol, 2011: 122). En aquest sentit, les dues qüestions que més es tractaren a les sessions de la Comissió Gestora entre 1936 i 1943 van ser l'abastiment d'aliments i l'atur. D'altra banda, també hi va haver persones que van treure profit de la situació i amb la connivència o col·laboració de les autoritats s'enriquieren amb l'estraperlo.

Des del punt de vista econòmic, la situació era negativa com a la resta de l'illa, tot i que amb algunes diferències, ja que la indústria inquera es va veure reforçada amb la Guerra Civil produint calçat per a les tropes del bàndol nacional, una demanda que pràcticament va desaparèixer a partir de 1939. Al decenni dels cinquanta Inca entraria en una nova fase d'expansió econòmica, però durant els quaranta es trobava estancada encara que amb alguns símptomes de lent creixement, com la concentració de la producció mecanitzada de sabates al Raiguer en detriment de Palma (Pieras, 2017: 134), l'arribada d'immigrants peninsulars (Ginard, 2002: 1107) o el foment d'obres públiques i reformes urbanístiques. Malgrat tot, als anys quaranta Inca va viure forts períodes de fam que portaren els gestors a sol·licitar la intervenció del Govern Civil (Perelló, 2000: 88).

Davant aquest context, la població havia desconnectat per complet dels afers polítics i únicament centrava els seus esforços a subsistir (Ginard, 2002: 1117). No obstant això, la repressió, la fam, els abusos de poder i la prohibició de la llengua catalana generaren en la població una actitud de rebuig envers el règim. De fet, segons els informes de Falange dels anys quaranta, la majoria dels mallorquins eren antifranquistes i partidaris de les potències aliades durant la Segona Guerra Mundial, però es mostraven apàtics respecte als afers polítics (Duran, 1992: 55-57). D'entrada, la passivitat era positiva per a la pervivència de la dictadura, però perjudicial davant el risc d'una alta abstenció en unes eleccions.

2.3. El "Nuevo Estado" i la Llei de bases de règim local

El franquisme va iniciar el seu procés d'institucionalització pràcticament des de l'inici de la Guerra Civil, però va ser a partir de 1945 quan l'articulació del sistema va esdevenir una prioritat. Amb la derrota del feixisme a la Segona Guerra Mundial, l'Espanya franquista quedava aïllada en el nou context internacional, de manera que va impulsar tota una sèrie d'accions per tal d'allunyar-se d'aquells que fins aleshores havien estat els seus referents i mostrar una imatge d'obertura que la pogués apropar a les potències occidentals (Sevillano, 2002: 356-360).

Aquest conjunt de mesures es van definir com la construcció del "Nuevo Estado", mitjançant la promulgació de diferents texts normatius identificats com a "Leyes Fundamentales del Reino": la Llei constitutiva de les Corts (1942), el Fur dels espanyols (1945) o la Llei de referèndum nacional (1945), que al seu torn va donar lloc al referèndum sobre la Llei de successió (1947). En conjunt, eren lleis que normalitzaven i institucionalitzaven el marc polític i jurídic ja imposat pel franquisme arran de la victòria a la Guerra Civil. En aquest context, va ser redactada i aprovada la Llei de bases de règim local de 1945.

Impulsada per Blas Pérez, ministre de la Governació, tenia com a objectiu ordenar i normalitzar l'administració local segons els principis del règim.² Va confirmar una estructura de poder centrada en la figura del governador civil que incrementava la dependència de les entitats locals respecte a les instàncies superiors: a nivell polític, per la intervenció del governador en el nomenament de batles i la selecció de regidors; a nivell administratiu, a causa del limitat marc competencial i l'establiment de mecanismes de control, d'inspecció i d'intervenció sobre les activitats municipals; i a nivell econòmic, perquè reduïa la ja limitada capacitat financera de les hisendes locals (Marín, 2000: 144). A més, la Llei definia els ajuntaments com a "corporaciones públicas de fines económico-administrativos", és a dir, com a unitats burocràtiques buides de significació política.

El batle era "Jefe de la Administración municipal y Delegado del Gobierno en el término", la qual cosa significava que els batles no eren representants de la ciutadania, sinó de l'Estat i, en conseqüència, era amb aquest amb qui havia de rendir comptes. Els batles eren nomenats pel governador civil excepte a les capitals de província i els municipis de més de 10.000 habitants com Inca, on el nomenament corresponia al Ministeri de la Governació. El seu mandat, a diferència del dels regidors, era indefinit fins que "se estimare conveniente por razones de interés público", de manera que la continuïtat d'un batle en el seu càrrec depenia del nivell d'adhesió i fidelitat als seus superiors. A més, era alhora cap de l'administració al municipi i cap local de Falange. S'ha de dir que durant el franquisme els ajuntaments van tenir un funcionament molt personalista, centrat en la figura del batle, que era qui concentrava tots els poders.

Pel que fa als regidors, no tenien atribucions reals o els assignaven funcions administratives, de manera que, si una persona contrària al règim arribava a ser elegida, no tendria cap tipus de poder. Els membres de la corporació municipal no tenien sou i el càrrec era obligatori, atès que no era estrany que es proclamassin candidats a regidor d'ofici o que aquests demanassin no ser votats perquè no volien exercir. Segons la Llei, eren designats –resulta significatiu que es parli de designació i no d'elecció– per terços, renovats per meitats cada tres anys. A Inca, amb 12.247 habitants, li corresponien dotze regidors, quatre per terç.

2 Ley de 17 de julio de 1945 de Bases de Régimen Local. *Boletín Oficial del Estado*, 18 de juliol de 1945 (199): 360-384.

El terç de representació familiar estava format pels regidors elegits pels caps de família. Per a ser admès com a candidat per aquest terç era necessari estar inscrit al registre municipal de caps de família i haver estat regidor d'aquell terme almenys durant un any, sempre que no hagués estat per un partit d'esquerres o republicà. Si l'aspirant no havia estat mai membre de l'Ajuntament, necessitava el suport de dos procuradors o exprocuradors a Corts, de tres diputats o exdiputats provincials, de quatre regidors o exregidors del terme o d'una cinquena part del cens de caps de família del municipi. Per tant, tot i ser el terç més obert dels tres, era complicat presentar una candidatura sense el suport de l'aparell institucional del règim.

El terç de representació sindical el componien els regidors que provenien de les entitats de l'Organización Sindical Española. En aquest cas, no votaven tots els afiliats, sinó que es designaven deu compromissaris per vacant. Per a ser candidat s'havia de pertànyer a alguna de les organitzacions sindicals i haver exercit un càrrec sindical electiu o tenir el suport de dos procuradors o exprocuradors sindicals, o d'una cinquena part dels membres del sindicat al municipi.

El terç representatiu d'entitats, el formaven els regidors designats en representació d'associacions professionals, econòmiques i culturals. El procés d'elecció d'aquest grup era el més restrictiu dels tres terços; els electors eren els regidors pertanyents als dos primer terços, mentre que els candidats no es presentaven directament, sinó que el governador feia arribar una llista –elaborada a partir d'una primera llista de noms que prèviament li havia enviat el batle– a la Junta Municipal del Cens Electoral. Els governadors disposaven de total llibertat per incloure i retirar noms de la llista, raó per la qual el terç d'entitats també era conegut com terç del governador.

2.4. El camí cap a les eleccions municipals de 1948

El juliol de 1945, quan va ser promulgada la Llei de bases, ja es va anunciar la convocatòria pròxima de les primeres eleccions municipals, però van haver de passar més de tres anys. El principal motiu era el temor del règim al fracàs de la democràcia orgànica, que es va mantenir fins a l'organització d'un dels fets clau en la institucionalització i pervivència de la dictadura franquista: el referèndum de 1947.

El 6 de juliol de 1947 el franquisme va sotmetre a votació popular l'aprovació de la Llei de successió de l'Estat. Aquesta norma, una de les lleis fonamentals, nomenava Franco com a cap d'estat vitalici i reconeixia el seu dret a designar un successor amb el títol de rei. El sí va guanyar amb més del 90 % dels vots en un plebiscit manipulat i amb coaccions als votants (Sevillano, 2002: 371), però que va permetre comprovar el comportament de la població, inclosos els dissidents i els que a la Guerra Civil havien donat suport a la República, davant les urnes del franquisme.

Animat per l'èxit del referèndum, el Govern va convocar a finals de 1948 les eleccions municipals. El 21 de novembre s'elegirien els regidors pel terç de caps de família, el 28 de novembre els compromissaris votarien els regidors sindicals i el 5 de desembre es produiria l'elecció dels regidors de representació corporativa.

L'anunci de les eleccions no va tenir cap mena d'impacte sobre la població, situació que tampoc va canviar gaire amb l'apropament de les votacions. El desconeixement i el desinterès envers les eleccions eren comuns al conjunt de l'Estat (Marín, 2000: 240), però no perquè les autoritats ho duguessin en secret, sinó perquè generalment l'electorat era conscient de la seva intrascendència i de la manipulació.

Durant les setmanes prèvies a les eleccions, l'aparell franquista va haver de treballar en tres qüestions segons les instruccions secretes del Ministeri de la Governació: evitar la presentació de candidatures oposidores, promoure candidatures afins i fer propaganda per evitar l'abstenció.

3. EL TERÇ DE REPRESENTACIÓ FAMILIAR

3.1. Els candidats

El 14 de novembre de 1948, set dies abans de les eleccions, la Junta Municipal del Cens Electoral d'Inca es va reunir per proclamar les candidatures pel terç de representació familiar. Aquesta entitat, similar a l'actual Junta Electoral, estava presidida per un jutge, però indirectament controlada pel batle i el Movimiento. Com que els criteris per a l'acceptació de candidatures no estaven prou definits, a efectes pràctics la Junta tenia capacitat per rebutjar qualsevol aspirant no desitjat. Aquí no s'ha de pensar en un antifranquista infiltrat, sinó simplement en una persona que no fos de la confiança del batle o de l'aparell.

Es van proclamar un total de 10 candidatures, de manera que Inca va ser un dels municipis de Mallorca amb més aspirants, només per darrere de Palma, amb 14 candidats, i empatat amb Esporles, on també es proclamaren 10 candidats. La causa d'aquest alt nombre, que dona una ràtio de 2,5 candidats per vacant enfront de la mitjana de Mallorca (2,1), es troba en la instrucció interna que instava a la presentació de candidatures perquè, almenys, hi hagués dos candidats per regidoria a cobrir, especialment als municipis que eren cap de partit judicial. La raó era l'article 21 de la Llei de bases de règim local, que establia el nomenament automàtic com a regidors dels candidats quan aquests no superassin el nombre de llocs a elegir.³

Com a resultat, Inca va ser un dels municipis on aquestes eleccions presentaren una major competitivitat teòrica, amb més gent adherida al règim que havia superat tots els filtres i que volia ser –o havien volgut que fos– regidor. No obstant això, s'ha de tenir en compte que en cap cas suposa

3 L'any 1948 només van celebrar eleccions 25 dels 52 municipis de Mallorca.

més democràcia o representativitat perquè el vot no determinava la gestió i no hi havia diferències substancials entre els candidats. En aquest sentit, resulta significativa una crònica del setmanari *Ciudad* sobre les eleccions de 1951, però aplicable al 1948, que deia: "Resumiendo lo que nos ha dicho cada candidato, resulta todo tan similar entre sí que sería pesado para los lectores transcribirles las opiniones y proyectos de los entrevistados".⁴

Segons l'acta de proclamació,⁵ aquests foren els deu candidats proclamats:

1. **Alguacil Montis, Luis.** Nascut a Palma el 30 de desembre de 1908 (39 anys), residia al carrer de Francisco Navarro, 19.⁶ Mestre nacional de professió, el 1935 va començar a fer feina a Inca, i des de març de 1941 era el director de l'Escola Graduada de nins. Militava a Falange des d'agost de 1936, organització dins la qual havia exercit com a delegat local i inspector del Frente de Juventudes.
2. **Cañellas Tomàs, Bartomeu.** Nascut el 23 de març de 1906 (42 anys), residia al carrer de Juan Bautista de Toledo, 8.⁷ Treballava com a comptable i era esperantista. Membre de Falange des del 17 d'octubre de 1936 i regidor des de l'any 1946.
3. **Dupuy Perelló, Pere.** Nascut el 9 de juny de 1919 (29 anys), residia al carrer de la Glòria, 21. Procurador de professió, militava a Falange des del 10 d'abril de 1937 i formava part de la Junta Local d'Inca de l'Organització Sindical.
4. **Ferrer Balle, Bernat.** Nascut el 27 de gener de 1909 (39 anys), residia a la Gran Via, 12. Era propietari d'una fàbrica de calçat situada al carrer d'Antoni Fluxà. Militava a Falange des del 21 d'octubre de 1936, i havia format part de la Comissió Gestora en dues ocasions: després del cop d'estat, entre juliol i agost de 1936, i des de desembre de 1946.
5. **Fiol Amengual, Bartomeu.** Nascut el 17 de gener de 1884 (64 anys), residia al carrer de Calvo Sotelo, 44.⁸ Era propietari d'una tintoreria, ubicada als baixos del mateix edifici on vivia. Políticament, es va inscriure a FET y de las JONS el 22 de desembre de 1937 i, amb anterioritat, havia militat al Partit Conservador, amb el qual s'havia presentat a les eleccions municipals de 1931 sense resultar elegit.
6. **Marquès Balle, Gabriel.** Nascut el 12 d'agost de 1899 (49 anys), residia

4 *Ciudad*. 1 de desembre de 1951, p. 1.

5 Arxiu General del Consell de Mallorca (AGCM). Fons de la Junta Provincial del Cens Electoral. Actes de votació i proclamació de candidats de les eleccions municipals del 21 de novembre de 1948, signatura III-946.

AMI. Cens electoral de 1945, signatura 2095.

AMI. Fitxer de militants i adherits a Falange, sense signatura.

6 Actual carrer de la Murta.

7 Actual carrer de la Mandrava.

8 Actual avinguda de les Germanies.

al carrer de Francisco Navarro, 21. Agricultor i tractant de bestiar, va afiliar-se a la Falange el mateix dia que l'anterior, el 22 de desembre de 1937. El desembre de 1946 va ser designat regidor i un any després, tinent de batle.

7. **Martorell Planas, Antoni.** Nascut el 15 de maig de 1890 (58 anys), residia al carrer del Bisbe Llompart, 36. Era picapedrer i formava part de la Vieja Guardia de Falange, és a dir, del grup de militants anteriors a la Guerra Civil. Com l'anterior, era membre de la corporació municipal des de finals de 1946.
8. **Mestre Gual, Simó.** Nascut el 29 d'abril de 1918 (30 anys), residia al carrer dels Rentadors, 17. Feia feina com a empleat i dins la Falange inquera, a la qual es va unir a l'inici de la Guerra per anar a combatre al front de Manacor, va arribar a ser cap de la delegació local.
9. **Suau Cerdà, Joan.** Nascut el 31 de juliol de 1912 (36 anys), residia al carrer de Malferit, 9. Impressor de professió i membre del Sindicat d'Arts Gràfiques, era l'únic candidat pel terç de caps de família sense carnet de Falange. Exercia com a regidor des de desembre de 1946.
10. **Villalonga Llobera, Joan.** Nascut el 9 d'agost de 1887 (61 anys), residia al carrer de Calvo Sotelo, 46. Treballava com a picapedrer i formava part de la Vieja Guardia de Falange, on havia ingressat el febrer de 1936 procedent d'Acció Popular Agrària.⁹

3.2. Desenvolupament de la votació

El 28 de novembre de 1948 foren convocats a les urnes els 3.707 inquers amb dret de vot al terç de representació de caps de família. És a dir, que menys d'una quarta part de la població d'Inca podia participar en el procés de selecció d'un terç de la corporació municipal. Cal recordar que tenien la condició de cap de família tots els homes i les dones vídues o solteres majors d'edat que tenguessin una unitat domèstica al seu càrrec. En contraposició, no eren caps de família i per tant no tenien dret de vot els menors emancipats, les dones casades, els homes majors d'edat que visquessin a casa d'un altre cap de família, a més d'aquells que haguessin estat privats dels seus drets civils.

Per a la votació, el municipi es va dividir en nou seccions electorals agrupades al seu torn en tres districtes. Els seus límits criden l'atenció perquè, en general, no coincideixen amb les subdivisions administratives o electorals prèvies ni respecten la unitat de les zones i barriades d'Inca. Hi havia carrers al mig d'una secció que formaven part d'una altra, seccions compostes per zones

9 Partit polític conservador creat l'any 1932 i que el 1933 es va integrar dins la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA). La seva ideologia consistia en la defensa de la religió, la família, la propietat privada, l'ordre i la unitat d'Espanya (Marimon i Serra, 2012: 9-10).

separades i vies no excessivament grans els habitants de les quals quedaven repartits en més d'un col·legi electoral.

Algunes investigacions (Domper, 2018: 125) apunten que el particular disseny de les seccions electorals perseguia la creació d'àrees heterogènies per tal d'evitar que els resultats reflectissin un vot de classe als barris obrers. Aquesta tesi ha estat plantejada a partir de l'anàlisi de la democràcia orgànica a grans ciutats, però Inca reunia les condicions perquè aquest supòsit es pogués haver donat, encara que fos a menor escala.

Districte	Secció	Denominació	Col·legi electoral (ubicació)
1	1	Casa Consistorial	Delegació d'abasts (José Antonio, s/n)
	2	Fuente	Delegació Sindical (Alfárez Esquivias, 37)
	3	Molinos	Escola Graduada de nins (Dureta, 5)
	4	Teatro	Pes des Bessó (Dureta, 9)
	5	Pozo Lluch	Magatzem municipal (Dureta, 11)
	6	Santo Domingo	Escola Graduada de nines (Calvo Sotelo, 23)
	7	Alhóndiga	Escola Unitària de nins (Alfárez Oliver, 2)
2	1	Gran Vía	Auxilio Social (Obispo Llompart, 15)
	2	San Francisco	Casa Cuna (Torrente, 1)
	3	Son Net	Creu Roja (San Francisco, 44)
3	1	Santa Magdalena	Quarter de Falange (San Francisco, 3)
	2	Can Boqueta	Falange Femenina (Borne, 1)

Taula 1. Districtes, seccions i col·legis electorals (Font: AMI 2808)

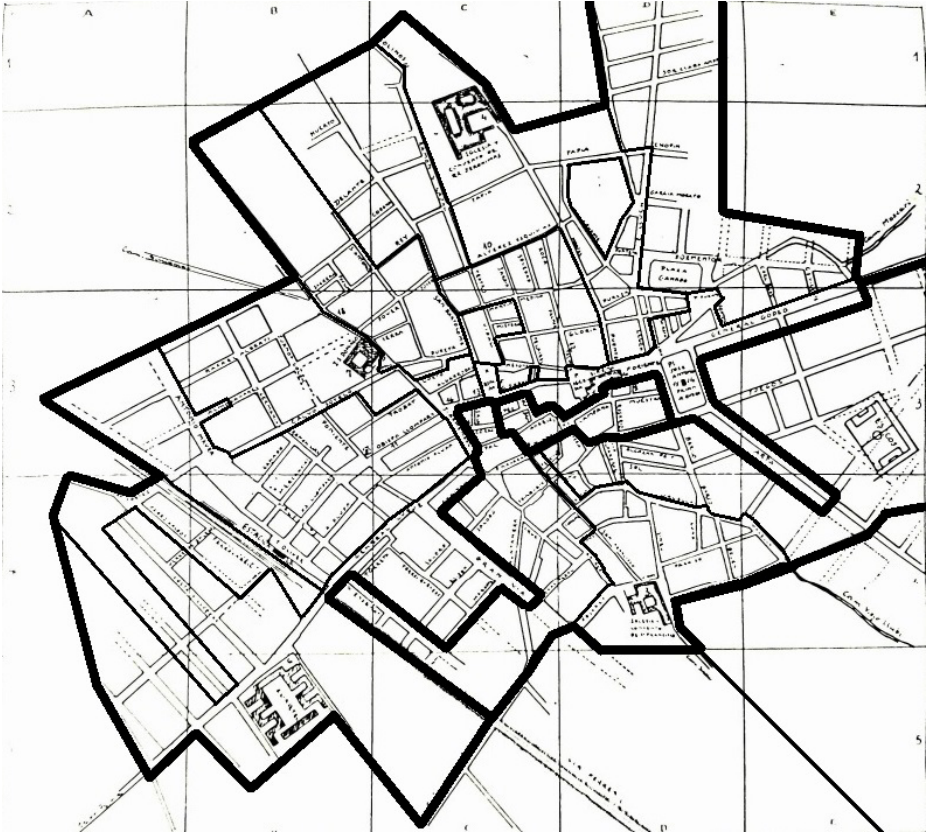

Figura 1. Plànol d'Inca amb els districtes i les seccions electorals. Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens electoral de 1945

En contraposició, cal tenir present que els resultats no es publicaven desglossats per seccions, sinó que únicament es proporcionava, en el millor dels casos, un percentatge aproximat de participació o els noms dels candidats guanyadors. Per tant, també és possible que la raó de la forma de les seccions fos aconseguir un repartiment al més equilibrat possible de votants entre elles.

El control de les meses electorals era un altre element considerat de gran importància per a l'aparell franquista. Segons la Llei, a cada col·legi hi hauria un president i dos adjunts que serien nomenats per la Junta Municipal del Cens Electoral a partir d'una llista de noms proposats pel batle. És a dir, que era el Movimiento qui decidia quines persones havien de custodiar les urnes, fer els recomptes o decidir sobre la nul·litat dels vots.

Les instruccions reservades de la Secretaria General del Movimiento a les delegacions locals feien èmfasi en aquesta qüestió. D'una banda, s'instava a repartir els càrrecs entre militants del partit i que el dia de la votació cap col·legi estigués sense president o "mal presidido" (Clara, 1996: 229). De l'altra,

es recordava que només el president podia llegir les paperetes i que ningú li podia qüestionar aquesta atribució. En aquesta línia, les mateixes instruccions animaven els presidents a alçar la veu o manifestar expressivament la seva indignació si un interventor o una altra persona present a l'escrutini exigia veure la papereta.

A Inca, la batlia va elaborar tres llistats corresponents als tres càrrecs que conformaven les meses. Els presidents eren electors amb títol acadèmic o professional, els adjunts primers eren caps de família nombrosa i els adjunts segons, veïns que exercien activitats “de caràcter agrícola, industrial o mercantil”.¹⁰

Secció	President	Adjunt 1	Adjunt 2
Casa Consistorial	Jaume Mir Capó <i>Pau Ferrer Salas</i>	Pere Cortés Fuster <i>Pere A. Seguí Mas</i>	Pere A. Rotger Mateu <i>Àngel Lorente Aznar</i>
Fuente	Bartomeu Vallés Garcías <i>Sebastià Amengual Vallespir</i>	Joan Llompart Miralles <i>Joan Beltran Ferrer</i>	Simó Solivellas Mateu <i>Bartomeu Garau Fiol</i>
Molinos	Pere Dupuy Perelló <i>Joan Truyol Llobera</i>	Francesc Brunet Gelabert <i>Miquel Noguera Jaume</i>	Rafel Ferrer Llobera <i>Antoni Socías Payeras</i>
Teatro	Andreu Beltran Alzina <i>Joan Domenech Borràs</i>	Gabriel Pieras Beltran <i>Miquel Pieras Beltran</i>	Pere Siquier Martí <i>Miquel Garcías Truyol</i>
Pozo Lluch	Sebastián Jaume Echave <i>Llorenç Payeras Tortella</i>	Félix Esteva Vara <i>Bartomeu Coll March</i>	Simó Perelló Obrador <i>Antoni Martorell Capó</i>
Santo Domingo	Andreu Mateu Pericàs <i>Bartomeu Payeras Mulet</i>	Jaume Pons Amengual <i>Antoni Mascaró Casella</i>	Jaume Prats Saurina <i>Llorenç Rovira Morro</i>
Alhóndiga	Antoni Autonell Casasas <i>Joan Vidal Llabrés</i>	Juan Cifuentes González <i>Antoni Prats Pallicer</i>	Damià Perelló Llompart <i>Guillem Ferrer Garau</i>
Gran Vía	Luis Alguacil Montis <i>Mariano Planells Ferrer</i>	Bernat Caldentey Vidal <i>Pere Llabrés Fiol</i>	Antonio Reina Soriano <i>Pere Mayrata Fiol</i>
San Francisco	Jaume Albertí Ferrer <i>Pere Llobera Janer</i>	Bartomeu Payeras Pieras <i>Antoni Perelló Ramis</i>	Bernat Timoner Pons <i>Francesc Tortella Llompart</i>
Son Net	Emilio Subirana Gubiana <i>Josep Siquier Verd</i>	Francesc Cabanellas Coll <i>Josep Pieras Beltran</i>	Martí Llull Garí <i>Salvador Estrany Rosselló</i>
Santa Magdalena	Bartomeu Alzina Seguí <i>Bernat Coll Barrios</i>	Pere Ferrer Beltran <i>Joan Capó Prats</i>	Joan Reus Palou <i>Joan Capó Beltran</i>
Can Boqueta	Abdón Amengual Pastor <i>Miquel Amengual Pastor</i>	Damià Socías Coll <i>Antoni Fullana Galmés</i>	Bartomeu Moragues Cifre <i>Trinitario Sosa Rubio</i>

Taula 2. Composició (titulars i suplents) de les meses electorals. Font: AMI 2808

¹⁰ AGCM. Fons de la JPCE. Actes d'escrutini de les eleccions municipals del 21 de novembre de 1948 al partit judicial d'Inca, signatura III-907.

La composició de les meses indica que es van seguir les instruccions internes col·locant membres del partit: deu dels dotze presidents i una proporció similar dels adjunts tenien carnet de Falange. A part, destaca la presència de dos candidats presidint meses: Pere Dupuy Perelló i Luis Alguacil Montis.

3.3. Anàlisi dels resultats

La jornada electoral va transcórrer amb normalitat i sense incidències, tal com estava previst. Els quatre candidats més votats i que, en conseqüència, esdevingueren regidors van ser Gabriel Marquès Balle, Pere Dupuy Perelló, Bartomeu Fiol Amengual i Bernat Ferrer Balle. Cal recordar que cada elector podia votar fins a quatre candidats, per la qual cosa el nombre total de vots quadruplica el de votants i cap percentatge supera el 25 %.

Les actes d'escrutini reflecteixen un comportament electoral bastant similar al d'altres municipis que van celebrar eleccions.¹¹ En conjunt, els candidats que van resultar elegits tenien un suport majoritari, però no absolut, ja que representaven prop de dues terceres parts (63,41 %) del total de vots. En paral·lel, el conjunt de candidats no electes va obtenir un suport considerable que no era suficient, però que tampoc semblaven vots per accident, com a pobles on els guanyadors concentraven el 95 % dels vots emesos.

Un dels candidats, Antoni Martorell Planas, va obtenir un nombre de vots extraordinàriament baix (5) i cap d'ells al seu col·legi electoral; o sigui, que ni tan sols ell es va votar. Coincidia amb el nombre de vots nuls, però és casualitat, ja que la distribució per seccions va ser diferent. Si coincidissin, probablement estaríem davant d'una candidatura anul·lada per la Junta del Cens, però no és així, de manera que es tracta d'un fenomen bastant comú a la democràcia orgànica: candidats que es retiraven durant la setmana prèvia a la votació i demanaven no ser votats. El més probable era que no hagués presentat la seva candidatura i que hagués estat proclamat per la Junta a proposta d'algun càrrec local del Movimiento sense tenir ell interès a ser regidor ni haver-ho manifestat.

Adicionalment, s'ha de fer esment al fet que les eleccions a Inca presentaren en alguns aspectes les mateixes dinàmiques i pràctiques que es van donar a Palma.

En primer lloc, a la capital també es va donar una distribució del vot entre elegits i no elegits similar a la que s'ha descrit d'Inca, tot i que cal tenir en compte que allà els set regidors electes formaven part d'una candidatura oficial. No va triomfar de forma absoluta, a diferència del que passava a alguns pobles, però no tant per la grandària de la ciutat, que també, sinó

¹¹ Oficialment, la participació al conjunt de municipis de Mallorca que van celebrar eleccions va ser "de un sesenta y cinco a setenta por ciento" (Balears, 23 de novembre de 1948, p. 1), però això era perquè la participació a Palma, que oficialment era del 70 %, es va manipular perquè només havia votat poc més del 30 %.

Candidats		Vots obtinguts	Percentatge
1	Gabriel Marquès Balle	1042	20,82 %
2	Pere Dupuy Perelló	871	17,41 %
3	Bartomeu Fiol Amengual	730	14,59 %
4	Bernat Ferrer Balle	530	10,59 %
5	Simó Mestre Gual	523	10,45 %
6	Joan Suau Cerdà	416	8,31 %
7	Bartomeu Cañellas Tomàs	385	7,69 %
8	Joan Villalonga Llobera	262	5,24 %
9	Luis Alguacil Montis	240	4,80 %
10	Antoni Martorell Planas	5	0,10 %

Taula 3. Resultats oficials de les eleccions pel terç de representació familiar a Inca de 1948. Font: AGCM III-907 i AMI 2808

per la seva heterogeneïtat demogràfica. A Inca no hi havia una candidatura oficial, però una realitat social diversa podria explicar els diferents vots.

El segon paral·lisme té a veure amb l'escàs marge entre el darrer candidat electe i el primer candidat que es va quedar fora. Així va passar a Palma amb el vuitè candidat i a Inca amb Bernat Ferrer i Simó Mestre. Aquest darrer va quedar quart a la majoria de seccions electorals, per davant de Ferrer, però la manca de suport al tercer districte (fora vila) va fer que finalment Ferrer quedàs entre els quatre primers per una diferència de 7 vots. Això indica, d'una banda, que no es votava igual a totes les seccions malgrat el seu disseny i, de l'altra, l'existència de certa competitivitat entre els candidats.

El tercer aspecte té a veure amb els perfils de les persones que resultaren elegides. A Palma, els set candidats més votats eren propietaris, empresaris i industrials, mentre que els altres set eren, sobretot, empleats. En aquesta línia, tres dels quatre candidats elegits a Inca eren empresaris, mentre que entre els no electes els obrers i empleats eren majoria.

A més, des del punt de vista de l'adhesió als principis del Movimiento Nacional, els quatre regidors electes eren els que menor antiguitat de pertinença a Falange tenien enfront a l'activitat falangista dels no electes: alguns exercien o havien exercit responsabilitats al partit, dos formaven part de la Vieja Guardia i quatre d'ells s'havien allistat com a voluntaris l'any 1936 per lluitar contra les tropes republicanes. No hi havia dubte de la seva identificació amb la dictadura, però sembla que la posició socioeconòmica resultava molt més rellevant de cara a l'accés a les institucions franquistes. Els resultats tampoc es poden desvincular de la imatge pública dels candidats. El més votat, Gabriel Marquès, que va guanyar a dotze de les tretze seccions, era un home de mercat, que vivia al centre d'Inca i que havia exercit com a tinent de batle durant l'any previ a les eleccions.

El vot per seccions no presenta diferències remarcables i, en general, es repetiren col·legi per col·legi els mateixos resultats que en el conjunt d'Inca. Únicament s'ha de dir que Bernat Ferrer, Simó Mestre i Joan Suau es movien entre la quarta i la sisena posició, i que com a norma general els candidats van obtenir majors percentatges de suport a les seves seccions. Els dos candidats que presidien meses van obtenir els percentatges més alts als seus col·legis, però sembla que aquest fenomen respon més aviat que es tractava dels seus barris que d'una eventual manipulació, que, en qualsevol cas, no hauria alterat els resultats definitius.

	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	2.1	2.2	2.3	3.1	3.2
Gabriel Marquès	78 20,53%	65 20,50%	89 19,82%	95 20,61%	103 19,88%	105 20,04%	103 21,28%	82 22,28%	103 19,96%	110 21,87%	56 22,58%	53 22,46%
Pere Dupuy	66 17,37%	53 16,72%	94 20,94%	80 17,35%	83 16,02%	92 17,56%	81 16,74%	66 17,93%	90 17,44%	87 17,30%	43 17,34%	36 15,25%
Bartomeu Fiol	63 16,58%	47 14,83%	64 14,25%	65 14,10%	71 13,71%	94 17,94%	69 14,26%	45 12,23%	72 13,95%	71 14,12%	42 16,94%	27 11,44%
Bernat Ferrer	49 12,89%	28 8,83%	44 9,80%	47 10,20%	52 10,04%	66 12,60%	39 8,06%	43 11,68%	55 10,66%	50 9,94%	34 13,71%	23 9,75%
Simó Mestre	34 8,95%	40 12,62%	54 12,03%	49 10,63%	64 12,36%	43 8,21%	55 11,36%	36 9,78%	58 11,24%	55 10,93%	15 6,05%	20 8,47%
Joan Suau	29 7,63%	30 9,46%	35 7,80%	35 7,59%	44 8,49%	42 8,02%	47 9,71%	30 8,15%	43 8,33%	38 7,55%	16 6,45%	27 11,44%
Bartomeu Cañellas	25 6,58%	24 7,57%	27 6,01%	41 8,89%	42 8,11%	38 7,25%	40 8,26%	23 6,25%	41 7,95%	45 8,95%	17 6,85%	22 9,32%
Joan Villalonga	22 5,79%	15 4,73%	17 3,79%	22 4,77%	28 5,41%	32 6,11%	22 4,55%	18 4,89%	27 5,23%	27 5,37%	13 5,24%	19 8,05%
Luis Alguacil	13 3,42%	15 4,73%	24 5,35%	27 5,86%	31 5,98%	11 2,10%	28 5,79%	25 6,79%	27 5,23%	20 3,98%	10 4,03%	9 3,81%
Antoni Martorell	1 0,26%	0 0,00%	1 0,22%	0 0,00%	0 0,00%	1 0,19%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 0,81%	0 0,00%

Taula 4. Resultats de les eleccions a Inca per seccions electorals. Font: elaboració pròpia a partir d'AGCM III-907

A nivell de participació, a Inca van votar oficialment 1.759 persones (47,45 %), una dada en línia amb la mitjana de Mallorca (45,77 %)¹² i del partit judicial d'Inca (49,88 %), però baixa en tot cas. En aquest sentit, Inca va ser el sisè municipi més abstencionista de tota l'illa després de Muro, Alcúdia, Palma, Maria de la Salut i Binissalem.

Secció	Participació	Abstenció
Casa Consistorial	111 (37,12 %)	188 (62,88 %)
Fuente	97 (30,70 %)	219 (69,30 %)
Molinos	123 (39,42 %)	189 (60,58 %)
Teatro	167 (51,38 %)	158 (48,62 %)
Pozo Lluch	164 (51,74 %)	153 (48,26 %)
Santo Domingo	134 (39,07 %)	209 (60,93 %)
Alhóndiga	143 (43,20 %)	188 (56,80 %)
Gran Vía	106 (34,53 %)	201 (65,47 %)
San Francisco	291 (90,94 %)	29 (9,06 %)
Son Net	289 (90,03 %)	32 (9,97 %)
Santa Magdalena	68 (28,10 %)	174 (71,90 %)
Can Boqueta	66 (24,09 %)	208 (75,91 %)
INCA	1759 (47,45 %)	1948 (52,55 %)

Taula 5. Dades de participació i abstenció a les eleccions pel terç de representació familiar a Inca. Font: elaboració pròpia a partir d'AGCM III-907

El desglossament de les dades de participació per seccions presenta molta més heterogeneïtat que les dades de vot i és on realment es troba la informació rellevant de cara l'estudi de les eleccions franquistes. De fet, només a tres seccions (Teatro, Pozo Lluch y Alhóndiga) el nivell de participació coincidia

¹² AMI. Eleccions municipals, signatura 3912.

amb el registrat en el conjunt del municipi, i a la majoria de seccions es trobava per sota.

A Casa Consistorial, Molinos i Santo Domingo la participació va ser fins a deu punts inferior (47-37 %). A Fuente, Gran Vía i Santa Magdalena, entre deu i vint punts menys (37-27 %). La més baixa es registrà a la secció rural de Can Boqueta, on només va votar el 24,09 % dels electors, 23 punts menys que al conjunt del municipi.

En contraposició, a San Francisco i Son Net, va votar el 90 % del cens. Una diferència tan gran crida l'atenció, per la qual cosa no es pot descartar la manipulació. Sense aquestes dues seccions, la participació a Inca seria del 39 %, xifra similar a la participació real de Palma.

Maquillar el percentatge de vot era una pràctica comuna. De fet, la manipulació electoral anava orientada a l'augment de les xifres de participació, però, generalment es respectava la proporció de vot rebut pels candidats. Crida l'atenció que es fes a Inca, ja que generalment aquesta pràctica es limitava a les capitals de província. Tenint en compte que cada elector podia escriure el nom de fins a quatre candidats, que la suma dels vots dels candidats era 5.004 i que oficialment van votar 1.759 persones, la majoria només haurien votat per tres candidats.

No obstant això, hi ha diversos indicis per pensar que les dades no eren – almenys no totalment – falses. D'entrada, per què només es va manipular la participació a aquestes seccions? I, si està augmentada a totes, per què a San Francisco i Son Nét ho està fins a nivells tan alts? D'altra banda, cal tenir present les característiques demogràfiques, malgrat els límits arbitraris, de les seccions electorals.

Oficialment, la participació va ser més baixa a fora vila, on el poblament dispers reduïa la pressió social sobre els electors, i a les seccions que integraven zones populars com la part alta del nucli històric d'Inca o Crist Rei. En contraposició, les seccions San Francisco i Son Nét coincidien a grans trets amb la zona ocupada històricament per les classes acomodades d'Inca. De fet, a les eleccions municipals de 1979, les primeres democràtiques després d'aquestes, Alianza Popular va obtenir els seus millors resultats en aquesta zona.¹³ Per tant, els diferents nivells de participació connectarien amb les teories que relacionen abstenció i oposició al règim (Domper, 2018: 127).

4. EL TERÇ DE REPRESENTACIÓ SINDICAL

Segons el discurs oficial, la funció principal del terç de representació sindical era la defensa dins dels ajuntaments de les qüestions laborals, que a la pràctica significava els interessos econòmics de l'empresariat. Llavors, la seva

¹³ Actual carrer de les Garroves.

existència constituïa una sobrerepresentació dels poders econòmics. Per això, la composició social d'aquest terç presentaria algunes diferències respecte al de caps de família, amb una presència important de treballadors i subalterns que havien superat els corresponents filtres d'adhesió, fidelitat i adequació a la línia política del Movimiento i a les elits polítiques i econòmiques locals.

4.1. Els candidats

A Inca es van presentar sis candidats per optar a les quatre regidores a escollir el 1948. El nombre d'aspirants es va reduir respecte a les eleccions del primer terç, però cal tenir en compte que les actes solien ometre els candidats que no obtenien cap vot, de manera que podria haver-n'hi hagut algun més.

1. **Coli Llobera, Jaume.** Nascut el 29 de juny de 1905 (43 anys), residia al carrer dels Hostals, 24. Era fuster i tenia el taller al carrer Major. Militava a FET y de las JONS des del 22 de desembre de 1937, i durant la guerra va lluitar amb els falangistes a Son Carrió.
2. **Moragues Cifre, Bartomeu.** Nascut a Pollença el 6 de març de 1903 (45 anys), residia al lloc de Cas Perriloy. Ferrer de professió, pertanyia al Gremi del Metall, però no es té constància de la seva militància a cap organització política ni abans ni després de la Guerra.
3. **Oliver Estrany, Bartomeu.** Nascut el 7 de març de 1908 (40 anys), residia a la carretera de Lluc, 54. Feia feina com a sabater i no es té constància que militàs a cap organització política.
4. **Payeras Tortella, Llorenç.** Nascut el 3 de juliol de 1898 (50 anys), residia al carrer de Rafel Albertí, 36. Era industrial del calçat, propietari d'una fàbrica ubicada al carrer de Santiago Rusiñol. Militava a FET y de las JONS des del 22 de desembre de 1937.
5. **Prat Pallicer, Antoni.** Nascut el 29 de juny de 1888 (60 anys), residia al carrer Argentina, 4.¹⁴ Es dedicava al comerç de teixits, ja que regentava l'històric Can Florencio, negoci iniciat pel seu pare a finals del segle XIX. Políticament, cal destacar que Antoni Prats era tradicionalista,¹⁵ grup que Franco va fusionar amb Falange per crear FET y de las JONS el 1937. Anteriorment, havia format part del Centre Conservador d'Inca, de tendència maurista.

¹⁴ El tradicionalisme o carlisme es va reorganitzar a les Balears durant els anys trenta, i es van fundar cercles a diversos municipis (Binissalem, Capdepera, Lluçmajor, Manacor, Muro i Eivissa), però a Inca només es tenen notícies d'un acte el maig de 1932 que va generar alguns problemes d'ordre públic (Marimon i Serra, 2012: 70-71). No és el cas inquer, però eren freqüents les tensions entre carlins i falangistes, les quals es reflectien en el desenvolupament de la democràcia orgànica.

¹⁵ Antoni Rotger Mateu (Caimari, 1916) era advocat, membre de Falange i vivia a la plaça de la Mare de Déu de Lluc, 9.

6. **Rotger Mateu, Pere.** Aquest nom no figura al cens electoral ni a cap altre registre, en el seu lloc apareix una persona amb els mateixos llinatges, però amb un altre nom de fonts (Antoni).¹⁶ Podria ser un familiar o tractar-se d'una errada.

4.2. Desenvolupament de la votació i resultats

A diferència de la votació al terç de representació familiar, els riscos i la propaganda van caure en les eleccions per al terç de representació sindical de forma paral·lela al nombre d'electors. Si a Inca havien pogut votar més de 4.000 persones, ara ho farien 40 en el millors dels casos, un 0,25 % de la població de la ciutat. Ja no calia mobilitzar una massa de votants que podia abstenir-se o votar malament.

El 24 de novembre de 1948, els vocals de la Junta Sindical es van reunir per designar els compromissaris. Aquests s'havien de distribuir de forma proporcional al nombre de membres de cada sindicat (de la Pell, del Tèxtil, del Calçat, del Metall, etc.) i respectar l'equilibri de categories laborals (obrers, tècnics i empresaris). Generalment, els empresaris eren el grup més nombrós entre els compromissaris, però la suma d'obrers i tècnics solia superar els primers, tot i que no hi havia relació entre pertànyer a una categoria o sindicat determinat i el vot emès. En paral·lel, era habitual que alguns candidats fossin també compromissaris, encara que no necessàriament votaven per si mateixos, la qual cosa posa de manifest el caràcter artificios de la votació.

L'acta de votació d'Inca no especifica la relació de compromissaris. Únicament sabem que van votar 35 dels 40 designats.

Els resultats deixen entreveure el control de l'aparell sobre l'elecció. Tots els compromissaris, que podien votar per quatre candidats, van donar suport a Antoni Prat, mentre que almenys 28 van escollir els mateixos aspirants. Només set compromissaris van rompre el consens votant per Pere Rotger i/o per Jaume Coli.

D'aquesta coincidència pràcticament unànime es desprèn que els compromissaris van emetre els seus vots seguint unes directrius prèviament establertes. Així, van donar suport als candidats que l'Organització Sindical havia indicat o bé, com succeïa amb freqüència (Font, 2002: 30-31), havia tengut lloc una reunió prèvia a la votació per pactar o determinar els resultats.

En aquest cas, el perfil dels candidats electes no va coincidir totalment amb la situació descrita per Perelló (2000: 76). Les regidories sindicals no van ser ocupades de forma majoritària per empleats, però tampoc foren copades per empresaris, sinó que es repartiren de forma equitativa entre ambdós grups, tot i que amb lleugera preeminència dels darrers. D'aquesta manera,

¹⁶ Arxiu del Regne de Mallorca (ARM). Fons Govern Civil. Eleccions municipals de 1951, Relació d'entitats de la província, signatura GC 730.

Candidats		Vots obtinguts
1	Antoni Prat Pallicer	35
2	Llorenç Payeras Tortella	34
3	Bartomeu Oliver Estrany	31
4	Bartomeu Moragues Cifre	28
5	Pere Rotger Mateu	7
6	Jaume Coli Llobera	6

Taula 6. Resultats de les eleccions pel terç de representació sindical a Inca. Font: AGCM III-947

els dos regidors més votats van ser un destacat comerciant i un dels grans industrials del calçat, mentre que el tercer i el quart foren un sabater i un ferrer de fora vila, respectivament. Es tracta d'una distribució que reforça la idea del repartiment extraoficial com a mecanisme d'elecció.

5. EL TERÇ REPRESENTATIU D'ENTITATS

El darrer terç, representatiu d'entitats, posa de manifest que la democràcia orgànica sempre podia filar encara més prim. Ara el cos electoral es reduïa encara més, als vuit regidors electes als dos altres terços. El risc i l'oportunitat de treure rèdit a nivell d'imatge eren ja nuls, per la qual cosa el desenvolupament de la votació es va dur a terme sense cap tipus de publicitat. Les instruccions reservades així ho reflectien, ja que mencionaven el darrer terç, però no indicaven mesures al respecte com sí feien amb els altres.

5.1. Els candidats

Formalment, els candidats per aquest terç eren homes que formaven part d'entitats econòmiques o culturals del municipi i que eren proposats a la terna elaborada pel governador civil. No obstant això, al final la llista va quedar formada per "vecinos de reconocido prestigio", ja que les entitats interessades a participar en aquest procés havien de sol·licitar la seva inclusió a un registre oficial i cap organització inquera ho va fer.¹⁷ A la pràctica, l'aparell franquista seleccionava de forma directa persones properes al poder o de la seva confiança.

¹⁷ Actual avinguda d'Alcúdia.

Els candidats pel terç representatiu d'entitats foren els següents:

1. **Ferrari Nicolau, Jaume.** Nascut el 8 de desembre de 1897 (50 anys), residia al carrer de la Font, 17. Comerciant de professió, regentava una drogueria i militava a Falange des del 15 de febrer de 1937.
2. **Llabrés Capó, Sebastià.** Nascut el 2 de gener de 1909 (39 anys), residia al carrer del General Goded, 58.¹⁸ Feia feina com a sabater i no consta militància política ni abans ni després de la Guerra Civil. Va ser designat membre de la corporació municipal el desembre de 1946. Era un dels dos candidats d'aquestes eleccions que no estava casat.
3. **Reina Bono, Alfonso.** Nascut el 14 de setembre de 1921 (27 anys), residia a la casa familiar, a l'avinguda dels Reis Catòlics, 51. Havia estudiat peritatge industrial al Col·legi Ramon Llull, i treballava com a professor a l'Acadèmia de Estudios Mercantiles, entitat que també dirigia i que havia fundat amb Jaume Ferrer i Sebastià Balaguer. Políticament, va pertànyer a la Milícia Angélica de Santo Tomás de Aquino, una associació catòlica, ultraconservadora i antirepublicana molts dels membres de la qual passaren a Falange (Armengol i Armengol, 2005: 76). Candidat i regidor electe de menor edat, arribaria a ser batle d'Inca entre 1959 i 1969.
4. **Rubert Perelló, Joan.** Nascut l'1 de gener de 1917 (31 anys), residia al carrer de Sant Bartomeu, 99. Era agricultor i exercia com a regidor des de 1946.

Un altre formalisme era que la proposta del governador havia d'incloure el triple de noms que de llocs a elegir. Per tant, a Inca els regidors haurien pogut triar entre una dotzena de candidats, però només coneixem els noms dels quatre candidats que resultaren elegits, ja que no s'acostumava a incloure a l'escrutini els noms dels aspirants que no obtenien cap vot.

5.2. Desenvolupament de la votació i resultats

Els vuit regidors dels terços familiar i sindical es reuniren el 5 de desembre de 1948 per votar pels quatre regidors de representació corporativa. A diferència de les votacions prèvies, no hi va haver divergències, dissidències ni negligències i tots van votar exactament el mateix, de manera que es va produir un quàdruple empat a vuit entre els nous regidors electes. En qualsevol cas, s'ha de dir que no va ser una situació extraordinària, atès que a la majoria de municipis de l'illa es van donar empats a tres, a quatre o a cinc.

Els resultats d'aquesta votació posen de manifest, una vegada més, el caràcter burocràtic i artificial de la democràcia orgànica. El procés descrit a l'acta de

¹⁸ AMI. Expedient de constitució del Ple (1949), signatura 4503.

votació indica que es tractava d'un tràmit, perquè els guanyadors ja havien estat seleccionats prèviament i la designació discrecional va ser confirmada a través d'aquest acte. Paral·lelament, no s'ha de descartar que no es produís cap votació i que fos elaborada una acta falsa. Això també explicaria per què ometien els noms dels candidats sense vots, segurament no existien.

Precisament per la gran capacitat d'acció i intervenció de l'aparell de la dictadura, el terç representatiu d'entitats és el que pot proporcionar més informació sobre les xarxes de relacions i influències durant el franquisme. En aquesta línia, i malgrat no poder comparar-los amb els dels candidats descartats, els perfils dels regidors electes eren bastant heterogenis. Per aquest motiu, sembla que el factor personal, relacionar-se adequadament i amb les persones adients hauria estat el principal element de promoció.

6. EL PRIMER AJUNTAMENT DE LA DEMOCRÀCIA ORGÀNICA

La constitució de la nova corporació municipal va tenir lloc el 6 de febrer de 1949. Sota la presidència del batle Joan Jaume March, va quedar constituïda per Gabriel Marquès, Pere Dupuy, Bartomeu Fiol i Bernat Ferrer pel terç de representació familiar; Antoni Prat, Llorenç Payeras, Bartomeu Oliver i Bartomeu Moragues pel terç de representació sindical; i Sebastià Llabrés,

Candidats		Vots obtinguts
1	Sebastià Llabrés Capó	8
2	Joan Rubert Perelló	8
3	Alfonso Reina Bono	8
4	Jaume Ferrari Nicolau	8
	Altres candidats (fins a 8)	0

Taula 7. Resultats de les eleccions pel terç representatiu d'entitats a Inca. Font: AGCM. JPCE, III-947

Joan Rubert, Alfonso Reina i Jaume Ferrari pel terç representatiu d'entitats.¹⁹ Dels dotze, només tres (Marquès, Ferrer i Llabrés) havien estat prèviament regidors, per la qual cosa les eleccions de 1948 van suposar una renovació quasi total dels membres del Ple d'Inca. És un fet destacable, ja que la tendència general va ser la contrària i a la majoria d'ajuntaments van canviar pocs regidors.

¹⁹ AMI. Expedient de constitució del Ple (1949), signatura 4503.

La condició de regidor s'adquiria en aquest ple mitjançant jurament, la fórmula del qual venia específicament recollida a la Llei:

- Regidor: "Juro servir fielmente a España, guardar lealtad al Jefe del Estado, defender y fomentar los intereses del Municipio, mantener su competencia y ajustar mi conducta a la dignidad del cargo".
- Batle: "Si así lo hacéis, Dios y España os lo premien, y si no, os lo demanden".

En aquest mateix Ple, el batle va assignar les funcions que delegava en cadascun dels regidors i es van designar els tinents de batle. El primer i el segon coincidien amb els regidors més votat al primer (Gabriel Marquès) i segon terç (Antoni Prat) respectivament. En canvi, el tercer tinent de batle va ser Alfonso Reina, que, malgrat haver aconseguit el mateix nombre de vots que la resta de regidors de representació corporativa, figurava en tercer lloc.

7. CONCLUSIONS

Les eleccions municipals de 1948 a Inca van seguir, en línies generals, les mateixes dinàmiques que a la resta de Mallorca i altres punts de l'Estat. Únicament cal destacar que el desenvolupament del procés va tenir més similituds amb el que passava a Palma i altres capitals que amb el municipis de la Part Forana. Es tracta d'un aspecte que no es pot desvincular del caràcter industrial d'Inca en aquests anys.

Al terç de representació familiar, al qual votava més gent i el règim no podia controlar la globalitat dels electors, s'aprecia una certa competitivitat entre els candidats; com a mínim, entre part d'ells. No obstant això, tots complien uns requisits d'idoneïtat i havien passat una sèrie de filtres, de manera que més enllà de qüestions personals no presentaven diferències –matisos com a molt– des del punt de vista ideològic o programàtic. En conseqüència, major competitivitat entre els candidats a regidors no suposava majors possibilitats de representació ciutadana ni més democràcia.

En paral·lel, sembla que la imatge pública dels candidats era un valor afegit. En el cas del primer terç, els aspirants més coneguts van obtenir més vots i la majoria d'ells aconseguiren millors percentatges als seus respectius barris. Es podria interpretar això com l'existència d'un limitat suport popular? Tal vegada, però aquest major suport podria ser conseqüència d'una major capacitat o més possibilitats per "orientar" el vot dels seus veïns.

La participació, per sota del 50 % de l'electorat, va ser baixa. És una dada que respon, d'una banda, a la realitat urbana i industrial de la ciutat d'Inca i, de l'altra, a l'actitud d'oposició passiva al règim de gran part de la població. El 1948 no hi havia organitzacions antifranquistes ni l'abstenció era el resultat d'una acció planificada, però, en un context de carestia i repressió, unes votacions previsiblement manipulades i que no canviarien res despertaven un interès nul.

Les diferències quant al nivell de participació entre les diferents seccions en què va ser dividida Inca són significatives. La manipulació dels percentatges, malgrat no quedar descartada, sembla poc probable perquè només s'hauria donat a unes poques meses i el resultat global continuaria sent baix.

A més, cal tenir present la hipòtesi que vincula l'abstenció en eleccions convocades per règims no democràtics amb rebuig al sistema. Fer una translació directa seria una simplificació errònia, però sí que n'hi ha indicis, com que, deixant de banda les zones rústiques, les seccions amb major participació coincideixen a grans trets amb zones benestants i de tradició conservadora, mentre que les seccions amb menor participació inclouen àrees industrials i de població obrera. Per tal de confirmar aquesta interpretació, caldria analitzar l'evolució del vot en següents eleccions municipals franquistes i comparar els resultats amb la distribució ideològica del vot en les eleccions democràtiques immediatament anteriors i posteriors a la dictadura.

Tanmateix, el repartiment de regidories no es decidia a les urnes. Hi podia haver alguna incertesa al terç de representació familiar, però no als altres dos terços, en què s'evidenciava la farsa de la votació i la lliure designació dels candidats per part de l'aparell.

Pel que fa als perfils polítics dels candidats i regidors electes, en el cas d'Inca el poder econòmic, la capacitat d'influència i les relacions personals eren les variables de més pes a l'hora d'accedir als càrrecs municipals; molt més que una militància activa dins dels òrgans del Movimiento o un compromís ferm amb els principis ideològics del franquisme. Per terços, al de representació familiar tots els electes eren empresaris o comerciants; al de representació sindical es va donar un equilibri entre industrials i subalterns; al de representació corporativa els perfils eren diversos, però predominaven els empresaris i persones que no militaven a Falange, la qual cosa no impedia que fossin homes fidels a les jerarquies superiors. La tesi de Baltasar Perelló citada a la introducció no coincideix exactament amb el que va succeir el 1948, però això no significa que no es donassin altres situacions en les successives convocatòries electorals.

En definitiva, les eleccions de la democràcia orgànica a Inca, com pertot arreu, van ser una farsa. La necessitat d'afegir el llinatge "orgànica" ja indicava que no es tractava de democràcia i tampoc a través dels organismes era possible la representació o la participació a l'administració local. Fins a cert punt, es podria considerar un mecanisme de participació política restringit a les elits locals i als cercles de confiança dels poders de la dictadura. No obstant això, tenint en compte que les institucions del franquisme es van caracteritzar per la influència del poder econòmic, les relacions personals i la corrupció, aquells que podien accedir a l'Ajuntament també podien aconseguir càrrecs o decisions polítiques favorables als seus interessos sense tota la parafernàlia de les eleccions. Per tant, la democràcia orgànica no va ser més que això, una gran campanya d'imatge.

8. BIBLIOGRAFIA

Armengol, A.; Armengol, J. 2005. *La repressió a Inca. La república i la Guerra Civil*. Perifèrics: Palma.

Clara, J. 1996. "La farsa de les eleccions municipals franquistes: l'exemple del partit judicial de la Bisbal (1948)." *Estudis del Baix Empordà* (15): 215-233.

Domper, C. 2018. "El franquismo a través de las urnas. Metodología, fuentes y retos para una aproximación electoral al régimen de Franco". *Política y Sociedad* (55) 1: 115-134.

Duran, M. 1992. *Sicut Oculi: un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra, 1941-1945*. Miquel Font: Palma.

Font, C. 2002. "Les eleccions municipals a la Pobla durant el franquisme (1948-1973)." *Lluc: Revista de cultura i d'idees* (833-834): 27-31.

Ginard, D. 2002. "Las condiciones de vida durante el primer franquismo. El caso de las Islas Baleares". *Hispania* (212) LXII/3: 1099-1128.

Llobera, A.; Armengol, A. 2011. "La política a Inca en el franquisme". *XII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca: 121-130.

Marimon, A.; Serra, S. (dirs.). 2012. *Diccionari de partits polítics de les Illes Balears (1900-2008)*. Lleonard Muntaner Editor: Palma.

Marín, M. 2000. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya: política i administració municipal, 1938-1979*. Pagès Editors: Lleida.

Mas, J. 2003. *Els mallorquins de Franco: la Falange i el Moviment Nacional*. Documenta Balear: Palma.

Perelló, B. 2000. "El món polític". *A: Inca, un segle ciutat*. Ajuntament d'Inca: Inca: 75-96.

Pieras, M. 2017. "La indústria del calçat a Inca (1950-1960)." *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca: 131-142.

Sevillano, F. 2002. "El Nuevo Estado y la ilusión de la 'democracia orgánica'. El referéndum de 1947 y las elecciones municipales de 1948 en España". *Historia Contemporánea* (24): 355-387.

Abreviatures

AGCM – Arxiu General del Consell de Mallorca

AMI – Arxiu Municipal d'Inca

ARM – Arxiu del Regne de Mallorca
JPCE – Junta Provincial del Cens Electoral

Las bonificaciones potestativas de los impuestos locales de Inca como instrumento de política local

Jorge Luis Latorre Silvestre

Economista y asesor fiscal

doi: 10.3306/JELINCA.20.281

Paraules clau: impuestos locales, bonificaciones potestativas, política local.

Resum. *Este artículo estudia y reflexiona sobre las bonificaciones potestativas que han sido aprobadas y son de aplicación en los impuestos locales de Inca. Del mismo modo se realiza un estudio comparativo de las bonificaciones que pudieran haber estado vigentes desde la publicación del Real Decreto Legislativo 2/2004, de 5 de marzo, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales.*

Además se estudia en qué medida los impuestos locales son empleados como instrumentos de política fiscal en el municipio de Inca.

Finalmente, se realiza una comparación con las bonificaciones potestativas que otros municipios similares de Mallorca han aprobado (Llucmajor y Manacor), estudiando la posibilidad de implantación para el municipio de Inca.

Keywords: potential bonus, local taxes, local policy.

Abstract *This paper assesses the optional tax rebate approved and currently applied to municipal taxes of Inca. Additionally, a comparative study of different current tax rebate with TRLRHL –since its publication– is carried out. In addition, it is studied how local taxes are applied as fiscal policy-making tools in the municipality of Inca.*

Finally, a comparison is made with the optional tax rebate applied in similar municipalities of Mallorca (i.e., Llucmajor and Manacor), evaluating their potential implementation for the Inca municipality.

1. OBJETO DEL ESTUDIO

El estudio que ahora se presenta tiene por objeto el análisis de las bonificaciones potestativas en los impuestos locales de Inca como instrumentos de política económica, social y medioambiental.

Las bonificaciones fiscales son un tratamiento especial que la Administración

Pública concede a determinadas personas físicas o jurídicas que permite reducir el importe a pagar en determinados impuestos.

Las bonificaciones, en general, tienen por objeto minimizar la carga impositiva de determinadas personas con circunstancias diferenciadas o favorecer determinadas actividades o comportamientos.

Algunas de estas bonificaciones son de obligado reconocimiento por parte de los ayuntamientos, mientras que otras, las que son objeto de estudio, pueden aplicarse por parte de los ayuntamientos si así lo consideran oportuno.

Los objetivos que persigue el estudio son:

- Análisis de las bonificaciones potestativas que históricamente se han aplicado en los impuestos locales de Inca desde la aprobación de Real Decreto Legislativo 2/2004, de 5 de marzo, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales.
- Análisis de las bonificaciones potestativas vigentes en los impuestos locales del municipio de Inca y en qué medida suponen una utilización activa de ellas como instrumentos de política económica, social y medioambiental.
- Comparación de las bonificaciones vigentes en Inca con las vigentes en otros municipios de características similares de las Islas Baleares.

Para alcanzar los objetivos fijados se ha procedido al examen de las ordenanzas municipales de cada uno de los impuestos locales, así como las diferentes modificaciones que se han aprobado desde la publicación en 2004 del Real Decreto Legislativo 2/2004, de 5 de marzo, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales.

Con este seguimiento de las ordenanzas se ha conseguido alcanzar el objetivo de saber qué uso se ha dado a las bonificaciones y qué vigencia y alcance tienen en la actualidad.

Para discernir en qué medida las bonificaciones, como instrumentos de política local, son utilizados como elementos modulares de la economía, el bienestar social y del medio ambiente, se han clasificado las diferentes bonificaciones en función del ámbito de su influencia para finalmente establecer cuantas de cada tipo se están empleando para cada tipo.

Finalmente se han comparado las bonificaciones potestativas vigentes en la ciudad de Inca con las vigentes en dos municipios de características homologables: Manacor y Lluçmajor. Con este contraste se busca en establecer en qué medida la ciudad de Inca está en línea de otros municipios similares y si es o no un municipio que regula en favor del medioambiente, la economía o los sectores sociales con más necesidades.

2. LAS BONIFICACIONES POTESTATIVAS COMO INSTRUMENTO DE POLÍTICA LOCAL

2.1. Capacidad legislativa municipal y la tributación local

La Constitución Española garantiza en su artículo 140 la autonomía de los municipios. Esta se concreta, entre otras, en la capacidad de legislar en materia tributaria.

Así, el artículo 106 de la Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local consagra que *las entidades locales tendrán autonomía para establecer y exigir tributos de acuerdo con lo previsto en la legislación del Estado reguladora de las Haciendas locales y en las Leyes que dicten las Comunidades Autónomas en los supuestos expresamente previstos en aquélla.*

Por otra parte, el artículo 59 del Real Decreto Legislativo 2/2004, de 5 de marzo, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales (en adelante TRLRHL), concreta esta autonomía y enumera los impuestos locales que los ayuntamientos deben exigir y los que pueden exigir.

El legislador concede la libertad a las corporaciones municipales de incorporar a su sistema tributario unos impuestos, imponiendo otros de manera coercitiva.

De este modo, son obligatorios el Impuesto sobre Bienes Inmuebles, el Impuesto sobre Actividades Económicas y el Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica. Los que tienen carácter potestativo son el Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras y el Impuesto sobre el Incremento de Valor de los Terrenos de Naturaleza Urbana.

Inca, en el ejercicio de la capacidad que la normativa tributaria le otorga, estableció tanto el Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras (en adelante ICIO) y el Impuesto sobre el Incremento de Valor de los Terrenos de Naturaleza Urbana (IIVTNU) ya antes de la publicación del TRLRHL.

Desde la aprobación del ICIO y el IIVTNU han permanecido vigentes con diferentes modificaciones, la última aprobada por el Ayuntamiento Pleno en sesión ordinaria celebrada el día 9 de noviembre de 2016, y publicada en el Boletín Oficial de les Illes Balears el día siguiente, entrando en vigor el año 2017.

2.2. Las bonificaciones potestativas: regulación actual

El TRLRHL contempla la aplicación de bonificaciones para cada uno de los impuestos antes mencionados, unos de carácter obligatorio, que se aplicarán en cualquier caso y otros de carácter potestativo, cuya aplicación dependerá de lo que decida la corporación municipal.

Las bonificaciones que puede aprobar el Pleno del Ayuntamiento de Inca deben ceñirse estrictamente a las incluidas en el texto normativo, de modo que, si decidiera que por motivos de interés general o los que considerase, procediera aprobar una bonificación no mencionada en el TRLRHL, no sería de aplicación.

Este punto ha sido confirmado por el Tribunal Supremo, en la Sentencia 1979/2014, de 19 de mayo, que desestima el recurso de casación interpuesto por el Ayto. de Castro Urdiales y confirma la sentencia del Sala de lo Contencioso-Administrativo del Tribunal Superior de Justicia de Cantabria, anulando el artículo 13.9 de la Ordenanza municipal reguladora del IBI.

El alto tribunal afirma que:

si pretendía evitar subidas excesivas o poner un límite a los posibles incrementos anuales de la cuota del IBI debió de acudir a las reducciones por bonificaciones potestativas, con su consiguiente régimen normativo, en lugar de utilizar el peculiar sistema de subvenciones, ajenas en su naturaleza jurídica y fines al ámbito fiscal, razón por la que resulta acertada la argumentación de la Sentencia impugnada cuando afirma que el Ayuntamiento carecía de competencia para incluir en la gestión del IBI una minoración de la cuota líquida no contemplada ni en la Ley General Tributaria ni en el TRLHL, insistiendo en que los beneficios fiscales no tienen carácter de subvenciones y se rigen por su normativa propia.

Así, si el Ayuntamiento de Inca desea conceder alguna bonificación debe ajustarse al catálogo de las mismas que el TRLRHL ofrece.

2.2.1. Bonificaciones potestativas del Impuesto sobre Bienes Inmuebles

Las bonificaciones potestativas para el Impuesto sobre Bienes Inmuebles (en adelante IBI) están reguladas en el artículo 74 del TRLRHL, de modo sucinto, son las siguientes:

- Hasta el 90% de la cuota íntegra del Impuesto a favor de los bienes inmuebles urbanos ubicados en áreas o zonas del municipio que correspondan a asentamientos de población singularizados y que dispongan de un nivel de servicios de competencia municipal, infraestructuras o equipamientos colectivos inferior al resto.
- Una bonificación en la cuota íntegra del impuesto equivalente a la diferencia positiva entre la cuota íntegra del ejercicio y la cuota líquida del ejercicio anterior multiplicada esta última por el coeficiente de incremento máximo anual de la cuota líquida que establezca la ordenanza fiscal para cada uno de los tramos de valor catastral y, en su caso, para cada una de las diversas clases de cultivos o aprovechamientos o de modalidades de

uso de las construcciones que en aquella se fijen y en que se sitúen los diferentes bienes inmuebles del municipio.

- Hasta el 95 % de la cuota íntegra a favor de inmuebles de organismos públicos de investigación y los de enseñanza universitaria.
- Hasta el 95 % de la cuota íntegra del impuesto a favor de los bienes inmuebles monumento o jardín histórico de interés cultural afectos a actividades económicas.
- Hasta el 95 % de la cuota íntegra del impuesto a favor de inmuebles en los que se desarrollen actividades económicas que sean declaradas de especial interés o utilidad municipal por concurrir circunstancias sociales, culturales, histórico artísticas o de fomento del empleo que justifiquen tal declaración.
- Hasta el 90 % de la cuota íntegra del impuesto a favor de cada grupo de bienes inmuebles de características especiales.
- Hasta el 90 % de la cuota íntegra del impuesto a favor de aquellos sujetos pasivos que ostenten la condición de titulares de familia numerosa.
- Hasta el 50 % de la cuota íntegra del impuesto para los bienes inmuebles en los que se hayan instalado sistemas para el aprovechamiento térmico o eléctrico de la energía proveniente del sol.
- Hasta el 95 % en la cuota íntegra del impuesto para los inmuebles de uso residencial destinados a alquiler de vivienda de renta limitada.

2.2.2. Bonificaciones potestativas del Impuesto sobre Actividades Económicas

El artículo 88.2 del TRLRHL contempla la posibilidad de aplicación de las siguientes bonificaciones al IAE, cuando así lo dispongan las ordenanzas fiscales.

- Una bonificación de hasta el 50 % de la cuota correspondiente, para quienes inicien el ejercicio de cualquier actividad empresarial y tributen por cuota municipal, durante los cinco años de actividad siguientes a la conclusión del segundo período impositivo de desarrollo de aquélla.
- Una bonificación por creación de empleo de hasta el 50 % de la cuota correspondiente, para los sujetos pasivos que tributen por cuota municipal y que hayan incrementado el promedio de su plantilla de trabajadores con contrato indefinido durante el período impositivo inmediato anterior al de la aplicación de la bonificación, en relación con el período anterior a aquél.

- Una bonificación de hasta el 50 % de la cuota correspondiente para los sujetos pasivos que tributen por cuota municipal y que utilicen instalaciones de energías renovables, realicen actividades en las zonas más alejadas del municipio o establezcan un plan de transporte para los trabajadores.
- Una bonificación de hasta el 50 % de la cuota correspondiente para los sujetos pasivos que tributen por cuota municipal y tengan una renta o rendimiento neto de la actividad económica negativos o inferiores a la cantidad que determine la ordenanza fiscal, la cual podrá fijar diferentes porcentajes de bonificación y límites en función de cuál sea la división, agrupación o grupo de las tarifas del impuesto en que se clasifique la actividad económica realizada.
- Una bonificación de hasta el 95 % de la cuota correspondiente para los sujetos pasivos que tributen por cuota municipal y que desarrollen actividades económicas que sean declaradas de especial interés o utilidad municipal por concurrir circunstancias sociales, culturales, histórico artísticas o de fomento del empleo que justifiquen tal declaración. Corresponderá dicha declaración al Pleno de la Corporación y se acordará, previa solicitud del sujeto pasivo, por voto favorable de la mayoría simple de sus miembros.

2.2.3 Bonificaciones potestativas del Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica

Las bonificaciones potestativas del Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica, están reguladas en el artículo 95.6 del TRLRHL. En concreto las bonificaciones contempladas son:

- Una bonificación de hasta el 75 % en función de la clase de carburante que consuma el vehículo, en razón a la incidencia de la combustión de dicho carburante en el medio ambiente.
- Una bonificación de hasta el 75 % en función de las características de los motores de los vehículos y su incidencia en el medio ambiente.
- Una bonificación de hasta el 100 % para los vehículos históricos o aquellos que tengan una antigüedad mínima de veinticinco años, contados a partir de la fecha de su fabricación o, si ésta no se conociera, tomando como tal la de su primera matriculación o, en su defecto, la fecha en que el correspondiente tipo o variante se dejó de fabricar.

2.2.4. Bonificaciones potestativas del Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras

El artículo 103.2 del TRLRHL fija las bonificaciones que potestativamente puede establecer, como cualquier otro, el Ayuntamiento de Inca.

- Una bonificación de hasta el 95 % a favor de las construcciones, instalaciones u obras que sean declaradas de especial interés o utilidad municipal por concurrir circunstancias sociales, culturales, histórico artísticas o de fomento del empleo que justifiquen tal declaración. Corresponderá dicha declaración al Pleno de la Corporación y se acordará, previa solicitud del sujeto pasivo, por voto favorable de la mayoría simple de sus miembros.
- Una bonificación de hasta el 95 % a favor de las construcciones, instalaciones u obras en las que se incorporen sistemas para el aprovechamiento térmico o eléctrico de la energía solar.
- Una bonificación de hasta el 50 % a favor de las construcciones, instalaciones u obras vinculadas a los planes de fomento de las inversiones privadas en infraestructuras.
- Una bonificación de hasta el 50 % a favor de las construcciones, instalaciones u obras referentes a las viviendas de protección oficial.
- Una bonificación de hasta el 90 % para construcciones, instalaciones u obras que favorezcan las condiciones de habitabilidad de los personas con discapacidad.

2.2.5. Bonificaciones potestativas al Impuesto sobre Incremento de Valor de los Terrenos de Naturaleza Urbana

El artículo 108 del TRLRHL establece las siguientes bonificaciones potestativas.

- Una bonificación de hasta el 95 % de la cuota íntegra del impuesto, en las transmisiones de terrenos, y en la transmisión o constitución de derechos reales de goce limitativos del dominio, realizadas a título lucrativo por causa de muerte a favor de los descendientes y adoptados, los cónyuges y los ascendientes y adoptantes.
- Hasta el 95 % de la cuota íntegra del impuesto, en las transmisiones de terrenos, y en la transmisión o constitución de derechos reales de goce limitativos del dominio de terrenos, sobre los que se desarrollen actividades económicas que sean declaradas de especial interés o utilidad municipal por concurrir circunstancias sociales, culturales, histórico artísticas o de fomento del empleo que justifiquen tal declaración.

2.3. Las bonificaciones potestativas como instrumento de política social, económica y medioambiental

De la misma manera que el sistema tributario local está basado en hechos

imponibles de naturaleza real y que no tiene en cuenta la capacidad económica del contribuyente, el legislador prevé una serie de bonificaciones obligatorias que modulan la tributación para la adecuación de la tributación a las circunstancias del contribuyente.

Igualmente, el TRLRHL reconoce a los ayuntamientos la posibilidad de aumentar las bonificaciones aplicables, las cuales han sido enumeradas en el apartado anterior.

El hecho de implementar unas bonificaciones permite, indudablemente, que los ayuntamientos articulen a través de ellas políticas económicas, medioambientales o sociales.

Entre las bonificaciones de carácter eminentemente medioambiental encontramos las que ahora se señalan junto al impuesto que las contempla.

Inmuebles con sistemas de aprovechamiento de energía solar	IBI
Carburante respetuoso con el medio ambiente	IVTM
Motor respetuoso con el medio ambiente	IVTM
Obras de aprovechamiento de la energía solar	ICIO

Tabla 1. Bonificaciones de carácter medioambiental

Las bonificaciones referidas a políticas económicas son las que siguen:

Monumentos históricos de interés cultural afectos a act. económicas	IBI
Inmuebles afectos a actividad económicas de especial interés	IBI
Por inicio de actividad, entre el tercer y quinto año	IAE
Por incremento de plantilla indefinida	IAE
Para sociedades con rendimiento neto de la actividad negativo	IAE
Para actividades declaradas de especial interés municipal	IAE
Transmisiones de terrenos afectos a actividad de interés general	IIVTNU
Construcción de especial interés o fomento del empleo	ICIO
Obras vinculadas a planes de fomento de inversiones	ICIO

Tabla 2. Bonificaciones de carácter económico

Las bonificaciones de carácter social son las siguientes:

Familias numerosas	IBI
Inmuebles destinados a alquiler de renta limitada	IBI
Transmisiones con ocasión de fallecimiento	IIVTNU
Obras en VPO	ICIO
Obras de acceso para personas con diversidad funcional	ICIO

Tabla 3. Bonificaciones de carácter social

Estas bonificaciones son instrumentos al servicio de la política local para implementar la estrategia diseñada por el Ayuntamiento. Así, un pleno municipal con mayor concienciación medioambiental primará el impulso a que los ciudadanos empleen vehículos eléctricos o instalen placas solares a la recaudación que se pueda obtener en el IVTM o el IBI.

Un municipio que desee incentivar la economía, tiene a su servicio una serie de bonificaciones que no hace sino primar a aquellas empresas que se localicen en el municipio. Otras bonificaciones de tipo económico pretenden que los impuestos locales no sean un impedimento para la instalación de empresas o para la toma de decisiones de inversión y crecimiento.

También las bonificaciones sociales se acercan a las circunstancias concretas de los ciudadanos, y tratan de suavizar los efectos impositivos en aquellos que así lo merecen. Por ejemplo, las bonificaciones en la cuota del ICIO para reformas de adaptación de vivienda para personas con movilidad reducida buscan que el hecho tributario no sea una sobrecarga en aquellos que deben realzar estas reformas.

3. USO DE LAS BONIFICACIONES DESDE LA APROBACIÓN DEL TRLRHL

Desde la aprobación del TRLRHL en 2004, el Pleno del Ayuntamiento de Inca ha aprobado diferentes ordenanzas municipales y modificaciones de las mismas referidas a cada uno de los impuestos municipales.

3.1. Ordenanzas fiscales de Inca del IBI y sus bonificaciones

Desde la aprobación de la Ordenanza fiscal del IBI de Inca, se han introducido modificaciones a la misma. En concreto el Pleno del Ayuntamiento ha aprobado las siguientes modificaciones:

Tras la modificación de 30 de diciembre de 2008, el artículo 15 de la ordenanza municipal reguladora del IBI recogía las siguientes bonificaciones:

BOIB n.º	Fecha de publicación
184	30/12/2008
194	29/12/2011
180	28/12/2013
185	22/12/2018
142	10/11/2016

Tabla 4. Modificaciones de la Ordenanza del IBI de Inca

- Bonificación de hasta el 90 % de los inmuebles que constituyan la vivienda habitual de familias numerosas.
- Una bonificación del 50 % durante tres años para viviendas con sistemas de aprovechamiento de energía solar.
- Una bonificación del 5 % para aquellos pagos que estén domiciliados.

Además incluía también las siguientes subvenciones:

- Una subvención del 55 % de la cuota tributaria resultante del impuesto sobre bienes inmuebles de naturaleza urbana que afecte a la vivienda donde consten empadronados los sujetos pasivos del impuesto, si los ingresos familiares están por debajo de unos límites referenciados al Salario Mínimo Interprofesional.
- Subvención del 55 % de la cuota tributaria resultante en el caso que el sujeto pasivo del impuesto sea una persona física, empadronada en Inca, con una edad comprendida entre los 18 años y los 35 años, y como mínimo sea copropietario del 50 % del inmueble.
- Subvención del 90 % de la cuota tributaria resultante en el caso que el sujeto pasivo del impuesto sea una persona física, empadronada en Inca, y acredite mediante resolución judicial firme haber sufrido cualquier tipo de maltrato o violencia de género.
- Cuando todos los miembros de la unidad familiar se encuentren en situación de desempleo durante un período de seis meses ininterrumpidos antes del devengo del impuesto, el porcentaje de la subvención será de un 55 %.
- Cuando el contribuyente sea pensionista y tenga una edad igual o superior a los 65 años, tendrá derecho a una subvención del 55 % siempre y cuando cumpla los siguientes requisitos:

Tras las diferentes modificaciones, todas las subvenciones han sido suprimidas, de modo que únicamente quedan vigentes las bonificaciones que inicialmente se aprobaron.

A modo de resumen, la situación actual de las bonificaciones potestativas en el IBI de Inca es el que sigue:

	Bonificación máxima	Aplicación histórica	Aplicación actual
Inmuebles en núcleos aislados con menos servicios	90 %	✗	✗
Inmuebles con revisión del valor catastral	% variable	✗	✗
Inmuebles de organismos públicos de investigación y enseñanza universitaria	95 %	✗	✗
Inmuebles monumento o jardín histórico de interés cultural afectos a act. económicas	95 %	✗	✗
Inmuebles afectos a act. económicas de especial interés	95 %	✗	✗
Inmuebles de características especiales	90 %	✗	✗
Familias numerosas	90 %	✓	✓
Inmuebles que hayan instalado sistemas de aprovechamiento de la energía solar	50 %	✓	✓
Inmuebles destinados a alquiler de renta limitada	95 %	✗	✗

Tabla 5. Bonificaciones potestativas en el IBI de Inca

3.2. Ordenanzas fiscales de Inca del IAE y sus bonificaciones

La Ordenanza municipal fiscal reguladora del Impuesto sobre Actividades Económicas fue aprobada por el Pleno del Ayuntamiento el 31 de octubre de 2003, BOIB 180, de 30 de diciembre de 2003, y entró en vigor el 1 de enero de 2004. Desde su aprobación no se han introducido modificaciones.

La situación actual de las bonificaciones potestativas en el IAE de Inca es el que sigue:

	Bonificación máxima	Aplicación histórica	Aplicación actual
Por inicio de actividad, entre el tercer y séptimo año	50 %	✓	✓
Por incremento de plantilla indefinida	50 %	✗	✗
Instalación de sistemas de aprovechamiento de energía eléctrica	50 %	✓	✓
Para sociedades con rendimiento neto de la act. negativo	50 %	✗	✗
Para actividades declaradas de especial interés municipal	95 %	✓	✓

Tabla 6. Bonificaciones potestativas en el IAE de Inca

3.3. Ordenanzas fiscales de Inca del IVTM y sus bonificaciones

La Ordenanza municipal del IVTM vigente viene a modificar la publicada el 29 de diciembre de 2011, BOIB 194, y con entrada en vigor el 1 de enero de 2012.

La Ordenanza que entró en vigor en 2011 contemplaba una bonificación en la cuota para vehículos que usasen fuentes de energía no contaminante, otra para vehículos históricos y una para familias numerosas. En concreto esta última quedaba recogida de la siguiente manera: *Los titulares de vehículos que sean miembros de una familia numerosa disfrutarán de una subvención de la cuota tributaria del 25 %, en el caso de familias numerosas de carácter general, y de una subvención del 50 %, en el caso de familias numerosas de carácter especial.*

La modificación de 2017 eliminó la bonificación para las familias numerosas e implementó la bonificación para vehículos con motor eléctrico.

La situación actual de las bonificaciones potestativas en el IVTM de Inca es la que sigue:

	Bonificación máxima	Aplicación histórica	Aplicación actual
Carburante respetuoso con el medio ambiente	75 %	✓	✓

	Bonificación máxima	Aplicación histórica	Aplicación actual
Motor respetuoso con el medio ambiente	75 %	✓	✓
Vehículo histórico	100 %	✓	✓
Vehículos de familias numerosas	(25 %-50 %)	✓	✓

Tabla 7. Bonificaciones potestativas en el IVTM de Inca

3.4. Ordenanzas fiscales de Inca del ICIO y sus bonificaciones

El Boletín Oficial de les Illes Balears número 184, de 30 de diciembre de 2008, publicaba la modificación de la Ordenanza municipal del ICIO de INCA. Las bonificaciones que recogía esta ordenanza eran las siguientes:

- Una bonificación del 95 % de la cuota del impuesto a favor de las construcciones, instalaciones y obras de especial interés o utilidad municipal.
- Una bonificación del 95 % sobre el presupuesto de ejecución que afecte a las partidas de construcciones, instalaciones u obras que incorporen sistemas para el aprovechamiento térmico o eléctrico de la energía solar para el autoconsumo.

Además recogía las siguientes subvenciones:

- Una subvención del 90 % sobre el presupuesto de ejecución que afecte a las partidas de construcciones, instalaciones u obras destinadas al acceso y habitabilidad de los discapacitados.
- Una subvención del 50 % sobre la cuota tributaria resultante en el supuesto que el promotor de las obras sea el cabeza de una familia numerosa de categoría especial.
- Una subvención del 95 % sobre la cuota tributaria resultante en el supuesto que el promotor de las obras sea el titular de una pensión no temporal y que la renta total percibida por los miembros de la unidad familiar no supere el Salario Mínimo Interprofesional (SMI).
- Una subvención del 75 % sobre la cuota tributaria resultante en el supuesto que el promotor de las obras tenga un grado de discapacidad entre el 33 y el 66 %.
- Una subvención del 55 % de la cuota tributaria resultante en el supuesto que el sujeto pasivo del impuesto sea una persona física, empadronada

en Inca, con una edad comprendida entre los 18 años y los 35 años, y como mínimo ser copropietario del 50 % del solar o inmueble objeto de la solicitud de la licencia de obras.

- Una subvención del 90 % de la cuota tributaria resultante en el supuesto que el sujeto pasivo del impuesto sea una persona física, empadronada en Inca, que acredite mediante resolución judicial firme haber sufrido cualquier tipo de maltrato incardinado dentro de los supuestos de violencia de género.

La Ordenanza fiscal vigente incluye las bonificaciones vigentes entonces y además una bonificación para obras que tengan por objeto la rehabilitación de edificios. El porcentaje de la bonificación dependerá del coste de obra de la rehabilitación. También una bonificación del 50 % de construcciones contempladas en un Plan de Rehabilitación Urbana, y un 50 % de la cuota para construcciones en inmuebles incluidos en elementos de interés histórico-artísticos. Por último una bonificación del 50 % a las construcciones referidas a viviendas de protección oficial.

El resumen del uso de las bonificaciones potestativas es el siguiente:

	Bonificación máxima	Aplicación histórica	Aplicación actual
Construcción de especial interés o fomento del empleo	95 %	x	x
Obras de aprovechamiento de la energía solar	95 %	✓	✓
Obras vinculadas a planes de fomento de inversiones	50 %	x	x
Obras en VPO	50 %	✓	✓
Obras de acceso para personas con diversidad funcional	99 %	✓	✓

Tabla 8. Bonificaciones potestativas en el ICIO de Inca

3.5. Ordenanzas fiscales de Inca del IIVTNU y sus bonificaciones

Desde la aprobación de la Ordenanza municipal del impuesto se han aprobado modificaciones con entrada en vigor el 1 de enero de 2014, 2015, 2017. La Ordenanza de 2015 incluía una bonificación del 99 % para transmisiones con ocasión de operaciones de fusión y escisión de empresas. Además se incluía una bonificación del 95 % de transmisiones mortis causa.

En la actualidad únicamente está vigente la bonificación para las transmisiones *mortis causa*.

	Bonificación máxima	Aplicación histórica	Aplicación actual
Transmisiones con ocasión de fallecimiento	95 %	✓	✓
Transmisiones de terrenos afectos a act. de interés gral	95 %	✗	✗
Transmisiones como ocasión de fusiones o escisiones	99 %	✓	✗

Tabla 9. Bonificaciones potestativas en el IIVTNU de Inca

3.6. Las bonificaciones potestativas de Inca como instrumento de política social, económica y medioambiental

Inca utiliza todos los instrumentos de política medioambiental que pone a su servicio el TRLRHL. Tiene aprobadas todas las bonificaciones potestativas posibles:

Inmuebles con sistemas de aprovechamiento de energía solar	IBI	✓
Carburante respetuoso con el medio ambiente	IVTM	✓
Motor respetuoso con el medio ambiente	IVTM	✓
Obras de aprovechamiento de la energía solar	ICIO	✓

Tabla 10. Aplicación de las bonificaciones medioambientales en Inca.

Inca es un municipio que apuesta por el uso de las bonificaciones potestativas reguladas en los impuestos locales del TRLRHL. De esta manera, de las bonificaciones calificadas como instrumentos de política social las emplea todas excepto una.

Familias numerosas	IBI	✓
Inmuebles destinados a alquiler de renta limitada	IBI	✗
Transmisiones con ocasión de fallecimiento	IIVTNU	✓
Obras en VPO	ICIO	✓

Obras de acceso para personas con diversidad funcional	ICIO	✓
--	------	---

Tabla 11. Aplicación de las bonificaciones sociales en Inca

Las bonificaciones referidas a políticas de económicas que tiene aprobadas Inca son:

Monumentos históricos de interés cultural afectos a act. económicas	IBI	✗
Inmuebles afectos a actividad económicas de especial interés	IBI	✗
Por inicio de actividad, entre el tercer y quinto año	IAE	✓
Por incremento de plantilla indefinida	IAE	✗
Para sociedades con rendimiento neto de la actividad negativo	IAE	✗
Para actividades declaradas de especial interés municipal	IAE	✓
Transmisiones de terrenos afectos a actividad de interés general	IIVTNU	✗
Construcción de especial interés o fomento del empleo	ICIO	✗
Obras vinculadas a planes de fomento de inversiones	ICIO	✗

Tabla 12. Aplicación de las bonificaciones económicas en Inca

Por tanto, Inca utiliza las bonificaciones potestativas de los impuestos locales como instrumentos de política social y medioambiental y en menor medida de política económica.

4. COMPARATIVA CON BONIFICACIONES EN MUNICIPIOS DEL ENTORNO

El estudio de las bonificaciones potestativas aprobadas en las correspondientes ordenanzas municipales para los impuestos municipales de Inca requiere de una comparación con los municipios de su entorno o de similares características.

Dentro de esta necesidad de comparación, conducente a establecer si las ordenanzas fiscales de Inca están en armonía con el entorno, se van a estudiar las bonificaciones potestativas que tienen aprobadas los municipios de Manacor y Lluçmajor.

De esta manera se contrastan las bonificaciones que tiene en vigor Inca con dos municipios de referencia como son Manacor y Lluçmajor. Una comparación que puede ofrecer una visión de conjunto y ayudar a la toma de decisiones.

4.1. Comparativa de las bonificaciones del IBI con el entorno

En relación con el IBI, en el que según se ha expuesto Inca tiene aprobada dos bonificaciones potestativas, los municipios del entorno que han sido objeto de estudio también tienen bonificaciones potestativas aprobadas.

En concreto, el artículo 4.3 de la Ordenanza fiscal del impuesto de Manacor recoge una bonificación del 50 % para inmuebles que constituyan la vivienda habitual de familias numerosas. *No obstante, esta bonificación será únicamente de aplicación en el caso de inmuebles que constituyan el domicilio familiar y siempre que su valor catastral no supere los 60.000 €, habiéndose acreditar además que la renta familiar no supera en dos veces y media el salario mínimo interprofesional.*

Por su parte, Lluçmajor tiene también aprobada esta bonificación y el

	Inca	Manacor	Lluçmajor
Inmuebles en núcleos aislados con menos servicios	✗	✗	✗
Inmuebles con revisión del valor catastral	✗	✗	✗
Inmuebles de organismos públicos de investigación y enseñanza universitaria	✗	✗	✗
Inmuebles monumento o jardín histórico de interés cultural afectos a act económicas	✗	✗	✗
Inmuebles afectos a act. económicas de especial interés	✗	✗	✗
Inmuebles de características especiales	✗	✗	✗
Familias numerosas	✓90 %	✓50 %	✓50 %
Inmuebles con sistemas de aprovechamiento de energía solar	✓5 %	✗	✗
Inmuebles destinados a alquiler de renta limitada	✗	✗	✗

Tabla 13. Comparación de las bonificaciones del IBI de Inca con Manacor y Lluçmajor

requisito que fija la ordenanza es que los titulares tengan un nivel de renta de la unidad familiar inferior a 30.000 euros, y del 90 % aquellos cuyo número de hijos sea igual o superior a seis, y con un nivel de renta de la unidad familiar inferior a 45.000 euros.

4.2. Comparativa de las bonificaciones del IAE con el entorno

En relación con el IAE, el municipio de Manacor no tiene aprobada ninguna bonificación potestativa.

Por otra parte, Lluçmajor, tiene recogida una bonificación: *Una bonificación del 50 % de la cuota correspondiente, para quienes inicien el ejercicio de cualquier actividad profesional, durante los cinco años de actividad siguientes a la conclusión del segundo período impositivo de desarrollo de la misma. Además está aprobada esta misma bonificación, pero del 20 %, para actividades empresariales.*

El artículo 4.4 de la Ordenanza municipal recoge

una bonificación por creación de empleo del 10 % de la cuota correspondiente, para los sujetos pasivos que tributen por cuota municipal y que hayan incrementado el promedio de su plantilla de trabajadores. Por último, el 4.5 contempla una bonificación del 15 % de la cuota correspondiente para los sujetos pasivos que tributen por cuota municipal y que utilicen o produzcan energía a partir de instalaciones para el aprovechamiento de energías renovables o sistemas de cogeneración.

A modo de resumen, la aplicación de bonificaciones es la que sigue:

	Inca	Manacor	Lluçmajor
Por inicio de actividad, entre el tercer y quinto año	x	x	✓50 %
Por incremento de plantilla indefinida	x	x	✓10 %
Instalación de sistemas de aprovechamiento de energía eléctrica	✓50 %	x	✓15 %
Para sociedades con rendimiento neto de la act. negativo	x	x	x
Para actividades declaradas de especial interés municipal	x	x	x

Tabla 14. Comparación de las bonificaciones del IAE de Inca con Manacor y Lluçmajor

4.3. Comparativa de las bonificaciones del IVTM con el entorno

La ordenanza municipal del IVTM de Manacor recoge en su artículo 4.1 que *se establece una bonificación del 100 % de la cuota del impuesto para los vehículos históricos o aquellos que tengan una antigüedad mínima de 25 años. Además, el artículo 4.2 establece una bonificación del 50 % de la cuota a favor de los titulares de los vehículos con motor eléctrico o mixtas eléctrico y motor de combustión.*

Por su parte, el Pleno de Lluçmajor tiene bonificaciones aprobadas para vehículos con motor y combustible respetuoso con el medio ambiente y vehículos históricos.

Si bien es cierto que los tres municipios tienen bonificaciones vigentes, únicamente Inca tiene aprobadas el máximo posible y hasta el límite fijado por ley.

	Inca	Manacor	Lluçmajor
Carburante respetuoso con el medio ambiente	✓75 %	✗	✓50 %
Motor respetuoso con el medio ambiente	✓75 %	✓50 %	✓75 %
Vehículo histórico	✓100 %	✓100 %	✓100 %

Tabla 15. Comparación de las bonificaciones del IVTM de Inca con Manacor y Lluçmajor

4.4. Comparativa de las bonificaciones del ICIO con el entorno

El artículo 7.2 de la Ordenanza fiscal de Manacor contempla que *gozarán de una bonificación del 95 por 100 de la cuota, las instalaciones u obras que sean declaradas de especial interés o utilidad municipal por concurrir circunstancias sociales, culturales, histórico-artísticas o de fomento de empleo que justifiquen tal declaración.* Esta bonificación también está regulada por Lluçmajor.

Además, el municipio de Manacor tiene regulada una bonificación del 90% para construcciones que mejoren las condiciones de accesibilidad para personas con movilidad reducida y una del 50 % para las obras de instalación de sistemas de aprovechamiento de la energía solar. Por último se regula una bonificación del 50 % para obras en viviendas de protección oficial. Lluçmajor tiene también estas dos bonificaciones.

Además, Lluçmajor tiene otras bonificaciones: una bonificación del 95 % de la cuota del impuesto, y una subvención del 5 % restante, en las construcciones, instalaciones u obras en Áreas de Rehabilitación Integrada y un 50 % para

obras de instalación de sistemas de aprovechamiento de la energía solar.

	Inca	Manacor	Llucmajor
Construcción de especial interés o fomento del empleo	x	x	✓
Obras de aprovechamiento de la energía solar	✓	x	✓
Obras vinculadas a planes de fomento de inversiones	x	x	x
Obras en VPO	✓	✓	✓
Obras de acceso para personas con diversidad funcional	✓	✓	✓

Tabla 16. Comparación de las bonificaciones del ICIO de Inca con Manacor y Llucmajor

4.5 Comparativa de las bonificaciones del IIVTNU con el entorno

Inca se encuentra alineada con Llucmajor, que tiene también aprobada una bonificación del 75 % en transmisiones mortis causa. Manacor no tiene aprobada la aplicación de ninguna de las bonificaciones potestativas que recoge el TRLRHL. El resumen de la aplicación actual de las bonificaciones potestativas es la que sigue:

	Inca	Manacor	Llucmajor
Transmisiones con ocasión de fallecimiento	✓	x	✓75 %
Transmisiones de terrenos afectos a act. de interés gral	x	x	x
Transmisiones como ocasión de fusiones o escisiones	x	x	x

Tabla 17. Comparación de las bonificaciones del IIVTNU de Inca con Manacor y Llucmajor

5. RESUMEN Y CONCLUSIONES

5.1. Sobre la aplicación histórica y actual de las bonificaciones potestativas

El Ayuntamiento de Inca, en desarrollo de la potestad que le otorga el texto refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales ha aprobado,

desde la publicación del mismo, diferentes bonificaciones aplicables en los impuestos locales.

Tiene aprobadas bonificaciones de la cuota del Impuesto sobre Bienes Inmuebles de viviendas de familias numerosas y aquellas que hayan instalado sistemas de aprovechamiento de la energía solar.

La cuota del Impuesto sobre Actividades Económicas está bonificada para los cinco años siguientes a la finalización de los dos primeros del desarrollo de una actividad, así como para actividades de especial interés municipal y a aquellas empresas que hayan instalado sistemas de aprovechamiento de la energía.

En el Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica el Ayuntamiento ha aprobado la aplicación de todas las bonificaciones potestativas que contempla el texto refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales: vehículos que empleen carburante o motor respetuoso con el medio ambiente o sean vehículos históricos.

La cuota del Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras está bonificado en Inca para obras de aprovechamiento de la energía solar, en Viviendas de Protección Oficial y para la mejora de accesibilidad de personas con movilidad reducida.

En relación con el Impuesto sobre el incremento del valor de los terrenos de naturaleza urbana, el Pleno del Ayuntamiento, únicamente ha aprobado la bonificación de la cuota en transmisiones de terrenos producidas por causa de muerte.

5.2. Sobre el uso de las bonificaciones como instrumentos de política local

En relación con el uso de las bonificaciones potestativas como instrumentos de política local Inca, se lleva a cabo una implementación importante de las mismas.

En concreto, de las bonificaciones potestativas de carácter medioambiental el municipio de Inca tiene implementadas todas las posibles. De las calificadas como instrumentos de política de bienestar social en Inca están en vigor todas, excepto la bonificación en la cuota del IBI de inmuebles destinados a alquiler de renta limitada.

Por último, las bonificaciones que son instrumentos de política económica en la ciudad de Inca están vigentes únicamente dos, por lo que no se puede decir que se haga un uso excesivo de esta herramienta.

5.3. Sobre la comparación de las bonificaciones con los municipios similares

Resulta interesante comparar las bonificaciones que tiene aprobadas Inca

con dos municipios de características similares. En concreto analizar las bonificaciones que tienen Manacor y Lluçmajor ayuda a establecer las diferencias entre estos dos municipios e Inca.

Manacor y Lluçmajor tienen vigentes una bonificación para la cuota del Impuesto sobre Bienes Inmuebles de viviendas de familia numerosa, pero en menor porcentaje que Inca.

Por otra parte, Manacor no tiene aprobada ninguna bonificación en relación con el Impuesto sobre Actividades Económicas, no así Lluçmajor, que tiene más bonificaciones aprobadas que Inca, en concreto para el inicio de actividad, por incremento de plantilla y por implementación de sistemas de energía eléctrica.

Los tres municipios tienen una línea muy similar en las bonificaciones del Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica, ya que únicamente Manacor es la única que no tiene aprobada las bonificaciones para carburante menos contaminante con el medio ambiente. Las demás bonificaciones están aprobadas en los tres. Lo mismo sucede con el Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras y el Impuesto sobre el incremento del valor de los terrenos de naturaleza urbana, que Lluçmajor y Manacor tienen bonificaciones similares y mayores que Inca.

5.4. Conclusión general

El Ayuntamiento de Inca ha hecho uso históricamente y en la actualidad de la potestad reguladora que la normativa estatal le confiere para aprobar bonificaciones en los impuestos locales.

En concreto ha aprobado bonificaciones en todos los impuestos locales, utilizándolos como instrumento de política social, protegiendo a las personas en situación de vulnerabilidad; económica, fomentando el desarrollo económico de la ciudad; y medioambiental, favoreciendo actuaciones respetuosas con el medioambiente y disuasoria de las contaminantes. Finalmente, tras comparar las bonificaciones de Inca con las aprobadas por Lluçmajor y Manacor se puede afirmar que son similares, tanto en los porcentajes como en el número de ellas, de modo que se entiende que los municipios, aunque con particularidades caminan al unísono.

Aquest llibre fou dissenyat i maquetat
als obradors d'Stay Creative al Port de Pollença.
Febrer-març de 2020.

Ajuntament d'Inca

G CONSELLERIA
O PRESIDÈNCIA
I CULTURA I
B IGUALTAT

institut d'estudis
balearics

Centre
de Professorat
Inca

